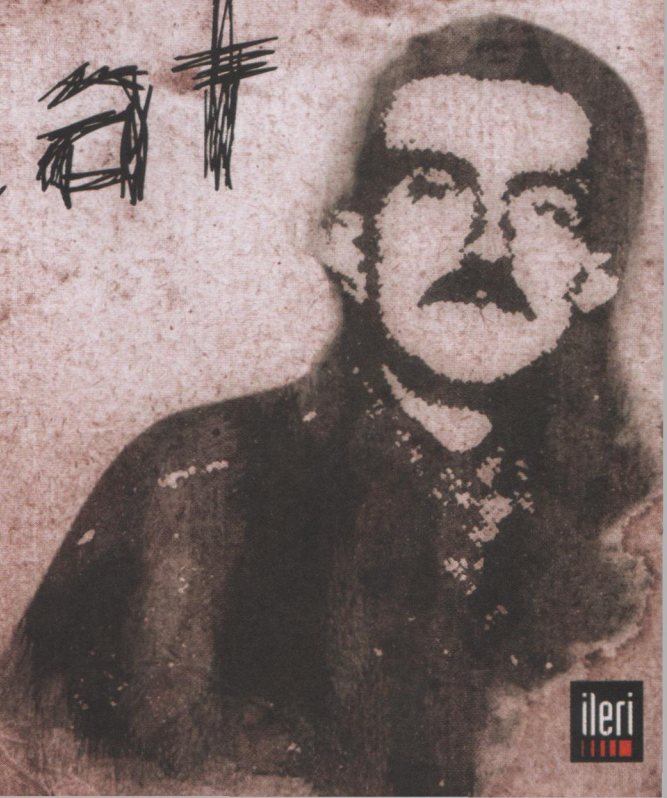
YUNUS YILMAZ

Turancı Sosyalist Ethem Neİat

ileri

TURANCI SOSYALİST ETHEM NEJAT
Yunus Yılmaz

Kapak Tasarımı: Pinkink Reklam

ISBN: 978-605-5452-37-7

İLERİ YAYINLARI No: 234
Birinci Basım: Kasım 2012

© 2012, İstiklal Yayıncılık Dağıtım Pazarlama San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları İstiklal Yayıncılık Dağıtım Pazarlama San. ve Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinden yazılı izin almadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İLERİ YAYINLARI
Yönetim Yeri: İstiklal Yayıncılık Yıldız Sanayi Sitesi Kat: 3 Cevizlibağ/İstanbul
Yetkili Satış Temsilcisi: Tel/Faks: (0212) 292 65 26-27
Internet: www.ileriyayinlari.com. e-posta: ileri2000@hotmail. com
Baskı ve Cilt: İstiklal Matbaası
Yıldız Sanayi Sitesi Kat: 3 Cevizlibağ/İstanbul Tel: (0212) 481 92 57

Turancı Sosyalist
Ethem Nejat

Ethem Nejat (1882-1921)

Kısa Yaşam Hikayesi

Ethem Nejat, bundan yaklaşık 100 yıl önce, 1912'de Manastır'da Darülmuallimin'de (Öğretmen Okulu) müdür olarak çalışıyordu. Manastır'a atanmadan önce ise, 1909 yılında Alasonya İdadisi'nde müdür olarak görevdeydi. II. Meşrutiyetin ilanından önceyse Jön Türk faaliyetleri içinde bulunduğu için yurt dışında yaşamak zorunda kalmıştı.

Ethem Nejat'ın yurda dönüşünden sonra sadece öğretmenlikle yetinmediğini görürüz. Eğitimciliğinin yanında *"Türk Yurdu"* gibi milliyetçi yayınlarda yazılar yazan, Türk Ocağı ve Türk Gücü derneklerinde aktif çalışan milliyetçi bir öğretmen olarak karşımıza çıkmaktadır Ethem Nejat.

Ethem Nejat Türkiye'nin ilk çevre derneğinin kurucularından biri olduğu gibi, Anadolu'da çevre bilincini esas alan "ağaç bayramı"nın kutlanmasını da başlatan kişidir.

Türk Gücü Derneği adlı paramiliter bir cemiyetin kurucuları arasında bulunduğu gibi, bu derneğe bağlı Türk Gücü Futbol Kulübü'nü kurarak spor çalışmalarına da hizmet etmiştir. Yine Türk Gücü Derneği bünyesinde bir izci teşkilatı kurmuştur. Bu Türkiye'de kurulan ilk izci teşkilatlarından biridir. Ethem Nejat bu konuda da öncü olmuştur.

Ethem Nejat'ın, Türkiye'nin ilk milliyetçi, Türkçü partisi olan Milli Meşrutiyet Fırkası'nın yayın organı *İfham* gazetesinde çalıştığı da söylenmektedir.

Ethem Nejat bir tarım memleketi olan Türkiye'de ziraata önem vermiş, "Toprak" adlı derginin mesul müdürlüğünü yapmıştır. Diğer taraftan Türkiye'nin sanayileşmesi de onun amaçları arasındadır. Bu nedenle *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* gibi liberal gazetelerde de yazılar kaleme almıştır. Türkiye'de kooperatifçilik konusuna ilk kez dikkat çeken, bu konuda öncü yazıları yazan kişilerden biridir aynı zamanda.

Meşrutiyet döneminin önemli eğitimcileri arasında bulunan Ethem Nejat; *"Muallim Yurdu"* derneğinin de kurucusudur. Kendi çıkartmış olduğu *Yeni Fikir* adlı milliyetçi eğitim dergisinin yanında, *Terbiye* ve *Muallim*

adlı başka eğitim dergilerinde de yazılar yazmıştır. *Tanin*, *Tasvir-i Efkâr*, *Sırat-ı Müstakim*, *Siper-i Saika*, *Ulum-u İçtimaiye*, *Sa'y-ü Amel*, *Çocuk Dünyası*, *Talebe Defteri*, *Türk Kadını*, *Kurtuluş*, *İfham*, *Yeni Dünya* gibi süreli yayınlarda da yazılar yazmıştır.

Manastır, Bursa, İzmir öğretmen okullarında okul müdürlüğü yaptığı gibi Muğla, Eskişehir, Adana, İzmir gibi illerde eğitim müdürlüğü görevlerini de yerine getirmiştir. 1918 yılı sonunda eğitim amacıyla Almanya'ya gönderilen Ethem Nejat, burada sosyalizmle tanışarak sosyalist olmuştur. İstanbul'a dönüşte *Kurtuluş* adlı sosyalist bir dergi çıkartmış, TİÇSF'yi kurmuş, daha sonra İstanbul hükümeti ve İngilizler tarafından faaliyetleri kısıtlanınca eski dostu Mustafa Suphi ile birlikte Anadolu'nun kurtuluşu için çalışmak üzere Bakü'ye geçmiştir. Burada Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucuları arasında bulunmuş, TKF'nin genel sekreterliğine getirilmiştir.

1882 yılında İstanbul'da doğan Ethem Nejat, Anadolu'nun kurtuluşu için Mustafa Suphi ile birlikte Atatürk ile işbirliği yapmak amacıyla, Anadolu'ya geçtiği 1921 yılının Ocak ayının sonunda, Trabzon Sürmene açıklarında düzenlenen bir suikast sonucu şehit edildi. Şehit edilenler kendisiyle beraber bulunan 15 yoldaşıydı.

İçindekiler

Kısaltmalar 13

Önsöz 15

I.
Ethem Nejat'ın Sosyalist Olmadan Önceki Yaşamı ve Fikirleri

Ailesi 23

Çocukluğu ve Gençliği 30

Ethem Nejat'ın Milli İktisat ve Kooperatifçilik Tezleri 35

Öğretmenlik Dönemi 41
Öğretmen Ethem Nejat Çevre Derneği Kuruyor 41
Ethem Nejat'ın Başlatmış Olduğu Ağaç Bayramı ve Ekolojik Eğitim Tezi 44
Ethem Nejat'ın Köy Enstitülerinin Öncüsü Olan "Mesut Köy" Projesi 48
Köy Enstitüleri ve Komünizm 53

Ethem Nejat'ta "İttihadı İslam" Fikri 58

Ezberci Eğitime Savaş Açan Bir Eğitimci 61
"Muhakeme Edici Vatanperver Çocuklar Yetiştirmek" 61
Eğitim ile Ekonomik Gelişme Arasındaki İlişki ve Devlet Memuru Yetiştiren Eğitim Sistemine Eleştiri 64
Ethem Nejat Muallim Yurdu Derneği'ni Kuruyor 67

Ethem Nejat'ın "Türkler çoğalmalıdır" Tezi ve Türkçülüğü 69

Çocukların Eğitimi için Terbiyevi Hikâyeler 76
Turancı Bir Öykü Kitabı: *"Yiğit Türkler"* 76
Talebelere Çiftçiliği Özendirmek için Hazırlanan Kitap: *"Çiftlik Müdürü"* ... 77

Türkçü Çocuk Dergisi *Çocuk Dünyası* ve *"Kahraman Nuri"* 78

Türk Ocağı'ndan Türkçü Ethem Nejat'm Türk Ocağı'nın Yanlış Politikalarına Eleştirileri 83

Türk Gücü Derneği 89

Türk Ocağı'nın Yan Kuruluşu Türk Gücü Derneği 89

Türk Gücü Derneği'nin Düzenlediği Ergenekon Bayramı 93

Türk Gücü Derneği'nin İzcilik Faaliyetleri 96

"Gürbüz ve Yavuz Gençler Yetiştirmek" 105

Türk Gücü Spor Kulübü 105

Futbol ve Siyaset 112

Türkçü Bir Parti: Milli Meşrutiyet Fırkası 117

İdealist Bir Maarif Yöneticisi 122

Ethem Nejat Öğrenci Olaylarını Durdurmak için Görevlendiriliyor 122

Ethem Nejat'ın İzci Grubu İzmir'den İstanbul'a Yaya Gidiyor 123

Eskişehir, İzmir ve Adana'da Maarif Müdürlüğü 126

Ethem Nejat ve "Türk Kadını" 132

II.
Ethem Nejat'ın Sosyalist Dönemi

Meşrutiyet Dönemi ve İttihat ve Terakki 137

Bir Türkçü ve Sol Parti: Milli Türk Fırkası 140

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Milli Türk Fırkası 140

Milli Türk Fırkası, Karakol Cemiyeti ve Sol Faaliyetler 143

İki Kardeş Yayın: *Kurtuluş* ve *İfham* 146

Milliyetçi Aydınlar ve Milli Sosyalist Ethem Nejat 153

Ethem Nejat'ın Sosyalizmle Tanışması ve Berlin Türk Kulübü 157

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) ve Ethem Nejat 161

18 Türk Spartakist TİÇSF'yi kuruyor 161

Mütareke Döneminde İstanbul'da Anadolu'nun Kurtuluşu için Çalışan *Kurtuluş*çular 165

Ethem Nejat'ın Resmi İşgal Dönemindeki Çalışmaları 171

18 Aralık 1919 Seçimleri ve Ethem Nejat'ın Adaylığı 178

Ethem Nejat'ın Halkçı ve Milliyetçi Sosyalizm Anlayışı 188

1919-22 Arası Türkiye'de Milliyetçi Sosyalizm Akımı 193
*Kurtuluş*çuların Milliyetçi Yönleri 193
Kurtuluş için Milli Sosyalizm 200
Ethem Nejat ve Zenon: İki Türk Milliyetçisi Sosyalist 206
Sosyalist Türk Milliyetçilerimiz 208
İlk Milliyetçiler Sosyalistlerdir 210
Anadolu ve Orta Asya'da Sosyalizm Rüzgârı 216

III.
Ethem Nejat'ın Bakü Günleri

Ethem Nejat İstanbul'dan Bakü'ye Geçiyor 223

Bakü Kurultayı 229
Ethem Nejat Doğu Halkları Kurultayı'na Katılıyor 229
Bakü Kurultayı'nda Sovyetler'in TKT ve Anadolu'ya Karşı Tutumu 232

TKP'nin Kuruluşu ve Ethem Nejat 235
Ethem Nejat TKP'nin Kuruluşunda Yer Alıyor 235
TKP'nin Kuruluş Kongresi'nde Galiyevci Tezler 239
Mustafa Suphi'nin "Sağ Kolu" 241
TKP'de Dr. Fuat Tartışması ve Süleyman Nuri 245

TKP-Mustafa Kemal Paşa-Enver Paşa İlişkileri 253
Türk Komünist Bolşevik Partisi ve Atatürk 253
Süleyman Sami TKP Yönetimine Yalan Yanlış Bilgiler Veriyor 262
TKP'nin Atatürk ile Birlikte Çalışma İsteği 266
Enver Paşa'nın Mustafa Suphi ve Ethem Nejat ile Mücadelesi 270
"Mustafa Suphi Türkiye'ye Gelirse Hakkı Bir Kurşundur" 272

Sonu Ölüme Giden Yolculuk 274
Ethem Nejat, Anadolu'da Gizli Çalışma Yapmaya Karşı Çıkıyor 274
Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Yoldaşları Anadolu'da 276
Sovyet Görevlilerinin Hatalı Tutumları 277

Erzurum Valisinin Atatürk'ü Yanlış Bilgilendiren Telgrafı 282
Atatürk Mustafa Suphi'leri Neden Geri Çevirdi? 286
Kazım Karabekir'in Oyunu 288
Ethem Nejat Trabzon'daki Öğretmen Arkadaşına Telgraf Çekiyor 290

"Onbeşler"i Ölüme Gönderen Yanlışlar 299
Bolşevikler Mustafa Suphi ve Arkadaşlarını değil Enver Paşa'yı Tercih Ediyor 299
Bolşevik Yönetimin ve TKP'nin Hataları 300
TKP Heyetinin Gözden Düşürülmesi 306

IV.
Onbeşler'in Öldürülmesiyle
Ali Şükrü, Yahya Kaptan ve Topal Osman Cinayetleri Arasındaki İlişkiler

Topal Osman'ın Bolşevikliği 311

"Onbeşler", Topal Osman, Yahya Kahya ve Ali Şükrü Bey Cinayetleri Arasındaki Bağlantılar 317
Yahya Kahya'yi Kim Öldürdü? 317
Topal Osman ve Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesi 321
Cinayetlerin Ardında Atatürk mü Kazım Karabekir mi Var? 324

Erzurum'da Solculuk Faaliyetleri 327

Sonuç 331

Ethem Nejat'tan Seçme İki Yazı

Alman Müstakil Sosyalistleri 337

Mekteplerde İsyan 343

Kaynakça 347

Dizin 360

Kısaltmalar

Age	Adı geçen eser
Agm	Adı geçen makale
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Haz.	Hazırlayan
Komintern	Komünist Enternasyonal
MK	Merkez Komitesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TİÇF	Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası
TİÇSF	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TKBP	Türk Komünist Bolşevik Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TKT	Türkiye Komünist Teşkilatı
TSF	Türkiye Sosyalist Fırkası
TÜSTAV	Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı
s.	sayfa
YY	Yunus Yılmaz'ın notu

Önsöz

Bundan yaklaşık iki yıl öncesine kadar elinizde bulunan çalışmayı hazırlamak gibi bir niyetim yoktu. Başlangıçta Mustafa Suphi üzerine bir kitap hazırlamayı düşünüyordum, fakat Mustafa Suphi hakkında birçok kaynak kitabı yazılmıştı ve son yapılan araştırmalarla da hayatı hakkındaki bilgi eksiklikleri önemli ölçüde ortadan kalkmıştı. Bu nedenle tekrar edilecek bilgilere dayanarak bir kitap hazırlamak yerine, Mustafa Suphi üzerine yaptığım araştırmalarda, ismine sıklıkla rastladığım Ethem Nejat üzerinde çalışmaya karar kıldım.

Ethem Nejat ile Mustafa Suphi'nin yolları birçok kez kesişmişti. Liberal fikre sahipken de aynı siyasi parti ve süreli yayın içinde çalışmışlardı. Mustafa Suphi, Sinop sürgününden sonra Rusya'ya kaçınca yolları ayrıldı. Mustafa Suphi kısa bir süre sonra sosyalist oldu. Ethem Nejat ise 1918 yılı sonu kadar liberal fikirleri savunmaya devam etti. Araştırmalarda bulunduğu Almanya'da solcu fikirlerle tanışınca o da sosyalist oldu. İstanbul'a dönüşünden bir yıl sonra, eski dostu Mustafa Suphi ile tekrar birlikte çalışma kararı aldı böylece ikisi de sosyalist bir fikirde mücadelelerine devam ettiler.

Yaşamları sürekli kesişen bu iki eski dost, inandıkları değerler uğruna ölüme de birlikte gittiler. Kimselere zararları yoktu, kendi milletlerine ve insanlığa faydalı olmaktan da başka niyetleri yoktu. Fakat insanlığa faydası olmadığı gibi, kendi halkına da faydası olmayanlar için ortadan kaldırılması gereken kişilerdi. Ve öyle de oldu, adi bir komplo sonucu şehit edildiler.

İşlenen bu cinayetin üzerinden tamı tamına 91 yıl geçti. Ve halen aydınlatılamadı. Bu konuları işleyen eserler de, Mustafa Suphi'yi esas alarak bu cinayeti açıklamaya çalışmışlardır. Ben ise, başta partinin ikinci adamı olan Ethem Nejat ve tabii Mustafa Suphi de dahil olmak üzere diğer yoldaşlarını esas alarak cinayet konusuna farklı bir açıdan baktım, irdeledim. Ve böylece hem Ethem Nejat hem de diğer yoldaşları hakkında bilgiler sundum.

Aslında beni bu çalışmayı ortaya koymaya iten nedenlerden biri; Ethem

Nejat hakkında, mevcut kaynaklarda neredeyse hiçbir bilginin olmaması, olsa bile kısa ve diğer kaynaklarda da aynısı geçen kopya bilgiler olmasıydı.

Türk Solu tarihinde önemli bir yer tutan ve kısa zamanda TKP'nin sekreterliği gibi önemli bir göreve yükselen Ethem Nejat hakkında, hayatının tüm yönlerini ortaya koyan bir eserin bu zamana kadar yazılmamış olması aslında Türk araştırmacılarının bir ayıbıdır. Ben de bu ayıbı ortadan kaldırmak adına Ethem Nejat'ın gerek sosyalist olmadığı; gerekse de sosyalist olduğu tüm dönemlerini, tamamen belgelere dayanarak ortaya koyan bu çalışmayı hazırlamaya başladım.

Elinizdeki kitabın içerdiği bazı yeni bilgiler nedeniyle de dikkat çekeceğini tahmin ediyorum. Bunları sıralarsak...

1- Ailesi ve bugün de yaşayan aile fertleri hakkında geniş bilgileri bu kitapta sunuyoruz.

2- Arkadaşı Ayın. Ferit (Osman Ferit Uyguç) ve Ahmet Akif hakkında kısa ama doyurucu bilgiler sunuyoruz.

3- Köy Enstitülerinin öncüsü kabul edilen "Mesut Köy" projesi hakkındaki gerçekleri ortaya koyuyor ve Köy Enstitüleri ile komünizm arasında bağlantı kurmaya çalışan antikomünistlerin mesnetsiz iddialarına geniş kapsamlı cevap veriyoruz. Ayrıca Fethi Tevetoğlu'nun Atatürk'e isnat ettiği antikomünist söylemler konusunda nasıl gerçek dışı iddiada bulunduğunu belgeliyoruz.

4- Fethi Tevetoğlu'nun Ethem Nejat'ın Türkçü olduğu dönemde gizli sosyalist olduğuna dair sayıklamalarına gerekli cevapları verdiğimiz gibi, diğer sosyalistlerin de dinsiz ve milliyetsiz kişiler olduğu dayanaksız iddialarına da cevap veriyoruz.

5- Milli İktisat tezlerini savunduğu dönemdeki milli ekonomiyi esas alan iktisat söylemleri ve buna yönelik yazmış olduğu eğitim konulu hikayeleri (*"Çiftlik Müdürü"*, *"O Zengin ve Mesut Oldu"* vb) hakkında geniş bilgi sunuyoruz.

6- İsmini sıklıkla duyduğumuz, fakat kaynak kitaplarda yeterince bilgi verilmeyen, kurucuları arasında Ethem Nejat'ın da bulunduğu Türk Gücü Derneği hakkında da bilgi vermeye çalışıyoruz. Derneğin izcilik faaliyetlerine, spora ve futbola verdiği önem, Ergenekon bayramı gibi Türkçü, Turancı etkinliklere öncülük etmesi hakkında bilgiler sunuyoruz.

7- Türk Gücü gibi örgütleri özendirmek adına yazdığı *"Yiğit Türkler"*, *"Kahraman Nuri"* gibi hikayeleri hakkında bilgi veriyoruz.

8- Ethem Nejat'ın devlet memuru yetiştiren eğitim sistemini eleştiren

yazıları yanında ezberci eğitim sistemini eleştirisi ve sorunun çözümleri konusunda ileri sürdüğü tezleri hakkında bilgi veriyoruz.

9- Ziraat ve ticaret eğitimine önem verilmesi hakkındaki Türkçü yorumlarını ve buna bağlı olarak çevreyi, ağaçları korumaya yönelik Türkçü ve çevreci tezleri hakkında bilgi sunuyoruz.

10- Milli İktisat tezlerinin savunulduğu II. Meşrutiyet döneminde Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın *Sa'y-ü Amel* gibi bir mecmuada yazı yazmaları ve İttihatçı dönemde işçi haklarını savunmaları konusunda dikkat çeken bilgiler veriyoruz.

11- Türk Ocağı'ndan yetişen veyahut İttihatçı-Türkçü çevreden gelen Türk milliyetçilerinin, sosyalizme eğilimleri ve neden sosyalist oldukları konusunda bilgi veriyoruz.

12- Kaynak kitaplarda hakkında fazla bilgi bulamadığımız, 1919 yılında İstanbul'da ve Anadolu'da ilk sosyalist örgütlenmelerde bulunan Türk Komünist Bolşevik Partisi hakkında bilgi sunuyoruz.

13- Milli Türk Fırkası ve *İfham* gazetesinin sosyalizme olan ilgisi TİÇSF ve *Kurtuluş* çevresinde bulunan sosyalistlerin milliyetçi yönleri hakkında bilgileri gözler önüne seriyoruz. Yine Ethem Nejat'ın gerek *İfham* gazetesinde gerek *Yeni Dünya* gazetesinde sosyalist olduğu dönemdeki yazılarından örnekler sunuyoruz.

14- Bakü TKP heyeti cinayeti, Yahya Kahya ve Ali Şükrü cinayetleri hakkındaki gerçekleri sunuyoruz.

15- Topal Osman Ağa'nın milliyetçi yönü yanında sosyalizme olan ilgisi hakkında bilgiler dikkat çekecektir.

Ve buna benzer daha birçok ilginç bilgileri bu kitapta bulacaksınız.

Muhtemel ki daha baştan bu kitabın ismini görenler yadırgayacaktırlar. Ayrıca, *"Turancı sosyalist mi olunur?"* şeklinde de eleştiriler gelecektir, biliyorum. Oysa, bunu biz iddia etmiyoruz. Ethem Nejat'a milli eğilimli olduğu için "milli sosyalist" sıfatını biz koymadık. Bu tanımlamayı yapan kişi bizden yıllar önce onu çok iyi tanıyan yoldaşı Zenon (Ze-nun) idi. Zenon, 1918 senesine kadar milli eğilimli olduğunu ve daha da ileriye giderek; Ethem Nejat'ın hem "Türkçü" hem de "milli sosyalist" olduğunu söylemişti.

Bu çalışmamızla birlikte Türk solunun kendi kökeninde mevcut bulunan ama bir ayıpmış gibi gizlenen, yok sayılan Atatürkçülüğü ve milliyetçiliği de tekrar gün yüzüne çıkarılmış oluyor. Bu kitabı okudukça, gerek Ethem Nejat'ın; gerekse de Mustafa Suphi'nin Atatürk'ü destekleyen, Atatürk'ün

mücadelesinin yolunda gitmek için bir an bile tereddüt etmeyen, daha Kemalizmin ilkelerinin ortaya koyulmadığı bir dönemde Atatürkçü olan kişilikleriyle de tanışacaksınız!

Türk solunun tarihini yıllardır araştıran Mete Tunçay, Mustafa Suphi grubu Ankara'ya ulaşsaydı; Mustafa Suphi iktisattan, Ethem Nejat eğitimden, Hilmioğlu Hakkı içişlerinden sorumlu bakanlar olacaklardı, diyor. Ama olmadı, birileri Atatürk ile TKP'nin buluşmasını istemedi. Ve böylece Türk Solu ile Atatürk'ün arasına bir set koymuş oldular!

Bu eseri hazırlarken çok zorlandığımı da açıkça itiraf etmek isterim. İşe ilk koyulduğumda elimde Ethem Nejat hakkında 3-5 sayfa bilgiden başka bir şey yoktu. Ethem Nejat hakkında bilgi aramak "samanlıkta iğne aramaktan" farksızdı. Hele hele sahilden 36-40 kilometre içeride dağ başı olarak niteleyebileceğimiz Karadeniz dağları eteğinde, ormanlık ve tüm bilgi ve belgelerden yoksun bir ilçede bu çalışmayı hazırlamak hiç de kolay olmadı.

Ethem Nejat hakkında bilgi ve belge veren mevcut kaynaklar yok denecek kadar azdı. Durum, araştırma yaptığım diğer kütüphanelerde de değişmedi. Tüm bunlara rağmen Ethem Nejat'ın hayatının tüm yönlerini ortaya koyan bir kitap hazırlamak niyetinde olduğum için, Ethem Nejat hakkında bilgi bulabileceğim her yere başvurmak zorundaydım ve başvurdum da...

Ethem Nejat'ın büyüdüğü mahallede de araştırmalarda bulundum. Bu arada yeri gelmişken İstanbul'un Üsküdar semtinde yapmış olduğum araştırmada bana yardımcı olan Ahmet Çelebi Mahallesi eski muhtarı Aliye Serin Hanımefendi'ye; Üsküdar Nüfus Müdürlüğü Şefi Gönül Can Hanımefendi'ye, Burhan Felek Lisesi Müdürü Dr. M. Sami Tuğral Beyefendi'ye ve Ümraniye-Aşağıdudullu Mahallesi Muhtarı Gökhan Kanbir Beyefendi'ye verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ediyorum.

Yaptığım araştırmalarda zorlandığım diğer bir nokta da şuydu: Mevcut kaynaklarda Ethem Nejat hakkında işe yarar neredeyse hiçbir bilgi olmamasının yanında, verilen kısa bilgilerin de tamamına yakınının yanlış veya yalan olduğunu gördüm. Bunun böyle olduğunu bilmeden, bu yanlışlıkları doğru kabul ederek araştırmalarıma başladığımdan zaman kaybına da uğradım.

Maalesef solculuk adına solun tarihini bilmekle övünenler, bize, yıllar yılı kendi ürettikleri ideolojik zemindeki dedikoduları veyahut başkalarının solun tarihini veya Atatürk'ü kötülemek için uydurduğu hurafeleri tekrarlayıp durmuşlar. Buna en iyi örneklerden biri İsmail Bilen'in hiçbir bilgi ve belgeye dayanmayan *"Topal Osman'ın Ethem Nejat'ı Manliher mar-*

ka tabancayla vurduğu" iddiasıdır. (Mete Tunçay bu iddiayı gündeme getirmiştir.) Oysa Ethem Nejat ile Topal Osman hayatlarının hiçbir döneminde karşı karşıya gelmemişlerdi. Kaldı ki, Topal Osman'ın TKP'ye karşı hiçbir husumeti yoktu, hatta Topal Osman da sosyalist fikirleri benimseyen bir kişiydi. Topal Osman, Mustafa Suphi'yi şahsen tanıyan biriydi. Giresun'un Hacı Hüseyin Mahallesi'nde büyüyen Topal Osman, Mustafa Suphi ile hemşehriydi.

Aslında bu temelsiz iddialara bir şekilde anlam veriyorum, eğer İsmail Bilen, TKP heyetini Enver Paşa'nın adamı Yahya Kahya öldürdü deseydi bu cinayeti Atatürk ile ilişkilendiremeyecekti. Fakat bu cinayetin içinde Atatürk'ün koruması ve adamı Topal Osman da vardı demekle, aslında uymasa da bu cinayeti Atatürk ile ilişkilendirmenin yolunu bulmaya çalışmıştır.

Bu tür gerçeğe dayanmayan iddiaları, daha önce de Türk solunun tarihine yönelik yapmış olduğum araştırmalarda görüyordum. Bu kitabı hazırlarken sol tarihi adına yazılan yalanları daha başka örnekleriyle de görme imkanım oldu.

Haliyle bu eserin diğer yayınlanan eserler gibi eksiği ve yanlışı olacaktır. Elimden geldiğince eksiksiz, yanlışsız ve belgelere dayandırarak hazırlamaya özen gösterdim. Buna rağmen eksiğim ve yanlışım varsa sonraki basımlarda mutlaka düzeltilecektir. Ben, en azından bu eserin Ethem Nejat hakkında hayatının tüm yönlerini anlatan bir kitabın yazımında öncü olacağı düşüncesindeyim. Mutlaka başka araştırmacılar da benim ulaşamadığım bilgi ve belgelere ulaşarak; benim yapmış olduğum yanlışları da düzelterek, daha kapsamlı çalışmalar ortaya koyacaklardır. Bu nedenle başkalarına yol açabilecek bir çalışma hazırladığımın farkında olmak bile bana mutluluk veriyor. Temennim odur ki, bu kitap gerek benim, gerek diğer araştırmacılar ve okuyucular içinde, Türk solunun karanlıkta kalmış bölümlerine ışık tutarak aydınlatma görevini yerine yetirmesi yanında, Türk solu tarihi adına çok okunacaktır.

Ethem Nejat'ın hayatını tüm yönleriyle ortaya koyan bu kitabı hazırlarken, TÜSTAV'ın (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı) çıkarmış olduğu birçok değerli eserden yararlandım. Türk solu tarihinin, belgelere dayanarak gün yüzüne çıkartılmasında TÜSTAV'ın büyük emeği vardır. Ben de bu haklı emeklerine dayanmakla büyük gurur duydum. Ayrıca TÜSTAV sayesinde, TÜSTAV'ın kendi çıkartmış olduğu eserlerin yanında, kitap olarak çevrilmeyen veya değerlendirilmeyen Komintern Arşivleri'nden de yararlanma imkanı buldum. Daha önce yayınlanmış kaynak, kitap ve diğer

yayınlarda göremeyeceğiniz bu belgelere ilk ulaşan kişilerin içinde olmak, benim gibi genç bir araştırmacı için de ayrı bir mutluluk kaynağı olmuştur.

Bu kitabı hazırlarken TÜSTAV Komintern Arşivleri'ne ulaşmamda yardımcı olan TÜSTAV Arşiv Sorumlusu Sibel Servet Sular Hanımefendi'ye; TÜSTAV Komintern Arşivi'ndeki Osmanlıca belgelerin çevrilmesinde bana yardımcı olan Dr. Oğuz Doğan Beyefendi'ye, Ali Acar Bey ve ismini bilmediğim arkadaşına teşekkürü bir borç bilirim.

Bu arada TBMM Kütüphanesi'nden sorumlu Tuncer Yılmaz Beyefendi'ye, Engin Bey ve Şalkı Bey'e de yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mete Tunçay Beyefendi'ye ve Prof. Dr. Yavuz Aslan Beyefendi'ye verdikleri bilgi ve gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür ederim.

Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy Hanımefendi'ye göstermiş olduğu ilgi, alaka ve yardımlarından dolayı çok ama çok teşekkür ediyorum. Emre Aru Beyefendi'ye verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ediyorum.

92 yıllık bilgi ve tecrübesinden yararlanmama izin veren, yine bu kitabın hazırlanışında bana çok önemli bilgiler ve belgeler sunan, ilerlemiş yaşına rağmen genç ve dinamikliğine aldanarak uzun sohbetlerle kendisini yorduğum için benden çokça şikayette bulunan Rasih Nuri İleri Beyefendi'nin ellerinden öpüyor ve teşekkür ediyorum. Allah uzun ömür versin, başımızdan eksik etmesin.

Ve bu kitabın basımını üstlenen İleri Yayınları'nın değerli yöneticilerine teşekkür ederim.

Benden manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, benim hayatımda çok önemli bir yeri olan; aynı mahallede beraber büyüdüğüm, aynı mahallede beraber top koşturduğum ve yine ortaokulda sınıf arkadaşlığımı yapan, aynı kızlara beraber aşık olduğumuz ve bu çarpık düzene beraber küfrettiğimiz, 30 yıllık dostum Emin Akdemir'e teşekkürü bir borç bilirim.

Her şeyden önemlisi beni doğuran anneme teşekkür ediyorum.

Kader çizgimde beni, Türk, Müslüman ve Atatürkçü olmakla şereflendiren Rabbime ne kadar şükretsem azdır.

Yunus Yılmaz
09.07.2012

I.
Ethem Nejat'ın Sosyalist Olmadan Önceki Yaşamı ve Fikirleri

Ailesi

Kaynaklarda, Ethem Nejat'ın 1887 yılında, İstanbul şehrinde soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği yazılıdır. Oysa doğum tarihi şüpheli olduğu gibi ailesi hakkında da fazla bilgi ve belge yoktur.

Daha doğrusu Ethem Nejat'ın kendisi ve ailesi hakkında daha önce doğru düzgün bir araştırma yapılmadığı için bilgi sahibi değildik. Belki ilk defa, detaylı olmasa da ailesi hakkındaki ilk bilgileri burada sunacağız.

Önceleri ailesi hakkında bildiğimiz; sadece anne tarafından Kafkas göçmeni olduğundan ibaretti. Daha sonra ise baba adının *"Hasan"* olduğunu öğrendik.[1]

"Dönüş Belgeleri" adlı eserde ve diğer TÜSTAV Komintern arşiv belgelerinde baba adı *"Hasan"* olarak geçiyordu. Fakat daha önce böyle bir isme, kayda ulaşmadığımız için bu bilgiye de şüpheyle yaklaşıyorduk ki, Rasih Nuri İleri Bey'in kişisel arşivinden elde ettiğimiz bir belge ile bu bilgi doğrulandı. Aynı belgeden annesinin adının da *"Cavide"* olduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz.[2]

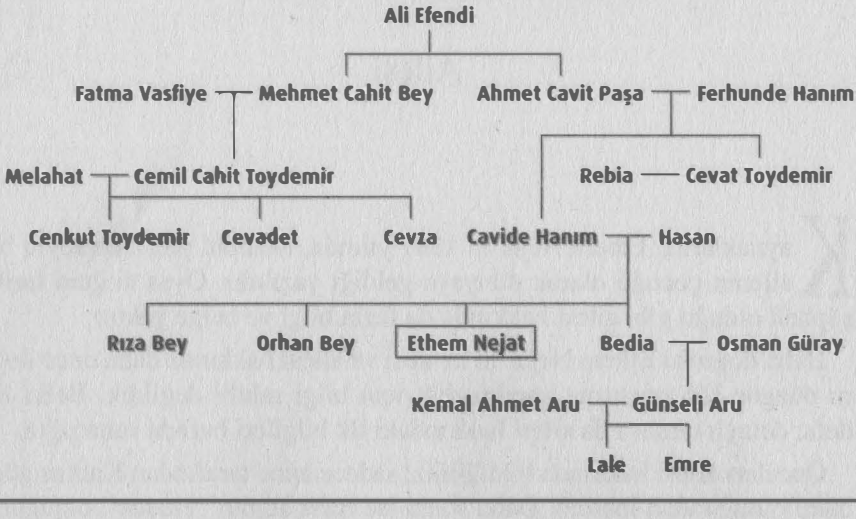
Cumhuriyet gazetesinin 10 Eylül 1933 tarihli haberine göre "Cavit Paşa kerimesi Cavide Hanım"ın evi yanmış. Anladığımız kadarıyla Cavide Hanım bu tarihlerde yaşıyormuş.

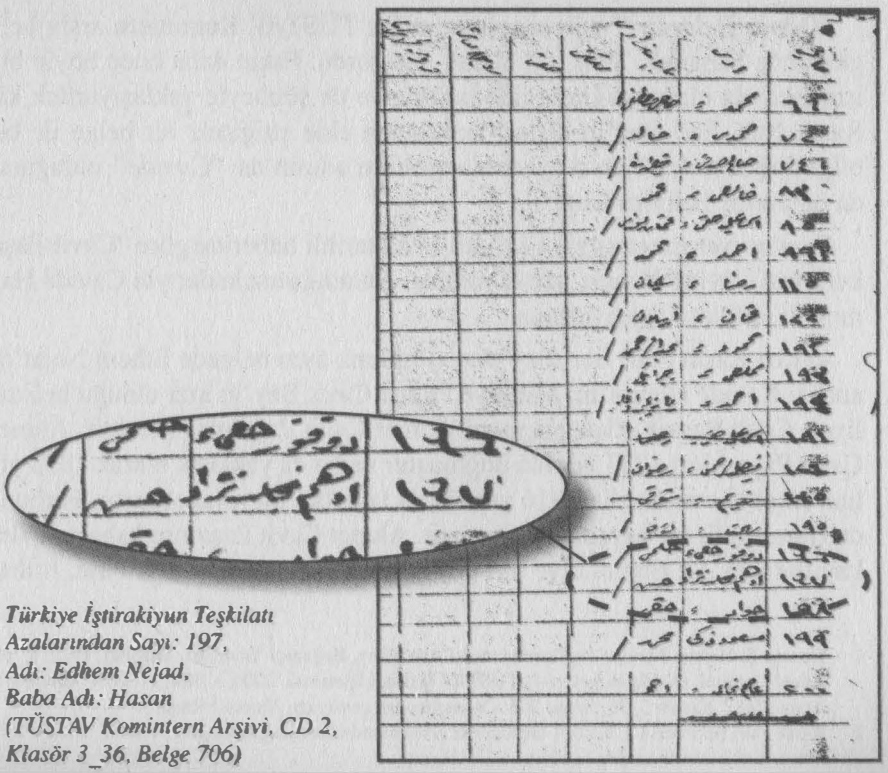
Ayrıca Rasih Nuri İleri Bey'den aldığımız aynı belgede Ethem Nejat'ın annesi Cavide Hanım'ın, Mülkiye Paşası Cavit Bey'in kızı olduğu belirtiliyor. Cavit Paşa Kafkas göçmeni Ahmet Cavit Paşa olsa gerektir. Ahmet Cavit Paşa, hicri 1253 yılında doğmuştur ve bu da yaklaşık olarak 1838 yılına tekabül etmektedir. 1916 yılında da İstanbul'da vefat etmiştir. Ferhunde Hanım adlı bir bayanla evlenmiştir. Ahmet Cavit Paşa'nın babası devlet kayıtlarında Ali Efendi diye biri gözükmektedir. Ahmet Cavit Paşa, İttihat

1 George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 54; Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-1*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2004, s. 304; *TÜSTAV Komintern Arşivi CD 2*, Klasör 3_36, Belge 706, Osmanlıcadan çevriyazı: Yunus Yılmaz

2 Rasih Nuri İleri'den 19.08.2011 tarihindeki görüşmemizden aldığım belge.

Ethem Nejat'ın ailesinin soyağacı

Türkiye İştirakiyun Teşkilatı Azalarından Sayı: 197, Adı: Edhem Nejad, Baba Adı: Hasan (TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 2, Klasör 3_36, Belge 706)

Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın görüştüğü Tümen Komutanı Cemil Cahit (Toydemir), Ethem Nejat'ın dayısının amca oğludur. Ethem Nejat'ın ağabeyi Rıza Bey de bir dönem Cemil Cahit'in emir subaylığını yapmıştır.

ve Teavün Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunuyordu. Osmanlı vatanperveri Namık Kemal ile dost olan Ahmet Cavit Paşa, Namık Kemal'in yurt dışına kaçmasına da yardımcı olmuştu. Şarkikarahisar'da mutasarrıflık yaptığı biliniyor. Emeklilikten sonra Üsküdar'da oturmaya başlamıştı.

Bunların yanında aynı belgeden; Ethem Nejat'ın Rıza isminde bir ağabeyi ve Bedia [Güray] isminde bir de kız kardeşi olduğu anlaşılmıştır.

Yazar Halit Kakınç; Yavuz gemisi komutanı Bahriye Albayı Cevat Toydemir'in, Ethem Nejat'ın dayısı olduğu bilgisini veriyor. Atatürk ile Kurtuluş Savaşı'nda mücadele veren ünlü general Cemil Cahit Toydemir de Albay Cevat Toydemir ile amcaoğlu imiş. Bu durumda Cemil Cahit Bey'in babası Mehmet Cahit Bey ile Ahmet Cavit Paşa'nın kardeş olduğu ortaya çıkıyor. Ayrıca Ethem Nejat'ın ağabeyi Rıza Bey, Amasya'da Cemil Cahit Toydemir'in emir subayı imiş.[3]

Biz, yapmış olduğumuz araştırmada kesin olmamakla beraber Ethem

3 Bkz. S. Halit Kakınç, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü?", *Toplumsal Tarih*, Ocak 1999, Sayı 61, s. 33.

Nejat'ın ağabeyi Rıza Bey'in, Ali Rıza Rızatepe olduğu bilgisine ulaştık. Ali Rıza Rızatepe, Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesinde binbaşı rütbesinde iken şehit düşmüş. Bu bilgiye göre Halit Kakınç'ın iddia ettiği gibi Rıza Bey'in, Amasya'da Cemil Cahit Toydemir'in emir subayı olma ihtimali yoktur. Aslında bu iddia Halit Kakınç'ın iddiası değildir, elinde mevcut olan belgede öyle yazıyor. Bu belge bizde de mevcuttur. Bu belgede verilen bilgi yanlış olsa bile, Rıza Bey, Galiçya cephesinde Toydemir'in emir subaylığını yapmış olabilir. Rıza Bey, Edibe Rızatepe adlı bir hanımla evlenmiş. Aile, Rıza Bey'in şehitliğinden sonra Cumhuriyet döneminde Rızatepe soyadını almış. Rıza Bey'in Haldun Rızatepe adlı bir oğlu, Hatice Burak adlı bir kızı var. Hatice Burak, Hakkı Burak Bey ile evlenmiş. Haldun Rızatepe ise Belkıs Hanım ile evlenmiş. Bu evlilikten de Harun Rızatepe ve Hakkı Rızatepe dünyaya gelmiş.

İsimleri haricinde, örneğin Ethem Nejat'ın babası ne iş yapardı, devlet memuru muydu, yoksa iddia edildiği gibi aristokrat bir aileden mi geliyordu, bilemiyoruz. Eğer babası memur olsaydı muhtemelen bu konuda bir belgeye, bir kayda ulaşabilirdik.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, Osmanlı Türk kültüründe Batılı anlamda toplumsal sınıflar olmadığı için, Ethem Nejat'ın aristokrat bir aileden geldiği iddiası temelsiz olduğu gibi, bizim kültürümüze de yabancıdır.

Ethem Nejat'ın Orhan isminde bir kardeşi daha varmış, genç yaşta vefat etmiş. Kardeşi Orhan'ın bir de kızı varmış. Orhan Bey'in aile bilgilerine ulaşamadık, fakat Refzan Yücesoy adlı kişinin onun kızı olabileceğini tahmin ediyoruz.

Yazar Halit Kakınç'ın iddiasına göre (daha doğrusu eldeki mevcut belgeye göre) Ethem Nejat'ın kız kardeşi Bedia Hanım, kocası Osman ve ağabeyi Rıza Bey İstanbul'dan Amasya'ya geçerek burada Cemil Cahit Toydemir'in karargâhında Kurtuluş Savaşı'na katılmışlar. Bedia Hanım 1970'li yıllarda vefat etmiş. Kendisinden evvel vefat eden bir de kızı varmış. Bedia Hanım'ın kızından torunları da varmış. Onlar bugün de hayatta olsalar gerektir.[4]

Biz, yapmış olduğumuz araştırmada Bedia Hanım'ın Emekli Orgeneral Osman [Güray] Bey'le evlendiğini, bu evlilikten doğan kızının kendisinden önce 1977 yılında vefat eden heykeltıraş Günseli Aru olduğunu tespit ettik. Günseli Aru, mimar ve İTÜ'de öğretim üyesi olan Kemal Ahmet Aru ile evlenmiş. Kemal Ahmet Aru ise 2005 yılında vefat etmiş. Bu evlilikten

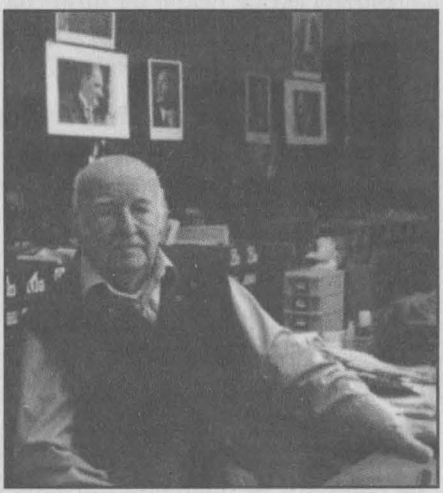
4 Rasih Nuri İleri'den 19.08.2011 tarihindeki görüşmemizde aldığım belge.

Solda: Resimde Ethem Nejat'ın kızkardeşi Bedia Güray (soldan ikinci) görülebilir. Sağdan sola: Bedia Güray'ın kızı Günseli Aru, Bedia Güray'ın eşi Osman Güray, Günseli Aru'nun yardımcısı Jean Buttle, Bedia Güray'ın torunu Emre Aru, Bedia Güray ve Raika Aru. (Resimler Kemal Ahmet Aru'nun doğumunun 100. yılı anısına hazırlanan albümden alınmıştır.)
Sağda: Ethem Nejat'ın üvey kardeşi Selahattin Nejat Yalkı'dır.

Ethem Nejat'ın "Yiğit Türkler" isimli kitabında kadın kahramanın ismi Günseli'dir. Solda Ethem Nejat'ın yeğeni Günseli Aru, üstte ise Günseli Aru'nun eşi Kemal Ahmet Aru görülmektedir.

Emre, Lale isimli çocukları dünyaya gelmiş. Emre Aru 1942 yılında doğmuştur ve babası gibi mimardır.

Bedia Hanım'ın kızına "Günseli" ismini koyması manidardır. "Günseli", Ethem Nejat'ın *"Yiğit Türkler"* adlı eserindeki hikayenin kahramanın ismidir. Muhtemel ki ağabeyine duyduğu sevgi ve muhabbetin bir sonucu olarak kızına bu ismi vermiştir.

Ethem Nejat'ın dayısı Cevat Toydemir, 1960 yılında vefat etmiş. Eşi Rabia (Rebia) Toydemir ve yeğenleri cenazeye gösterilen ilgiden dolayı gazetelerde açık teşekkür yazısı yayınlatmışlar.[5]

Cevat Toydemir hakkındaki bu bilgilerin yanında Rauf Orbay, anılarında mütareke döneminde Heybeliada'da Bahriye Mektebi Müdürü Cevat Toydemir'in evinde kaldığı bilgisini vermektedir. Her ikisinin de Kafkas göçmeni olduğunu ayrıca belirtelim.

Burada dikkat çeken bir husus da Ethem Nejat'ın aile üyelerinin isimlerinin Cavit, Cahit, Cemil, Cevat, Cavide olarak sıralanmasıdır. Ve bu ilginç bir durum arz etmektedir.

Ethem Nejat'ın bir de üvey kardeşi varmış: Selahattin Nejat Yalkı. Mesleği baytar. Üniversitelerde hocalık, profesörlük yapmış. 1900 yılında dünyaya gelen Selahattin Nejat Yalkı'nın babası İsmail Hakkı, annesi Melek Hanım'dır:

> Selahattin Nejat, Ethem Nejat'la bir karı kocanın eski evliliklerinden olan çocukları, yani iki kat üvey kardeş imişler. Fakat Selahattin Bey, Ethem Nejat ağabeyini öyle çok severmiş ki, onun adını kendi adının içinde taşımak istemiş.[6]

Selahattin Nejat Yalkı, üvey ağabeyi Ethem Nejat ile birlikte 1919 yılında Almanya'da Spartakist harekete katılan 18 Türk Spartakistten biridir.

Selahattin Nejat Yalkı için gazeteye verilen vefat ilanında Emekli General Osman Giray'ın Selahattin Nejat Yalkı'nın "çok sevgili arkadaşı" olduğu yazılıdır. Osman Giray, Bedia Hanım'ın kocası Osman Güray olsa gerektir. Osman Güray yazılacak iken Osman Giray yazılmış olmalıdır.

Demek ki Selahattin Nejat Yalkı, ailenin üvey evladı olmasına karşın Ethem Nejat'ın vefatından sonra Bedia Güray ve eşi Osman Güray ile dostluklarını ve akrabalıklarını devam ettirmiştir.

---

5 *Milliyet*, 12.09.1960.

6 Mete Tunçay, "1919 Berlin'inde 18 Türk Spartakisti", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mart 1989, sayı 105, s. 22.

Ethem Nejat'ın annesi Cavide Hanım'ın 1930'lu yılllarda yaşadığı tahminimiz doğruysa, Hasan Bey çok uzun yıllar önce vefat etmiş olmalı ki, Selahattin Nejat Yalkı'nın üvey babası Cavide Hanım ile evlenmiş olsun.

Çocukluğu ve Gençliği

Bazı kaynaklarda Ethem Nejat'ın doğum yılı 1882 yılı olarak geçmektedir. Yine doğum yılını 1883 olarak veren kaynaklar da mevcuttur. Genç yaşına rağmen birçok örgütlenmeye önderlik ettiği ve içinde bulunduğu için, doğumunun 1882 yılı olması daha yüksek bir ihtimaldir. Çünkü II. Meşrutiyet'in yani 1908 yılının öncesinde de bazı gazetelerde çalıştığını biliyoruz. 20 yaş altında gazetecilik yapması ihtimali düşük olduğundan, 1887 doğumlu olduğu iddiası da zayıflamaktadır.

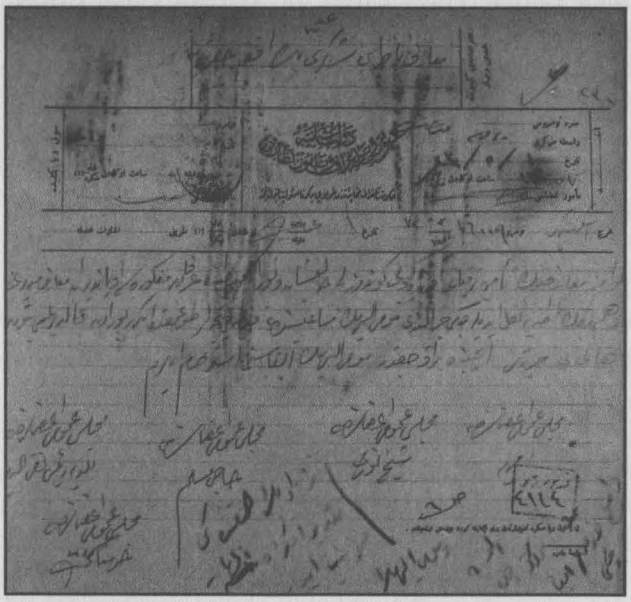
Hatta biz, ileride yapılacak araştırmalar sonucunda Ethem Nejat'ın 1887 doğumlu değil de 1877, 1875 veya 1879 doğumlu olduğu ortaya çıkarsa şaşmayız. Çünkü *"İlköğretim Reformu"* adlı çalışmasında 1884 doğumlu arkadaşı A. Ferit Bey'den *"değerli gençlerimizden"* diye bahsetmesi, Ethem Nejat'ın 1882 doğumlu yaşıtlarından en az 3-5 sene daha büyük olduğunu düşündürüyor bize.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Sicill-i Ahval defterinde kayıtlı olduğunu düşündüğümüz hal tercümesi bilgilerine ulaşamadık. Haliyle kendisi ve ailesi hakkında buradan bir bilgiye ulaşamadık.

Ethem Nejat'ın günlük tuttuğunu biliyoruz. Bazı günlüklerinden kopardığı sayfaları çocuk dergilerine yollamış. Eğer bu günlüklere ulaşma imkanımız olursa hayatı ile ilgili daha kapsamlı bilgilere ulaşmamız söz konusudur. Birçok meslektaşı ile mektuplaştığını da biliyoruz. Maalesef bunlara da ulaşamadık.

Ethem Nejat'ın İstanbul'da doğduğunu biliyoruz. İstanbul'un Üsküdar semtine bağlı Ahmet Çelebi Mahallesi'nde büyümüş. Arkadaşı ve yoldaşı Ahmet Akif ile bu mahallede beraber yetişmişler. Burada büyüdüğünü esas alarak ve Üsküdar'da doğduğunu kabul ederek Üsküdar Nüfus Müdürlüğü'nde yapmış olduğumuz araştırmada da Ethem Nejat'ın ismine ulaşamadık.

Kaynaklarda Üsküdar İdadisi'ni bitiren Ethem Nejat'ın, sonrasında Ticaret Mekteb-i Âlisi'nden mezun olduğu yazılıdır. Ethem Nejat'ın bitirdiği

Eskişehir'de Darülmuallimin müdürü iken Adana'ya tayini çıkan Ethem Nejat'ın tayininin iptali için Maarif Nazırı Şükrü Beyefendi'ye dilekçe yazan belediye meclis üyeleri. Dilekçenin çevriyazısı aşağıda sunulmuştur: (BOA, MF.MKT, Dosya No: 1225, Gömlek No: 101, s. 2)

Maârif Nâzırı Şükrî Beyefendi Hazretlerine,

Devlet-i Osmâniyye Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâreti
Hükûmet telgraf muhâberâtından dolayı bir gûnâ mesûliyyet kabûl itmez.

AHZ:
Sıra Numerosu: --
Vâsıta Merkezi: Bursa
Tarîh: 1/5/33
57 Dakîka 11 Sâat Öğleden Evvel/Sonra
Memûrun İmzâsı: Alî İhsân

SEVK VEYÂ KEŞÎDE:
Sıra Numerosu: --

Tarîh: Fî 10 Mârt Sene 334
40 Dakîka 12 Sâat Öğleden Evvel/Sonra
Memûrun İmzâsı:

Livâmız maârifinin temîn-i terakkıyyâtı emrinde geceli gündüzlü çalışan ve nûrlu muhîtinde irfân mefkûresi uyandıran Maârif Müdürü Edhem Bey'in Adana'ya nakl idileceği haber alındı. Mûmâileyhin mesâîsinden feyzli netîceler doğmakda iken buradan kaldırılması bütün ahâlîyi hayretler içinde bırakacakdır. Mûmâileyhin ibkâsını istirhâm eylerim.

Meclis-i Umûmî Azâsından EMÎN
Meclis-i Umûmî Azâsından ŞEYH NÛRÎ
Meclis-i Umûmî Azâsından Belediyye Reîsi TAKIYYÜDDÎN
Meclis-i Umûmî Azâsından HÂCÎ MÜSLİM
Meclis-i Umûmî Azâsından HIRİSTAKİ

Üsküdar İdadisi; bugünkü Burhan Felek Lisesi'dir. Burhan Felek Lisesi arşivinde yapmış olduğumuz araştırmada da Ethem Nejat ismine ulaşamadık. Fakat kayıtlarda Hasan oğlu Edhem ve İbrahim Edhem isimli iki kişiye ulaştık. Bunlardan biri belki Ethem Nejat olabilir! Bunun haricinde yine 1908 yılı öncesine ait yaptığımız araştırmalarda Ethem Nejat ismine ulaşamamamız Ethem Nejat'ın isim değiştirmiş olabileceğini de aklımıza getirmektedir. Veyahut isminin "Nejat" olan kısmı sonradan eklenmiş olabilir.

Ethem Nejat kısa boylu çocuk görünümlü bir yapıya sahip olmakla birlikte "*hoş sohbet, neşeli, şakacı bir kişiliğe sahipti. Ailesinin daima andığı, unutamadığı, özellikleri herkesçe bilinen idealist bir aydındı.*" [7]

Zaten Ethem Nejat bu idealist yönü ve girişimciliği nedeniyle gittiği her yerde kendini halka ve o yerin ileri gelenlerine sevdirmiştir. Hatta Eskişehir'de Maarif Müdürü olarak çalıştığı dönemde Adana'ya tayini çıkınca, başta Eskişehir Belediye Başkanı olmak üzere belediye meclis üyeleri, gitmesini engellemek için Maarif Nezaretine yazı yazmışlardır. Bu olay bile kendisini ne kadar sevdirdiğinin bir kanıtıdır.

Dr. Fethi Tevetoğlu, Ticaret Mekteb-i Âlisi'nden sonra *"Eskişehir Muallim Mektebi'nde okumuştur"* diye iddia etmektedir.[8]

Oysa biz, 1914 yılında "liva" olan Eskişehir'de bu tarihten önce Muallim Mektebi olmadığını biliyoruz. Kaldı ki, burada öğretmen okulu açmak da Ethem Nejat'ın kendisine nasip olmuştur. Bu nedenle Eskişehir'de muallim mektebini bitirmiş olamaz! Muhtemel ki başka bir yerde bitirmiştir.

Öğretmen Ethem Nejat'ın hangi öğretmen okulunda okuduğunun kaynaklarda geçmemesi de ilginçtir. Diğer bir ilginçlik ise Ethem Nejat'ın bugünkü Marmara Üniversitesi'nin o dönemdeki ilk hali olan Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde okumuş olmasıdır. Bu demektir ki Ethem Nejat yüksek öğrenimini tamamlamış ve bunun öncesinde de liseyi Üsküdar İdadisi'nde okumuştur. Daha açıkçası eğitimini tamamlamış bir Ethem Nejat söz konusudur.

Bu kısa zaman dilimi içinde iki liseyi veya iki yüksek öğrenim kurumunu bitirmiş olmasını ihtimal dışı bırakırsak, herhangi bir muallim mektebini bitirmiş olamayacağı gibi, Yüksek Öğretmen Okulu'nu da bitirmiş olması pek mümkün değildir. O nedenle Ethem Nejat'ın yurt içinde öğretmen okuluna gitmesi imkânsız gözükmektedir. Bu da demektir ki Ethem Nejat

7 Rasih Nuri İleri ile 19.08.2011 tarihindeki görüşmemizde aldığım belge.
8 Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara, 1967, s. 108.

öğretmen okulu bitirmemiştir.

Halit Kakınç ise Tevetoğlu'nun aksine Ethem Nejat'ın öğretmen okulunu Almanya'da bitirdiğini iddia etmektedir.[9]

Fakat biz bunun da doğruluğundan şüphe etmekteyiz. Eğer kaçak olduğu yıllarda öğretmen okulunu yurt içinde değil de yurt dışında bitirmiş ise bu Amerika'da veya Fransa'da gerçekleşmiş olmalıdır. Bu tarihlerde Almanya'da bulunduğuna dair elimizde bir belge veya bilgi yoktur. Biz Amerika'da okuma ihtimalini daha kuvvetli buluyoruz.

Sadece bazı kaynaklarda hiçbir belgeye dayanmadan Almanya'da eğitim aldığı ileri sürülmekte, fakat yıl olarak 1908 yılından sonraki tarihler işaret edilmektedir. Oysa ki biz, bu tarihten sonraki görev ve çalışmalarının kronolojisini bildiğimiz için bunun da mümkün olmadığını düşünüyoruz. Eğer Almanya'da eğitim almışsa bunun 1908 yılından önce olması gerekirdi.

II. Meşrutiyet öncesi dönemde Jön Türkler, Abdülhamit rejimine karşı yurt içinde ve yurt dışında örgütleniyor ve siyasal faaliyette bulunuyorlardı. Doğal olarak Ethem Nejat da her vatanperver Türk milliyetçisi gibi bu faaliyetlerin içinde bulundu. Ethem Nejat'ın gençliği Osmanlı'nın en buhranlı, en çalkantılı dönemi olan bu yıllarda geçti.

II. Meşrutiyet öncesi gazetecilik mesleğine başlayan Ethem Nejat, Abdülhamit rejimine karşı Jön Türklerle olan ilişkilerinden dolayı yurt dışına kaçmak zorunda kaldı.[10]

Abdülhamit'in hafiye teşkilatı, yurtsever insanların mücadelesini zararlı görüyor ve baskı uyguluyordu. Bu baskının asıl nedeni ise, Abdülhamit'in kendi saltanatının yıkılmasını istememesiydi. Bu nedenle bir süre Amerika'da ve Fransa'da kalan Ethem Nejat, Fransa'da bulunduğu dönemde de Jön Türklerle olan ilişkisini kesmedi. Bu dönemde arkadaşı Mustafa Suphi de Fransa'daydı.

Meşrutiyet dönemi birçok yazısında Amerika'da gördüklerini yazılarına konu etmesinden yola çıkarak uzun süre Amerika'da kaldığını anlıyoruz. Fransa'da ise çok kısa bir dönem (6-8 ay) kalmış olmalıdır.

II. Meşrutiyet 10 Temmuz 1908'de ilan edildiğinde Fransa'da bulunan Ethem Nejat, Abdülhamit rejimi düştüğü için İstanbul'a dönüş yapacak ve öğretmenliğe başlayacaktır.

Dönüş yolunda hissettiklerini "*Milli Türk Terbiyesi*" başlıklı yazısında

9 S. Halit Kakınç, agm, s. 33.

10 R. G. Arkın (ed.), *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, Bir Yayınevi, İstanbul, 1953, s. 136

ise şöyle anlatacaktır:

> 1324 (1908) İnkılâbı olalı henüz iki ay olmuştu. Bizi Paris'in doğu istasyonundan alan tren İsviçre üzerinden, artık hürriyetine kavuşmuş olan vatanımıza götürüyordu. Vatanı, ağlayarak, geride birkaç sevdiklerimizi bırakarak zorunlu olarak terk ettiğimiz zaman ne kadar elim bir ümitsizliğin etkisi altında mustarip olduysak, dönerken de bir aksi gayret, rabbani bir sevinç bize, taze bir hayat bahşediyordu.[11]

11 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (Haz: Faruk Öztürk), KızılElma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 38.

Ethem Nejat'ın Milli İktisat ve Kooperatifçilik Tezleri

Ethem Nejat 1908'de yurda döndükten sonra *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nde yazılar yazacaktır.[12]

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi ileride çıkarılacak olan *Toprak* mecmuası ve *Çiftçiler Derneği* mecmuası tarzında ziraata, hayvancılığa ve ticarete önem veren bir mecmuadır. Kurucusu Salih Zeki'dir [Ekimci]. Bu mecmuada arkadaşı Ayın. Ferit (Osman Ferit) de yazmıştır.

Eldeki mevcut kaynaklar, Meşrutiyetin ilanından, yani 10 Temmuz 1908 tarihinden, önce de *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'ne yazılar yazdığını göstermektedir. Örneğin 3 Kanunusani 1323 (26 Ocak 1908) tarihinde yazmış olduğu *"Fes Ticareti"* başlıklı yazısına Dersaadet'te (İstanbul) diyerek not düşmüş. Buradan Meşrutiyet öncesi Türkiye'de bulunduğu anlaşılıyor. Son yazısı ise 9 Mart 1324 (22 Mart 1908) olarak gözükmektedir. Bu tarihten sonra yazıları kesiliyor. Öyle anlaşılıyor ki Ethem Nejat'ın Fransa'ya gittiği tarih bu olmalıdır. *"Milli Türk Terbiyesi"* başlıklı yazısında olduğu gibi Meşrutiyetin ilanından sonra 2-3 ay geçiyor ve 19 Teşrinievvel 1324 (1 Kasım 1908) tarihinden itibaren *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nde tekrar yazılarını görüyoruz.

İkinci Meşrutiyet döneminde kooperatifçilik sorununa ilk eğilen Osmanlı aydınlarından biri de Ethem Nejat olmuştur. Ocak 1910'da, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nde yayınlanan *"Memleketimiz ve Kooperatif Şirketler"* başlıklı yazısında Ethem Nejat, Osmanlı topraklarında ticaret ve sanayi alanlarında büyük girişimlere gerek duyulduğunu, bunların ise ancak yoğun sermayelerden oluşacak şirketlerce gerçekleştirebileceğini savunuyordu.[13]

Yine *"'Zengin Olmanın Yolu' başlıklı yazısında Ethem Nejat, zenginliğin herkese açık olduğunu, servetin kaynağının tasarrufta yattığını söy-*

12 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, 2000, s. 142.
13 Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 214.

Ethem Nejat'ın Meşrutiyet öncesinde yazı yazdığı Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nin (sağda) 13 Kanunusani 1323 [26 Ocak 1908] tarihli sayısında (üstte) yayınlanan "Fes Ticareti" başlıklı yazısı (altta).

lüyor, tüm sermaye birimlerinin tasarruf sonucu doğduğunu ileri sürüyordu." Bunun yanında Ethem Nejat, "*'İş Adamı' başlıklı başka bir yazısında da, Rockefeller, Carnegie, Morgan, Vanderbilt gibi milyoner, milyarder iş adamlarının beş parasız iken, tasarruf sayesinde bu mevkilere geldiklerini ileri sürüyor, Osmanlıların da tasarrufa yönelerek iş adamı olabileceklerini Amerikalı iş adamları gibi servete kavuşabileceklerini savunuyordu.*"[14]

Türklerin kendi zenginlerini yaratması gerektiğini savunan Ethem Nejat, Osmanlı Türk devletinde ticaretin yabancıların elinde bulunmasından yakınarak ticaret hayatında Türklerin de bulunması gerektiğini savunuyor ve şöyle diyordu:

> Çiftçimiz çalışsın, alın teri döksün, hayatını feda etsin sonra kazancın çoğunu ülkesinde, Osmanlı'nın elinden bir yabancı alsın. Öteki boğaz tokluğuna çalışan bir serseri gibi sefalete mahkûm olsun. Bu acınmayacak, yazıklanmayacak bazı yabancı ticaret adamlarının ekonomik kaynaklarımızı kuruttukları, bizi büyük bir felakete doğru sürükledikleri de ender değil!.. Düşünerek, inceleyerek şunu anlarız ki, demek Osmanlı çiftçileri mutlaka öğrenim görmüş, alanında yetkin bir duruma gelmiş adamlarına muhtaç. Çiftçilik ne kadar ilerlerse ilerlesin, bunun ödülüne kavuşmak için karşında o derece ilerlemiş bir Osmanlı ticareti görmelidir... Eğitim Bakanlığı da sanki ülkenin ancak memur olacak, memur yetiştirecek okullara gerek duyduğuna inanmış gibi ticaret okullarının kurulması ve ıslah edilmesine hiç önem vermiyor. Bu ülkede dört hukuk okuluna karşılık yirmi ticaret okulu olmalıdır.[15]

Tüm bu örneklerden anlaşılacağı gibi Ethem Nejat, bugünkü anlamıyla solcu olmayan, hatta kapitalist gelişmeyi savunan, ama o dönem için Osmanlı Türklerinin çıkarlarına uygun bir "Milli İktisat" tezini savunmaktadır. Fakat aradan yıllar geçecek *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* ve diğer yayınlardaki liberal eğilimli yazılarının tam aksi fikirleri savunacaktır. Osmanlı Türklerinin ve diğer Doğulu mazlum, proleter ulusların sermaye birikimi ile kalkınamayacağını ileri sürecek, hatta bu konuda liberal Prens Sabahattin ile kalem kavgası yaşayacaktır.

Görülmektedir ki Ethem Nejat liberal ekonominin yanında, tüm Meşrutiyet aydınları gibi Fransız tipi dayanışmacılığı ve toplumculuğu esas

14 Zafer Toprak, age, s. 56.

15 Ethem Nejat, "Eğitimimizde Noksanlık Var", (çev: Sait Kırkgözlü), *Sanat ve Toplum*, Kasım-Aralık 1978, sayı 3, s. 112-113.

alan bir kooperatifçiliği de savunmaktadır. Mahallelerde küçük bakkal dükkânları açarak işe başlayan şirketler, Ethem Nejat'a göre halk tarafından desteklenecek ve yaşatılacaktı... Üretim alanındaki kooperatifçiliğin daha da gelişmesi ve ihtiyaç duyulan fabrikaların kurulması gerektiği fikri desteklemiş olduğu görüşlerdendir. Bakkallığın çok önemli olduğunu sözlerine yansıtmakta, küçük işletmelerden fabrikacılığa geçilmesi üzerinde durmaktadır. Örneğin, çorap imal etmek için ufak bir çorap fabrikası ve konservecilik yapmak için kooperatif şirket kurmayı çözüm yolu olarak göstermektedir.[16]

II. Meşrutiyet döneminde, kooperatifçilik konusunu Türkiye'de ilk işleyenler arasında Ethem Nejat'tan başka, arkadaşlarından Mustafa Suphi, Muhittin Birgen ve Ahmet Cevat Emre de vardır. Aradan yıllar geçecek, kooperatifçiliği ilk savunanlardan bu dört Türkçü ve İttihatçıyı 1920'li yıllarda Bakü'de sosyalist faaliyetlerin içinde bulacağız.

Ahmet Cevat Emre, sosyalist olduktan sonra kooperatifçilik konusundaki görüşlerini TKP programına da sokacaktır.

TKP'nin Birinci Kongresi'nin üçüncü toplantısında Cevat yoldaş (Ahmet Cevat Emre) Türkiye'de kooperatifçilik hakkında bilgi vermektedir. Konuşmasında şöyle diyecektir:

> Kooperatifçilik 1911 senesine kadar memleketimizde malum değildi. Yalnız küçük şehirlerde İngiliz ve Amerikalılara mahsus üç dört kooperatif vardı: Fakat bunlar kooperasyonun kavaid-i esasiyesine muhalif olarak yerlileri içerlerine kabul etmiyorlardı. Balkan muharebesinin hitamında tarafımdan kooperatifçilik hakkında bir kitap neşrolundu. Birkaç konferans verildi. İki üç şirket açıldı. Fakat Harb-i Umuminin patlamasından sonra bütün ticareti beş altı yüz azasının kirli elleri arasında cem etmek ve sahte bir burjuvazi vücuda getirmek politikasını takip eden Jön Türk hükümeti onları da kapattı ve o kooperatifçiliğe serbesti cereyan vermek istemedi.[17]

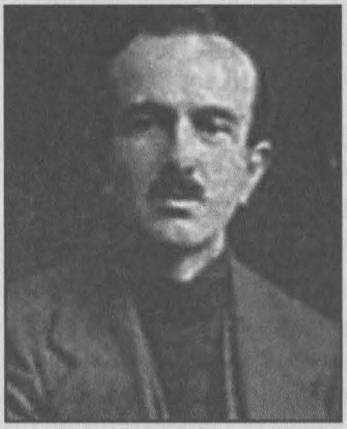
Ahmet Cevat Emre; kendisinin de belirttiği gibi kooperatifçilik üzerine ilk kitap yazan kişidir. Ahmet Cevat Emre bu çalışması hakkında bir başka yerde ise şöyle diyor:

> *"İktisatta İnkılâp"* başlığı altında istihlak yardımlaşma ortaklarını

16 Özlem Yıldırır Kocabaş, *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*, Libra Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 67-69.

17 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 97.

II. Meşrutiyet döneminde Ethem Nejat'la (üstte solda) birlikte "Kooperatifçilik" tezlerini savunan diğer üç önemli isim: Mustafa Suphi (üstte en solda), Ahmet Cevat Emre (ortada solda) ve Muhittin Birgen (ortada en solda). Bu üç isim ve Ethem Nejat 1920'li yıllarda Bakü'de sosyalist faaliyetler içinde yer alacaktır.

Ethem Nejat'ın Meşrutiyet yıllarında ve TKP döneminde yakın arkadaşı Ahmet Cevat Emre, Türk Dil Kurumu'nda da görev yapmıştı. Fotoğrafta Atatürk'ün de katıldığı bir toplantıda görülüyor. (Soldan sağa: Hasan Âli Yücel, Celâl Sahir Erozan, Ahmet Cevat Emre, Dr. Reşit Galip, Atatürk, Âfet İnan, Ruşen Eşref Ünaydın, İbrahim Necmi Dilmen, Hamit Zübeyir Koşay)

(teavün şirketlerini) sabırlı ve yazılı bir metotla anlatan kitabı yazdım, çok gayretli editör dostum İbrahim Hilmi (Çığıraçan) da bastı. Kooperatifçilik tarihimizde ilk kitap budur.[18]

Meşrutiyet döneminde kooperatifçilik konusunda kendisiyle aynı görüşte olan Ethem Nejat, ayrıca Ahmet Cevat Emre'nin de yazdığı *Siper-i Saika* mecmuasında yazılar yazacaktır.

Görüldüğü gibi, bu dönemde, sonrasının sosyalistleri olacak olan Ethem Nejat, Mustafa Suphi, Ahmet Cevat Emre gibi Meşrutiyet aydınları, Fransız tipi dayanışmacılığı, toplumculuğu esas alan kooperatifçiliği savunmuşlar, sonrasında da önceden sahip oldukları kooperatifçilik fikrini sosyalist düşünceleri ile harmanlamayı eksik etmemişlerdir.

Hatta Ethem Nejat hazırlatmış olduğu 1919 yılına ait seçim beyannamesinde "*...köylünün hakkını koruyan Koarperatif [Kooperatif] alım satım şirketlerinin ve sendikaların ihdası...*" hükümetin vazifesidir demesi kooperatif tezini 1919 yılında sosyalist olduğu dönemde de savunduğunu göstermektedir.[19]

Fakat TKP'nin Birinci Kongresi tutanaklarında Ethem Nejat "*Cevat yoldaşın kooperatifler hakkında müfit malumatını dikkate dinledik. Kooperatifin komünizm ile o kadar alakası yoktur... Bu hulus amele ve rençperi, burjuvanın ihtikârından bir dereceye kadar kurtarmak için vücuda gelen cemiyetlerdir.*" diyerek eleştirecektir. Buna karşın (Ahmet) Cevat (Emre) ise kendisini "*Ben kooperatif ile komünistlik arasında büyük bir alaka olmadığını evvelce söylemiştim*" diyerek savunacaktır.[20]

Ethem Nejat'ın 1919 yılında sosyalist olduğu dönemde dahi savunduğu kooperatifçiliği, yine sosyalist olduğu 1920 yılına ait tutanaklardan anlaşıldığına göre, artık eskisi gibi savunmadığını anlıyoruz.

18 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 179.

19 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 156, Osmanlıcadan çevriyazı: Yunus Yılmaz (Mart 2011'de elde edildi).

20 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatlarının Birinci Kongresi*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008, s. 119.

Öğretmenlik Dönemi

Öğretmen Ethem Nejat Çevre Derneği Kuruyor

Ethem Nejat yurda döndükten sonra ilk olarak 1909-1910 eğitim öğretim yılında Manastır vilayetine bağlı Alasoniye (Alasonya) İdadisi müdüriyetinde görev yaptı.[21] Daha sonraki yıl ise Manastır'da öğretmen (1910) olarak çalıştı ve İttihatçı gazete *Neyyir-i Hakikat*'te yazılar yazdı.[22]

Aslında Manastır'a, öğretmenlik yapması için değil, Manastır Darülmuallimini'ne müdür olması için atanmıştı. Manastır Darülmuallimin Müdürü Talat Efendi, Manastır İdadisi müdürlüğüne tayin edilince boşalan yere Ethem Nejat getirildi.[23]

Ethem Nejat, bu dönemde, ülkenin siyasi gündeminin yanında başta eğitim, tarım ve çevre olmak üzere farklı konularda da fikir üretmiştir. Bunun en somut örneği ise Manastır'da öğretmenliğe başlamadan önce, 1325 (1909) yılında Yunanistan sınırında Alasonya'da genç bir okul müdürü iken, arkadaşı Ayın. Ferit (Osman Ferit) ile birlikte bugünkü anlamda bir çevre derneği kurma girişiminde bulunmalarıdır. Hatta, Ethem Nejat ve arkadaşı, bu girişimleri nedeniyle dönemin idari amiri (kaymakam) tarafından, "yıkıcı, bölücü faaliyette bulunma" suçlamasıyla mahkemeye verilir.[24]

Mahkemede hararetli ve pek şiddetli müdafaa ile kendilerini savunan Ethem Nejat ve Osman Ferit Beyler, mahkeme azalarını bile ağlatırlar. Mahkeme sonunda da beraat ederler. Ertesi yıl (1910) Ethem Nejat müdür, Osman Ferit Bey ise tarım öğretmeni olarak Manastır Darülmuallimini'ne atanırlar ve okulda Alasonya'dakine benzer bir cemiyet kurarlar.[25]

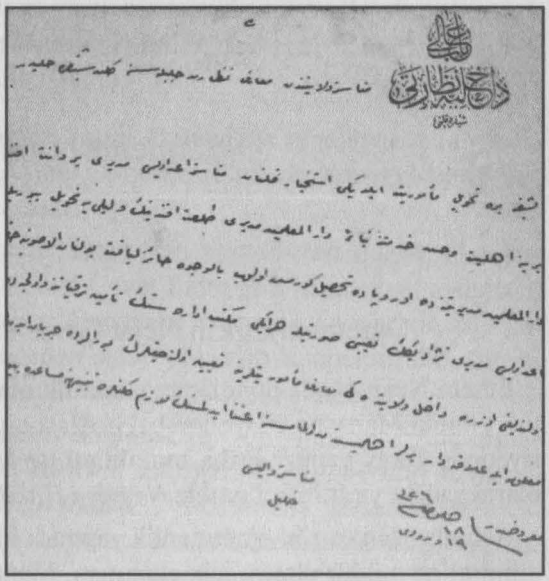
21 Ethem Nejat, "Gezinti", (Çev: Sait Kırkgözlü), *Sanat ve Toplum*, Temmuz-Ağustos 1978, sayı 1, s. 124.

22 Rüstem Aziz, *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009, s. 29-31.

23 BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, 08.10.1910, Dosya No: 1162, Gömlek No: 20, s. 1.

24 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (Haz: Faruk Öztürk), KızılElma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 15.

25 Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978, s. 159.

Sağda: Başka bir yere tayin edilen Manastır İdadisi Müdürü Pervanet Efendi'nin yerine atanan Darulmuallimin Müdürü Talat Efendi'nin yerine de Alasonya İdadisi Müdürü Nejad Efendi'nin getirildiğine dair 1910 tarihli yazı. (BOA, MF.MKT, Dosya No: 1162, Gömlek No: 20, s:1)

Altta: Ethem Nejat'ın da yazılarının yer aldığı 1909-1911 yıllarında Manastır'da yayınlanan "Neyyiri Hakikat" isimli İttihatçı dergi.

Ethem Nejat'ın en yakın arkadaşı sayılabilecek A. Ferit'in (Osman Ferit [Uyguç]) Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemindeki fotoğrafları.

Tekrar Çevre Derneği kurma çalışmalarına koyulan ikili, Manastır'da dernekle ilgili olarak nizamnameyi Vali Reşid Paşa ve Maarif Müdürü Zekeriya Zihni Bey'e takdim ederler ve destek de alırlar.

Aslına bakılırsa Ethem Nejat ve Osman Ferit, çevre derneğini çocuklar arasında ağaç dikme üzerine teşkil etmişlerdi. Daha açıkçası kurdukları cemiyet çevre derneğinden ziyade ağaç dikme ve koruma esasına dayalı bir cemiyettir. Bu cemiyeti gerçekte doğaya olan sevgilerinden dolayı mı kurmuşlardı pek bilinmez ama çocuklara ziraat sevgisi aşılamak için başlattıkları kesin.

Ethem Nejat başlarından geçen bu olaydan 1914'te İzmir'de Darülmuallimin Müdürü iken çıkartmış olduğu *"Yeni Fikir"* adlı mecmuanın 21. sayısında da bahsetmektedir.

Kaynaklarda A. Ferid (Ayın. Ferid) olarak geçen kişiyi, Prof. Dr. Mustafa Ergün Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinden bazılarının kısa hayat bilgilerini verdiği eserinde Osman Ferit olarak gösteriyor. (Kısaltma olarak atılan imzalarda "ayın" harfinin kullanılmasıyla ismin Osman Ferit olması uyumludur. Osmanlıca'da Osman isminin ilk harfi "ayın" ile yazılmaktadır.) Fakat biz, yapmış olduğumuz araştırmada, Mustafa Ergün'ün Cumhuriyet dönemi yaşantısı hakkında bilgi veremediği Osman Ferit'in "Uyguç" soyadını aldığını tespit ettik. Biz de görebildiğimiz az da olsa bazı yazılarında ismini kısaltmadan açık olarak "Osman Ferit" diye yazdığını gördük. Cumhuriyet döneminde de istatistik çalışmaları yapan Osman Ferit [Uyguç] hakkında; Türkiye'nin ilk istatistikçisi olduğu gerekçesiyle 1975 TRT yapımı bir belgesel de mevcut.

Ayın. Ferid yani Osman Ferit [Uyguç] ile Ethem Nejat o kadar samimi dostlardır ki Ethem Nejat, *"Çiftlik Müdürü"* adlı eserinde onu *"Beyazıt (Bayazid) Ferit"* karakterinde canlandıracaktır. 1919 yılında ise ikisi de Eskişehir'den Çiftçi Derneği'nin milletvekili adayı olacaklardır.

Osman Ferit Uyguç, 1301 (1885/1886) senesinde İstanbul'da doğmuştur. Askeri hekimlerden Binbaşı Pehlivanoğlu Mehmet Süleyman Bey'in oğludur. 1907 yılında Fransa'nın Nancy kentinde Matiyö (Mathieu) dö Dumbal (Domluosle) Ziraat Ameliyat Okulu'nu bitirmiştir. Yine Fransa'nın Nancy şehrindeki Nancy Üniversitesi'nde iki sene bağcılık eğitimi almıştır ve *"Fransa'nın Lozan Arıcılar Cemiyeti azalarından"* dır.

Edirne'de Sanayi Mektebi Müdürlüğü, 1914 yılında ise Samsun Darülmuallimin Müdürlüğü yapmıştır. Savaş yıllarında Eskişehir'de İstatistik Müdürlüğü yapmıştır. Ethem Nejat ile birlikte *Toprak* mecmuasını çıkartacaktır. *"Arıcılık"*, *"Ameli Bahçıvanlık"*, *"Yoğurtçuluk"* ve *"Eşya Dersle-*

ri" adlı kitapları başlıca eserleridir. Cumhuriyet döneminde Sanayi Umum Müdürlüğü ve İstanbul Ziraat Odası idare heyeti üyeliği yapmıştır. 1923 yılında ise Eskişehir Türk Ocağı idare heyetine namzet olarak seçilmiştir.

Cumhuriyet döneminde Osman Ferit'in "*Ameli Arıcılık*" adlı eseri Ahmet Akif Bey'in Çiftçi Kütüphanesi'nde Latin harfleriyle tekrar basılacak ve eserdeki ismi Latin harfleriyle "A. Ferit" olarak geçecektir.

Osman Ferit Uyguç, 9 Mayıs 1975 tarihinde vefat etmiştir. Gazetelere verilen vefat ilanında, eşi olarak emekli öğretmen Nüveyre Uyguç görülmekte. Nüveyre Uyguç, Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in Eskişehir Uçuş Okulu'nda eğitimine eşlik eden bir kişidir. Osman Ferit Uyguç, Kadıköy Moda'da ilk sahaf dükkanı açan Emekli Deniz Albayı Mahmut Ferda Anaoğul'un babası oluyor aynı zamanda. Öyle anlaşılıyor ki Osman Ferit Uyguç iki evlilik yapmıştır. Osman Ferit'in Selma, Celide, Toköz adlı evlatları da vardır.

Yapmış olduğumuz araştırmalara göre Osman Ferit Uyguç, Eskişehir'de uzun süre kalmış. İttihatçı *Çiftçiler Derneği Mecmuası*'nda kendisini *"Eskişehir Darülmuallimini ziraat muallimi, Çiftçiler Derneği azasından"* diye tanıtmaktadır.

Anlaşılıyor ki, Osman Ferit Uyguç İttihatçıdır. 1919 yılında Çiftçiler Derneği'nden mebus adayı olmasını buna bağlayabiliriz. 1924 yılında tekrar bastıracağı *"Ameli ve Fenni Arıcılık"* adlı eserinde kendisini *"Eskişehir Vilayeti Birinci Sınıf Ziraat Müdürü"* olarak tanıtacaktır.

Bu bilgilerden sonra eğitimci ve ziraatçı olan Osman Ferit Uyguç'un hayatını konu alan bir kitap veya tez yazılması gerekliliği sanırım görülmüştür.

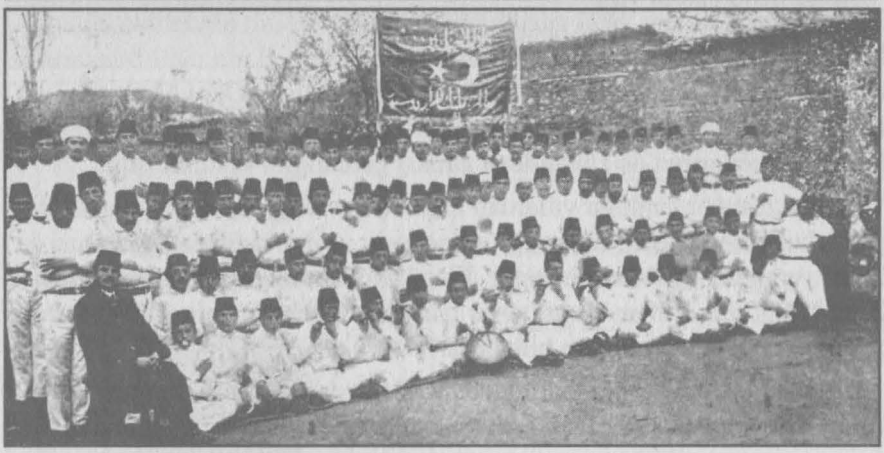
Ethem Nejat'ın Başlatmış Olduğu Ağaç Bayramı ve Ekolojik Eğitim Tezi

Çevre Derneği kurabilecek kadar ilerici fikirlere sahip bir aydınımız olan Ethem Nejat, 1910 yılında Manastır'da öğretmenliğe başladığı dönemde, arkadaşı Osman Ferit [Uyguç] ile "Ağaç Bayramı" kutlanması için öneri sunmuştur. Ve bütün memleketin iştirakiyle Ağaç Bayramı kutlanmasına vesile olmuşlardır.[26]

Ağaç Bayramı ile ilgili düşüncelerini de *Yeni Fikir* adlı kendi çıkarmış olduğu mecmuasında işlemiştir. *Yeni Fikir* çok önemli bir öğretmen der-

26 Mete Tunçay, "Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1989, sayı 61, s. 40.

En üstte:
"1329 [1913] senesi Ağaç Bayramı'nda Bursa Darülmuallimin talebe ve muallimlerinden bazıları." (Yeni Fikir, Mayıs 1330 [Mayıs 1914], sayı 21, 3. cilt, s. 672)

Ortada:
Manastır Leyli (Yatılı) Darülmuallimin talebelerinin jimastik kıyafetleriyle grup halindeki resimleri. Solda sandalyede oturan Ethem Nejat.
(Yeni Fikir, 15 Mayıs 1328 [28 Mayıs 1912], sayı 6, 1. cilt, s. 176-177)
Not: Resmin orijinali de kırmızı renkte basılmıştır.

Solda:
Tenisçiler Foto: Ethem Nejat (Yeni Fikir, 15 Haziran 1328 [28 Haziran 1912], sayı 7, 1. cilt, s. 208-209)

gisidir. İlk sayısı Aralık 1911, görebildiğimiz son sayısı ise Haziran 1914 tarihlidir. Aylık çıkan derginin kapağında, başlığının hemen altında *"Milli terbiyeye çalışır ve çiftçilik gayesi güder"* cümlesi yer almaktadır.[27]

Ethem Nejat'ın eğitim ile ilgili fikirleri de bulunduğu dönemin çok ilerisindedir. Örneğin:

> Okullarımız, çocukları ezmektedir. Bütün çocukluk, oyun ve gelişme çağımız korkunç odalarda geçiyor. "Bizim mekteplerimiz, bir çocuklar hapishanesidir." Bizi oturtmaya alıştırmıştır... Sınıflar kördür. Eğitim için mutlaka sınıflara ihtiyaç yoktur. Tabiata çıkmalıdır.[28]

Oyun çağındaki öğrencilere, eğitimin dört duvar arasında verilerek sıkıcılaştırılmasına karşı çıkan Ethem Nejat, bunun yerine öğrencilerin doğaya, kırlara çıkartılmasını, okul gezilerinin düzenlenmesini, böylelikle öğrencilere doğanın sevdirilmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta okul binalarının bahçeli ve ferah ortamlara dönüştürülmesini istemiştir. Okul öğrencilerinin ziraat faaliyetleri içinde de bulunmalarını isteyen Ethem Nejat, Darülmuallimin öğrencilerinin de ziraat dersi alması gerektiğini savunmuştur.

Manastır'da bulunduğu yıllardan itibaren çevre ve ziraat konularına duyarlı olan Ethem Nejat, beden eğitimine, spor ve jimnastik çalışmalarına da önem veren bir eğitimci olmuştur. Fotoğrafçılığa fazlasıyla meraklı olduğunu bildiğimiz Ethem Nejat'ın bu tarz spor faaliyetlerinin fotoğraflarını çekerek kayıt altına aldığını biliyoruz.

Manastır'da bulunduğu bu dönemde *"Mektepçilik"* adlı yapıtını yayınlamaya çalıştı. Ancak Balkan Savaşları çıkınca bu eserini bastıramadı.

Balkan Savaşları başlayınca izci öğrencileriyle birlikte gönüllü olarak savaşa katıldı ve bir süre Sırplara düştü. Bu tarihlerde milliyetçi Ömer Seyfettin de Yanya müdafaasında Sırplara esir düşmüştür. Ethem Nejat milliyetçi fikirlerini Selanik milliyetçileri olan Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'den etkilenerek geliştirmiştir. Ayrıca Selanik Türk milliyetçilerinin ortaya koydukları *"Yeni Lisan"* fikrinin de sıkı takipçisidir. Ethem Nejat, Ömer Seyfettin ile 1918 yılında *Türk Kadını* adlı yayın organında birlikte çalışırken; Ziya Gökalp ile birlikte de *Çocuk Dünyası* adlı yayın organında yazmıştır.

---

27 Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978, s. 109.

28 Prof. Dr. Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 91-92.

En solda: Ethem Nejat'ın çıkartmış olduğu "Yeni Fikir" mecmuasında kendi fotoğrafının kapak resmi olduğu sayı. (Yeni Fikir, Mayıs 1330 [1914], sayı 21)

Solda: "Yeni Fikir"in "Türk neslinden bir Kırgız hanımı" fotoğrafının yer aldığı Türkçülüğe vurgu yapan Turancı kapağı. (Yeni Fikir, Şubat 1328 [1913], sayı 8)

طوپراق

TOPRAK

REVUE AGRICOLE ET COMMERCIALE

OSMANISCHER VERLAG

Kronenstr. 71

Berlin w. 8.

NADJI Kronenstr 71. BERLIN

Ethem Nejat'ın mesul müdürlüğünü, Osman Ferit'in ise başyazarlığını yaptığı "Toprak" mecmuasının 15 Mayıs 1329 [28 Mayıs 1913] tarihli 5. sayısının ön (solda) ve arka kapağı (sağda). Bu sayıda Ethem Nejat'ın "Ticaret ve İktisad" köşesinde "Ticarete Başlamak İsteyenlere Kazançlı Bir İş" başlıklı yazısı mevcut. Ayrıca arka sayfadaki yazıdan "Toprak"ın Almanya şubesinin bulunduğunu ve Avrupa'da da satıldığını öğreniyoruz. (Not: Latin harfleriyle "Toprak" yazımına dikkat. Cumhuriyet öncesi Latin harfleriyle Türkçe yazımın, çok sık olmasa da başladığının bir kanıtı.)

Ethem Nejat, esir düştüğü Sırplardan kaçmayı başarıp İstanbul'a döner. Eğitim Bakanlığı savaş sonucunda kaybedilen Balkanlar'dan gelen öğretmenleri Anadolu'da görevlendirmektedir. Ethem Nejat da 1913 yılından itibaren Bursa'da Darülmuallimin Müdürü olarak göreve başlayacaktır.

Ethem Nejat, Manastır'da iken çıkartmaya başladığı *Yeni Fikir* mecmuasını Anadolu'da görev aldığı diğer şehirlerde de yayınlamaya devam etmiştir.

Ethem Nejat'ın Köy Enstitülerinin Öncüsü Olan "Mesut Köy" Projesi

Ethem Nejat'ın 1 Mart 1913 tarihinde yine arkadaşı Osman Ferit Uyguç ile çıkartmaya başladıkları *Toprak* adlı derginin müdürlüğünü yapması da tarım, ziraat, çevre konularına ne kadar önem verdiğinin bir başka göstergesidir. Mesleklerin şahı olarak gördüğü ziraatın öğretilmesinden yanadır. Ziraat gelişmeden memleketin sanayisinin de gelişemeyeceğini ileri sürmüştür. Hatta tarım, ziraat ve toprak sevgilerini, sahip oldukları Türk milliyetçiliği ile harmanlayarak, tarım ve ziraat çalışmalarına Türkçü bir yorum getirmişlerdir. Çıkartmış oldukları *Yeni Fikir* dergisinin 3. cildine atfen yapmış oldukları bir açıklamada şöyle diyor:

> ...*Yeni Fikir* arzu eder ki toprak adamları toprağı sevsinler...vatanımız toprak sayesinde yaşar, onunla doyar; Türkler toprak kadar hiçbir şeyle münasebetdar değildirler. Bunun için *Yeni Fikir* gençlere toprağı sevdirmek, mekteplere ziraat muhabbetini, aşkını sokmak ve onun sayesinde Türklüğü zengin kurmak ister.

Ethem Nejat daha Meşrutiyet döneminde köy yaşamını uygarlaştırma fikrine sahipti. Halk mekteplerinin kurulmasını istemiştir. Bu fikirlerini de *Toprak* adlı dergide işlemiştir. Yine aslına bakılırsa o dönem milliyetçi eğitimcilerimizin birçoğu da bu ilerici fikirlere sahipti. Ethem Nejat da bunlardan biriydi.

Köy eğitimi fikrine sahip olanlardan biri de Mutlakıyet döneminde Selanik Darülmuallimini'nde müdürlük yapan, Atatürk'ün kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik'teki yöneticileri arasında da bulunan (1906), Meşrutiyet'ten sonraysa İstanbul Darülmuallimat Müdürlüğüne getirilen İsmail Mahir Efendi'ydi. İsmail Mahir Efendi aynı zamanda yetim çocuklar için Darüleytamların (yetimlerevi) kurulmasında etkinlik göstermiştir. Kastamonu mebusu olarak girdiği Meclis-i Mebusan'da köy

eğitimi ile ilgili fikirlerini açıklayarak, meclis gündemine sokmak istemiştir (1914).[29]

Kendi çıkardığı milliyetçi *Yeni Fikir* dergisinde Ethem Nejat; köy, tarım ve ziraat konuları üzerinde durarak aslında Cumhuriyet döneminde kurulacak olan Köy Enstitülerinin fikirsel öncülüğünü yapmıştır diyebiliriz. Zaten Köy Enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç da bu fikirdedir. İsmail Hakkı Tonguç, Ethem Nejat'ı *"karanlıklar içinde parlayıp sönen yıldız"* olarak tanımlayacaktır.

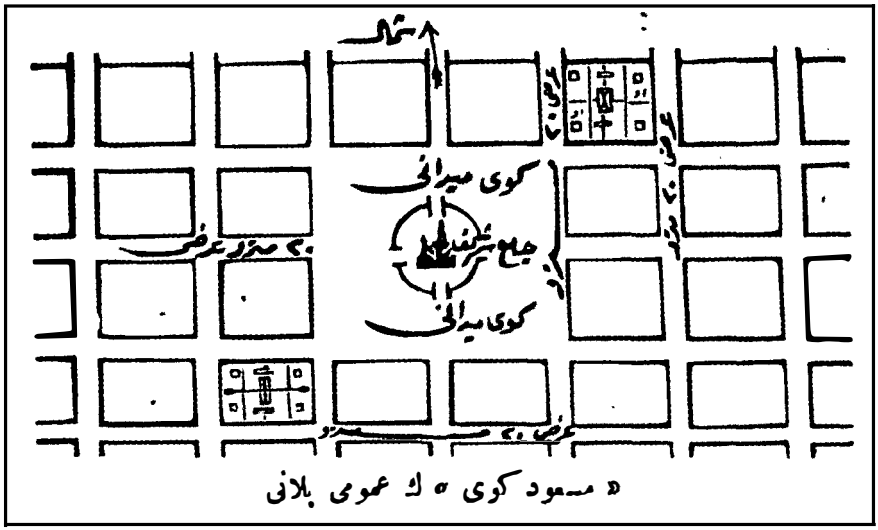
Osman Ferit'in önemli eserlerinden biri: "Ameli ve Fenni Arıcılık" (Çiftçi Kütüphanesi, 1924)

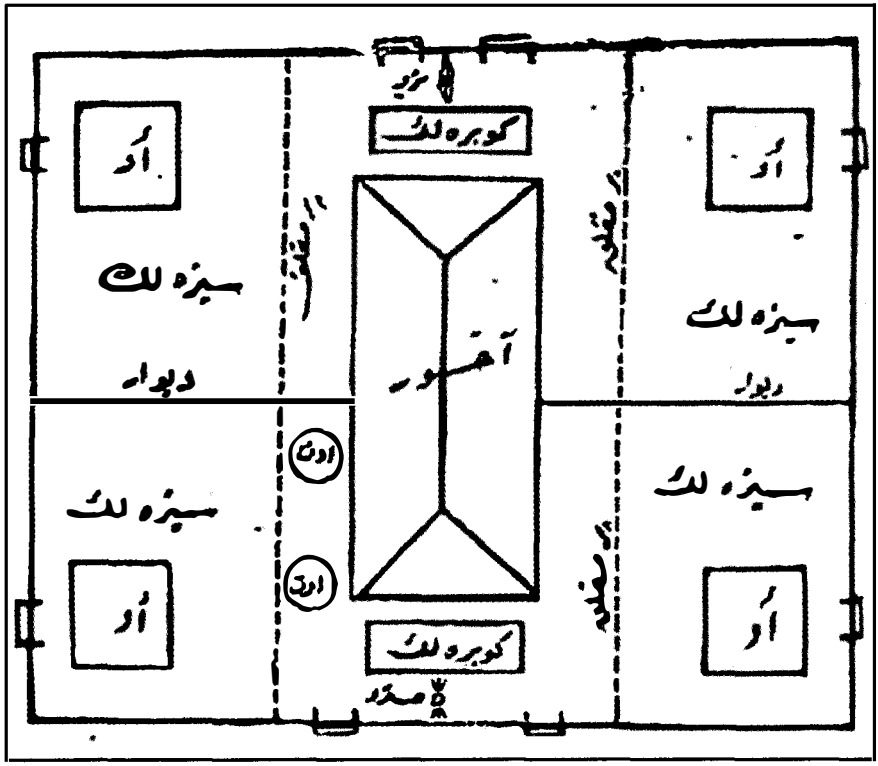
Ethem Nejat'ın, İsmail Hakkı Tonguç'un fikirsel öncüsü olmasının asıl nedeni ise *"Mesut Köy"* projesidir. İsmail Hakkı Tonguç da Ethem Nejat'ın bu projesinde olduğu gibi, köylülerin eğitilmesinden ve yaşam kalitelerinin artırılmasından yana bir proje ortaya koymuştur.

Aslına bakılırsa "Mesut Köy" projesi Ayın. Ferid Bey'in (Osman Ferit Uyguç) projesidir. Osman Ferit Uyguç pek bilinen bir eğitimci olmadığı, daha doğrusu hakkında pek bir araştırma yapılmadığı için bu proje ile adı anılan kişi Ethem Nejat olmuştur diyebiliriz.

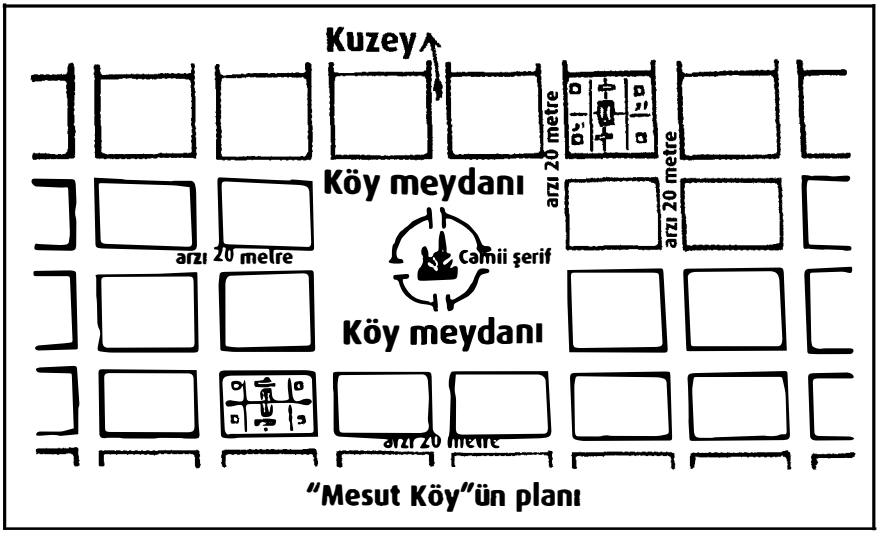
Biz inceleme imkanı bulduğumuz *Toprak* mecmuasının 2. sayısında bu konunun *"Muhacir Meselesi"* başlıklı bir haber ile ele andığını ve makalenin sonuna *"Toprak"* imzasının atıldığını gördük. Derginin 4. sayısında ise *"Mesut Köy"* başlıklı yazıda konu köyün planı çizilerek işlenmiş, makalenin sonuna yine *"Toprak"* imzası atılmış. Bu makalelerden sonra ise *Yeni Fikir* dergisinde Osman Ferit imzalı *"Mesut Köyün Mektebi"* başlıklı bir yazı kaleme alınmış. Buradan anlıyoruz ki, *Toprak* imzası bulunan yazıları da kaleme alan Osman Ferit Uyguç'tur, ama bu proje Ethem Nejat ve Osman Ferit'in ortak projesidir dersek daha doğru bir tespit yapmış oluruz. Bu proje sadece Osman Ferit'in olsaydı *"Toprak"* imzasıyla değil kendi imzasıyla yayınlardı. Tabii bu projenin ortaya atılmasında en büyük pay

29 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., Ankara, 1989, s. 326-327.

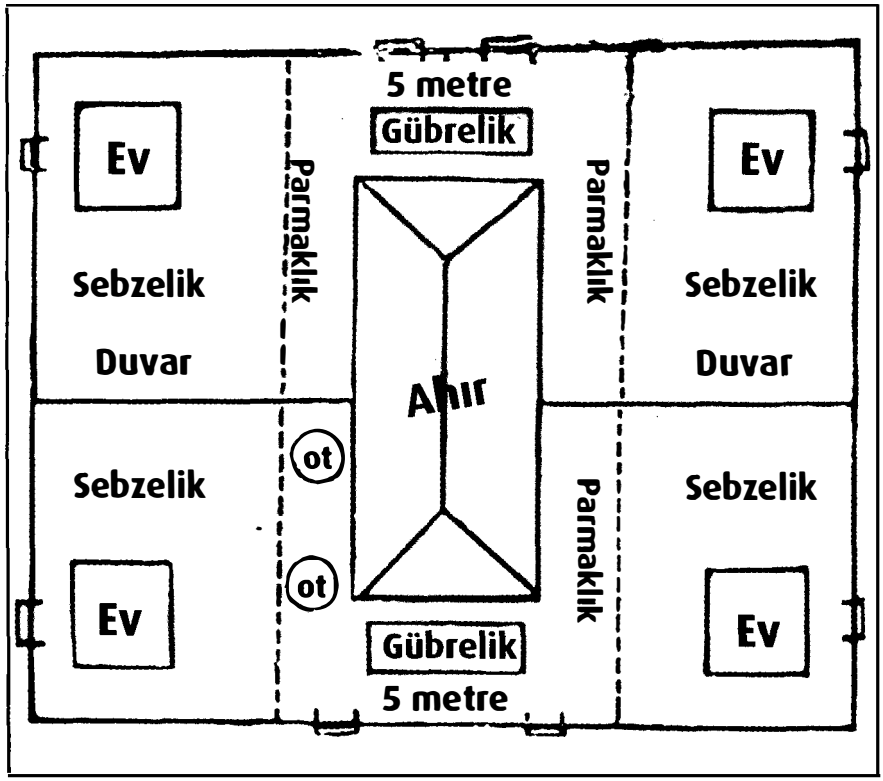

Ethem Nejat ve Osman Ferit'in "Toprak" dergisinde yayınlanan "Mesut Köy" projeleri. (Toprak, 1 Mayıs 1329 [1913], sayı 4; üstteki çizim s. 57, alttaki çizim s. 59)

"Mesut Köy"ün planı

Ethem Nejat ve Osman Ferit'in "Mesut Köy" projesi. (Çevriyazı Yunus Yılmaz)

kendisine aittir.

Memleketimizde en büyük tartışma konularından biri Köy Enstitüleridir dersek abartmış olmayız. Açılması kadar kapatılması da hep tartışma konusu olmuştur. Osman Ferit Uyguç'un ölümüne, yani 1975 yılına kadar bu tartışmalara hiç girmemiş olması çok ilginçtir.

İsmail Hakkı Tonguç, köy yaşamını uygarlaştırma fikrini, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yaşam kalitesi düşen köylülere uygulama düşüncesindedir. Ethem Nejat da Balkan Savaşları sebebiyle, "Mesut Köy" tasarısını hazırlamıştı:

> Tasarının hazırlanış nedeni 1329 tarihinde Rumeli bölgesinden, Bulgarların zulmünden kaçan ve Anadolu'ya göç eden muhacirlerin yerleşimi için hükümette oluşturulan göçmen komisyonunun yerleştirme uygulamalarına karşı bir öneri planıdır. Muhacirlerin rast geldikleri yere yerleştirilmelerini önlemek, ayrıca gelecekte de Türk köylerinin nasıl olması gerektiği konusunda bir model köy oluşturmaktadır. Bunun için *Yeni Fikir* hareketi olarak, plan ve tüm ayrıntılarını içeren ideal bir Türk projesi geliştirir.[30]

Mesut Köy projesindeki okulun şekli ve amacı Köy Enstitülerine çok benzemektedir:

> Okul binası çocukların eğitimi yanında büyüklerin de yararlanacağı şekilde yapılmıştır. İki katlı ve üç yüz kişiliktir. Alt kat okul olarak yapılmıştır. Üst kat ise köylülerin boş vakitlerini değerlendireceği, kendilerini ilgilendiren konularda bilgilenecekleri ve çeşitli etkinliklerde bulunacakları bir dernek olarak ayrılmıştır. Dernek için hane başında ayda 1 kuruş aidat toplanır. Dernekte bir kütüphane var ve ülkede çıkan tüm tarıma ait dergi ve gazeteler yanında *Şehbal*, *Servet-i Fünun*, *Resimli Kitap* gibi dergilere de abonedir. Üst katta bulunan büyük salonun duvarları ülkenin eski ve yeni haritaları ve büyük devlet adamlarının resimleriyle süslüdür. Burayı köyün öğretmeni, köylüyü aydınlatacak konferanslar ve sinematograf gösterileri için kullanır. Köyle ilgili bütün resmi işler burada yürütülür. Milli ve dini bayramlarda burada kutlama yapılır. Köyün öğretmeni ziraat bilgisi yönünden yeterliğe sahiptir. Köylülere bu konuda yardımcıdır...

30 Faruk Öztürk, "Mesut Köy", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1999, sayı 182, s. 9.

Köy Enstitüleri ve Komünizm

Tamamıyla vatanperver bir düşüncenin ürünü olan bu tip projelerde bile komünizm izleri arayan Amerikancı Dr. Fethi Tevetoğlu; komünistlikten faşistliğe dönme Aclan Sayılgan'ın verdiği bilgilere dayanarak, Köy Enstitülerinin açılmasını Ethem Nejat'ın milli eğitim sahasında komünizmi yayma mirasının yerine getirilmesi olarak değerlendirmiştir. Hatta Tevetoğlu; *"Türkçü geçinmesi dolayısı ile İttihat ve Terakki ve bilhassa Türk Ocağı idarecilerinin ve bazı nüfuzlu zevatın himayesine mazhar olmuş ve bu sayede tahsil için hükümet hesabına Avrupa'ya gönderilmişti."* diyerek, Ethem Nejat'ı sahte Türkçü olmakla suçlamıştır.[31]

Ethem Nejat'ın o yıllarda da sosyalist olduğunu ama bunu gizlediğini ima eden daha birçok mesnetsiz iddialarda bulunmuştur. Oysa o dönemde Ethem Nejat, düşüncelerini kaleme aldığı bir yazısında görüşünü şöyle beyan ediyordu:

> Avrupa'nın bir saltanatı demokrat terbiyesi yaşatmak isterken bir cereyan sosyalistlik doğurmak emeliyle çırpınıyor. Bizim nasıl bir idealimiz olmalıdır? Bize böyle Avrupa'dan sirayet etme, onlardan sirkat edilme (çalınma) gayeler lazım değil. Biz ne Avrupalıyız ne garp meşrep ve muaşeretindeyiz; ne iklim ve arz ve eslafımızın tabii miraslarıyla Latinlerin, Slavların, Cermenlerin, Anglosaksonların, İskandinavların, milliyetini tamamen taklit edebilecek bir haldeyiz. İslam, Türk milli gayesini ihtiyacı, an'anatı, milliyeti, miras-ı tebayii, iklimi, ruhiyatı, tarihi ile tayin edecek.[32]

Bu yazısından Ethem Nejat'ın 1918 yılında sosyalizmle tanışmasından önceki dönemde sosyalizme karşı olduğunu öğreniyoruz. Öğrendiğimiz bir başka gerçek de katıksız bir Türk milliyetçisi fikre sahip olduğudur.

Bu asılsız suçlamalara karşı asıl dikkat çekmek istediğimiz gerçek ise suçlayanların kimliğidir. Amerikan bayrağı elinde gülerek fotoğraf çektirip, Amerikan milliyetçisi olduğunu ve Amerika'ya olan sevgisini herkese gösteren bir kimliktir bu. Türkçülük, milliyetçilik gibi yüce değerleri *"komünizmle mücadele"* ye indirgeyecek kadar kapasiteleri ve çapları küçük, faşistlik ile milliyetçilik arasında ayrım yapamayan, Türkçülükten ve gerçek milliyetçilikten bihaber Amerikancıların; Ethem Nejat gibi bir Türk-

31 Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara, 1967, s. 108.
32 Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978, s. 159.

çünün Türkçülüğünü beğenmezlik etmeleri tam bir densizlik ve haddini bilmezliktir.

Dr. Fethi Tevetoğlu; *"Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler"* adlı eserinde 1929 yılında Atatürk'ün Eskişehir'e yaptığı bir ziyaretten bahsediyor. Bu ziyarette Atatürk, halka ve mahkeme üyelerine sesleniyor. Tevetoğlu ise Cumhuriyet rejimine ve Devrim hareketlerine karşı çıkan, birtakım sözde muhafazakar ve İslamcı kesime söylenmiş sözleri; sanki komünistlere söylenmiş gibi sunuyor. Hatta belgede tahrifat yapıyor, daha doğrusu söylemediği sözleri ekliyor.

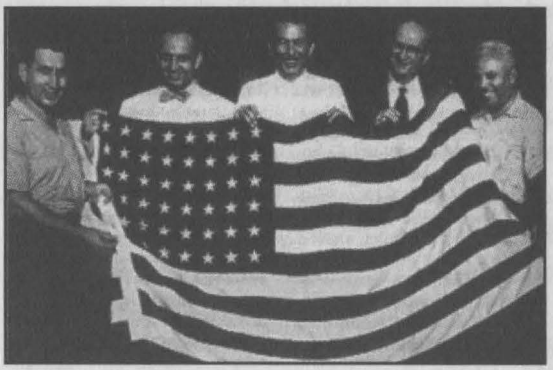
Atatürk konuşmasında şöyle diyor:

> Türk milletinin içtimai nizamını ihlale müteveccih didinmeler boğulmaya mahkumdur. Türk milleti, kendisinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağızların hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlayamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O, şimdiye kadar olduğu gibi, doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Buna da kimsenin şüphesi olmasın.
>
> Hâkim efendiler! Siz, kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin, vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğim noktaları işitiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken, bu noktalar hatırda tutulmalıdır.

Buraya kadar bir sorun yok. Fakat Dr. Fethi Tevetoğlu, *"Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler"* adlı kitabının 430. sayfasında bu konuşmanın sonuna aşağıdaki satırları ekliyor:

> Bu memleketteki komünistler sadece bizim tevkif ve hapsettiklerimizden ibaret değildir. Bu işlerle bizzat yakından alâkadar olacağım. Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir.

Tevetoğlu, ekledikleriyle beraber Atatürk'ün söylediğini iddia ettiği bu sözlere kaynak olarak *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *İkdam* gazetelerinin 7 Ağustos 1929 tarihli sayılarını gösteriyor. Biz, görebildiğimiz Cumhuriyet gazetesinin 7 Ağustos 1929 tarihli sayısına baktık. Orijinal metinde şu kısmın olmadığını gördük: *"Bu memleketteki komünistler sadece bizim tevkif*

Dr. Fethi Tevetoğlu'nun (sol başta) Amerikan bayrağıyla çekilen fotoğrafı.

ve hapsettiklerimizden ibaret değildir. Bu işlerle bizzat yakından alâkadar olacağım. Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir."

Belgede tahrifat, daha doğrusu ekleme yapıyor. Fethi Tevetoğlu'nun Ethem Nejat hakkında öne sürdüğü iddialar gerçeği de yansıtmıyor.

Ethem Nejat ve Osman Ferit Uyguç gibi bir Türkçüden, milliyetçiden esinlenerek gerçekleştirilen Köy Enstitülerinin uygulamadaki en büyük eksiği Türkçü, milliyetçi bilincin öğrencilere aşılanmasındaki zayıflıkta görülmelidir. Köy Enstitülerinde tamamıyla Batı dünyasının görüşleri ön plana alınmıştır. Ethem Nejat gibi bir Türkçünün, böyle bir eğitim anlayışını asla vasiyet etmeyeceği gibi buna karşı çıkacağı da açıktır! Ethem Nejat bunun yerine; bilimi, sanatı, sosyalizmi ve Türk milliyetçiliğini esas alan daha farklı Köy Enstitülerini vasiyet ederdi!

Tevetoğlu gibi antikomünistler, ima yoluyla da olsa Ethem Nejat'ın kurucuları arasında bulunduğu Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nın *"çiftçi"* kısmına atıfta bulunarak, sosyalist olmadan önceki dönemde savunduğu bir kavram olan *"çiftçiliği"* bahane ederek, yine o mesnetsiz iddiaları ile Türkçü döneminde de aslında gizli bir komünist olduğuna dayanak gösteriyorlar.

Tabii nasıl göstermesinler? Kitaplar Çiftçi Kütüphanesi'nden çıkıyor. Çiftçilik üzerine dergi (*Çiftçiler Derneği Mecmuası* gibi), gazete ve kitap çıkartıyorlar. Ethem Nejat ve Osman Ferit Uyguç *"Çiftçiler Derneği"* nden mebus adayı oluyorlar. Kurdukları partinin adı içinde "çiftçilik" geçiyor.

Oysa gerek Ethem Nejat, gerekse de arkadaşı Osman Ferit Uyguç, Osmanlı'nın gelişiminin; ziraatta yani çiftçilikte ve buradan elde edilen ürünlerin ticaretinde olduğuna inanıyorlardı. Ve bu nedenle çiftçiliğin ve

hayvancılığın bilimsel bir zeminde yapılmasını istiyorlardı.

Osman Ferit Uyguç bu düşüncesini *"Ameli Arıcılık"* adlı eserin önsözünde çok açık olarak dile getirmiştir. Osman Ferit Uyguç özetle: *"Meşrutiyet döneminde yığınla memleketi tembelliğe iten edebiyat kitaplarının çıkartıldığını, buna karşın memleketimizi yükseltecek iş kitaplarına ve çiftçiliğe yararlı kitapların çıkartılmadığından"* yakınarak *"üretime yönelik bu iş kitabını"* yazdığına değinmektedir.

İsminin önündeki akademik unvanın gereklerini yerine getirmeyen Dr. Fethi Tevetoğlu, eğer biraz araştırma yapmış olsa idi, eğer II. Meşrutiyet dönemi çıkan gazete ve dergileri biraz karıştırsa idi; gerçekte İttihatçı Osman Ferit Uyguç'a ait olan "Mesut Köy" projesinin, aslında İttihatçı-Türkçü çevrenin bir projesi olduğunu görürdü. Osmanlı'da sanayinin, ticaretin, tarımın, köylünün kalkınması ve eğitilmesi politikaları sonucunda ortaya atılmış ve gerçekleştirilmeye çalışılan tezlerden sadece biri olduğunu anlardı.

İttihatçı-Türkçü olduğu kadar; Ethem Nejat'ın kapitalist yoldan bir milli burjuvazi yetiştirmeyi savunduğu döneme ait bir fikrin ürünü olan bu projeyi, kamuoyuna komünist bir proje olarak sunma becerisini gösterenin Tevetoğlu olmasına pek şaşılmamalıdır.

Tüm Osmanlı aydınları gibi Ethem Nejat da bir dönem II. Meşrutiyet aydınlarının genel olarak kabul ettiği Milli İktisatçı ekonomiyi savunmuştu. Fakat yine neredeyse tüm Osmanlı aydınları gibi; 1917 Ekim Devrimi'nden sonra hızla yaygınlaşan, 1919 ve 1920 yıllarındaysa Türkiye'de tavan yapan sosyalizmi, o da Türkiye'nin kurtuluşu için, liberalizm yerine savunmaya başlamıştır. Ethem Nejat da tüm Osmanlı aydınlarının yaşamış olduğu bu süreci, evrimi geçirmiştir. Ethem Nejat hakkındaki gerçek süreç budur.

Yani Ethem Nejat'lar sosyalist dönemleri öncesinde savunmuş oldukları "milli iktisat" tezlerini, yine sosyalist dönemlerindeki "ulusal sosyalist" tezleri ile kaldıkları yerden devam ettirmişlerdir. Daha açıkçası tam anlamıyla bir fikir değiştirme değil, bir fikir geliştirme söz konusudur.

Kitabın ilerleyen sayfalarında Ethem Nejat'ın yanında diğer Osmanlı aydınlarının da liberalizmden sosyalizme geçişleri hakkında bilgi vereceğiz. Tüm bu gerçeklerin ışığında anlayabiliriz ki, Ethem Nejat'ların sosyalist olmadığı bir dönemde üretmiş oldukları ütopyalarını; komünizmle ilişkilendirmek bir hezeyandan, bir hastalıktan başka bir şey olmasa gerektir.

Ethem Nejat'a isnat edilen "Mesut Köy" projesinin kendisinden sonra gelen ve Nejat Bey'in hayranı olması sebebiyle eğitimci İsmail Hakkı

Tonguç'u etkilemesi ve böylelikle ölümünden 30 yıl sonra Köy Enstitülerinin kurulmasına vesile olmasını nasıl değerlendirmemiz gerekir? Bunun yanında Ethem Nejat'ın kız kardeşi Bedia Hanım'ın damadı mimar Kemal Ahmet Aru'nun bazı Köy Enstitülerin mimari projelerini çizmiş olmasını hayatın garip bir cilvesi olarak mı yorumlamamız gerekir acaba?

Ethem Nejat'ta "İttihadı İslam" Fikri

Ethem Nejat, 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı öncesinde pek çok siyasi faaliyet ve örgütlenmenin içinde bulunmuştu. Buna karşın erkek öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan Manastır, Bursa ve İzmir Darülmualliminlerinde müdürlük yaptı. Eğitimciliğine ara vermedi.

Ethem Nejat, yine bu dönemde *Şura-yı Ümmet*, *Ulumu İçtimaiye*, *Siper-i Saika*, *Say ve Amel* gibi gazete ve dergilere yazılar yazmış, 1912 yılında terbiyevi *Yeni Fikir* adlı pedagojik bir dergi çıkarmıştır. Ayrıca İzmir'de öğretmen okulu müdürü iken Aydın İl Genel Meclisi için verdiği raporu *Terbiye-i İptadiye Islahatı* adlı küçük bir kitap halinde yayınlanmıştır.[33] (O dönem Aydın vilayetinin merkezi İzmir'dir.)

Ethem Nejat, ayrıca bu dönemde İttihatçıların gayri resmi yayın organı olan *Tanin*'de ve yine o dönemin önemli yayın organlarından bir diğeri olan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde de yazılar yazmıştır. 1914 yılından itibaren Satı Bey'in öncülüğünde yayınlanmaya başlayan *Terbiye* adlı eğitim dergisinde de daha önce yayınlanmış yazıları yayınlanır.

İlginçtir, Satı Bey Arap milliyetçisidir. Milliyetçi çevrede saygı duyulan biri olmasına karşın, Türk milliyetçiliği ekseninde geliştirilen milli eğitim ve milli iktisat tezlerine de karşı çıkmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet kurulduktan sonra Suriye'de yaşamaya devam eden Satı Bey, üniversitelerde hocalık yapmış ve Suriye'de Mişel Eflak tarafından kurulan sosyalist Arap milliyetçisi Baas Partisi'nin, ideolojisinin oluşturulmasında fikirleriyle temel teşkil etmiştir. Fikirleriyle Türk milliyetçiliğine esin kaynağı olmayan Satı Bey, Arap milliyetçilerine esin kaynağı olmuştur.

Aclan Sayılgan ve Fethi Tevetoğlu eserlerinde Ethem Nejat'ın ve onun gibi sosyalistlerin, milliyetsiz kişiler olduklarını savundukları gibi; dinsiz, imansız olduklarını da gerek iddia, gerekse de ima ediyorlar.

Oysa, Türkçü Ethem Nejat, İslamcı kesimin mecmuası olan *Sırat-ı Müs-*

33 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2000, s. 148.

takim'de de (sonradan *Sebilürreşad* adını aldı) eğitim üzerine birçok yazı neşretmiştir. Bu gazetede yine Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi Türkçüler de yazmıştır. Gerek bu mecmuada gerekse başkalarında yazmış olduğu yazılardan Ethem Nejat'ın Türkçü, milliyetçi olduğu kadar İslami değerlere önem veren mütedeyyin bir Müslüman olduğunu hatta *İttihad-ı İslam* (İslam Birliği) yanlısı olduğunu anlıyoruz.

السبيل الرشاد

İslami mecmua Sebilürreşad. Bu sayıda Ethem Nejat'ın, "Çelebi Efendi'ye Açık Bir Mektup Münasebetiyle Hilal-i Ahmer" adlı yazısı mevcuttur. (14 Mart 1329/1913, sayı 327)

Ethem Nejat'ın İttihadı İslamcı tavrı yazılarına da yansımaktadır. Örneğin *"Müdafaa-i Milliye ve Terbiye-4"* başlıklı yazısında: *"Askeri teşkilatımız kadar 'Milli Çeteciler' teşkilatına ihtiyacımız vardır. Müdafaa-i milliye programımızın en ehem kısmını çetecilik işgal eder. Yine tekrar ediyorum, çeteciler çalışmazsa Rumeli'de Türkleri Hıristiyan yapacaklar."* tespitinde bulunuyor. Bu yazısından milli çetecilik gibi paramiliter bir örgütün kurulmasını savunacak kadar milliyetçi olan Ethem Nejat'ı, bu tarz bir teşkilatın kurulmaması sonucunda Rumeli'nin kaybedilmesi telaşlandırdığı gibi buradaki Türklerin Hıristiyanlaşması da rahatsız etmektedir.

Ethem Nejat'ın İslami değerlere ne kadar önem verdiğini *Sırat-ı Müstakim*'de kaleme aldığı *"Amerika'da İslam"* başlıklı yazısında da görebiliyoruz. Yazısında*: "Amerika'da Çinlilerin, Afrikalılara kadar herkesin her milletin mabedi var da İslamların bulunmaması teessüf edilecek bir hal değil mi?"* diyerek, New York şehrinde Müslümanların ibadetlerini yerine getirebilmesi için camilerinin olması gerektiğini ifade ediyor.

Sebilürreşad gibi bir İslamcı mecmuada eğitim üzerine yazı yazan diğer Türkçü aydınlar arasında M. Şemsettin Günaltay, Şerefeddin Yaltkaya, Halim Sabit ve Hüseyin Hüsamettin de vardı. Bunlar arasında Şerefeddin Yaltkaya uzun yıllar İstanbul Darülfünunu'nda İlahiyat Fakültesi

kelam kürsüsünde dersler vermiştir. Rıfat Börekçi'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Diyanet İşleri Başkanı olmuştur. Özellikle Şeyh Bedrettin üzerine yaptığı incelemesi, Nazım Hikmet'in eleştirilerine hedef olmuş ve *Şeyh Bedrettin Destanı* adlı eserini yazmasına vesile olmuştur.

Yine bu isimlerden bazıları Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün teşvikiyle Türkçülük ile İslamiyet'i uzlaştırarak, İslamiyet'in Türkçülüğe ters düşmediğini savunmuşlardır.

Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ethem Nejat ve diğer milliyetçi kesimin *Sırat-ı Müstakim*'de yazı yazmasının sebebi 1908 yılında kurulan milliyetçi *"Türk Derneği"*nce bu İslamcı mecmuanın yayın organı yapılmak istenmesi olmuştur. Zaten bu dönemde İslamcı, Osmanlıcı, milliyetçi yazarlar tam olarak ayrılmamaktadır.

Ethem Nejat'ın Türk Derneği'nin yayın organı *Sırat-ı Müstakim*'de yazı yazması Türk Derneği'nin de üyesi olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır. Türk Derneği'ne üye olmadığını düşünmek ise Ethem Nejat'ı tanımadığımız anlamına gelir...

Ezberci Eğitime Savaş Açan Bir Eğitimci

"Muhakeme Edici Vatanperver Çocuklar Yetiştirmek"

İyi bir Türkçü olduğu kadar; iyi bir eğitimci de olan Ethem Nejat, Osmanlı'nın geri kalmışlığının nedenleri arasında eğitimdeki durumu da göstermektedir. Bundan dolayı eğitimin, özellikle de ilkokulların ıslahından yanadır. Ethem Nejat, İslamcı *Sırat-ı Müstakim*'de *"Japonya'da Mektepler"* başlıklı bir yazısında: *"Japonların kısa sürede ilerlemeleri hepimizin hayretini gerektirmiştir. Ama bu hayret, düşüncemize göre Japonların okullarına, özellikle ilkokullarına ait olmalıdır."* diyerek Japonların ilkokul eğitimine önem vererek geliştiğini savunmuştur. Bunu gerekçe göstererek Osmanlı'nın gelişmesi için de ilkokul eğitimine önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.[34]

Ethem Nejat, yaşadığı dönemde eğitimin en büyük sorunu olarak gördüğü ezberci yönteme de savaş açmıştır. Bilginin nasıl öğretileceğinin yanında; asıl önemli noktanın bu bilginin, yaşamda da kullanılacak nitelikte olması gerektiğinin altını çizmektedir. Örneğin ziraat öğretmenlerine sıradan bir tabiat bilgisi öğretiminden fazlasının verilmesi gerektiğinin altını çizer Ethem Nejat. Bursa'daki ziraat öğretmeninin ipekçilik konusunda, İzmir'de görevli olanın incir, Ankara'da görevli olanın hububat, Adana'da görevli olanın pamukçuluk konusunda bilgi sahibi olması gerektiğini söyler.[35]

Ethem Nejat, öğretmenlere verilecek eğitimde de, örneğin fen eğitimi öğretim yöntemi dersi planında; *"Büyük teori ve felsefe ile uğraşılmamasını"* ve de tarım dersinde, *"teorik bilgilerden daha çok uygulamalı görüşler ve tarım işlerine yönelmeli; uygulama ise mükemmel olmalıdır."*

34 Ethem Nejat, "Japonya'da Mektepler", (Çev: Sait Kırkgözlü), *Sanat ve Toplum*, Eylül-Ekim 1978, sayı 2, s. 121-122.

35 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (Haz: Faruk Öztürk), KızılElma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 51-52.

görüşündedir.[36]

Medreselerin ağırlıklı olarak teorik ve salt dini eğitim vermesinden de yakınan Ethem Nejat bu konuyu şöyle dile getiriyor:

> Medreselerimize, yalnız teorilerden oluşan, vehimlerden ibaret olan Yunan felsefesi sokuldu... İslamiyet'in bütün bilim dalları bütün İslami ilimler, maddi açıdan bir paralık hiçbir faydası olmayan beyhude teoriler çemberi içinde mahsur kaldı... Kalpleri de beyinleri de sadece teorilerle meşgul olan İslam toplumu ekonomi gibi maddi tarafları tamamen ihmal etti... Bugünkü programlar tümden tasfiye edilmeli, yerine bütün toplumsal ve edebi bilimlerle beraber fennin her bir dalında uzman olabilecek elemanlar yetiştirecek bir medrese haline getirmelidir.[37]

Ethem Nejat hiçbir ekonomik, maddi, somut getirisi olmayan teorik, soyut kavramlar yerine; insanların pratikte işine yarayacak kavramların öğretilmesinden yanadır. Yazısının "*sadece teorilerle meşgul olan İslam toplumu, ekonomi gibi maddi tarafları tamamen ihmal etti*" kısmı çok haklı bir eleştiridir. Kısacası öğretilecek bilgi, ülke ekonomisine katkıda bulunacak, bir artı değer yaratacak pratik bilgiler olmalıdır.

Ethem Nejat bugünün Türkiye'sinde yaşanan; yabancı dil eğitimi alıp İngilizce, Fransızca, Almanca konuşamayan öğrenciyi; resim ve teknik resim eğitimi alıp en basit kroki ve iyi bir mesleki teknik çizim yapamayan mühendisi; müzik eğitimi alıp flüt gibi en basit müzik aletini çalamayan insanı yaratan eğitim sistemini eleştirmektedir adeta. Milletçe beden eğitimine ve sportif faaliyetlere önem vermeyip, olimpiyatlarda ve diğer spor dallarında başarı bekleyen ama doğru düzgün hiçbir başarıyı tadamayan Türkiye'yi; toprak altında yaşayan solucanın dolaşım sistemini bilen, ama daha yanı başında olanlardan habersiz, haberi olsa da neden-sonuç bağlamında olayı çözemeyen, idrak edemeyen, açıklayamayan, içselleştiremeyen insan tipini yaratmamızı, yaratmaya da devam etmemizi eleştirmektedir aslında.

Bu nedenle Ethem Nejat yeni muallimler için eğitimde hedef olarak: *"Çocukları düşünücü, muhakeme edici, keşfedici bir hale getirmek ve serbest yaşayacak vatanperverler yetiştirme"* yi gösteriyor.[38]

Bu yazılarıyla Ethem Nejat asıl sorunun ezberci eğitimde olduğunu çok

36 Ethem Nejat, "İlköğretim Reformu", (Haz: Tahsin Yılmaz), *Yeni Ülke*, sayı 4, 1978, s. 276-277.
37 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (Haz: Faruk Öztürk), KızılElma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 27-31.
38 Ethem Nejat, "Manastır'da Hayat-ı Aile", *Türk Yurdu*, 8 Mart 1328 [21 Mart 1912], sayı 9, s. 273.

۲۷۳ تورك يوردى

مخصوص مقاله يازيلوردى

مناسترده :

مناسترده حيات عائله

(باشى سكزنجى صايفده)

مناسترده حريت ، مشروطيت ، عونه ترقى ، اتحاد ، عونه شفقت ، حاجى طوغان (آتا مكتبى) ، قائق ايلما اسمنده يدى ذكور رسمى ابتدائى مكتبى واردر . يونكتيلردن دردى ظلت مكملدر . ادعا ايدرم كه استانبولده بوله ابتدائى مكتبلرى يوقدر . هر ابتدائى مكتبنك بشر دائمى معلمى واردر .

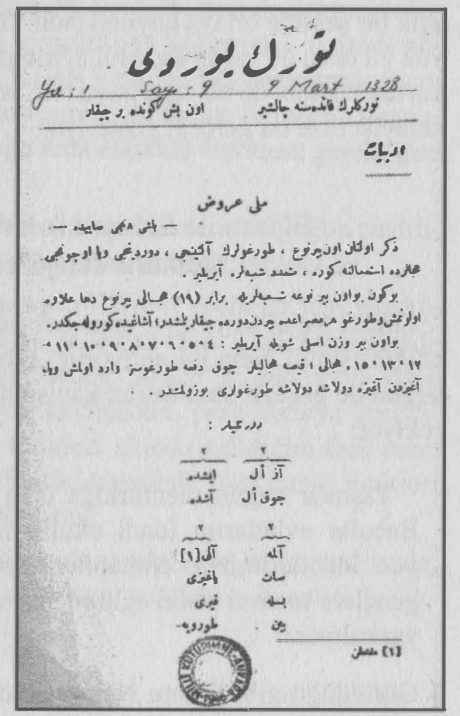
يوندن باشقه برده اتحاد وترقى جمعيت محترمه سنك آمارى سنده ۳۰۰ الى ۳۵۰ موجودلو (اتحاد وترقى مكتبى) عنوانى آلتنده اون بر دائمى معلملى بر ابتدائى مكتبى موجوددر . درت معلم ايله اداره اولونان اتحاد وترقى اناث مكتبى ده جمعيته عائددر . اوچ معلم ايله اداره اولونوردن رسمى اناث مكتبى ده واردر .

ذكور ابتدائيلرى كيفيتله زندهك بيدا ايديورلر . معلملر ايجنده بعضلرى بيه واقف اولانلرى يوق دكلدر . بورا دارالمعلمينلك كچن سنه مأذونلرندن هر مكتبه ايكيشر كنج معلملك و برليسه درك صوك سنه ايجنده ابتدائيلره باشقه بر قيمت ، باشقه بر جوالبت قازاندير دى .

بكى معلملر ايچون تربيه‌دن هدف : جوجوقلرى دوشونجى ، حتى كه ايديجى ، كشف ايدنجى برحاله كتيرمك وسيرت باشايه جق وطنپرورلر يتيشديرمكدر . اسكيدن برى بوطرز تربيه يوقدى . امينم كه بوصول تربيه مناسترك عائله جانده وبناءً عليه حيات هويه اجتماعيه سنده بو يوك وظيفه لرايفا ايده جكدر . بوسايه ده مملكت عاطل ، خزينه يه دوندن كيفير آدملر برسنه مملكته ثروت استحصال ايديجى ، احتياج مملكتى دوشونجى كنجلر يولاجق .

مناسترده ابتدائيلردن باشقه ، بر ليسه دارالمعلمين ، برى ملكى ، ديكرى عسكرى ايكى اعدادى ، وبرعسكرى رشديه سى كى موجوددر كه مملكتك اولجه ممتاز بر معارف شهرى اولديغنى كوسترر .

مكتبلرك اصلاحى ومعلملرك واخصوص اساس اولان ابتدائى معلملريك

تورك يوردى

Yıl : 1 Sayı : 9 8 Mart 1328

تورکلرك قادمنه جالشير اون بش كونده بر چيقار

ادبيات

ملى عروض

— باشى سكزنجى صايفده —

ذكر اولنان اون هجانك اون آلتيسى ، دوردونجيسى وبا اوچونجيسى مجاورده استعماله كوره ، شمدى شبهه‌لر آيريلير .

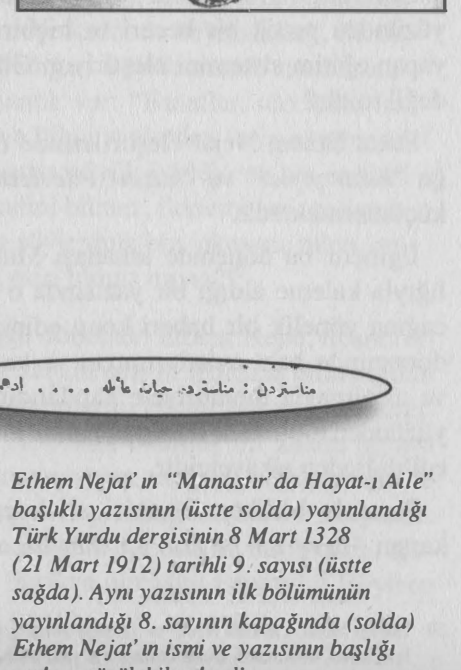
بوكون بواون بر نوعه شعبه‌لره برابر (۱۹) هجالى پرنوع دها علاوه اولونمشدر وطورغو هرمصراعده پردن دوردده چيقار يلمشدر ، آشاغيده كورولهجكدر .

بواون بر وزن اصلى شوله آيريلير : ۱۰۰۹۰۸۰۷۰۶۰۵۰۴ ، ۱۱۰ ، ۱۲۰ ۱۳۰ ۱۵۰ . هجالى ؛ قيصه هجالر چوق دفعه طورغوسز واره اولمش ولى آنجيزدن آنجيزه دولاشه دولاشه طورغولرى بوزولمشدر .

دور عيار :

آز آل	ايشده
چوق آل	آشده
آله	
سان	
بشه	
يدى	

[۱] مصلن

تورك يوردى

كاتبى : تورك يوردى .

مديرى : آلى جوده لطفى يوسف .

۸ مارت ۱۳۲۸ صايى ۹

يل ۱

ادبيات

ملى عروض ..... احمد سكنت

پارچه ..... حضرت حاوى

آلى طوغانك دوشونلرى ..... ف . ساجده

درسلر

جسان ايل يكدك حكايه‌سى برپارچه .. نون لو فوتى

زنكين قزلرم ..... جلال نورى

الآمار

كريطر دورك ..... بارووس

تاريخ واثار عثمانيه

چنكيز خان ..... آلى جوده لطفى

ضميمه قارئلرمزدندر

مناسترده : مناسترده حيات عائله .... ادهم زاد

تورکلك شرفى

حرفلر تورك اصلاحى ..... اسماعيل حقى

استانبول مصاحبه‌سى بر : زمان كتابخانه‌سى . فرخنده . بايندر .

ادارهخانه آدرسى واشتراك شرائط صوك صحيفه‌ده .

استانبول — ۵ تلغراف ۵ ماطبعه‌سى

۱۳۲۸

مناسترده : مناسترده حيات عائله .... ادهم زاد

Ethem Nejat'ın "Manastır'da Hayat-ı Aile" başlıklı yazısının (üstte solda) yayınlandığı Türk Yurdu dergisinin 8 Mart 1328 (21 Mart 1912) tarihli 9. sayısı (üstte sağda). Aynı yazısının ilk bölümünün yayınlandığı 8. sayının kapağında (solda) Ethem Nejat'ın ismi ve yazısının başlığı açıkça görülebilmektedir.

açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Günümüzde var olan bu sorun bundan yüz yıl önce de vardı. Ezberci eğitimden bir asırdır kurtulamadığımız gibi, kurtulmak için de bir arpa boyu bile yol alamamışız. Ethem Nejat'ın eğitim anlayışı bize bu gerçeği gösteriyor.

Eğitim ile Ekonomik Gelişme Arasındaki İlişki ve Devlet Memuru Yetiştiren Eğitim Sistemine Eleştiri

Ethem Nejat'ın yüz yıl önce ezberci eğitim sistemiyle neden mücadele ettiğini şimdi daha iyi anlıyoruz. Ethem Nejat ezberci eğitimin yanında, bugün de geçerli olan devlet kapısında memur olma hastalığına da dikkat çekiyor:

> Taşrada bugün memurluğa olan şiddetli istek İstanbul'u geçiyor. Babalar evlatlarını İdadi okullarına memur olmaları için gönderiyor. İdadilerimizde, Sultanilerimizde sanki temel ilkesi, çocuklara, gençlere memur olma eğitimi vermekmiş gibi, memur olma emelleri yaşatılıyor.[39]

Görüldüğü gibi Ethem Nejat bu sözleriyle eğitim sisteminin yanlışlığı yüzünden pratik bir beceri ve hiçbir vasıf kazanamayan kişileri memur yapan eğitim sistemini eleştiriyor. Günümüzde de aynı sorun söz konusu değil midir?

Hatta Ethem Nejat eleştirilerinde daha fazla ileri giderek memurculuğu *"hazır yiyici"* ve *"hazine-i devletten geçinir adam"* olarak niteleyerek küçümsemektedir.

İlginçtir bu dönemde arkadaşı Mustafa Suphi de *"Memurculuk"* başlığıyla kaleme aldığı bir yazısında o dönemde memur sayısının azaltılacağına yönelik bir haberi konu ediniyor. Mustafa Suphi, II. Abdülhamit döneminde bazı evlatlarımızın ve kardeşlerimizin bin türlü dalkavukluk ve alçalmayla memuriyete kapılandırıldığından ve bu memurculuk illeti yüzünden toplumun II. Abdülhamit'in 30 yıllık istibdat dönemine mahkum edildiğinden şikayetçidir.

Bununla birlikte eleştirisine, doğal zenginliğin üzerinde durmamıza karşın *"zayıf bir hayatı, bir memurcu hayatını, böylesine zayıf bir geçim*

---

39 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (Haz: Faruk Öztürk), KızılElma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 51-52.; Buna benzer bir yazı Esther Debus, *Sebilürreşad*, Libra Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 126'da mevcut, kısa alıntı *"Fransız Usul-i Tahsili ve Zararları"* başlıklı yazıdan.

şansını izlemekten vazgeçmiyoruz" diyerek eleştiriyi devam ettirmektedir. Yine devamında, bugün vatanımızın kurtuluşunu sağlayacak iktisadi gönenç ve mutluluğun kendine güveni, kişisel girişimciliği besleyerek vatan ve millete girişimcilik ve etkinlik ruhu vermek olduğunu, özverinin memuriyette değil; memuriyeti memurculuğa feda etmekte aranması gerektiğini ifade ediyor.

Dikkat edilirse Mustafa Suphi ile Ethem Nejat'ın memurculuğun pasifliği üzerine yaptığı eleştiriler birbirine çok benzemektedir.

Ethem Nejat'ın memurluğu küçümseyen fikirleri çocuklar için yazdığı hikayelere de konu olmuştur. *"O Zengin ve Mesut Oldu"* adlı hikayesinde çiftçiliği seçen *"Halim"* ile memurluğu seçen *"Macit"* in hikayesini konu edinir. 20 yıl sonra ailesinin teşvikiyle kaymakam, paşa olmaya özendirilen Macit, başkalarının fikirleri ve emirleri altında ezildiğini fark eder. Kendi işine sahip olan Halim ise çiftçilik sayesinde başkasının emirleri altında yaşamadan zengin ve mesut olmuştur.

Ethem Nejat sosyalist olmadığı dönemde yazdığı bir başka yazısında, okul ile toplum içindeki "sınıfsal" farklılıklar arasındaki bağlantıya da dikkat çekiyordu:

> İdadi okullara girenler seçkin sınıf oluyorlar, tüccar, esnaf, sanatkâr ve çiftçi olmaya tenezzül etmiyorlar. Ne kadar da beyinsizlik!.. Bizde, hatta büyüklerimizde ve hatta rastladığım büyük maarif memurlarımızda pek aşağı bir ruh hali ve mantık var: "Esnaflar, tüccarlar, sanatkârlar, çiftçiler hep okuma yazma bilmeyenlerden veya okumayan ve yazmayanlardan seçilsin." Ne kadar büyük körlük, ne acı endişe! Efendim; tüccar, esnaf, ziraatçı, kendini bilmez, ilerlemeleri, gelişmeleri takip etmez, dünyayı tanımazsa söyleyiniz biz, okuyan, bilen, anlayan milletlerin ekonomik yönden esiri olmaz mıyız?[40]

Liberal ekonomi modelini savunduğu dönemde Ethem Nejat, ticaret erbabı olmaya, yani tüccar ve esnaflığa, seçkin sınıfın tenezzül etmediğinin altını çiziyor. Bu memleketin kendi zenginlerini yaratmasının gerekliliğinin altını çizen Ethem Nejat, ticaret erbabının okumuş bir kesim olması gerektiğini de vurguluyordu. Türklerin gerçekten zengin olabilmesi için de memuriyet yerine ticaret yolunun seçilmesi gerektiği tezini savunuyordu. Daha açıkçası "bey" ve "efendi" unvanlarına sahip küçük burjuvanın, tüccar ve esnaflıkla meşgul olup büyük burjuva olmasını istiyordu! Böylece

40) Ethem Nejat, age, s. 52.

azınlıkların elinde bulunan komprador kapitalizmin Türkleri yoksullaştırdığı tespitini yaparak, buna karşı önlem alarak kendine özgü bir milli iktisat tezi savunduğunu değerlendirebiliriz.

Ethem Nejat'ın o dönemki tezi kendi içinde tutarlıydı, fakat yine o dönemde hesaba katmadığı bir konu daha vardı. Batılı kapitalist toplumlarda geçerli olan üretim modelinin, diğer Doğu toplumları gibi sömürülen Osmanlı açısından uygulanamaz olduğunu görmüyordu. Osmanlı-Türk toplumu açısından ucuz kaynakları ve hammaddeyi kapitalist toplumlardan daha ucuza elde etme imkânının olmadığını bilmiyordu. Bu nedenle ucuza elde edemediği hammadde ile ürettiği pahalı ürünü, kapitalist toplumun kendi çıkarları için uydurduğu piyasada pazarlama imkânı da yoktu. Türk'ün kapitalist toplumlara oranla aynı zenginlikte insan yaratamamasının altında yatan gerçek neden buydu.

Ethem Nejat bunu anlamakta gecikmedi. Sosyalist olduğu dönemde arkadaşlarıyla beraber çıkarttıkları *Kurtuluş* mecmuasında yayınlanan "*Sosyalizm ve Ferdiyetçiler*" başlıklı yazısında Ethem Nejat, 30 yıl hiç aralıksız kapitalistleşsek bile, Avrupalı kapitalistlerin sadece 30 yıl önceki gücüne erişebileceğimizi ifade ediyordu. "*Çok zaman önce gelen yüzyıllarda çalışsaydık belki bu çalışmanın bir anlamı vardı.*" diyor. Bu süre zarfında ise "*ortada gayet küçük araziye sahip, hatta yersiz yurtsuz, aciz yoksul bir halk kalacağını*" ifade ediyor.

Bu gerçekleri gören Ethem Nejat, sosyalist olduğu dönemde artık okullara gelen seçkin ve zengin sınıf ahalinin çocuğuna, öğrencisine akıl vermek yerine fakir fukaraya yani proletarya sınıfına akıl vermektedir.

Sosyalist olduğu dönemde okullar ile bu okullarda okuyan çocukların geldiği toplumsal "sınıf" arasında da bağlantı kuran Ethem Nejat "*Darülmuallimînli Gençlere*" başlıklı yazısında şöyle seslenecektir:

> Biliyordum ki, siz hep proletaryanın çocukları idiniz; ekmek parasını güç çıkaran ve sizin karnınızı ve dimağınızı doyuramayan ecir babaların evlatları idiniz... Sizin zekânız, dirayetiniz, liyakatiniz bile olsa, sizi zadegân mektepleri almazdı, alamazdı... Siz Darülmuallimin'e ancak yaşayacak biraz ekmek bulmak ve pek inkişaf edemeyen ihtiyaç fikrinizi duyurmak için gelirdiniz. Maarif Nezaretleri size üvey evlat nazarıyla bakardı. Çünkü siz kimsesizdiniz; halis proletaryanın çocukları idiniz!..[41]

41 Burhan Tuğsavul, *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2004, s. 115.

Çalışsa da zenginleşemeyecek "*yevm-i cedit, rızkı cedit*" yaşayan, yani günlük çalışmasının emeğini o gün içinde kazanan ve tüketen, bir gün sonra çalışmaz ise aç kalan ve günlük yaşantısında devamlı yaptıklarını yapamayan işçilerin, proleter sınıfın önünde tek bir gerçek ve kurtuluş yolu vardır. O yol da komünizmdir artık Ethem Nejat'a göre.

Ethem Nejat Muallim Yurdu Derneği'ni Kuruyor

Ethem Nejat sosyalist olmasından önceki dönemde de öğretmen yetiştirme siyasetinin değiştirilmesinden yanadır. 1913 yılında Bursa'da Öğretmen Okulu'nun müdürlüğünü yaparken *"Muallim Yurdu"* adlı bir örgütlenme gerçekleştirir.

Öğretmenleri aynı fikir ve milli bir gayede birleştirmek için kurulan Muallim Yurdu Derneği'nin Fahri Başkanı o dönemde Bursa'da valilik yapan Abbas Halim Paşa'dır.

Derneğin amaçlarından biri de Osmanlı döneminin önemli sorunlarından biri olan eğitim tarzının dağınıklığına karşı birlik sağlamaktır. İleri eğitim ve ilmi bilgilerin konuşulduğu, tartışıldığı ve hatta bu konularda konferans verildiği bir dernektir.

Öğretmenlerin mekteplerindeki işlerini bitirdikten sonra kahvehanelere koşmasını eleştirir, bunun yerine Muallim Yurdu'na gelmelerini ve bu miskin hayattan kendilerini kurtarmalarını ister. Öğretmenlerin örgütlenerek topyekûn hareket etmelerini hem vatan için hem de kendi şahısları için olumlu bulur. Öğretmenlerin bu tarz örgütlere katılmalarını tavsiye etmektedir. Ethem Nejat, bu düşüncelerini *Yeni Fikir* ve *İfham*'da da yazacaktır.

Zenon, Ethem Nejat'ı anlattığı yazısında, kadın ve erkek öğretmenler arasında teşkilat işleriyle uğraştığını ifade etmektedir:

> Eskiden beri gençler arasında ve yoksul münevverler arasında teşkilat işleri içinde kafasını yormakta idi. Onun 1914 ve 1910 senelerinde Eskişehir'de oturarak, ekser Anadolu merkezlerindeki muallim ve muallimeleri teşkil taazzuv ettirmek için sarfettiği emekleri, yazdığı ve bugün, "C. Selim" yoldaşta birçok nüshaları bulunan uzun uzun mektupları ... elbet birer tarihi kıymete haizdirler.[42]

Zenon'un *"C. Selim yoldaşta birçok nüshası bulunan uzun uzun mektup-*

42 Burhan Tuğsavul, age, s. 111.

lar" olarak tanımladığı belgelere ulaşamadığımız için nasıl bir örgütlenme ve çalışma içinde olduğunu tam anlamıyla bilemiyoruz.

Bu dönemki yazılarından da anlaşılacağı gibi Ethem Nejat, örgütlenmeden yana olan, eğitim sorunlarını tanımlamanın yanında çözüm yolu gösteren, vatanını ve milletini seven bir Türkçüdür ve yeniliğe açık bir aydındır.

1914 yılının Nisan ayında, Bursa'daki okullarda öğrenci isyanı çıkınca Muallim Yurdu kapatılır. Bu olaylardan dolayı Ethem Nejat da İzmir'e tayin edilir. Ne tesadüftür ki İzmir'de de öğrenci olayları çıkmıştır ve bu olayları yatıştırmak için yine Ethem Nejat görevlendirilecektir. Bursa'da çıkan olaylarda herhangi bir suçu olmadığı ve kendisiyle ilgili yanlış malumat verildiğiyse sonradan anlaşılacaktır.

Ethem Nejat'ın "Türkler çoğalmalıdır" Tezi ve Türkçülüğü

"*Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*" adlı eserini 1913 yılında Bursa'da kaleme alan Ethem Nejat, bu eserini *İstanbul Çiftçi Kütüphanesi*'nden çıkaracaktır. "*Türklüğün bugün için en haklı cereyan olduğuna*" dair kanaatlerini yazdığı bu eserinde, "*Türklük için aydın bir zümrenin yanında üretici ve ekonomiye katkıda bulunan insanların da olması gerektiğini*" ve "*amaca ulaşmak için büyük bir Türk çoğunluğunun gerekliliğini*" ele alacaktır.

Devamında "*Türklük akımının Batının kuru bir taklitçisi olmaya tahammül etmediğini*" yazan Ethem Nejat, medreselerdeki eğitimi de eleştirmektedir. Ethem Nejat; "*Türklük, medreseyi ilerlemeye ve gelişmeye uygun bir hale getirdikten sonra, medrese bütün bu durumuyla maddi ve manevi olarak imdada yetişeceği*" inancını belirtiyor ve "*Şu halde bu okulların eğitiminde de her şeyden önce Türk mefkûresi ön planda olmalıdır*" diyordu. Türkçü bir eğitimden yana olan Ethem Nejat, "*Medreselerin programı ve içinde bulunduğu durum baştan aşağı değiştirilmelidir*" görüşündeydi. Görüldüğü gibi, Ethem Nejat, eğitimciliğini Türkçülük fikri ile birleştirmekteydi.[43]

Ethem Nejat; Türk nüfusunun azalmasından yakınıyor ve elde bulunan gençlerin de çevik, atak olmasını istiyordu:

> ... İdare-i memleket için maruf kanunlar nüfusu tenkis (azaltıyor) ediyor. Tevellüdat (doğum oranı) azalıyor zavallı Türklük değil mi?. Zavallı!... Zavallı!... Ama kim çalışıyor? Biz Türklüğe mükemmel beden terbiyesi (eğitimi) vermek, metin (sağlam) vücutlar ihzar (hazırlamak) itmek, çevik ve çalak (atak) müdafiler yetiştirmek için işe nereden başlamalıyız? Ohh! Bu suale verilecek cevap çok sade: Mekteplerden![44]

43 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (Haz: Faruk Öztürk), KızılElma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 25-29.

44 Ethem Nejat, age, s. 43.

Aslında Ethem Nejat bu dönemdeki tipik bir Türk milliyetçisinin profilini vermektedir. Ne tesadüftür ki, arkadaşı Mustafa Suphi de *"Türkler çoğalmalıdır"* tezini işliyordu bu dönemde.

Balkan Savaşları'nda vatan toprağı ve nüfus kaybına uğrayan ve yaklaştığı anlaşılan Dünya Savaşı'nda daha fazla toprak kaybetmemeye uğraşan Osmanlı'nın diğer önemli bir sorunu da nüfus politikasıydı.

Savaş sırasında ve salgın hastalıklarda kaybedilen insanlar bu önemli sorunun kaynağıydı. Osmanlı tebaası içindeki gayrimüslimler ise Osmanlılık yerine kendi etnik temelleri üzerine devletlerini kurmak için politika yürütüyorlardı. Kaybedilen topraklarla beraber gayrimüslimler de Osmanlı nüfusundan ayrılıyordu ve böylece başka bir yoldan daha nüfus azalıyordu.

Bunun karşısında Osmanlı aydınlarının birçoğu nüfus politikasına önem verilmesi gerektiğine dikkat çekiyordu. Bunlardan biri de Ethem Nejat olmuştur.

Ethem Nejat Türk nüfusunun artması için aileye önem vermiştir. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile kurumuna zarar veren etmenlere de karşı çıkmış biridir. Bu konuda düşüncelerini ise 1918 yılında *Türk Kadını* adlı dergide yazıya dökmüştür. Örneğin *"Evlatsız Anneler"* başlıklı yazısında; çocuk bakmaktan imtina eden genç hanımlarla evlenip yuva kurmak ve çocuk yapmak yerine eğlenceli yaşamı tercih eden kadınları eleştirmektedir:

> Hanımlarımız çocukları ile uğraşmayı yorucu ve ağır bir meşgale addiyorlar. Validelerimiz çocuk arabalarını itmeyi, bahçelere götürmeyi, parklarda oyun bulmayı [oynamayı olmalı- YY] velhasıl istirahat, boş ve eğlenceye, saatlerini çocuklarıyla geçirmeyi azab ve ayıb telakki ediyorlar. Genç hanımlar evlatlarıyla uğraşmaktan ise daha avare, eğlenceli, gezintili zaman geçirmeyi moda diyorlar.

Bir başka yazısında ise hanımların en iyi ve en vakarlı eğlenceyi iyi bir aile içinde araması gerektiğini ifade ediyor. Gençlerin özellikle genç hanımların evlenmesini ve çocuk yapmasını tavsiye ediyor.

Özetle biz Türk milliyetçileri, Ethem Nejat gibi; Türk neslinin yok olmaması ve düşmana karşı savaşacak asker yetiştirmek için Türk kadınından dünyanın en zor, meşakkatli işi olan çocuk yapma ve bakımı konusunda fedakarlık istiyoruz.

Ethem Nejat, sosyalist döneminde de Türklerin çoğalması gerektiğini 1919 yılına ait seçim beyannamesinde şöyle açıklamıştır:

> Memleketimize hakiki sahip olmamız içün ahalinin tamamen sıhhatte olması, sâri ve vahim hastalıkların ortadan kalkması, vefiyatın (vefatların) azalması, nüfusun çoğalması iktiza eder (gerekir).[45]

Ethem Nejat'ın bu tespiti, sosyalist olduktan sonra da Türkçü olduğu dönemde sahip olduğu fikirlerini savunmaya devam ettiğinin, daha önceki fikirlerinden uzaklaşmadığının bir kanıtıdır.

"Türkler çoğalmalıdır" diyen Ethem Nejat'ın 1913 yılındaki Türkçülüğü, Osmanlıcılığa da karşı değildir. Bu konuda; "... *Türklük cereyanı Osmanlılığın karşıtı olması şöyle dursun, gerçek ve en kuvvetli pekiştiricisidir.*" diyordu.[46]

1913 yılında çıkardığı "Türklük Nedir ve Terbiye Yolları" isimli kitabında "Türkler çoğalmalıdır tezini işleyen Ethem Nejat'ın yol arkadaşı Mustafa Suphi de (üstte) aynı dönemde benzer tezleri işliyordu. (Resim: Milliyet, 24 Ocak 1999, Pazar eki, s. 6)

Buna karşın, *"Türklük Nedir ve Terbiye Yolları"* adlı eserinde Cami Baykurt'tan yapmış olduğu alıntıda; *"...Osmanlı vatandaşı derecesinde görüştüğümüz Hıristiyan unsurlar bize düşmanlık ve dıştaki düşmanlarımıza da yardım ederek, Osmanlılığın yenilgisine hizmet etmişler ve son medeni asrın Haçlı Ordusu saldırısında hem siyasi ve hem de savaş yoluyla dış güçlerin ülkeyi istila etmesinde öncü görevi görmüşlerdir."* tespitini yaparak bir nevi Osmanlılığın zayıflığından bahsetmekten geri durmamıştır.[47]

Ethem Nejat, bu eserin başka bir yerinde, Bulgarların Türklere kin ve düşmanlık beslediğini de belirtiyor:

> Bulgar mefkûresi zamanla öyle bir duruma geldi ki, "Büyük Bulga-

45 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 157, Osmanlıcadan çevriyazı: Yunus Yılmaz.
46 Ethem Nejat, age, s. 34.
47 Age, s. 356.

ristan"dan çok, onun doğmasına tek engel oluşturacak olan Türk düşmanlığı oldu. Bulgarlar okullar açtılar, her köşede çeteler oluşturdular, her bucakta bombalar, pusular, idamlar hep milli mefkûre için çalıştı. Milli gayenin yaşadığını görmek için her şeyden önce eğitimimizi tanzim etmeliyiz.[48]

Bu vermiş olduğumuz örnekte, Bulgar çetecilerinin okullar açarak milli mefkûre için çalışmalarının örnek alınmasını gerektiğini söylüyor. O nedenle Ethem Nejat ekonominin de kötü olduğu bu savaş yıllarında; *"Bilgiye değil, milli duyguları sağlam gençlere ihtiyaç olduğunu"* öne sürüyor, *"tarımın ve köylerin kalkınmasını amaçlayan bir öğretimi"* gündeme getiriyordu.[49]

Bunun yanında Türklerin de, milli çeteci teşkilatlar kurmasını, hatta okullarımızda çeteci öğrenciler yetiştirilmesi gerektiğini savunan Ethem Nejat, öğrencilere kin ve intikam duygusunun aşılanmasını isteyecektir. *"Eğitimimizin milli vicdan, milli ülkü aşılaması gerektiğini"*, milli ülkünün ise *"Turan"* olduğunu ifade etmektedir. Ethem Nejat'ın bu tarz ifadelerini esas alırsak o dönem Türkçülerimizin birçoğunun Türkçülüğünün, Ethem Nejat'ın yanında pasif, yetersiz kalmakta olduğunu ifade etmek gerekir.[50]

Rumeli'nin kaybedilmesi ile Ethem Nejat'ın 1911 yılında çıkartmış olduğu eğitim dergisi olan *Yeni Fikir* de politikasını değiştirmiştir. Dergi Balkan Harbi'nden sonra daha Türkçü bir politika izlemiştir. Türklük duyguları yazı ve şiirlerin yanı sıra, bu dönemde yapılan birçok etkinliğe de yansımıştır. Hatta Ethem Nejat Bursa Darülmuallimin Müdürü iken okulun öğretmenlerinden Altay Bey, bestelediği *"Rumeli Türküsü"*nü yapılan bir etkinlikle düzenleyerek Rumeli'ye olan hasreti canlandırma yoluna gitmiştir. *"Ağlama sen garip vatan, biz geliriz yine inan"* nakaratıyla devam eden bu türkü Bursa'da birçok tiyatro ve salonda gösterime konmuştur.

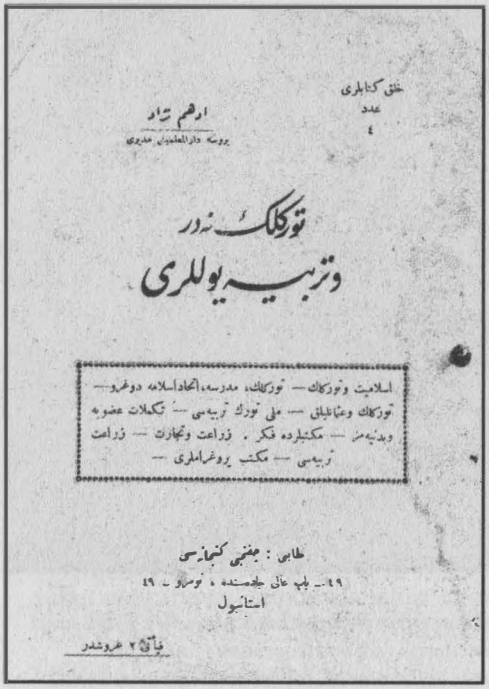
Peki, tüm bu Türkçülük etkinliğine önayak ve yardımcı olan Ethem Nejat, solcu olmadığı dönemde sahip olduğu Türkçü, milliyetçi düşüncelerinden; sosyalist olduğu dönemde ayrılmış mıdır?

Bu soruya yine Ethem Nejat'ın kaleme almış olduğu yazılarla cevap verelim. 1919 yılına ait seçim beyannamesinde Ethem Nejat'ın, savaştan sonra sulh yapılacağını belirttiğini, bu nedenle ülkenin yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylediğini, yalnız bu düzenleme için bir ön şartının oldu-

48 Age, s. 41.

49 *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1985, cilt 2, s. 484.

50 Prof. Dr. Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 93-94-101.

خلق کتابلری
عدد
٤

ادهم نژاد
بورسه دارالمعلمین مدیری

تورکلک نه در
وتربیه یوللری

اسلامیت وتورکلک — تورکلک، مدرسه، اتحاد اسلامه دوغرو —
تورکلک وعثمانلیلق — ملی تورك تربیه‌سی — تکملات عضویه
وبدنیه‌مز — مکتبلرده فکر . زراعت وتجارت — زراعت
تربیه‌سی — مکتب پروغراملری —

طابی : جفنجی کتبخانه‌سی
٤٩ — باب عالی جاده‌سنده ، نومرو ـ ٤٩
استانبول

فیاتی ٢ غروشدر

Halk Kitapları
Adet
4

Edhem Nejad
Bursa Darülmuallimin Müdürü

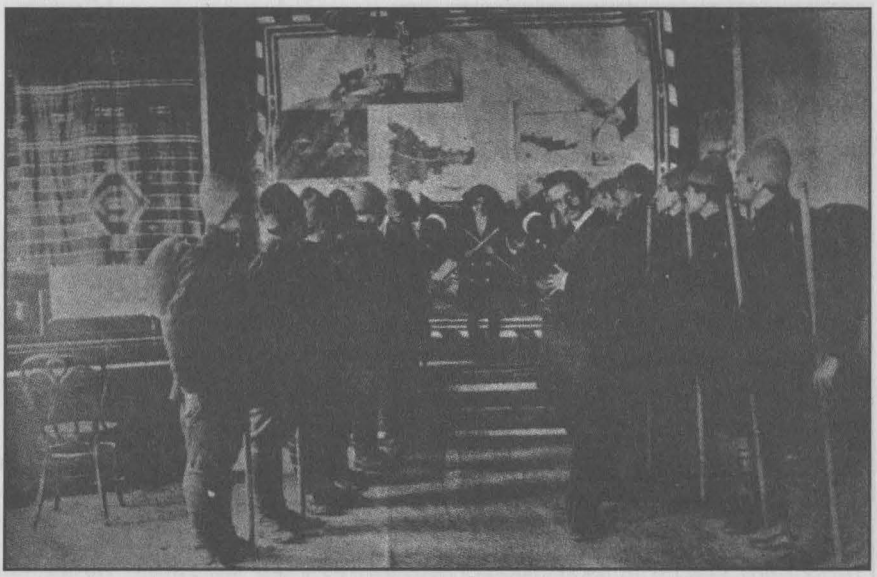
Türklük Nedir ve Terbiye Yolları

İslamiyet ve Türklük - Türklük, Medrese, İttihadı İslam'a Doğru - Türklük ve Osmanlılık - Milli Türk Terbiyesi - Tekmilatı Uzviye ve Bedeniyyemiz - Mekteplerde Fikir - Ziraat ve Ticaret - Ziraat Terbiyesi - Mektep Programları

Tab'ı: Çiftçi Kütüphanesi
49-Babı Âli Caddesi'nde Numero-49
İstanbul

Fiyatı 2 kuruştur

Ethem Nejat'ın "Türklük Nedir ve Terbiye Yolları" isimli kitabı. (Çevriyazı: Yunus Yılmaz)

Bursa Darülmuallimi'nin milliyetçi hocalarından Behram Lütfi Altay Bey, kendi eseri "Rumeli Türküsü"nü izci öğrencileriyle söylerken çekilmiş fotoğrafı. Meslektaşı Ethem Nejat gibi o da ileride solcu olacak, hiçbir yerde göremediğimiz, ama adını sıklıkla duyacağımız ve Eskişehir'de çıktığını bildiğimiz "İşçi" gazetesini çıkartacaktır. (Resim: Yeni Fikir, 15 Haziran 1330 [1914], sayı 22, 3. cilt, s. 701)

ğunu söylüyor. Bu ön şartın hiç de "enternasyonal" olmadığını görüyoruz:

> Sulh muahedesini şöyle kabul iderim (ederim): (elif) Türkiye denilen, Türkçe konuşulan ve Trakya'dan Kafkas hudutlarına, İran hududundan Kilis ve Akdeniz sahillerine kadar imtidad iden (eden) vatan toprağında Türkiye müstakil olmak. (be) hiçbir müessirin memleketimizin hâkimiyetine dâhili olmamak şartıyla.[51]

Osmanlı'nın elinde kalan en son bölgeleri ve Osmanlı topraklarını, Türkiye adı verilen ve Türkçe konuşulan coğrafya olarak kabul ediyor. Buranın Türk egemenliğinde olmasının yanında hiçbir gücün Türkiye'ye hâkim olmamasını istiyor. Daha açıkçası "tam bağımsızlık" istiyor. Bu beyanlar, Ethem Nejat'ın sosyalist döneminde de antiemperyalist, milliyetçi ve Türkçü olduğunu kanıtlamaktadır.

51 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 155, Osmanlıcadan çeviri: Ali Acar, düzenleme: Yunus Yılmaz (Mart 2011'de elde edildi.)

Ethem Nejat, milli düşüncelerin işgal şartlarında sansürlendiği bir dönemde bunları yazmıştır. 1919 senesinde İstanbul hükümeti Türklüğü bile yasaklamış, yerine modası çoktan geçmiş olan Osmanlılığı dayatmaya çalışmaktadır. Yayınlanan genelgelerde; "*Devletimiz Osmanlı devleti olarak teessüs etmiştir. Milletimiz millet-i Osmaniye'dir. Talebenin dinine, padişahına, milletine ve ananesine sadık ve muhabbetli olarak yetiştirilmesi gerektiği*" şeklinde emirler verilecektir.

1920 Nisan-Temmuz ayları arasında Eğitim Bakanı Rumbeyoğlu Fahrettin'dir. Bu Bakan, okul kitaplarından "Türk" sözcüğünü çıkarılmasını, yerine "Osmanlı" sözcüğünün getirilmesini emretmiştir. Bu baskı yıllarında Ethem Nejat'ın seçim beyannamesindeki bu söylemleri büyük cesarettir, hele İstanbul'un resmi işgalinden yaklaşık 3-5 ay önce! Resmi işgalden önce ve sonra Türkçülüğe devam edenlerden ele geçen tüm vatanseverler Malta'ya sürgün edilmiştir.[52]

Konumuz itibariyle elimizdeki bu bilgi ve belgelerden Ethem Nejat'ın, Türklerin çoğalması gerektiğini savunması; Türkiye denilen Türkçe konuşulan coğrafyaya Türklerin sahip olmasını istemesi, sosyalist olduğu dönemde de Türkçü olduğunu kanıtlamaktadır ki, bu verdiğimiz örneklerden sadece bir tanesidir. Kitabın ilerleyen sayfalarında buna benzer örnekleri yine vereceğiz.

52 Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978, s. 210-211.

Çocukların Eğitimi için Terbiyevi Hikâyeler

Turancı Bir Öykü Kitabı: *"Yiğit Türkler"*

1913 yılının çalkantılı günlerinde Ethem Nejat, *"Türklük Nedir ve Terbiye Yolları"* adlı eserinin yanında, yine Çiftçi Kütüphanesi'nden Türkçülüğü ve milliyetçiliği ön planda tutan *"Yiğit Türkler"*i bastırmıştır. Yeni Turan Matbaası'ndan da 1912 yılında *"Çiftlik Müdürü"* adlı terbiyevi öyküleri kaleme alıp bastırmıştı. [53]

"Yiğit Türkler" adlı gelecekte geçen toplumsal-kurgu denemesinde; Osmanlı Türk Devleti sadece Balkan Savaşı'nda kaybettiği Edirne, Selanik ve Manastır'ı geri almakla kalmamış, genişleyerek bir Turan imparatorluğuna dönüşmüştür. Edirne'nin adı *"Koca Emel"*, Selanik'in adı *"Hür Yurt"*, Manastır'ın adı ise *"Kızıl Tepe"* olarak değiştirilmiştir. Yeni kurulmuş olan *"Altın Oba"* isimli şehirde, *"Yiğit Türkler"* ve *"Türk Gücü"* gibi paramiliter gençlik kuruluşlarının katıldığı uluslararası yarışmalar ve harp oyunları düzenlenir. Bu uluslararası yarışmalar adeta "Türk Olimpiyatları" tarzında kurgulanmıştır. Bu yarışmalara özellikle Turan'ın çeşitli bölgelerinden takımlar katılır. Hikayenin esas kahramanlarından "Oğuz" Türk Gücü'nün, "Günseli" ise Yiğit Türkler'in üyesidir. Yarışmalarda rakip olarak karşı karşıya gelen bu iki genç ileride evlenecektir.

Gençler düşmandan alınacak *"intikam"* duygularıyla yetiştirilmiştir. Yıllar *"Büyük Turan"*a saldıran "Türklük ve İslamiyet düşmanları"na karşı *"Türk oğluyum ben, evde durmaz giderim"* diyerek savaşa giden Oğuz, büyük yararlıklar gösterdikten sonra şehit düşer. Yine savaşa katılmış olan Günseli de kahramanca mücadele eder.

Kitapta Ethem Nejat'ın da aralarında olduğu o dönemin Türkçülerinin üzerinde ısrarla durduğu *"Türklerin intikam almasının gerekliliği"* ve Turan fikirlerinin ön planda olduğu görülür. Kitabın yazıldığı dönemde Türk

53 Yrd. Doç. Dr. Nesime Ceyhan, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Hikâyesi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2009, s. 431.

Gücü Derneği faaliyette olan ve Ethem Nejat'ın da içinde olduğu gerçek bir kuruluştur. Fakat *"Yiğit Türkler"* Ethem Nejat tarafından kurgulanmıştır. Ethem Nejat kitapta Yiğit Türkler için şunları söyler: *"Yiğit Türkler Türk Diyarının her tarafında teşkilatı olan bir 'terbiye-i bedeniye ve asker hazırlığı' derneğidir. Yiğit Türklerin muhtelif fırkaları müsabakaya iştirak etti..."*

Bunların ardından Ethem Nejat bu fırkaları sayar. Bu fırkaların arasında İstanbul, Erzurum, Diyarbakır, Trabzon, Kayseri, İzmir gibi yerlerin yanı sıra Kazan, Kafkas, Büyük Turan, Azerbaycan, Buhara, Moğol, Sibirya ve Kırım da vardır. Ethem Nejat bunları sayarak adeta bir Turan haritası çizmektedir.

Bunun dışında aşağıdaki satırlarda da bu Türkçü aydının Türk kadının durumuna bakışındaki ilerici tavrı açıkça gözlemleyebiliriz:

> Müsabakaların ikinci partisini, Yiğit Türkler ve Türk Gücü Derneklerine mensup hanım kızların geçit resimleri ve talimleri teşkil ediyordu. Bu kızlar eski uyuyan, pinekleyen, kafesler arkasında milletine arz-ı hizmet edemeyen hanımlar değildi.

Talebelere Çiftçiliği Özendirmek için Hazırlanan Kitap: *"Çiftlik Müdürü"*

"Çiftlik Müdürü" adlı, yine gelecekte geçen toplumsal-kurgu ise:

> Konyalı bir bankerin çiftliğine bir müdür aramasıyla başlar. Konu 1349'da [1933] geçmektedir. Ana konu Ziraat Okulu mezunu bir Türkçü-idealist gencin çiftliğe müdür olduktan sonraki altı yıllık dönemden 1939'a kadar yenilikçi atılımlar ve fenni yöntemlerle çiftliği iptidai bir durumdan çağdaş bir konuma getirişidir. Öykü, Türklük ideolojisi beslemiştir. Örneğin öyküde "Büyük Turan Oteli" ve bu otelde çalışan birkaç dil bilen "nazik ve işgüzar" Türkler anlatılmaktadır.[54]

*"Çiftlik Müdürü"*ndeki kahramanların isimleri bilinçli seçilmiştir. Örneğin çiftliğin sahibine Türkçü bir isim olan *"Turhan"* adının verilmesi; çiftliğe müdür olarak alınan *"Beyazıt Ferit"*in, en yakın arkadaşı *Toprak* mecmuasının sahibi *"Osman Ferit"*i çağrıştırması; Beyazıt Ferit'in mek-

54 Mehmet Ö. Alkan, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 1839.

tup arkadaşı olan *"Tukuz Akif"* in Çiftçi Kütüphanesi sahibi *"Ahmet Akif"* i çağrıştırması gibi. Ethem Nejat aslında bu eserinde en iyi iki arkadaşını konu etmiştir. Tabii burada *"Tukuz"* isminin Ergenekon Destanı'nda geçen Türkçü bir isim olması da dikkatimizi çekiyor.

Hikayenin ana konusu gerçek hayatla ilişkilidir. Beyazıt Ferit, yani Osman Ferit Uyguç, Gazilerin Turhan Efendi'nin çiftliğinde diplomalı çiftçi olarak çiftlik müdürlüğü vazifesine getirilir. İlginçtir Osman Ferit Uyguç gerçek hayatta da ziraatçı yani çiftçidir. Benzerliğin bu kadarı!...

Aynı şekilde Beyazıt Ferit'in mektuplaştığı gazeteci olan mektup arkadaşı Tukuz Akif, yani Ahmet Akif, gerçekten de gazete ve dergi işleriyle uğraşan bir kişidir. Hikayede *"Çiftçi gazetesi"* sahibidir, babası ise *"iş adamı"*. Ahmet Akif gerçekte *"Çiftçi Kütüphanesi"* nin sahibidir. Ahmet Akif kitap, dergi, gazete yayıncılığı yanında tüccarlıkla uğraşmıştır. Ölümüne yakın işleri kötü gitmiş ve borçlanmış. Ölümünden sonra Kütüphane'deki eşyalar haciz yoluyla satışa çıkarılmıştır. Ölümü de şüpheli bulunacaktır. Yine hikayede Tukuz Akif, Ahmet Akif gibi İstanbul Üsküdar'da ikamet etmektedir.

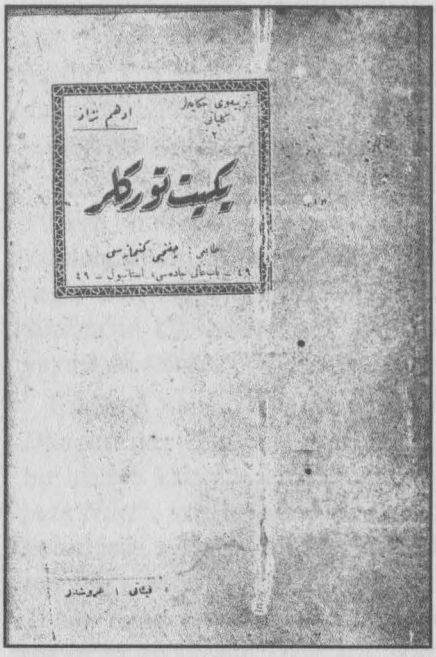
"Çiftlik Müdürü" adından da anlaşılacağı gibi talebelere çiftçiliği sevdirmek için yazılmış bir hikayedir. Çiftlik Müdürü Beyazıt Ferit, hikayede Gazilerin Çavuş Turhan'ın sahibi olduğu çiftlikte çalışsa da çiftliği kendi malı gibi görerek sahiplenmektedir. Hikayede Beyazıt Ferit çiftçi olmasına karşın *"İş Adamı"* olarak takdim edilir. Hikayede aileden bazıları Beyazıt Ferit ve Tukuz Akif'in babalarına baskı yaparak oğullarının çiftçi olmalarını istemediklerini bunun yerine memur olmalarını istedikleri belirtmekte oysa istikbalin çiftçilikte olduğu, bu yönlendirmeyi yapanların ise hata yaptıkları özellikle belirtilmektedir.

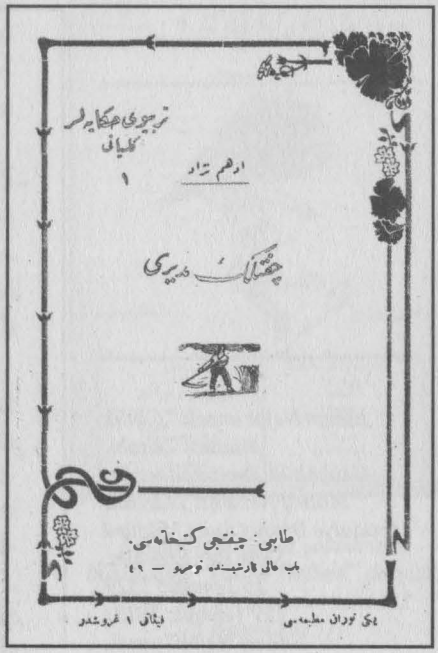
Türkçü Çocuk Dergisi *Çocuk Dünyası* ve *"Kahraman Nuri"*

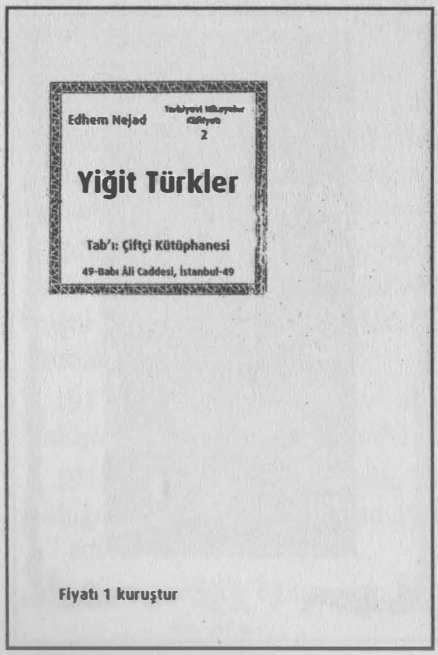
Meşrutiyet döneminde çocukların vatan ve Türklük duygularıyla yetiştirilmesi için çıkartılan *Çocuk Dünyası* adlı derginin yazarları arasında Ethem Nejat da vardır. Ethem Nejat'ın dışındaki yazarlar ise; Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Ulvi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hüseyin Ragıp Baydur gibi isimlerdir.[55]

O dönemin Türkçüleri, Türk Ocağı'nda yaptıkları çalışmalarla, *Türk Yurdu*'nu çıkararak nasıl yetişkinlerin, Türklük duygusuna ve bilincine

55 Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 106-107.

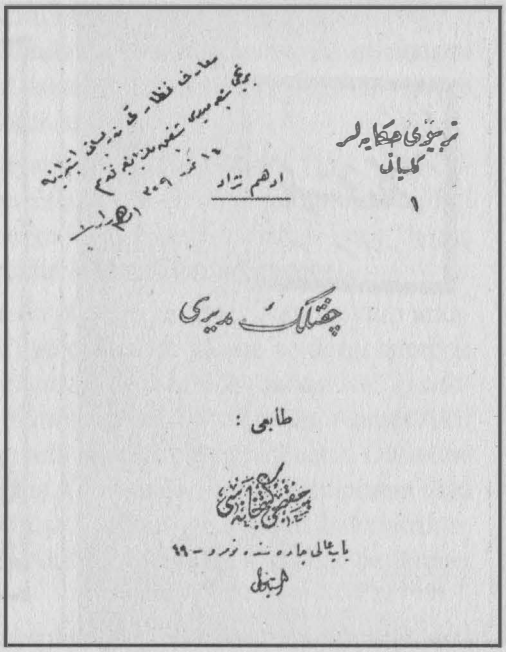

Ethem Nejat'ın "Yiğit Türkler" (solda) ve "Çiftlik Müdürü" (sağda) isimli kitapları. (Çevriyazı: Yunus Yılmaz)

ترجمۂ حکایہ لر
کلیان
۱

ارهم تراد

چفتلك مديري

طابعی :

باب عالی جاده سنه ، نومرو - ۶۹
استانبول

Ethem Nejat imzalı "Çiftlik Müdürü" kitabı. Okuyabildiğimiz kadarıyla: "Maarif Nezareti Tedrisatı İbtidaiye Birinci Şube Müdürü Şefik Bey Efendim. 16 Temmuz 1329 [29 Temmuz 1913] Edhem Nejad" yazılı.

Ethem Nejat'ın da yazılarının yayınlandığı "Çocuk Dünyası" dergisi. Solda: 5 Haziran 1330 [18 Haziran 1914] tarihli 96. sayısı. Sağda: Altında "Büyük Türk Hakanı Attila Han" yazılı bir Attila posteri.

sahip olması için çalıştılarsa, *Çocuk Dünyası* da aynı amacı gütmüştür. *Çocuk Dünyası*, *Türk Yurdu* mecmuasının çocuk versiyonu görünümündedir.

Yine çocukların milliyetçi ve Türkçü bir düşünceyle yetişmesi için yapılandırılan *"Mini Miniler"* Derneği, Ethem Nejat'ın bir öğrencisi tarafından kurulmuş olup, aynı adlı yayına da sahipti.

Ethem Nejat, 1913'te, *Çocuk Dünyası*'nda *"Kahraman Nuri"* adlı bir hikâye kaleme almıştır. *"Kahraman Nuri"*, küçük çocukları vatanın kurtuluşu için savaşmayı özendiren bir hikayedir ve *"12 yaşında"*, *"mimi mini vatansever"* bir *"küçük asker"*in hikayesini konu alır. Karahisar kasabasında İbrahim Çavuş'un komşusu olan bu küçük vatansever, İbrahim Çavuş'un hükümet kahvesinde çınar altında, hain Bulgarların Manastır'da ve diğer Balkan vilayetlerinde yaptıkları katliamların ve patlattıkları bombaların hikayelerini dinleyerek kinlenir. Kin ve intikam duygularıyla askeri birliğe katılmaya çalışır. Kahraman Nuri'nin bu tavrı herkesin takdirini alır.

Ethem Nejat'ın da yazılarının bulunduğu "Talebe Defteri" dergisi. (Sayı: 12, 23 Teşrinievvel 1331 [5 Kasım 1915])

Ethem Nejat *Yeni Fikir*'de *"Bal Bahçesi"* ve *"Zengin Böcekçi"*; *"Toprak"* dergisinde ise *"O Zengin ve Mesut Oldu"* adlı hikâyeleri kaleme almıştır. Bu hikayelerde çocuklara tarımı ve hayvancılığı sevdirmek ve özendirmek istemiştir.

1917 yılında *Talebe Defteri* adlı mecmuada *"Tatil Mektupları"* adıyla Eskişehirli çocukların tatil anılarını da yayınlamıştır.[56]

1915 yılındaysa Ethem Nejat, hikayelerin yanında daha önce hazırlamış olduğu raporu İzmir Keşişyan Matbaası'ndan *"Terbiye-i İbtidaiye Islahatı"* adı ile yayınlayacaktır.[57]

Bu eser gerçekte eğitim reformu için hazırlanmış bir rapordur. Sonradan

56 Yrd. Doç. Dr. Nesime Ceyhan, age, yazar sıralı bibliyografya ekli kısmı.
57 Erkan Serçe, *İzmir'de Kitapçılık*, İBBKY, İzmir, 2002, s. 127.

kitap halinde basılmıştır. Bu rapor İttihat ve Terakki İzmir Kâtibi Umumisi Mahmut Celal (Bayar) Bey'in isteği üzerine hazırlanmıştır.

Görüldüğü gibi, tamamen vatanperver duygularla yazılan bu eserler, eğitimci bir aydın olarak Ethem Nejat'ın Osmanlı Türk Devleti'nin kurtuluşu için her türlü örgütlenmeye ve faaliyete ön ayak olmak için nasıl çalıştığını, aynı zamanda eğitimin düzeltilmesi ve vatanın kurtuluşu için nasıl fikir üretme gayreti içinde olduğunun birer kanıtıdır.

Türk Ocağı'ndan Türkçü Ethem Nejat'ın Türk Ocağı'nın Yanlış Politikalarına Eleştirileri

Doğan Avcıoğlu, Ethem Nejat hakkında şu bilgileri verir:

> 1912-1914'te İzmir'deyken, [aslında 1914 yılı ve sonrası içinde İzmir'dedir- YY] Kurtuluş Savaşı'nın milliyetçileri Vasıf ve Necati Beylerle çok yakın ilişkiler kurmuştur.[58]

İsmail Hakkı Tonguç da Ethem Nejat'ın 1914 yılında İzmir Öğretmen Okulu'nda müdürlük yaptığı dönem hakkında şöyle diyecektir:

> Vasıf ve Necati Beyler de okulla, Ethem Nejat Bey'le çok sıkı temasta bulunuyordu. Öğretmen okulu ile kulüpler arasında yapılacak futbol maçlarını çok defa Vasıf Bey idare ederdi.[59]

İstanbul'da Türk Ocağı çalışmalarında bulunan Ethem Nejat gittiği illerdeki Türk Ocağı mensupları ile de sıkı ilişkiler kurmuştur. Eğitimci olarak bulunduğu İzmir'de de Türkçülerle beraber faaliyetlerde bulunmuştur. Zaten *"Vasıf ve Necati Beyler, İzmir'de Türkçülüğün ve Türk Ocağı'nın ileri gelenlerindendir."*[60]

Ethem Nejat'ın milliyetçi kişilerle ilişkiler kurması aslına bakılırsa II. Meşrutiyet öncesine dayanmaktadır. Ethem Nejat'ın sonradan içinde bulunduğu; Ahmet Ferit Tek, Ahmet Rıza Bey ve diğer Türkçüler tarafından daha önceden oluşturulan *Şurayı Ümmet* grubu aslında Jön Türk hareketinin bir parçasıydı. Şurayı Ümmetçiler, yine aynı adla bir de gazete çıkarttılar. Bu gazetede yazı yazanlardan biri de Ethem Nejat'tır.

Bu Jön Türk fraksiyonları ileride eleştirecekleri İttihat ve Terakki yönetiminin temelini oluşturmaktaydı. Düşünce olarak birbirinden çok farklı Jön Türk grupları mevcuttu ve bunların bir kısmı ise maalesef gayri milliy-

58 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi-2*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 462.
59 İsmail Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ie Canlandırılacak Köy*, KEÇEV, Ankara, 1998, s. 262.
60 Tülay Alim Baran, *Vasıf Çınar ve İzmir'e Doğru Gazetesi Yazıları*, Arına Yayınları, İstanbul, 2001, s. 12.

di. Bunların içinde özellikle Prens Sabahattin'in de bulunduğu grup dikkati çeker. Bundan dolayı Ahmet Ferit Tek ve arkadaşları, Prens Sabahattin gibi gayri milli fikirlere sahip Jön Türk kesimlerine karşı çıkmak amacıyla *Şurayı Ümmet* adlı gazeteyi yayınlamaya başladılar.

Daha sonra içinde Ethem Nejat'ın da bulunduğu Türkçü düşünceye sahip; Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Mustafa Suphi, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dr. Fuat Sabit gibi aydınlar, sözde milli olan fakat gerçekte milliyetçi olmayan oluşumlarla yollarını tamamen ayırdılar ve Türkçü ideolojiyi esas alan Türk Ocağı adlı örgütü 12 Mart 1912'de kurdular.

Ethem Nejat ayrıca Manastır'da bulunduğu dönemde; Türk Ocağı'nın kurulmasının öncesinde ve sonrasında da Türk Ocağı'nın yayın organı olarak kabul edilen *Türk Yurdu* adlı milliyetçi derginin hususi muhabirliğini yapmıştır.[61] Muhabirliğin yanında, kendisine ayrılan köşede yazılar da yazan Ethem Nejat, *"Manastır'da Hayatı Aile"* adlı iki bölümlü yazısında *"...Manastır'ın toplumsal yaşamına ilişkin gözlemlerini aktarırken, diğer yandan da yatılı ziraat mekteplerinin kurulmasını, hatta bu amaçla kız rüştiyeleri ile iptidalarının ziraat ve ev kadını mektepleri haline getirilmesini ister."*[62]

Türk Ocağı'nın Genel Başkanı Ahmet Ferit Tek, İkinci Başkanı ise Yusuf Akçura'dır. Bunun haricinde; *"Mehmet Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Celal Sahir Erozan, Akil Muhtar Özden, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Ziya Ortaç, Mehmet Emin Erişirgil, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Fuat Köprülüoğlu, Halide Edip Adıvar, Mehmet Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Dr. Hasan Ferit Cansever ve Dr. Fuat Sabit, Türk Ocağı'nda fiilen çalışanlardandı."*[63]

Ethem Nejat, 12 Mart 1912'de Türk Ocağı'nın üyesi olmuştu. Burada beraber çalıştığı arkadaşlarından Mustafa Suphi ve Dr. Fuat Sabit ile daha sonraki yıllarda Rusya'da karşılaşacaktır. Almanya'da ise Hamdullah Suphi Tanrıöver'le bir araya gelecektir. 1912 yılında izci ocağını birlikte kurduğu arkadaşlarından biri olan ve *Türk Yurdu*'ndan sonra *Hâkimiyet-i Milliye* yazarı olan Nafi Atuf Kansu ile hem Almanya'da hem de İstanbul'da kendisi TİÇSF (Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası) üyesi ve *Kurtuluş* yazarıyken tekrar karşılaşacaktır. Daha önce *İfham*'da birlikte çalıştığı

61 Mehmet Ö. Alkan, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 1839.

62 Mehmet Ö. Alkan, agın.

63 Turhan Feyizoğlu, *Mustafa Suphi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 21.

Sadrettin Celal Antel'le İstanbul'da buluşması da aynı şekilde olacaktır.

Türkiye'de birçok ilki yerine getirmiş olan Türk Ocağı'nın vatanın kurtuluşunda göstermiş olduğu çalışmalar ortadadır. Bundan dolayı hakkı yenemez. Fakat şu gerçeği de kabul etmek gerekir ki Türk Ocağı, İttihat ve Terakki yüzünden yıpranmış bir kurum durumuna düşecektir. Bu nedenle bazı haklı eleştirilere de maruz kalıyordu. Özellikle mütareke dönemine doğru kurtuluş, bağımsızlık yolunda tekrar yıldızının parlatılmaya çalışılması eleştiri konusu olacaktır. Bu eleştiriyi getirenlerden biri de bağımsızlık yolunda İzmir'de ilk kurşunu atan Hasan Tahsin olacaktır.

Hasan Tahsin, *Hukuk-u Beşer*'in 12 Mart 1919 tarihli sayısında yayınlanan "*İzmir'de Türk Ocağı*" başlıklı yazısında şöyle diyecektir:

> Yeniden mevki-i mücadeleye çıkan Türk Ocağı'ndan biz mensup bir azası gibi değil, fakat milletin, milliyetin tekâmül ve terakkisini ruh ve kalpten temenni eder bir ihtilalci bir gazeteci, bir sosyalist sıfatıyla temenni ediyorum; bütün himmetleri, gayretleri, dikkatleri bu zannı izale etmek, bu endişeyi imha etmek olmalı. Yoksa Türk Ocağı mali ve içtimai bir programla bu memlekette şüphesiz hizmet edecek bir müessese olabilecektir. Fakat dediğim gibi ocağın kapısından girmekle şoven, mutaassıp, tereddi taraftarı, ittihatçı olmak icap edecekse o ocağın batmasını yaşamasına bin kere tercih ederim.[64]

Türkçü, milliyetçi ve sosyalist kimliği ile emperyalizme karşı mücadele veren Hasan Tahsin ve onun gibi aydınlar, Türk Ocağı'nın milleti maceraya sürükleyecek İttihatçı politikalar güttüğü endişesini taşımaktadırlar. Geçmişte de bu eğilimin ortaya çıkmış olması nedeniyle, Türk Ocakları'na hep şüpheyle bakmışlardır.

Aslına bakılırsa Türk Ocağı'nda tam bir birlik ve uyum olduğunu iddia etmek çok güçtür. Bunu Türk Ocağı içinde aktif çalışmış kişilerin anılarından öğreniyoruz.

Örneğin Hasan Ferit Cansever, *"Türk Ocağı'nın Doğuşundaki Sebep ve Saikler"* başlığı altında anlattığı anılarında, idare heyetindeki Ziya Gökalp, Ağaoğlu, Yusuf Akçura ve Celal Sahir Beylerin bazı ocaklılar tarafından, ocağı siyaset adamlarının, bilhassa İttihatçıların eline teslim etmekle itham edildiklerini ileri sürüyor. Yazının devamında, bu karşı çıkanların Dr. Reşit Galip ve ağabeyi Hüseyin Ragıp Baydur olduğu anlaşılıyor.

Mehmet Emin Erişirgil de anılarında Mahmut Şevket Paşa'nın suikast

64 Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1872-1922*, cilt 1, İBBK, İzmir, 2001, s. 345.

sonucu öldürülmesinden sonra Ahmet Ferit Tek'in sürgüne gönderildiğini sonrasında ise Türk Ocağı'na olan ilginin azaldığını, bu nedenle idare heyeti başkanlığına Hamdullah Suphi Tanrıöver'in getirilmek istendiğinden bahsediyor. Tanrıöver, Türk Ocağı'na başkan olduktan sonra, Ocağa Veliaht Mecit Efendi ve İttihatçı Dr. Nazım Bey'in yardımıyla bazı eşyalar alınır. Bunun üzerine Ocağın Katibi Hüseyin Ragıp Baydur, Tanrıöver ile tartışır. Daha başka konular nedeniyle de sonunda araları açılır, Hüseyin Ragıp bir süre Ocak'tan uzaklaşır. Böylelikle Ocak, İttihat ve Terakkicilere teslim olur.

Yine Mehmet Emin Erişirgil anılarında Yusuf Akçura ile Ziya Gökalp'in aralarının fikir ayrılığı yüzünden açık olduğunu yazıyor. Tabii bunun kökeninde İttihatçılık olduğu gün gibi aşikardır.

Hüseyin Ragıp Baydur ve Dr. Reşit Galip'in İttihatçılığa tavır almasının aslında hukuki bir zemini de vardır. TÜSTAV Komintern Arşivi içinde bulduğumuz Türk Ocağı Nizamanmesi'nin 3. maddesinde: *"Ocak siyasetle uğraşmaz, hiçbir Ocaklı cemiyeti siyasi emellerine alet edemez."* denmektedir. Siyasi parti kuran Ahmet Ferit Tek bile Ocak bu parti ile anılmasın, diye Ocak başkanlığından ayrılırken, maalesef Ocak içindeki İttihatçıların bu kurala pek riayet etmediğini görüyoruz.

İttihatçı-İttihatçı olmayanlar tartışması Türk Ocağı içinde zaman zaman ortaya çıksa da Cumhuriyet döneminde Türk Ocağı'nda İttihatçı eğilimi olanlara hiç hoş gözle bakılmayacaktır. Zamanla Ocak içindeki İttihatçılar sağcı, Atatürk'ten yana olanlar ise solcu bir görünüm almıştır. 1940'lı yıllarda başlayan sağcı-solcu; ilerici-gerici tartışmasının kökeni de buraya dayanır.

Aslında Atatürk de İttihatçılardan hiç mi hiç haz etmiyordu. Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk de İttihatçı oluşumlardan uzak kalmak veya bu tarz oluşumları kendi denetimi altına almak istemekte haksız değildi. İlerleyen yıllarda Atatürk, İttihatçıların devlet içinde egemen olmak istemesi gibi benzer tehlikeler devam ettiği için Türk Ocakları'nı kapatacaktır.

Türk Ocağı'nın ilk başkanı olan Ahmet Ferit Tek'ten sonra başkanlığa gelen Hamdullah Suphi Tanrıöver, Cumhuriyet dönemindeki birçok devrimci adıma karşı çıkacaktı. Örneğin; tekke ve zaviyelerin kapatılmasına Türk Ocağı muhalif kalacaktır. Bunun yanında Latin harflerine geçilerek Harf İnkılâbı yapılmasını eleştirmiştir. 1930'lu yıllara doğru Türk Ocağı'nın Serbest Cumhuriyet Fırkası ile işbirliği içine girmesi bardağı taşıran son damla olacaktır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Hamdullah Suphi Tanrıöver'in solcular-

la uğraşması, özellikle Nazım Hikmet'in üzerine gitmesi hiç mi hiç hoş karşılanmamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra 1940'lı yıllarda başlatılan sağ-sol kavgalarının altından da Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi sağcı faşistlerin çıkmasının ardında; Atatürk'ün sağlığında solculara nazaran hep ikinci planda kalmalarının öç alma duygusu yatmaktadır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Nazım Hikmet'i Kurtuluş Savaşı kaçkını olarak nitelemesine karşın, kendisi hiç askerlik yapmamıştır. Milliyetçilik rolü oynayan faşistlerin o dönemde solculara karşı faaliyetlerde bulunmasına, maalesef Türk Ocağı'nın ta kendisi neden olmuştur. Türk Ocakları kapatıldıktan sonra bile Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yetiştirmeleri, solcularla uğraşmaktan vazgeçmediler.

Bu uğraşmalardan en çok nasibini alanlardan biri, kendisi de Türk Ocakları'ndan yetişmiş olmasına karşın komünist olan Sabahattin Ali'dir. Türk milliyetçisi olmasına rağmen malum çevreler tarafından o da suçlanıyordu. O ise "*Vatanımızın istiklali üzerine en küçük bir gölge düşmesin, istiklal anlayışımız Atatürk'ün çizdiği yoldan ayrılmasın dediğimiz için mi kökümüz dışarıda*?" diyerek, kendisini "vatan haini" ve "milliyetsiz" olmakla suçlayanlara cevap vermeye çalışıyordu.[65]

Aynı şekilde kendisini "Moskof ajanı" olmakla suçlayanlara cevap olarak; "*Yalnız ve yalnız bir tek milletin önünde secdeye vardık. O da kendi cefakeş milletimizdir.*" demesine karşın yine de canını gözü dönmüşlerden koruyamadı.[66]

Türkçü geçinenlerin bu tarz sataşmalarından sadece milliyetçi solcular nasibini almamıştır. Atatürk'ün kendisi bile bu çevrenin hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Örneğin, Milli Kurtuluş Savaşı yıllarında Bursa'nın düşmesi üzerine Meclis'te, Atatürk ile Hamdullah Suphi Tanrıöver arasında söz düellosu gerçekleşecektir. Askerlik yapmamış bir kişinin askeri manevralar konusunda Atatürk'e ders verme densizliğinde bulunabilmesi Atatürk'ün canını sıkmıştır.

Meclis'teki tartışmada Atatürk; "*Biz bu harekât ile iştigal eder iken [Kurtuluş Savaşı] Hamdullah Suphi Beyefendi İstanbul'da oturuyordu.*" diyecektir.

Buna karşın Hamdullah Suphi; "*İstanbul'da vazifem vardı*" diye cevap verecek, Atatürk ise şöyle diyecektir:

65 Sabahattin Ali, *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler*, YKY, İstanbul, 2006, s. 126.
66 Sabahattin Ali, "Ne Zor Şeymiş", *Ali Baba*, 25 Kasım 1947, sayı 1.

İstanbul'da vazifesi var, falan yerde vazifesi vardı. Bütün vezaifin fevkinde bizim de bir vazife-i vicdaniyemiz vardı. O da, herkesin sudan birtakım vazifeler yaptığı sırada hayatımızı, mevcudiyetimizi bu milletin sinesine sokarak, onlarla beraber düşman karşısında uğraşmak olmuştur. Binaenaleyh iki buçuk aydan beri bu milletin içine gelmiş insanlar hakikatın amakına henüz nüfuz için zaman dahi kazanamamış olan insanlar, mazi ve halin, harekât ve namus vicdanına malik olamazlar, sühuletle tenkid salahiyatine malik olamazlar.[67]

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi kendisinden bile daha vatansever ve milliyetçi olduklarını ispatlamaya çalışan Türk Ocağı'nda kümelenmiş eski İttihatçılarla Atatürk'ün arası hiç iyi olmamıştır. Bu da zaten İttihatçılığa fazlasıyla meyilli olan Türk Ocağı'nın sonunu getirmiştir.

İlerleyen yıllarda Hamdullah Suphi Tanrıöver İtalyan faşizmini destekleyen yazılar yazacaktır. Gerek Ocak içinde, gerekse Ocak dışında milliyetçilik yaptığını zanneden faşistlerin beslendikleri kaynak hep aynı yer oluyor nedense.

Osmanlı Devleti'ni ve halkını, Türkçülük politikasına yönlendirmek isteyen ve bunun için de *"gürbüz ve yavuz evlatlar yetiştirme"* amacıyla kendine bağlı yan kuruluşlar açan Türk Ocağı, gücü ve enerjisini düşmana karşı harcaması gerekirken, iç politika oyunlarına harcamıştır. Zamanla kendi yetiştirdiği değerli insanları bile hedef alarak, "kaş yapayım derken göz çıkartarak" kendi evlatlarını da yemiştir.

Sabahattin Ali, tek örnek değildir. Türk Ocağı'ndan yetişme Ethem Nejat ve Mustafa Suphi de onunla aynı kaderi paylaşmıştır.

67 Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 111-112.

Türk Gücü Derneği

Türk Ocağı'nın Yan Kuruluşu Türk Gücü Derneği

Ethem Nejat, Türklerin doğru bir politikaya sahip olmasını istiyordu. Türk Ocağı'nın da üyesiydi. Eğitime ve örgütçülüğe çok önem veriyordu. *"Çocuklarımız daha okuldayken asker olmalı"* fikrine inanan biriydi. İnandığı bu politikalar doğrultusunda, bir grup arkadaşıyla 14 Mart 1913'te (Tarık Zafer Tunaya'ya göre Haziran 1913) Türk Ocağı'na bağlı Türk Gücü Cemiyeti'ni kuracaktır.

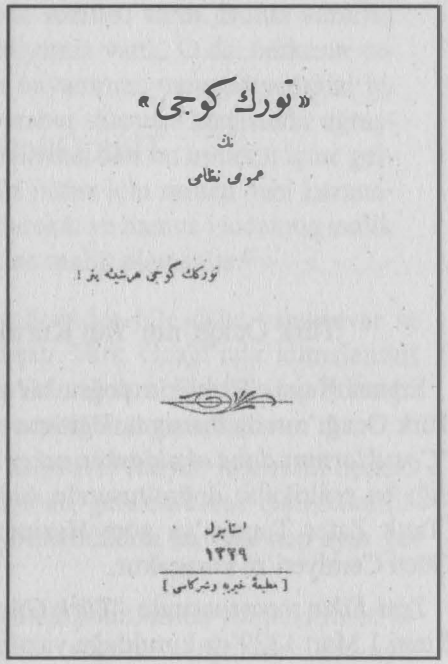
Yeni Fikir mecmuasında *"Türk Gücü"* başlıklı yazıda; Türk Gücü'nün Rumi 1 Mart 1329'da kurulduğu yazılmıştır. Ayrıca bazı kaynaklarda Türk Gücü Derneği'nin, İstanbul Türk Ocağı binasında kurulduğu iddia edilmektedir. Buna karşın Türk Gücü ilk toplantılarını *"Evvela 'Ada' Hanında"* yaptıktan sonra *İfham* gazetesi sahibi Ahmet Ferit [Tek] ve *Türk Yurdu* dergisi sahibi Yusuf Akçura Beylerin yardımlarıyla Türk Gücü'nün merkezi, Divanyolu'ndaki Türk Ocağı'nın ikinci katına nakil olmuştur.

Daha sonra bu cemiyete Ethem Nejat, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Sami Karayel ve Ahmet Agayef (Ağaoğlu) ziyaretlerde bulunmuşlardır. Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Celal Sahir Erozan, Hüseyin Beyzade Ali Bey (Hüseyinzade Ali Bey olmalı), Kazım Nami Duru, Ali Ulvi Elöve ve Mehmet Fuat Köprülü, Türk Gücü'nün fahri üyesidirler aynı zamanda.

Bu örgütlenme daha sonra kurulacak olan Osmanlı Genç Derneklerinin öncüsüydü. Genç Dernekleri çıkabilecek bir savaşta askerlik yaşı gelmemiş gençleri asker olarak kabul ediyordu. Ethem Nejat'ın niyeti de Türk Gücü Derneği aracılığıyla Osmanlı Türk Gençlerini her an çıkabilecek bir savaşa hazırlamaktı. Ethem Nejat da bu yüzden Türk Gücü Derneği'ne bağlı izcileri *"Nizamlı Yeniçeri"* olarak niteliyordu. Türk'ü zaferden zafere koşturan Yeniçeri ruhunu Türk Gücü Derneği'nin çalışmalarıyla tekrar canlandırmak istemiştir.

Böylece öğrencileri, Osmanlı Genç Derneği kurulmadan önce asker kabul ederek ve beden terbiyesine öncülük ederek, 1916-1918 yılları arasın-

«تورك كوجى»

نك

عمومى نظامى

تورکك گوجى هرشيه يتر!

استانبول

۱۳۲۹

[مطبعهٔ خيريه وشركاسى]

Türk Gücü Derneği'nin "Umumi Nizamı". Kapakta "Türk'ün gücü her şeye yeter!" yazıyor. (1329/ [1913])

Türk Gücü Fahri Reisi Cemal Paşa (solda) ve Reisi Burdur Mebusu Atıf Bey (üstte).

da yürütülen bir devlet politikasına öncülüğünü yaptığını çok rahatlıkla söyleyebiliriz.

Milli varlığın korunması gerektiğine inancın ve Osmanlı'nın yıkıma sürüklendiğinin bilinmesinin Türk Gücü Cemiyeti'nin kurulmasına vesile olduğu aşikardır. Türk Gücü, halk içinde örgütlenen düşmanla savaşacak bir nevi paramiliter yapı niteliğindeydi.[68]

Türk Gücü Derneği'nin tüzüğü de derneğin bu niyetle kurulduğunu anlatmak ister gibidir. Tüzükte şöyle deniyordu:

> ...adımız Türk Gücü, şiarımız Türk'ün gücü her şeye yeter, maksadımız soyumuzu huyumuzu düzelterek atiye tam manasıyla bir er yetiştirmek, muhtac-ı muavanet olanlara ve bilhassa hem cinsimize yardım etmektir.[69]

Türk Gücü Cemiyeti kurucuları arasında; Fahri Reis olarak Miralay Ahmet Cemal (ünlü İttihatçı Cemal Paşa), Reis konumunda Atıf Bey, mühendis Salim, makine mühendisi Kuzucuoğlu Tahsin, Ethem Nejat ve ileride Ankara'da kurulacak resmi Türkiye Komünist Partisi'nin üyesi olacak ve diğer sol faaliyetlerde bulunacak Tevfik Rüştü Aras da vardır. Bunun yanında yine daha sonra TİÇSF gibi sol bir partinin üyesi olarak karşımıza çıkacak Falih Rıfkı Atay da vardır.

Ethem Nejat gibi önce Türkçü, sonra da hem Türkçü hem de solcu olan Tevfik Rüştü Aras'la Falih Rıfkı Atay'ın da Türk Gücü Cemiyeti'nin içinde olması ilginç bir tesadüftür.

Gerçi Tevfik Rüştü Aras ölümüne kadar "hâlen proleterim" diyerek sosyalist olduğunu vurgularken; Falih Rıfkı Atay 1960'lı yıllarda, 1920'li ve 1930'lu yıllardaki sosyalist kimliğini inkâr etmiştir. Tüm bunlara rağmen 1930'lu yıllarda toplatılan *"Yeni Rusya"* adlı kitabında sosyalist Rusya'yla ilgili övgülerini gizleyememiştir.

Türk Gücü Cemiyeti üyelerinden Tahsin Kuzucuoğlu, Türk Gücü'nün diğer Türkçü derneklerin bir uzantısı olduğunu ve yine bu Türkçü derneklerle olan bağlantısını dile getirmiştir. Hatta Türk Gücü Cemiyeti'nin amacını açıklayan bir yazısında; *"Büyük Turan'ı özleyen yeni uyanık Türk Dünyası, Turan'ın altın tacını taşıyacak saltanat binasının dört direğini dikti: 'Türk Bilgi Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı ve Türk Gücü!'"* sözle-

68 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt I, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 485.

69 Dr. Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 174.

riyle bu fikrini dile getirecektir.[70]

Türk Gücü Derneği, ilk sayısı 7 Temmuz 1329 [20 Temmuz 1913] tarihinde çıkmış olan, sahipliğini Atıf Bey'in, mesul müdürlüğünü Tahsin Bey'in yaptığı *Türk Gücü* adlı bir mecmua da yayınlamıştır. Ziya Gökalp, Türk Gücü Derneği gençleri için *"Yeni Attila"* marşını yazmıştır. Bu marş Balkan Savaşı'nda kaybedilen yerlerin acısını taşıdığı gibi, Türk'ün gücünü gösteren dizeler de mevcuttur:

"Ey Avrupa, bu beladan
Sen nereye kaçacaksın?
Bir İkinci Attila'dan
Çok gözyaşı saçacaksın!

Kaçıyor düşman geri,
Yürü! Yürü! Yürü Türk askeri!

Dinlen artık! Bütün Cihan
Yine eski Turan oldu!
Padişaha dendi İlhan,
Yeryüzü bir vatan oldu!
Durmam, dedi öc duygusu,
Yürü! Yürü! Türk ordusu!"

Türk Gücü Derneği'nin, dönemin İttihat ve Terakki Fırkası ile iç içe olduğu iddia edilmesine karşın, biz bunun tam olarak doğru olamadığını düşünüyoruz. Evet, doğrudur Cemal Paşa ve Burdur mebusu Atıf Bey İttihatçıdır. Ama aynı şekilde Ziya Gökalp de İttihatçıdır ve başka diğer İttihatçılar da Türk Ocağı'nın üyesiydi. O zaman Türk Ocağı'nı da İttihatçıların derneği olarak nitelememiz gerekiyor.

Kaldı ki kayıtlarda Türk Gücü, Türk Ocağı'nın bir yan kuruluşu olarak gözükmektedir, İttihat ve Terakki'nin değil. Ayrıca Ethem Nejat'ın da içinde bulunduğu Bursa Türk Gücü Derneği'nin, Ulucami Caddesi'ndeki Türk Ocağı binası içinde bulunduğunu da hatırlatmamız gerekir. Bu bile Ethem Nejat'ın İttihat ve Terakki'den ziyade; Türk Ocağı'ndaki Türkçülere olan yakınlığını gösterir.

Tabii şunu da açıkça ifade etmek gerekir. Türk Ocağı'nın içinde İttihat ve Terakki'ye yakın kişiler var olduğu gibi, Türk Gücü Derneği'nin içinde

70 Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1985, cilt 2, s. 536.

de İttihatçılara ve Milli Meşrutiyet Fırkası'na yakın kişiler vardı. Sırf İttihatçılar yüzünden Türk Ocağı'nın başkanlığını bırakıp İttihatçılara karşı Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kuran Ahmet Ferit Tek, Türk Gücü Derneği'ni salt İttihatçı bir dernek olarak görseydi, Türk Gücü Derneği'nin eski yerini beğenmeyip Türk Ocağı binasına taşır mıydı?

Daha da önemlisi Ethem Nejat'ın yazılarında İttihat ve Terakki Partisi'ne yakın olduğuna dair bir emare bile yoktur. O nedenle bu dernekteki herkes İttihatçıydı diyemeyiz. Bunu Ethem Nejat'ın daha önce kaleme aldığı bir yazıda mealen *"bir öğretmen, bir asker gibi tarafsız olmalıdır"* sözüne bağlayabiliriz.

Ethem Nejat ile ilgili bir diğer iddia da sosyalist olduktan sonra, kurucuları arasında bulunduğu Türk Gücü Cemiyeti'ni Türkiye Komünist Partisi'yle bütünleştirmeye çalıştığı iddiasıdır.[71]

Biz bunu doğrulayacak bir belgeye ulaşamadık. Türk Gücü Derneği'nin; Osmanlı Gücü, İzciler Ocağı Derneği'nin kurulmasına rağmen hatta Von Hoff Paşa'nın Türk Gücü'ne tavır almasına karşın 1918 yılına kadar etkinliğini sürdürdüğünü biliyoruz. Bu tarihten sonra da Türk Gücü'nün adına rastlıyoruz, fakat daha çok Türk Ocağı'na bağlı bir spor kulübü olarak görüyoruz. Gerek futbol olsun, gerek hokey takımı olsun spordan öteye geçmiyor.

Ziya Gökalp'e göre Türk Ocağı bazı yerlerde Türk Gücü, Türk Derneği, Türk Bilgi Derneği gibi adlarla kurulmuştur. Bu bilgi bile Türk Gücü Cemiyeti'nin, İttihat ve Terakki'nin değil, Türk Ocağı'nın bir yan kuruluşu olduğu ispat eden deliller arasındadır.

Tüm bu bilgilere karşın Şefik Hüsnü notlarında Ethem Nejat için; *"Suphi'nin başına gelenin tam tersine, İttihat ve Terakki'nin tarihsel rolünü kavradı ve İttihatçı politikanın bozgununa kadar bu parti içinde faaliyet yürüttü."* diyecektir.[72]

Türk Gücü Derneği'nin Düzenlediği Ergenekon Bayramı

Türk Gücü Derneği 26 ilde örgütlenecektir. Örgütlendiği illerden biri de Kastamonu'dur. Kastamonu Türk Gücü Derneği üyesi ve *Köroğlu* gazetesi şairlerinden Tahir Karauğuz, 1914 ve 1915 yıllarında Nevruz günü dolayı-

71 Hamza Altın, "Ethem Nejat'ın Eğitim Tarihimizdeki Yeri", *Turkishstudies*, http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayil0/altınhamza.pdf

72 Rüstem Aziz, *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009, s. 29.

sıyla kutlanan Ergenekon Bayramını Kastamonu'da düzenleyen kişilerden biridir.[73]

Türk Gücü Kastamonu şubesi açıldıktan sonra hızla kayıt kabul etmeye başlamıştı. Gençler, okul sırasındaki öğrenciler, bir iki satırlık dilekçelerle Türk Gücü Derneği'ne kaydolmak için müracaat etmişler ve bu müracaatlardan bazıları örnek teşkil etmesi bakımından *Köroğlu* gazetesinde yayınlanmıştır. 1914 ve 1915 yıllarında Kastamonu'da Ergenekon Bayramı düzenleyen Türk Gücü'nün çalışmalarını *Köroğlu* gazetesi desteklemiştir. Anadolu'da yapılan Nevruz kutlamaları çerçevesinde 1914 ve 1915 yıllarında Kastamonu'da gerçekleşen ve *Köroğlu* gazetesinin *"Milli Bir Bayram"*, *"Ergenekon Bayramı"* diyerek manşetten haber verdiği kutlama, Kastamonu'da bu tarihlerde Nevruz'un mahiyeti bakımından önemlidir. *Köroğlu* gazetesi kutlamaları, *"Kastamonu (Türk Gücü) milli bir bayram yapmıştır"* diyerek, Osmanlı'nın ve İslâmiyet'in tekâmül yolunun yalnız Türklüğün yükselişi ile mümkün olacağını belirtmiş ve Türk Gücü'nün hazırlamış olduğu bildiriyi yayınlamıştır. Haberde, Mekteb-i Sultani, Darülmuallimin ve Mekteb-i Rüştiye öğrencilerinin katıldığı kutlamada okunan şiir ve konuşmalar da yer almıştır.[74]

Bu bilgilerden, Türk Gücü Derneklerinin Ergenekon Bayramı gibi Türkçü, Turancı bayramların kutlanmasına, yurt çapında ön ayak olduğunu anlıyoruz.

Aradan yıllar geçecek, Türk Gücü Derneği üyesi Tahir Karauğuz, 1919 yılında Kastamonu *Açık Söz* gazetesinin yazarlığını yapacaktır. Bu gazete, Milli Mücadele yıllarında Kurtuluş Savaşı'nın en ateşli savunucularından biridir. Gazete Bolşevik fikirlerin de savunuculuğunu yapacaktır. Özellikle sosyalist Halk Zümresi ve Halk Şurası fikirleri bu gazetede savunulacaktır.

Bu gazetenin diğer bir özelliği de Mehmet Akif'in yazdığı İstiklal Marşı'nın Meclis'te kabul edilmeden önce *Sebilürreşad* dergisinin ardından ilk burada yayınlanmış olmasıdır.[75]

Ayrıca Kastamonu'ya gelen Mehmet Akif'in Nasrullah Camii'nde *"Bolşeviklerle ittifak yapmalıyız"* sözlerini içeren vaazı da bu gazetede yayınlanacaktır. Anlaşılan, *Açık Söz* bir nevi İttihatçı-Bolşevizmi savunan, sosyalist bir gazete görünümündedir.

---

73 Yrd. Doç. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi*, Berikan Yayınları, Ankara, 2008, s. 89- 90.

74 Dr. Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Köroğlu Gazetesi ve Türkçülük Fikrinin Gazeteye Yansımaları", *Kastamonu-Eğitim Dergisi*, Mart 1998, yıl 4, sayı 5, s. 175-188.

75 Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadelenin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 11.

Bu bilgiler, gerek Türkçülerin, gerekse İslamcıların 1919-1920 döneminde sosyalizmden yararlanmak gayretinde olduğunu gösteriyor. Bazı kişiler samimi olmasa da, bu durum, sosyalizmin Türkçülük ve İslamcılık ile birebir çatışan bir ideoloji olmadığını gösteren olgulardan bazılarıdır. Çok koyu Türkçülerimizin ileride sosyalist, İttihatçı sosyalist, İslamcı sosyalist veya milli sosyalist olmasını buna bağlamak gerekiyor.

Dikkatlerden kaçmaması gereken bir konu daha var: *Açık Söz* gazetesinin milliyetçi yazarları İttihatçı ve Teşikilat-ı Mahsusa'ya yakın oldukları gibi, 1919 yılı seçimlerinde İttihatçı Çiftçiler Derneği'nden mebus adayı olmuşlardır. Sosyalist Ethem Nejat'ın ve diğer birkaç sosyalistin de bu partiden aday olması, o dönem İttihatçıların ve aydınların sosyalizmi ciddiye aldığını gösteriyor. Eğer böyle olmasaydı İslamcı kimliğiyle bilinen Mehmet Akif neden sosyalizm propagandası yapsın?

1919, İttihatçıların sosyalizmi dikkate aldığı bir yıl olmuştu. 1913 ve 1914 ise İttihatçıların milliyetçi ve vatanperver örgütlenmeleri dikkate aldığı yıllar olmuştur diyebiliriz. Böyle olmasaydı Türk Gücü, İzciler Ocağı, Osmanlı Gücü ve Osmanlı Genç Derneği gibi paramiliter örgüt-

آچیق سوز

Türk Gücü Derneği üyelerinden Tahir Karauğuz'un da (üstte) yazılarının yayınlandığı Kastamonu'da çıkan Açık Söz gazetesi - 1919 (en üstte).

lenmelerin devlet eliyle kurulmasına imkan olmayacağı gibi Türk Gücü derneği gibi bir milliyetçi örgütlenmenin başında İttihatçı Cemal Paşa; vatanperver bir örgüt niteliğinde olan İzciler Ocağı'nın başında da İttihatçı Enver Paşa olmazdı.

Cumhuriyet öncesinde, yani Meşrutiyet döneminde, Ergenekon gibi milliyetçi ve Türkçü bir bayramın kutlanmasına Türk Gücü örgütünün ve devletin öncülük etmesini de buna bağlayabiliriz. Devlet eliyle Türkçülük faaliyetleri ilk olarak Cumhuriyet döneminde değil, Meşrutiyet döneminde başlamıştır.

Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay da, *"Nevruz - Türk Ergenekon Bayramı"* adlı eserinde: *"Nevruz"* bayramının *"Ergenekon"* bayramı olarak kutlanmasında İttihat ve Terakki Partisi'nin özellikle ilgi göstererek bu bayramın bir devlet töreni haline getirilmesinin vesile olduğuna dikkat çekiyor.[76]

Nevruz bayramı, yani Ergenekon bayramı, Cumhuriyet döneminde de Atatürk'ün desteğiyle devlet eliyle kutlanmaya devam edilmiştir. Bu da Atatürk'ün Meşrutiyet döneminde kazanılan ve elde edilen milliyetçi değerlere sahip çıktığının en büyük kanıtıdır.

Türk Gücü Derneği'nin ulusal olarak basına vermiş olduğu ve Nevruz bayramının Ergenekon bayramı olarak kutladığını haber veren yazının altında *"Türk Gücü, İdman Yurdu"* imzası mevcutmuş.[77]

İdman Yurdu herhalde kurucuları arasında Sudi Bey'in de olduğu İdman Yurdu olsa gerektir. Yine bu haber de göstermektedir ki milli bayramların hemen hemen hepsine milli ve vatansever derneklerin tümünün özen gösterdiğidir.

Türk Gücü Derneği'nin İzcilik Faaliyetleri

Türk Gücü Derneği, milli bir izcilik teşkilatının kurulmasına da ön ayak olmuştur. Özellikle Ethem Nejat, Türk Gücü Cemiyeti'ne bağlı izcilik grubunun oluşturulmasında etkin bir rol oynamıştır. Buradaki amaç, gerçekte bir nevi askerî ön eğitimi yaygınlaştırmaktır.

Ethem Nejat'ın Türkiye'de izciliğe önem veren ilk isimlerden biri olduğu bilinir. Fakat Türkiye'de ilk izciliğin nasıl ve kim tarafından başlatıldığı konusunda fikir birliği yoktur.

---

76 Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay, *Nevruz - Türk Ergenekon Bayramı*, İleri Yayınları, İstanbul, 2012, s. 304.

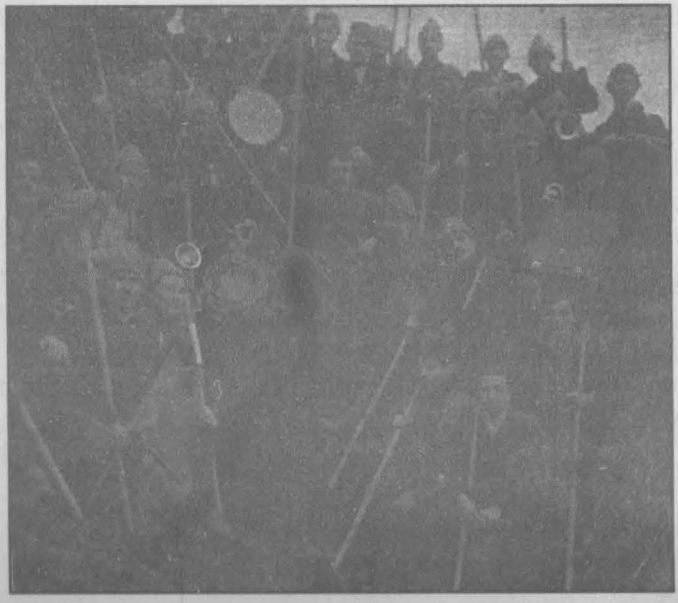
77 Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 257

"Son Başbuğ" Atatürk, 1921'de katıldığı Nevruz bayramı kutlamasında.

Türk Gücü izci grubunun Polonezköy gezisi.

"Bursa civarında İnkaya mağarasının en nihayet noktasına kadar giden Bursa Türk Gücü heyetinin Darülmuallimin bölüğü efradı." Fotoğrafın ortasında oturan Ethem Nejat'tır. (Resim: Yeni Fikir, 15 Mart 1330 [28 Mart 1914], sayı 20, 3. cilt, s. 635)

Bir görüşe göre; 8 Ekim 1912'de, Manastır'da Darülmuallimin müdürlüğü görevinde bulunan Ethem Nejat ile Edirne'deki İttihat Mektebi'nde müdürlük yapan Nafi Atuf Kansu gençlik teşkilatı kurmak üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. (Ethem Nejat'ın bu tarihte Avrupa'ya gittiği şüphelidir.) Yurda dönüşte bu gençlik teşkilatlanması fikri, "izcilik" teşkilatı olarak gerçekleşecektir. Buradan çıkan sonuç Türkiye'de ilk izcilik teşkilatını kuranların Ethem Nejat ve Nafi Atuf Kansu olduğudur.

Zafer Toprak; "*İzleyen yıllarda Edirne İttihat Mektebi Müdürü Nafi Atuf Kansu, Manastır Muallim Mektebi Müdürü Ethem Nejat ve İstanbul liselerinde beden eğitimi öğretmenliği yapan Ahmet Robenson ile kardeşi Abdurrahman Robenson izciliğin gelişmesine ve yayılmasına önemli katkılarda bulunmuşlardı*" diyerek, izciliğin öncüleri arasında Ahmet Robenson ve kardeşini de tanıtmaktadır. Hatta başka yerlerde yazdığı makalelerde bu kişileri hiç tereddüt etmeden izciliğin ilk kurucuları olarak göstermektedir.[78]

M. Sami Karayel ise bu konuda şöyle diyor:

> Sabık Edirne Öğretmen Okulu Müdürü ve bugün Bursa Öğretmen Okulu Müdürü muhterem kardeşim Nafi Atıf (Kansu) Bey'in *Say ve Tetebbu* adlı mecmuasında ilk evvela ismini bilmediğim Avrupa'da tahsil görmüş bir zat bir makale yazmış. Sonra sabık Manastır Öğretmen Okulu Müdürü muhterem arkadaşım Ethem Nejat Bey bilfiil Manastır'da tatbik etmiştir ki, izciliğin memleketimizde müessirleri bunlardır.[79]

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi; 1914 yılında "*İzci Rehberi*" adlı kitabı yayınlayan ve ileride solcu *İleri* gazetesinin mesul müdürlüğünü yapacak olan M. Sami Karayel'e göre memlekette izciliğin öncüleri Ethem Nejat ve Nafi Atuf Kansu'dur. Sami Karayel'in ilk izciliği başlatanlardan biri olarak Ethem Nejat'ı göstermesini çok yakın dost olmalarına bağlayabiliriz.

Ethem Nejat ise *Yeni Fikir* dergisinde ilk izciliğin Türk Ocağı'na bağlı Türk Gücü'nde; diğerinin ise Galatasaray Sultanisi'nde başladığını zaman vermeden söylemekte ama ikisinin de aynı dönemde çıktığı izlenimini vermektedir.

Görülmektedir ki Osmanlı'da izciliğin geçmişi Birinci Dünya Savaşı

78 Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Beşeri Bilimler, VII, s. 95.

79 Prof. Dr. Gökhan Uzgören, *Türk İzcilik Tarihi*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 1.

öncesine kadar gitmektedir. Kuruluşundan sonra da hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. 15 Haziran 1330 [1914] tarihinde izciliği tamamlayan yeni bir teşkilat daha vücuda getirilir: "Osmanlı Gücü Dernekleri". Harbiye Nezareti tarafından kurdurulan bu dernekle birlikte izcilik yönetmeliği de kabul edilerek, izcilik resmi bir sıfat kazanmış olur.

Bu derneğin başında "Başbuğ" sıfatı ile Enver Paşa bulunmaktaydı. Osmanlı Gücü Derneği'nin yanında "Osmanlı Genç Dernekleri" ve benzeri isimlerle izciliğin ülkemizde devlet eliyle geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Hatta bu tarz izci derneklerinin desteklenmesi gerektiği yönünde, Miralay Mustafa Kemal (Atatürk), 1915-1916 yıllarında Harbiye Nezareti Osmanlı Gücü Dernekleri Müfettişi Umumisi sıfatı ile zamanın başbakanına rapor verecektir. Mustafa Kemal; *"... vermiş olduğu raporunda; ordunun tahdidi ve dolayısıyla orduyu terhis ızdırabında [ıstırarında olması gerek- YY] bulunan yeni hükümete, kısmen de olsa terhise bir tedbir ve terhisin telafisi yolunda, Genç Dernekleri Teşkilatının kurulması, yayılması ve dolayısıyla on iki yaşından itibaren gençlerin vatani ve milli bir gaye ve terbiye ile mütenasip, fenni ve yeknesak bir surette yetiştirmenin zorunluluğunu"* belirtecektir.[80]

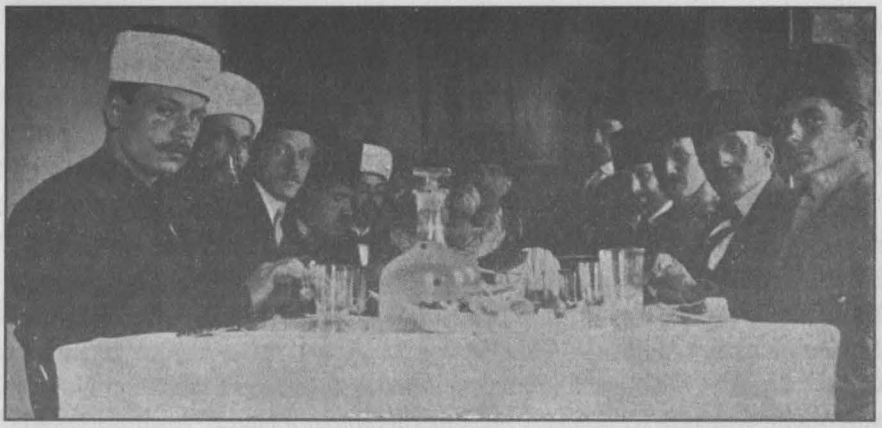
Atatürk'ün bu tarz çalışmalarının farkında olan İstanbul İzci Ocağı üyesi ve *İleri* gazetesi mesul müdürü olan M. Sami Karayel, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin reisi olacak olan Mustafa Kemal Atatürk'e, Cumhuriyet kurulmadan önce "Başbuğluk" sıfatını teklif etmiştir. Atatürk de bu sıfatı kabul etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde "başbuğluk" sıfatı verilen ama başbuğluğun gereklerini yerine getirmeden ülkeden kaçan Enver Paşa'dan sonra başbuğluk sıfatı Cumhuriyetin lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e verilerek hak ettiği kişiyle özdeşleşmiştir artık. O nedenle Atatürk *"sarışın bir kurt"* olarak Türklerin son Başbuğu olmuştur.

Görüldüğü gibi, şahıslar eliyle başlatılan izcilik faaliyetlerinin yaygınlaşması devlet eliyle olmuştur. Devletin resmi yetkililerince verilen raporlar izcilik konusuna o dönemin yönetiminin çok önem verdiğini göstermektedir. Hatta bunu milli bir mesele yaptıkları anlaşılmaktadır.

İzcilik eğitimi çalışmalarına en iyi örnek, Osmanlı Gücü Derneği yöneticilerinin girişimiyle 1914 yılında İstanbul Maltepe'de bir izcilik kursunun açılmasıdır. Bu kursa Türkiye'nin her yerinden 262 muallim katılmıştır. Katılanlar arasında Ethem Nejat da vardır.[81]

80 Gökhan Uzgören, age, s. 19.

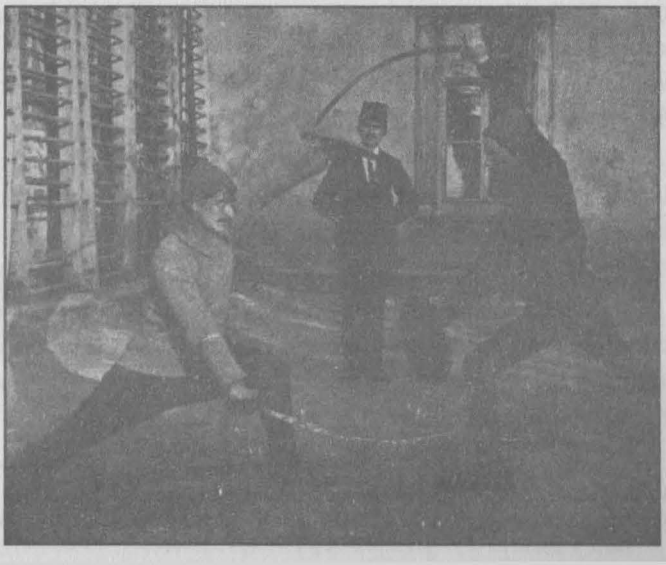
81 Prof. Dr. Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 90.

"Bursa Darülmuallimini heyet toplantısı"
Masa başında toplantıyı yöneten Ethem Nejat'tır.

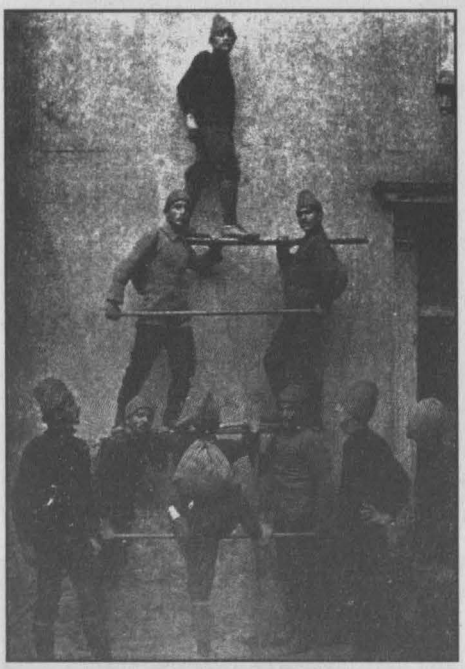
Not: Bu iki sayfada yayınladığımız bütün resimler Şehbal dergisinin 15 [28] Mayıs 1914 tarihli 95. sayısından alınmıştır. (s. 446-447)

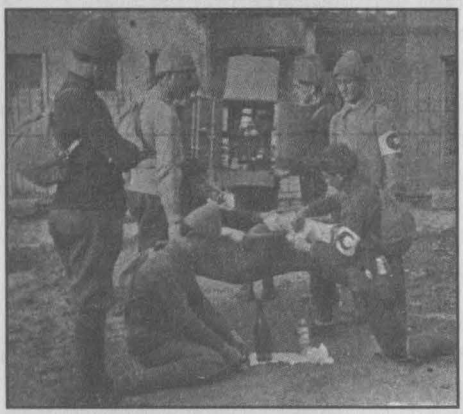

Üstte: Ethem Nejat'ın çiftçilik eğitimi alan öğrencileri. Resimde soldan üçüncü Ethem Nejat'tır.

Sağda: Ethem Nejat (arkada), Bursa Darülmuallimini'nde kılıç kalkan eğitimi verirken.

Ethem Nejat'ın Bursa Darülmuallimini'ndeki izci öğrencileri eğitimde...

Üstte:
Düz duvara tırmanma eğitimi.

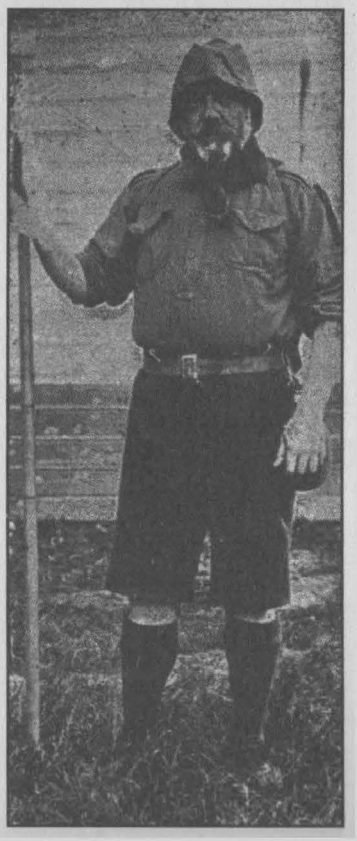
Solda:
Sağlık eğitimi.

Altta:
Trampet ve fifre takımı.

Üstte: Ethem Nejat'ın Manastır'da eğittiği ve gönüllü olarak Balkan Harbi'ne katılan "Boy Scout" (izciler).
(Resim: Yeni Fikir, 1 Nisan 1329 [14 Nisan 1913], sayı 10, 2. cilt, s. 303)

Sağda:
"Sabık Darülfunun Müdürü Umumisi Sami Bey [Karayel] izci kıyafetinde"
(Resim: Şehbal, 1 Mayıs 1330 [14 Mayıs 1914], sayı 96, s. 464)

Ethem Nejat, ilerleyen yıllarda Almanya'dan gelen öğretmen Von (Fon) Hoff Paşa aracılığıyla Almanya'ya da izcilik tahsili için öğretmenler yollayacaktır.

"Dedelerimizin yaşayışına, göçebe hayatımıza oymak biçimine dönmeliyiz" diyen Ethem Nejat, aslında izcilik öğretimi vesilesiyle Orta Asya Türk kültürünün yaşatılmasını da istemektedir. Bu düşüncesini ise kurucuları arasında bulunduğu Türk Gücü Cemiyeti ile gerçekleştirmek istemiştir.

Türk Gücü Cemiyeti'nin, izciliğin yanında; jimnastik, gezi, ok atma, binicilik, güreş gibi alanlarda da temel eğitim vermesini; bu eğitimlerin güçlü, sağlam ve yurtsever bireyler yaratmasını da istemektedir.

Tüm bunların yanında, *"Cemiyet bir yandan fiziki egzersiz ve askeri talim programları düzenlerken bir yandan da bulaşıcı hastalıklara karşı yoğun propaganda yapacak, sıtmaya karşı bedava kinin dağıtacak, aşı yurtları tesis edecek, sağlıklı bir çevre düzenlemesi için örnek köy ve şehir planları hazırlayacak ve ormanlar yetiştirecektir."* [82]

Zafer Toprak'ın verdiği bilgilere göre Cemiyet; koruyucu hekimlik ve çevre sorunlarına da eğilmiştir:

> Avam için sağlık kitapları yazılarak bedava dağıtılması; sıtmaya karşı halka kinin dağıtılması; sivrisinekle mücadele; verem dispanserlerinin açılması; frengi konusunda halkın uyarılması ve gezici doktorlarla gerekli tedavinin yapılması; şarkın eski illeti olan çiçeğe karşı aşı yurtlarının açılması; salgın hastalıklara karşı yayın ve telkin yoluyla halka koruma önlemlerinin öğretilmesi; bebek ve çocukların korunması, üçten fazla çocuğu olan babalara yardım edilmesi; alkol ve tütüne karşı etkin propaganda derneğin amaçları arasındadır. Ayrıca ülkede, meydan, park, bahçe açılması; caddelerin "güneş ve havanın cereyanına maruz olacak surette" genişletilmesi için gerekli mercilere başvuruda bulunacak, belediyelere bu hususta yardımcı olunarak, bu amaca yönelik yarışmalar düzenlenecek ve ödüller dağıtılacaktır. Ve nihayet orman yetiştirme için ağaç bayramları düzenlenecektir.[83]

Tabii bu yazılanların kağıt üzerinde kalmadığını görüyoruz. *Yeni Fikir* dergisinde İstanbul Türk Gücü Derneği'nin Polonezköy'e yapmış olduğu gezide köy halkının hastalıklara karşı aşılandığı yazmaktadır. Köy halkına

82 Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 96.

83 Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1985, cilt 2, s. 536.

hastalıklar konusunda eğitim verildiği de geçmektedir.

Ethem Nejat'lar da Bursa'da bir çok yere gezi düzenlemişler. Uludağ'da, eski adı Keşiş Dağı'nda, İnkaya denilen yerde yapmış oldukları geziyi ise kendi dergileri olan *Yeni Fikir* dergisinde haber yapmıştır.

Türk Gücü Spor Kulübü

"Gürbüz ve Yavuz Gençler Yetiştirmek"

Türk Gücü Cemiyeti'nin ortaya çıkmasının asıl nedeni, özellikle Balkan Savaşı kaybedildikten sonra bir savaş ve işgal ihtimaline karşı önlem olarak halk içinde paramiliter (milli çeteci) bir örgüt oluşturabilmekti. Bu nedenlerle Ethem Nejat, Osmanlı Türk devletinin üst üste patlayan savaşları kaybetmesinin ardından büyük yoksulluk içinde kalan Türklerin hayatta kalmayı başarabilmesi için askeri zanaatı öğrenmesinin gerekliliğine dikkat çekiyordu. Verilecek eğitimin bunları da içermesini istiyordu. Çünkü Ethem Nejat, milli varlığımızı korumanın esasının okuldan geçtiğine inanıyordu. O nedenle de öğrenci gençlere bu eğitimin verilebileceği bir alan olarak izcilik onun için önem kazanmıştı.

İzcilik örgütünün kuruluş gerekçeleri üzerine Ahmet Cevat Emre de şu bilgileri vermektedir:

> Makedonya'da, Trakya'da, bütün Rumeli'de ve daha önce Girit'te yüz binlerce suçsuz Türk kardeşlerimizi boğazlayan, süngüden, kılıçtan geçiren, diri diri yakan, ırzlarını namuslarını lekeleyen, mallarını yağma, mülklerini talan eden düşmanlara karşı, genç nesiller, yüreklerinde kin, intikam hisleri besleyerek keşşaflar terbiyesi görmeli, askerlik çağına erişmeliydi. Önümüzde Balkan harbinden daha kanlı savaşlar bekliyordu... Rumeli'yi kaybettikten sonra, kalan vatanda hür bir millet, bağımsız bir devlet olarak yaşayabilmemiz için genç neslin bu milli kin ve hınç hisleriyle "kolu, bacağı, kafası, her yeri sağlam" izciler olarak yetişip bizi bekleyen o kanlı savaşlarda düşmanları yenmesi lazımdı.[84]

Ağır Balkan Harbi yenilgisi, Ahmet Cevat Emre'nin de belirttiği gibi birçok milliyetçinin *"yüreklerinde kin, intikam hisleri"* beslemelerine ne-

84 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 181-182.

den olmuştu. Aynı duygular içindeki Ethem Nejat da; *"Çocuklarımız daha okuldayken asker olmalı. Askere elverişli eğitilmeli. Kin intikam duygularıyla beslenmelidir. Bütün millet kin ve intikam duygularıyla yaşayan bir millet olmalıdır."* demişti.[85]

Bu milli varlığı koruma düşüncesi; Türkiye'deki "izcilik" faaliyetini başlattığı gibi, daha öncesinde kurulmaya başlayan futbol kulüplerine de milli varlığı korumakla görevli *"gürbüz ve yavuz gençler yetiştirilmesi"* görevini yükleyecektir. Türk Gücü Spor Kulübü de bunlardan biridir.

20 yaşını dolduran gençler Türk Ocakları'na üye olabiliyorlardı. Bu gençler için Ocak bünyesinde "Türk Gücü" adıyla bir spor kulübü de bulunmaktaydı.[86] Bu da göstermektedir ki, Türk Gücü Cemiyeti gibi Türk Gücü Spor Kulübü de aslında Türk Ocağı'nın yan kuruluşudur.

İsmail Hakkı Tonguç, Bursa Öğretmen Okulu'ndaki izcilik, Türk Gücü, futbol faaliyetleri ve aynı zamanda Ethem Nejat hakkında şu bilgileri vermektedir:

> 1911-1912 [aslında 1913-1914 olacak- YY] öğretim yılı başında okula döndüğümüz zaman, bahçede öğrencilerle top oynayan sivil elbise giymiş, çok genç bir müdürle, Ethem Nejat Bey'le karşılaştık...
>
> Okulun dış kapısındaki "Medresetülmuallimin" levhası kaldırılmış temiz ve güzel bir yazı ile de "Bursa Darülmuallimini" levhası asılmıştı. Okulun iç kapısının üstüne de "Türk'ün gücü her şeye yeter" levhası asılmış ve iki tarafı Türk bayrağı ile sarılmıştı...
>
> Haftada bir gün öğleden sonra öğretim yapılmazdı. O gün talebe, öğretmenlerle toplu ve grup halinde gezintiler yaparlar, verilen tetkik ödevlerini hazırlarlardı... öğleden sonra öğretim yapılmadığı günler, bazen geniş alanlara ve açık yerlere topluca gidilerek beden hareketleri, oyun ve sporlar, müsabakalar, yürüyüşler, izcilik tatbikatı yapılır, kılınç ve kalkan oynanılırdı. Okulda "Türk Gücü" adıyla bir "spor yurdu" kurulmuştu.
>
> Hafta tatili gününde (Cuma günleri) gezintilere çok önem verilirdi. Cuma günleri hava ne kadar bozuk olursa olsun, hiç boş geçirilmez, mutlaka gezintiye gidilirdi... Köylere gezintiye giderken her şey inceden inceye gözden geçirilir. Öğrenciler kontrol edilirdi. Hareket

85 Yiğit Akın, age, s. 133.

86 Dr. Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 71.

emri verilince, şarkı, trampet ve fifrelerle yürüyüş başlar, şehir dışına çıkılınca izci yürüyüşüne göre tertibat alınır ve gidilecek yere kadar bu suretle yürünürdü. Orada konaklama yeri düzenlenir, bayrak sırığa çekildikten sonra kahvaltı yapılır, biraz istirahattan sonra da beden hareketleri, çeşitli sporlar, izcilik ders ve tatbikatına geçilirdi...

İlk önce bu gezintilere şehir çevrelerine ve şehre yakın köylere gidilmek suretiyle başlandı. Sonraları uzak köylere ve Uludağ'ın karlı tepesine kadar gitmek suretiyle geliştirildi. Bu suretle, Bursa çevresindeki yakın, uzak köyler tamamen gezildi...

Öğretim yılı sonuna doğru İstanbul'a yaya bir seyahat yapıldı. Bu geziye bütün öğretmenler, öğrenciler katıldı. Galatasaray Lisesi'nde misafir edildik. Romanyalıların milli takımımızla Fenerbahçe stadında yaptıkları maç seyredildikten sonra statta arkadaşlarımız tarafından çeşitli gösteriler yapıldı.[87]

İsmail Hakkı Tonguç bu bilgileri Ethem Nejat'ın öğrencisi Bayram Karatan'dan aktarmaktadır. Böylece bize Ethem Nejat'ın Türkçü, milliyetçi duruşu hakkında bilgi verdiği gibi; spora, futbola olan ilgisini de anlatmaktadır. Anlaşılan okulda Türk Gücü adıyla bir spor yurdu kuran da Ethem Nejat'tır.

İsmail Hakkı Tonguç, Ethem Nejat'ın Bursa'da Öğretmen Okulu Müdürlüğü yaptığı bu dönem için ise şöyle diyor:

Müdür Ethem Nejat, okul dışında, çevredeki hareket ve faaliyetleri de idare ederdi... Türk Ocağı ve spor kulüplerinde yapılacak törenlerin başında bulunurdu. Güvendiği öğrencilerini de buralara sokar, onları yönetim kurullarında çalıştırırdı. Onun için öğrenciler, okul dışındaki milli ve vatani olaylarla da ilgilenirlerdi. Türk Ocağı'nda Rumlara karşı tatbik edilen alışveriş boykotu işlerinden milli bayramların kutlanmasına, Türk Gücü Spor Kulübü'nden her türlü önemli işleri üzerlerine alırlar ve başarırlardı.[88]

Verilen bu bilgide dikkat edilmesi gereken üç husus var. Birincisi, milli ve vatani tüm olaylarda öncülük yapmasıdır. İkincisi, bu milli ve vatani olayları aynı zamanda Türk Gücü Spor Kulübü vasıtasıyla yaparak spor faaliyetleri ile vatan savunmasının ve milli eğitim arasındaki bağlantıyı or-

87 İsmail Hakkı Tonguç, age, s. 254-257.
88 Age, s. 258.

taya koyması açısından önemlidir. Üçüncüsü, Rumlara karşı yapılan alışveriş boykotu örneğinde olduğu gibi, milli değerlerini ve vatanı koruma duygularını ekonomi, iktisadi alana taşımaları da çok önemlidir.

Ethem Nejat'ın *Toprak* adlı mecmuada *"Harici Ticaretimiz ve İstihlak-ı Milli"* başlıklı yazısında: *"Vatandaş! Vatanını seviyor musun! Esir olmak istiyor musun; Vatanını iktisaden zabt ettirmek emellerine muhalif misin? Eğer kalbin hakikatı, insan-i vatanperver kalbi taşıyor ise... yerli, milli mallarımızı istihlak için istihsalat yap!"* diyerek milli ve yerli tüketimi teşvik etmesi yine iktisadi, ekonomiye dayalı bir Türkçülük davasını güttüğünü çok açık bir şekilde göstermektedir.

İlginçtir bu yıllarda Milli Meşrutiyet Fırkası'nın yan kuruluşu olarak "İstihlak-i Milli Cemiyeti" kurulmuştur. Ethem Nejat'ın bu cemiyet ile bir bağlantısı var mıdır acaba?

Aclan Sayılgan, Ethem Nejat'ı eleştirdiği bir yazısında şu olayı anlatır:

> Din Bilgileri: Yıl, hilafetin mevcut olduğu yıldır. Okurlarımın dikkatini çekerim, Ethem Nejat, babamın 1911 [gerçekte 1914- YY] yılında okuduğu Karşıyaka Erkek Muallim Mektebi'nde müdürdür. Babam, medreseden icazet aldıktan sonra muallim mektebine girmiş sarıklı bir öğrencidir. Ethem Nejat, öğrencilerle müşterek futbol oynarmış. Babam ise bu oyuna ilgi duymadığı için katılmazmış. Ethem Nejat kendisine şu nükteyle takılırmış: "Ne o hoca, İmam-ı Azam'ın kellesini tekmelediğimizi zannettiğin için mi aramıza katılmıyorsun?"

Sayılgan bunu (eğer yalan değilse) babasından Ethem Nejat'ın futbola olan ilgisi hakkında bir anı olarak anlatmaktadır.[89]

Türkçü olduğu kadar İslam birliği taraftarı olduğunu yazılarından bildiğimiz Ethem Nejat'ı, din düşmanı gösterme çabasının yanında, Aclan Sayılgan, bizlere Ethem Nejat'ın futbola olan düşkünlüğü hakkında istemeden de olsa bilgi vermiştir.

Yine İsmail Hakkı Tonguç, Ethem Nejat'ın 1914 yılında İzmir Öğretmen Okulu'nda müdürlük yaptığı dönem futbola olan ilgisi hakkında bilgi vermektedir:

> Vasıf ve Necati Beyler de okulla, Ethem Nejat Bey'le çok sıkı temasta bulunuyordu. Öğretmen Okulu ile kulüpler arasında yapılacak

89 *Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu*, Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını, Ankara, 1966, s. 115.

Üstte:
"Bursa Darülmuallimini Birinci Futbol Takımı. Fotoğraftaki duranların ortasındaki zat Bursa Darülmuallimin müdürü iken ahiren İzmir Darülmuallimin müdürlüğüne tahvil edilen Edhem Nejad Beydir."
(Resim: Şehbal. 1 Mayıs 1330 [14 Mayıs 1914], sayı 96, s. 474)

Solda:
Ethem Nejat'ın da kurucuları arasında bulunduğu Türk Gücü Derneği'ne bağlı Türk Gücü futbol takımı oyuncuları.

futbol maçlarını çok defa Vasıf Bey idare ederdi.[90]

Engin Tonguç ise; *"Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç"* adlı eserinde şu yorumu yapacaktır:

> Bu anılardan anlaşıldığına göre, İzmir'de bulunduğu sırada, Ethem Nejat, Kolordu Komutanı Pertev Paşa, Erkânıharbiye Reisi Cafer Tayyar Bey, Vali Rahmi Bey, Vasıf ve Necati Beylerle yakın ilişkileri olan ve bunlar tarafından çok sevilen bir kişiydi. Çağının eğitimcileri arasında en tutulanı, parlayanı idi.[91]

Biz de bu bilgilerden anlıyoruz ki; II. Meşrutiyet'le başlayan ve sayıları giderek artan futbol kulüplerini kurma işini başlatanlardan biri de Ethem Nejat'tır. Bursa Öğretmen Okulu'nda Türk Gücü Spor Kulübü'nü kurarak bu işin öncüleri arasına katılmıştır. Aslında Ethem Nejat'ın üyesi olduğu Türk Gücü Cemiyeti, Türk Gücü Futbol Kulübü'nü kuran cemiyetin ta kendisidir. İstanbul Ligi'ne bağlı Türk Gücü Futbol Kulübü'nün yanında Ethem Nejat, bir eğitimci olarak bulunduğu okulda da bir Türk Gücü Spor Kulübü oluşturmaktan geri kalmamıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra 1913-1914 tarihli yıllarda çıkmaya başlayan ve yazarları arasında M. Sami Karayel'in de bulunduğu *Türkiye İdman Mecmuası*'nda *"Fenerbahçe ve Galatasaray kulüplerinin çalışmaları, 'İdman Yurdu' ve 'Türk Gücü' adlı yeni futbol kulüplerinin kurulması futbola olan ilgiyi artırmaktadır."* yorumu yapılacaktır.[92]

Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan bu kulüplerin çoğu günümüze kadar yaşamamıştır. Yaşayanlarınsa pek çoğu isimlerini ve forma renklerini değiştirerek devam etmişlerdir:

> 1908 yılında kurulan diğer kulüpler: Türk İdman Ocağı, Hilal Kulübü, Nişantaşı Kulübü, Türk Gücü, Anadoluhisar İdman Yurdu'dur.[93]

> 1910 yılını takip eden senelerde başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli kentlerinde Türk sporu, kulüpler bazında belli bir örgüt düzeni içine girmiştir. Hem spor faaliyeti hem de ileride Türk Ocakları'nın çekirdeğini oluşturmak ve milli mücadeleye çok sayıda

90 İsmail Hakkı Tonguç, age, s. 262.
91 Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 63.
92 Sevengül Sönmez, "Eski Harfli Türkçe Spor Dergileri", *Tombak*, sayı 24, s. 68-69.
93 Ali Rıza Ertuğ, *Türkiye Futbol Tarihi*, Ankara, 1977, s. 22.

vatanperver sağlamak amacıyla 'Türk Gücü' Spor Kulübü kurulmuştur. 14 Mart 1913'de kurulan Türk Gücü Spor Kulübün'ün özelliği hem kurucusunun, hem de sporcularının Türk olmasıydı. Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe, Vefa, Moda spor gibi kuruluşlarını İttihatçılara kabul ettiren kulüplerin kurucuları Türk olmakla birlikte çoğunun sporcuları azınlıklardan oluşmaktaydı.[94]

Bugünkü Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş kulüplerinin kuruluş amaçlarından birisi de vatanın kurtuluşu için faaliyetlerde bulunmak idi. Zaten Kurtuluş Savaşı döneminde de bu futbol kulüpleri Anadolu'ya silah ve asker kaçırmışlardır. Kimi futbolcular cephelerde şehit düşmüşlerdir. Ethem Nejat'ın kurmuş olduğu Türk Gücü Futbol Kulübü milliyetçi, vatanperver kulüplerimizden sadece biridir.

Türk Gücü Futbol Kulübü'nün II. Meşrutiyet döneminde İstanbul liglerinden herhangi birinde oynamadığını görüyoruz. Bunu; Türk Gücü Futbol Kulübü'nün İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde farklı farklı kurulan bir kulüp olmasına bağlayabiliriz. Belki de başka bir ad altında veya başka bir takımla karma takım oluşturarak liglerde oynamış da olabilir, bilemiyoruz. Elimizde bu yöndeki düşüncelerden birini ya da diğerini destekleyecek herhangi bir mevcut kaynak yok.

Türk Gücü Futbol Kulübü'nün 1919-1920 yılında A grubu liginde oynadığını; 1921-1922 yıllarında ise cuma liginde oynadığını gösteren bilgiler mevcuttur. Fakat bu Türk Gücü Futbol Kulübü'nün; Mütareke dönemindeki Türk Gücü takımı ile aynı takım olup olmadığı hakkında elimizde bilgi olmadığı gibi II. Meşrutiyet dönemindeki Türk Gücü Cemiyeti'ne bağlı Türk Gücü Spor Kulübü ile bağlantısını gösterir bir bilgi de yoktur.[95]

Bu bilgilerden başka İstanbul Türk Gücü Derneği'nin Divan yolundaki Türk Ocağı dahilindeki İstanbul Jimnastik Kulübü, Türk Gücü'ne iltihak ederek Türk Gücü Derneği adıyla faaliyette bulunmaya başlamıştır. İstanbul Jimnastik Kulübü sonraki yıllarda futbol adına liglerde *"Türk İdmanyurdu Ocağı"* adıyla faaliyette bulunmuştur. Muallim Sami Karayel "Türk İdmanyurdu Ocağı" diğer adıyla "Türk İdman Ocağı" takımının oyuncusudur.

94 Yrd. Doç. Dr. Sebahattin Devecioğlu, "Türkiye'de Futbolun Kurumlaşması", *Gazi Üniversitesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, http://tr.yenisehir.wikia.com/wiki/Spor_makaleleri.

95 Ali Rıza Ertuğ, age, s. 50-65.

Futbol ve Siyaset

Türk Gücü Cemiyeti, spor ve futbol faaliyetleriyle iç içedir. II. Meşrutiyet dönemindeki diğer dernek ve siyasi partilerin birçoğu da ya futbol kulübü kurmuştur ya da mevcut olan bazı futbol kulüplerine destek olmuştur. Futbol ile bağlantısı olduğu iddia edilen cemiyetlerden biri de yine Ethem Nejat'ın üyesi olduğu söylenen *"Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti"* dir.

Zenon, Ethem Nejat'ın hayatını kaleme aldığı yazısında şöyle diyecektir:

> Fabrikaların ve hususi sanat yurtları ve tezgâhların münevver sanatkârlarından, ustalardan, ustabaşılardan mürettep olan bir "Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti" idi. Muharebe zamanlarında biraz daha Türkleşen ve Türkçüleşen ve "Türk Ocağı" ile bir siyaset takip eden bir "yuva"ya sinen bir cemiyetin hayatında da, Ethem Nejat yoldaşın iştirak ve rolü mevcut idi. Bilahere "Türk Sanatkârları Yurdu" namıyla adını Türkçeleştiren bu cemiyetin, daha ziyade Türkçeleşmesinde, belki de Ethem Nejat yoldaş en müessir rolü oynamıştır.[96]

Ethem Nejat'ın Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti'ne üye olduğuna dair elimizde Zenon'un verdiği bilgiden başka bir belge yoktur. Kaldı ki, Türk Ocağı ile birlikte hareket eden bir Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti'nin var olduğu bilgisine vakıf olmadığımız gibi, zamanla bu cemiyetin Türk Ocağı vasıtasıyla Türkçüleşip, cemiyetin adının başına "Türk" adı getirilip, Türk Sanatkârları Yurdu adı altında bir cemiyete dönüştüğü de başka kaynaklarda geçmemektedir.

Belki hafızası Zenon'u yanıltmaktadır, belki de doğru hatırlıyordur, bilemiyoruz. Türk tarihinde en az araştırmanın yapıldığı dönem, maalesef II. Meşrutiyet dönemidir. Bu bilgi ve araştırma eksikliği içinde Zenon'un iddiasını çürütmeye çalışmak pek doğru olmasa gerek. Kaldı ki, Zenon bu cemiyetlerin büyük bir çoğunluğunun kurulduğu 1913 yılında İstanbul'da bulunuyordu. İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciydi. O dönemin en yakın tanıklarından biri olduğu gibi yukarıdaki satırlardan, Ethem Nejat ile tanışıklığı olduğu da anlaşılmaktadır.

Zenon'u dolaylı yoldan da olsa doğrulayacak bir bilgiyi Şefik Hüsnü Değmer vermektedir. Şefik Hüsnü notlarında Ethem Nejat'ın; *"1908'den önce İstanbul'da gizli İttihatçılar teşkilatına katıldığı"*nı, *"Birkaç Tophane işçisiyle ilişki kurduğu"*nu, *"İttihatçı ilk proleter nüvesi kurduğu"*nu

96 Burhan Tuğsavul, *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2004, s. 111.

anlatmaktadır.[97]

TSF (Türkiye Sosyalist Fırkası) Edirne Şube Başkanı Ragıp Tevfik Bey, Komünist Enternasyonal'e (*Komintern*) gönderdiği mektupta; Zeytinburnu Mekteb-i Sanayi kısmına sürgün edildikten sonra 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanıyla beraber İstanbul'daki Tophane Sanayi İdadi Mektebi'ne tekrar muallim olarak geri döndüğünü ve mekteplilerin oluşturduğu "Sanatkâran Cemiyeti"ne mukabil bir de sosyalist cemiyet açtığını anlatmaktadır.[98]

Bu bilgiden Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti'nin, Meşrutiyet döneminden beri İttihatçılarla ilişkisi olduğu gibi sosyalizmle de bağlantısının olduğunu anlamaktayız. Yine biliyoruz ki, Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti, TİÇSF tarafından 1919 yılında düzenlenen ve sosyalist cemiyetleri birleştirmek amacını taşıyan Ferrah Tiyatrosu'ndaki büyük işçi toplantısına da katılmıştı. Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti, bu toplantıya katılan işçi örgütlerinden sadece birisiydi.[99]

Öyle anlaşılıyor ki Ethem Nejat, sosyalist olmadığı bir dönemde bile, işçilerin arasında örgütlenme faaliyetlerine katılmıştır.

Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti, 1910 yılında kurulmuştur. Cemiyetin bundan önceki ismi Osmanlı Amele Cemiyeti idi. Osmanlı Amele Cemiyeti, İstanbul'da Tophane fabrikalarında gizli olarak yapılanmıştı. Bu bilgiden yola çıkarak Ethem Nejat'ın işçilerle, işçi dernekleri ile olan ilişkisinin belki 1908'den bile önce başlamış olabileceğini tahmin edebiliriz. Çünkü Şefik Hüsnü de onun Tophane işçileriyle ilişki kurduğunu ileri sürmektedir. Zenon'un ve Şefik Hüsnü'nün verdiği bilgileri doğru kabul edersek; Ethem Nejat'ın da Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti ile ilişkisi olduğunu doğrulayabiliriz.

İşin ilginç yanı şudur ki, Ethem Nejat, Mustafa Suphi ve arkadaşları Bakü'de TKP'yi kurup Anadolu'ya dönmeye çalıştıkları sıralarda; Bakü'de kalan Harici Büro, Türkiye'de sanatkârlar teşkilatını bir an evvel vücuda getirmek için daha önceden seçilmiş olan Ethem Nejat ve Salih Zeki yoldaşların, Şark Bürosu'na tavsiye edilmesi için karar almıştır.[100]

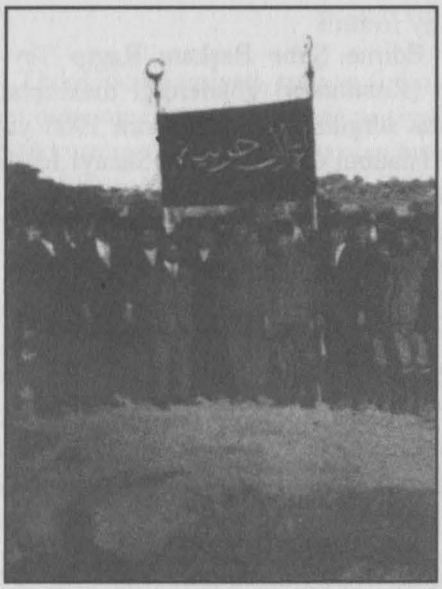
Kaynaklarda Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti hakkında bunların haricinde

97 Rüstem Aziz, *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009, s. 29.

98 Mete Tunçay, "Türkiye'de Solun Tarihinden Bir Mektup: Ragıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e", *Toplumsal Tarih*, Eylül 2005, sayı 141, s. 72.

99 Niyazi Karaca, "Mütareke Yıllarında Parti Olarak Kurulduğu Varsayılan Bir Heyet: Sosyalist Birliği", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1996, sayı 151, s. 49.

100 Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2004, s. 24.

1922'de 1 Mayıs'ı kutlayan İmalat-ı Harbiye işçileri Turan Sanatkaran Gücü isimli bir futbol takımı da kurmuştur.

pek fazla bilgi geçmez. En bilinen şey ise bu cemiyetin üyelerinden Numan Usta'nın 1919 yılında işçi ve "milli sosyalist" sıfatıyla mebus olduğudur.

Ayrıca, Osmanlı Amele Cemiyeti, ileriki yıllardaki adıyla Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti, bugünkü "Ankara Gücü" futbol takımının da kuruluşunda öncü olmuştur. Bu takım, 1910 yılında İstanbul'da, Sultanahmet Sanat Okulu'nun ikinci sınıf öğrencileri tarafından "Altınörs" adıyla kurulan kulübe kadar dayanmaktadır. Daha sonra aynı okulun son sınıf öğrencileri tarafından kurulmuş olan "Sanatkâran Gücü" ile birleşerek "Turan Sanatkâran Gücü" adını almıştır. 1913 yılındaysa "Turan Sanatkâran Gücü" ile "Santral Sanatkâran Gücü" birleşerek "Anadolu Sanatkâran Gücü"nü oluşturmuştur. Sarı Lacivert formalı kulüp 1930 yılında tekrar ad değiştirerek Ankaragücü Futbol Takımı adını almıştır.[101]

Bir Ankara takımı olması dolayısıyla siyasilerce Cumhuriyet döneminde sürekli olarak desteklenen Ankaragücü, ne tesadüftür ki, yıllar sonra, 1980 darbesinin ardından Kenan Evren'in desteğiyle ikinci ligden birinci lige çıkacaktır.

Siyasilerin, partilerin destekledikleri futbol takımları her zaman olmuştur. Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti örneğinde olduğu gibi dönemin İttihat ve Terakki Fırkası da İstanbul'da Altınordu takımını, İzmir'de de Altay takımını desteklemiştir.[102]

Altınörs İdman Yurdu ve Turan Sanatkâran Gücü takımların yöneticileri ise Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti ve İmalatı Harbiye ustaları olmuştur.

101 Cem Atabeyoğlu, *1453-1991 Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*, Fotospor, İstanbul, 1991, age, s. 76.
102 Ali Rıza Ertuğ, age, s. 30.

Turan Sanatkaran Gücü hakkında bir diğer bilgiyi de Değirmenci Faik [Tekeler] vermektedir. Değirmenci Faik, farklı olarak İmalat-ı Harbiye içinde kurulan 6 farklı takımdan bahsetmekte bunların içinden Yeni Turan ile Sanatkârların birleşerek Turan Sanatkâran Gücü olduğu bilgisini vermektedir.

Zenon'un dile getirdiği Türk Ocağı ile Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti arasındaki ilişkiyi destekleyecek en iyi örnek olarak Türk Ocağı'nın gerçekleştirmiş olduğu birçok etkinlikte ismine sıklıkla rastladığımız Türk Ocağı üyesi Agah Orhan'ın Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti üyesi olmasını gösterebiliriz. Agah Orhan aynı zamanda Altınörs İdman Yurdu kurucularındandır. Sonraki yıllarda kendisini sosyalist faaliyetlerin içinde görüyoruz.

Türk Gücü Spor Kulübü'nü kuran Ethem Nejat'ın Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti ile bağlantısı olduğu iddia edilmesine karşın, bu cemiyetin kendisiyle ve bünyesinde kurulup büyüyen futbol takımıyla bir ilişkisi var mıdır kesin olarak bilemiyoruz.

Acaba, Zenon'un bahsettiği fakat bizim kayıtlarda bulamadığımız "Türk Sanatkâran Yurdu"; "Turan Sanatkâran Cemiyeti" veya "Turan Sanatkâran Gücü" olabilir mi? Çünkü biz kayıtlarda Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti adının geçtiğini ve bu cemiyet bünyesinde Turan Sanatkâran Gücü'nün oluşturulduğunu biliyoruz. Acaba Zenon, Ethem Nejat'ın Turan Sanatkâran Gücü ile de bir bağlantısı olduğunu mu anlatmak istemişti? Ya da Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti'nin Türkçüleşerek, bizim kayıtlarda bulamadığımız, fakat zamanla adının "Türk Sanatkârları Yurdu" olarak anıldığını mı ifade etmek istedi? Kuvvetle muhtemel bu ikinci sav daha doğru gözükmekte.

Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti'nin, Tophane fabrikası işçilerinin içinden çıkmış olması ve 1919 seçimlerinde, TİÇSF'nin İstanbul adayı olarak Tophane fabrikası ustalarından Süleyman Usta'nın adının geçmiş olması da ilginçtir.[103]

Ethem Nejat'ın en yakın arkadaşlarından olan (Mustafa) Necati [Uğural]ve (Hüseyin) Vasıf [Çınar], Altay futbol takımının kurucularıdır. Futbola fazlasıyla ilgi duyduğunu bildiğimiz Ethem Nejat'ın en uzun süreli görev aldığı yerlerden biri de İzmir'dir. Ethem Nejat'ın İzmir Öğretmen Okulu'nda kurmuş olduğu okul takımının Altay ve diğer takımlarla futbol karşılaşmaları düzenlediğini de biliyoruz. Ve gerçekte bu futbol takımlarının, paramiliter dernek ve örgütlerin bir uzantısı olduğunu, siyasi bir amaç

103 "1919 Seçimlerinde Sosyalistlerin Adayları", *Kaynak*, Şubat 1975, sayı 11, s. 13.

güttüklerini de biliyoruz.

Burada asıl önemli olan ve dikkat çekmek istediğimiz nokta; günümüzde siyaset ile futbolun arasına duvar örülmesine karşın, yaklaşık yüz yıl önce futbol takımları kurulurken, sportif faaliyetin yanında Milli Mücadele için, milliyetçi siyasi bir fikir doğrultusunda kurulmalarıdır. Yani II. Meşrutiyet ve Kurtuluş Savaşı döneminde futbol ile siyaset ayrılmamış, bilakis iç içe olmuştur. Buna Fenerbahçe, Beşiktaş, Galatasaray gibi büyük takımlar da dâhildir.

Bu geçmişten de anlaşılmaktadır ki futbol ile siyasetin iç içe olması sanıldığı kadar kötü bir şey değildir. Bugün Türkiye emperyalizme karşı bağımsızlığını kazanmış ise bunu biraz da futbol ile siyasetin iç içe olmasına borçludur. Bu anlamda, borçlu olduğumuz isimlerden biri de bu işin öncülüğünü yapanlardan Ethem Nejat'tır.

Zaten Ethem Nejat da bu yüzden *"Müdafaa-i Milliye ve Terbiye-3"* başlıklı yazısında: *"Spor bugün aynı zamanda müdafaai milliye hazırlığıdır. Sporsuz harp olamaz. Spor nüfusu düşmanla hayatla harbe hazırlamaktadır."* diyecektir.

Dünyanın her yerinde milliyetçi veya sosyalist işçi sendikalarına bağlı futbol takımları kurulmuştur. Bu olay Türkiye'de ise biraz farklı olmuştur. Hem Türkçü, Turancı ve milli kurtuluşçu; hem de ilerinin sosyalisti olan Osmanlı Türk emekçilerinin ellerinde kurulmuştur ilk Türk Futbol takımları.

Türkçü Bir Parti: Milli Meşrutiyet Fırkası

II. Meşrutiyet'in bir getirisi olan örgütlenmeler ve yayınlarla birlikte Türkçü aydınlar, Osmanlıcı aydınlardan yavaş yavaş ayrıştılar. Ayrışma önce fikirsel zeminde başladı sonra daha da keskinleşti. Resmi ayrışma Mustafa Suphi'nin de katıldığı İttihat ve Terakki'nin 4. Kongresi'nde gerçekleşecekti. Mustafa Suphi bu kongrede İttihatçılar ile yollarını tamamen ayırdı. Daha doğrusu Mustafa Suphi ve onun gibi düşünen diğer tüm Türk milliyetçisi aydınlar, İttihat ve Terakki yönetimi ile yollarını ayırmıştır. Yollarını ayıranlar içinde biraz gecikmeyle de olsa Ethem Nejat da yerini alacaktır.

İttihat ve Terakki'nin her derneğe, kuruluşa hâkim olma isteği ve muhalefete yaşam hakkı tanımayan tutumları Türk Ocağı'nın ilk başkanı olan Ahmet Ferit Tek'in de aynı süreci yaşamasına neden olmuştu. Bu sürecin ardından Ahmet Ferit Tek ayrı bir örgüt ve parti kurma düşüncesiyle Türk Ocağı başkanlığından istifa etti. İstifasının asıl nedeniyse şöyle anlatılacaktı: *"Ahmet Ferit, Türk Ocağı başkanlığından İttihat ve Terakki ile yapacağı mücadelede Ocağa zarar gelmesin diye istifa etmiştir."*[104]

5 Mart 1912'de Ahmet Ferit Tek başta olmak üzere Mustafa Suphi, Müderris Zühtü İnhan, Yusuf Akçura, Cami Baykurt, ünlü eğitimci Mehmet Ali Tevfik [Yükselen] gibi aydınların katılımıyla, ilk Türk milliyetçisi parti olan Milli Meşrutiyet Fırkası kuruldu. Milli Meşrutiyet Fırkası, iktidardaki İttihat ve Terakki yönetimine muhalifti.

Milli Meşrutiyet Fırkası üyeleri tarafından bu partiye yan kuruluş olacak dernekler de kurulmuştur. İstihlakı Milli Cemiyeti, milli tüketimi yani yerli malı kullanımını savunan bir cemiyetti. Kurucularının da büyük bir çoğunluğu iktisatçı ve aynı zamanda Milli Meşrutiyet Fırkası'nın üyeleriydi. İktisatçı Mustafa Zühtü İnhan'ın bu dernekte aktif olarak çalıştığı anlaşılmaktadır. Üyeleri arasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu dikkat çekmektedir:

104 Füsun Üstel, *Türk Ocakları*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 78-79.

> Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurulduğu tarihte, gerçekte Türk ulusçuluğunu düşünce düzeyinde benimseyen İttihat ve Terakki, yine de resmi görüş olan Osmanlıcılığa sahip çıkar görünmektedir.[105]

Zaten İttihat ve Terakki ile Milli Meşrutiyet Fırkası arasındaki temel fark buradaydı. Milli Meşrutiyet Fırkası'nın üyeleri, her ne kadar Osmanlıcılık fikrinden tam olarak sıyrılamasalar da, Osmanlıcılığın Türkleri kurtaracak bir fikir olduğuna inanmıyorlardı. Buna karşın İttihat ve Terakki Osmanlıcılıkta halen ısrar ediyordu. Bu ısrar 600 yıllık bir devletin sonunu getirecekti.

Ethem Nejat'ın Milli Meşrutiyet Fırkası'nın yayın organı olan *İfham* adlı gazetede yazılar yazdığı iddia edilmektedir. Bazı kaynaklardaysa Ethem Nejat'ın Milli Meşrutiyet Fırkası'nın üyesi olduğu geçmektedir.[106]

Milli Meşrutiyet Fırkası, *İfham* gazetesini yayınlayabilmek ve kitap basmak için "İfham Kütüphanesi" adı altında yayıncılığa da başlamıştı. *İfham* gazetesinde yazarlık yapanlar içinde geleceğin sosyalistleri Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'tan başka Sadrettin Celal (Antel) de bulunuyordu.[107]

1913 yılında çıkan *İfham*'da, Ethem Nejat'ın ismine rastlayamadık. Rasih Nuri İleri de *İfham*'da Ethem Nejat'ın yazmadığını ve bu dönemde Ethem Nejat ile Mustafa Suphi'nin Ataol Behramoğlu'nun iddiasının aksine, birlikte çalışmadığını iddia etmektedir.[108]

Önemli ve dikkat çekici olan nokta; *İfham*'ın ve bu gazeteye paralel örgütlenmelerde çalışanların sola yakınlığıdır. Buna rağmen bazı kişiler, örneğin Prof. Necati Akder, 1919 yılında Milli Türk Fırkası ve onun yayın organı olan *İfham* gazetesinin ilk yayın döneminde yazarları arasında Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal Antel bulunduğu için komünistlikle suçlandığını iddia ediyor. Fakat aynı şekilde Ahmet Ferit Tek'in koyu milliyetçi olması ve duruşu nedeniyle toz kondurulmadığını da söylüyor.

Oysa ilk yayın döneminde Ethem Nejat'ın bu gazetede yazarlık yapıp yapmadığı bir muamma olduğu gibi kendisi bu dönemde sosyalist değil, Türkçüdür. Bu dönemde gazetenin mesul müdürü Mustafa Suphi'dir, fakat o da henüz sosyalist değil, Türkçüdür. Aynı durum Sadrettin Celal Antel için de geçerlidir. İkinci yayın döneminde Mustafa Suphi yazı yazmamış-

---

105 Füsun Üstel, age, s. 78.

106 Bkz. *wikipedia* "Ethem Nejat" maddesi.

107 Yenal Ünal, *Ahmet Ferit Tek*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 32; Prof. Necati Akder, "Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmed Ferid Tek Üfül Etti!", *Türk Kültürü*, Aralık 1971, sayı 110, s. 119.

108 Rasih Nuri İleri ile 11.08.2011 tarihli özel görüşmeden.

tır. Bu dönemde, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal Antel sosyalist kimlikleriyle yazılar yazdığı gibi *İfham* gazetesi Bolşevizm propagandası da yapmıştır. Başyazarı Hüseyin Ragıb Baydur ise koyu bir Türkçü olduğu gibi sosyalisttir de.

Milli Meşrutiyet Fırkası'nın lideri, bir dönem Türk Ocakları'nın genel başkanlığını da yürütmüş olan, Ahmet Ferit Tek.

Daha önce Türkçü olup, sonradan milli sosyalist olarak ortaya çıkan kişilerle ilgili çok açık ve iyi örnekler vardır. Aradan yıllar geçecek, bu Türkçü partinin (Milli Meşrutiyet Fırkası) üyesi olan ve Cumhuriyet döneminde İçişleri Bakanlığı yapan Cami Baykurt, 1940'lı yıllarda, faşist baskıların arttığı bir dönemde, Sabiha Sertel'in sol eğilimli gazetesi *Tan*'da yazılar yazacaktır. Türk Ocağı'ndan yetişme komünist Sabahattin Ali ile *La Turquie* gazetesini çıkaracaklardır. Bu yayınların her ikisi de faşistler tarafından basılıp talan edilecektir.

Cami Baykurt, daha sonraları Türkiye Emekçi Köylü Sosyalist Parti'ni kurmaya çalışmıştır ama bu gerçekleşememiştir. Aslında daha da ilginci, Cami Baykurt'un, daha o yıllarda, Kurtuluş Savaşı'nın da öncesinde, İslami sosyalizme inanan bir Türk milliyetçisi olmasıdır.

Milli Meşrutiyet Fırkası, başlayan siyasal karmaşadan olumsuz etkilenecektir. Dönemin Milli Savunma Bakanı Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913 günü suikast sonucu öldürülür. Bunu fırsat bilen İttihat ve Terakki yönetimi, olayı bahane ederek muhalif yazar ve aydınları sürgün eder.

Bu tasfiyeden, İttihat ve Terakki yönetimine eleştirilerinden dolayı Milli Meşrutiyet Fırkası üyeleri de etkilenir.

Kaynaklarda fırkanın üyeleri ve yayın organı *İfham*'ın yazarları başta olmak üzere Ahmet Ferit Tek ve Mustafa Suphi gibi birçok Türkçünün, İttihat ve Terakki yönetimi tarafından sürgüne gönderildiği, Milli Meşrutiyet Fırkası'nın da bu sırada kapatıldığı geçse de gerçekte partinin ve ga-

Satı Bey'in 1911 yılında İstanbul Darülmuallimini'nde düzenlediği konferanslar hakkında Ethem Nejat'ın "Darülmuallimin Kongresi" başlıklı yazısı. (Tanin, 22 Temmuz 1327 [4 Ağustos 1911], s. 4)

zetenin ekonomik nedenlerle ve örgütlenemediği için kapandığı anlaşılmaktadır. Ahmet Ferit Tek ve Mustafa Suphi'nin 1914 yılı ortalarında, *İfham*'dan sonra çıkartmaya başladıkları *Vazife* adlı gazetede çalışırken, sürgüne gönderildikleri anlaşılmaktadır.

Ethem Nejat, sürgün edilenler arasında yoktur. Bu partiyle ve ona yakın yayın organıyla resmi bir bağlantısının olmaması etkili olmuş olabilir. Ethem Nejat'ın İttihat ve Terakki yönetimini açıkça hedef alan yazıları yoktur. Fakat ülkeyi idare edenleri eleştirdiğini, özellikle de eğitim konusunda fikirlerini açıklıkla ortaya koyduğunu biliyoruz. Ethem Nejat'ın yazılarından, o dönemde iktidarda olan İttihat ve Terakki yönetiminin Türkçü, milliyetçi bir eğitim gütmekte ayak sürüdüğünü görüyoruz.

İttihat ve Terakki'ye muhalif olanlar sürgün edilirken Ethem Nejat, Bursa'dan İzmir'e tayin olmuştur. Darülmuallimin müdürlüğüne devam etmiştir. Mahmut Şevket Paşa suikastı gerçekleşmeden önce, henüz Bursa'ya tayin olmadığı sırada İstanbul'daki bazı etkinliklere katıldığını *"Türklük Nedir ve Terbiye Yolları"* adlı eserinden görmekteyiz. Çünkü Manastır, Balkan Harbi'nden sonra dü-

şünce yaklaşık 9-10 ay İstanbul'da kalmıştır. Örneğin *"Mekteplerimizde, Canlı, Ateşin, Hayat İsteriz"* başlıklı yazısını Üsküdar'da, 20 Temmuz 1329'da [29 Temmuz 1913] yazmıştır. Yine İstanbul'daki etkinlikler içinde Satı Bey'in Darülfünun Konferans Salonu'nda bazı eğitimciler ile vermiş olduğu, Umumi Konferanslar Cemiyeti adı altında yapılan 8 Mart 1329 [21 Mart 1913] tarihli konferansındaki sözüne yer veriyor. Buradan da bu tarihlerde İstanbul'da olduğu anlaşılıyor. Bu konferanslarda eğitimci olarak Mustafa Suphi de ders vermiştir.

Satı Bey'in 1911 yılında İstanbul Darülmuallimini'nde düzenlediği konferanslar hakkında Ethem Nejat, *Tanin* gazetesinin 4 Ağustos 1911 tarihli sayısındaki *"Darülmuallimin Kongresi"* başlıklı yazısında, muallimlerin siyasete olan yaklaşımıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu yazılarından da daha önce İstanbul'da bazı etkinliklere katıldığını anlıyoruz.

Ethem Nejat'ın da katıldığı bu konferanslar hakkında Ahmet Cevat Emre şöyle yazacaktır:

> Pedagoji bilgini Satı Bey, Maarif Vekili Emrullah Efendi'den öğretmenler okulunu modernize etme yetkisi almış. Bunun üzerinde Satı Bey bir öğretmen kurulu oluşturuyor. Bu kurulda; Satı Bey, Fuat Şemsi Bey, Ali Nusret Bey, Hamdullah Suphi, Fazıl Ahmet, Ruşen Eşref ve Ahmet Cevat Emre vardır. Tevfik Fikret edebiyat, iktisatçı Hamit bey iktisat, Mustafa Suphi de sosyoloji dersi veriyormuş.[109]

109 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 147-148.

İdealist Bir Maarif Yöneticisi

Ethem Nejat
Öğrenci Olaylarını Durdurmak için Görevlendiriliyor

Bazı kaynaklarda, Ethem Nejat'ın 1914 yılında Eskişehir'de maarif müdürlüğü görevinde iken, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla gönüllü askerlik yaptığı yazmaktadır.[110]

Oysa Ethem Nejat, Eskişehir'e tayin olmadan önce 1914'ün Nisan ayından 1915'in Mart ayına kadar İzmir-Karşıyaka'da Darülmuallimin müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Zaten *Yeni Fikir*'in görebildiğimiz son sayısı olan Haziran 1914 tarihli sayısındaki yazısını İzmir'de, 20 Mayıs 1330 [2 Haziran 1914] tarihinde yazmıştır. Bu nedenle 1914 yılında Eskişehir'de Darülmuallimin'de müdür iken askerlik yapmış olamaz.[111]

1914 yılı başında İzmir Darülmuallimin Mektebi talebeleri mektep idaresinin eskiden beri gösterdiği sıkı disipline başkaldırdılar. İdare ile talebeler arasındaki anlaşmazlık sonucunda yaklaşık 120 öğrenci mektep kapısını taşladı. Hadise, maarif müdürü ve valiye kadar aksetti... Suçlu bulunan öğrencilerden üçü okuldan atıldı, biri de bir haftalık uzaklaştırma cezası aldı.[112]

Bu olaylar üzerine Bursa Öğretmen Okulu'nda müdürlük görevinde bulunan "*Ethem Nejat Bey, ders yılı sonuna doğru, İzmir Öğretmen Okulu'na nakledildi... İzmir Öğretmen Okulu'nda öğrencilerin isyanının bir türlü önüne geçilememişti. Ethem Nejat Bey bu isyanı bastırmak üzere geniş bir selahiyetle gitmişti. Ziraat öğretmeni Hamdi Bey'i de kendine muavin olarak götürdü.*"[113]

O yıllarda okul isyanları sık sık yaşanıyordu. İzmir'deki isyan da bun-

110 *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 2043.
111 Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 195-196.
112 Sadiye Tutsak, age, s. 195.
113 İsmail Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ie Canlandırılacak Köy*, KEÇEV, Ankara, 1998, s. 259.

lardan biriydi. Ethem Nejat bu gibi bir durumla ilk defa karşılaşmıyordu. Bursa'da görev yaparken de öğrenci isyanı çıkmış ve kurduğu Muallim Yurdu Derneği de sırf bu yüzden kapatılmıştı. Ethem Nejat bu ve buna benzer olaylar dolayısıyla *Yeni Fikir* mecmuasında 1914 yılında *"Mekteplerde İsyan"* başlıklı bir yazı da kaleme alacaktır.[114]

Yazısında şöyle diyordu:

> Bu sene içün mekteb ihtilâlleri senesi dimek bilmem câiz olur mu? Biz yalnız kendi bildiklerimizi yazıyoruz: İzmîr Dârulmallimîninden çıkan isyân âteşi dolaşarak Konya, gâlibâ Sîvâs-, Sûriye, Edirne Dârulmuallimînlerine ve nihâyet Burûsa Sultânîsine dâhil oldu. Bütün bu ihtilâller yek-diğerini takîb etdi ve her isyân birkaç talebe hayât-ı tahsîliyyesine hâtime çekerek nihâyet-pezîr oldu.

Yanına muavin olarak aldığı ziraat öğretmeni Hamdi Bey, Bursa'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başında geliyordu. Bursa'da Fukaraperver adı altında fakirlere yardım için bir cemiyet de kurmuştur. Ziraat öğretmeni Hamdi Bey, İstanbul Ziraat Odası'nda önemli çalışmalar yapmış olan Ahmet Hamdi Atlıoğlu olsa gerek.

Ethem Nejat'ın İzci Grubu İzmir'den İstanbul'a Yaya Gidiyor

Ethem Nejat İzmir'de kendisine verilen birliği ve düzeni sağlama görevini yerine getirmenin yanında, kısa bir zamanda, Bursa'daki uygulamalarını İzmir Muallim Mektebi'nde de tatbik etmiştir. Bursa'daki izcilik faaliyetlerinin bir benzerini İzmir'de gerçekleştirmiştir. Bunlardan en bilineni ise İzmir'den yaya olarak İstanbul'a gitme olayıdır.

Tatil döneminde İzmir Muallim Mektebi talebelerinden 60 kişilik bir öğrenci kafilesinin Bursa üzerinden İstanbul'a yaya gideceği haberi ve bu seyahatin ayrıntıları gazetelerin baş sayfalarında yazılıyor... O vakit, İzmir Kolordusu'nda Erkânıharbiye Reisi olan Cafer Tayyar Bey:

> "Bu kafilenin -yarısı yollarda dökülmek şartıyla- on beş yirmi günde İstanbul'a varmasını, askerlik bakımından büyük bir başarı sayarım," demişti.

Kafile, günde 40-50 kilometre yürüyordu... Bursa üzerinden İstanbul'a vardı. Bu sırada, seferberlik ilan edildiğinden, kafile İzmir'e

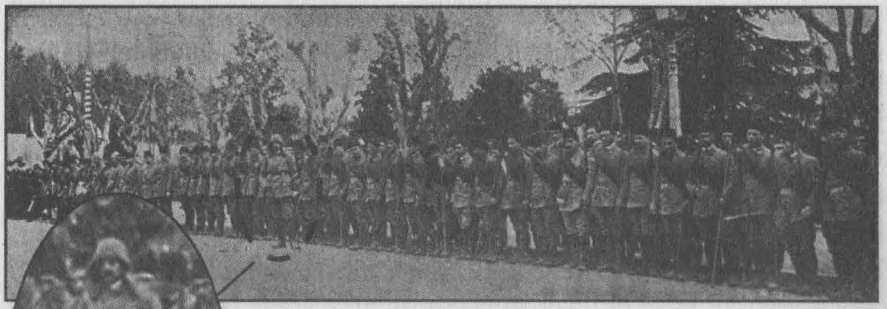
114 Bu yazının tam metni kitabımızın sonundaki eklerde okunabilir.

Ethem Nejat ve öğrencilerinin Taksim Stadı'nda izledikleri Türkiye Karması-Romanya futbol karşılaşması. Siyah beyaz çizgili formalılar Romanya; beyaz formalılar ise Türk Karması. (Resim: İdman, 14 Nisan 1330 [27 Nisan 1914], sayı 28, s. 443)

Maç sonrası Ethem Nejat'ın öğrencileri Bursa Darülmuallimin öğrencileriyle birlikte kılınç kalkan gösterisi yapar. Ayaktakiler arasında en ortada bayrağın solunda 4. kişi Ethem Nejat'tır. (Resim: İdman, 21 Nisan 1330 [4 Mayıs 1914], sayı 29, s. 458)

Padişah'ın Cuma selamlığına katılan Ethem Nejat ve öğrencileri. Bir iki adım önde duran Ethem Nejat'tır. (Resim: İdman, 14 Nisan 1330 [27 Nisan 1914], sayı 28, s. 444)

döndü. Bir müddet sonra silah ve cephanelerle İstanbul ihtiyat zabit talimgâhına 60 kişilik bir grup halinde Ethem Nejat ve birçok öğretmen de başvurur. İki ay sonra terhis edilirler.[115]

Bursa'dan İstanbul'a yaya olarak gidilmesi *Yeni Fikir*'de de işlenmiştir. Galatasaray Sultanisi'nde misafir olarak kalmışlar. İstanbul'da birçok müze ve türbenin gezilmesi yanında Cuma selamlığına giderek *"İlhan"* olarak kabul edilen Sultan Mehmet Reşat tarafından kabul edilmişler. Padişah, cuma namazına gidince; izci grubu da karşı tarafa, Kadıköy-Fenerbahçe'ye, Türkiye Karması-Romanya maçını izlemeye gitmiştir.

Kaynaklarda Ethem Nejat'ın Eskişehir'de Maarif Müdürlüğü yapmadan önce Muğla'da (Menteşe) Maarif Müdürlüğü yaptığı da geçmektedir. Muğla'da görevi bittikten sonra Eskişehir'e Maarif Müdürlüğü görevi için geçmiştir.

Ethem Nejat'ın, Harbiye Nezareti tarafından 1914 yılında İstanbul Maltepe'de kurulan izcilik kursuna da katıldığını biliyoruz. Bu olay da o dönem İzmir'de yayınlanan *Ahenk* adlı gazetede yer bulmuştur (17 Ağustos 1914). Bu kurs sırasında Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Vatan için en faydalı ve mukaddes hareketin orduya koşmak olduğu ve bundan dolayı herkesin gönüllü kaydolmasının izcilik etkinliğinin kurucuları tarafından teklif edildiğini, bunun üzerine de 262 öğretmenin orduya katıldığını biliyoruz.

İsmail Hakkı Tonguç'un, Ethem Nejat'ın öğrencilerine dayanarak verdiği bilgi ile *Ahenk* gazetesindeki bilgiyi yan yana getirdiğimizde şu sonuç ortaya çıkıyor: Ethem Nejat gönüllü askerlik görevini Eskişehir'de görevliyken değil, İzmir'de Karşıyaka Erkek Öğretmen Okulu'nda müdürken yapmıştır. Diğer sonuç ise İzmir'den İstanbul'a düzenlediği izci yürüyüşünden sonra İstanbul Maltepe'deki izci eğitimine de katılmış olduğudur. Birinci Dünya Savaşı çıkınca da iki aylık gönüllü askerlik görevini yapmıştır. Askerlikten sonraysa Eskişehir'e maarif müdürü olarak tayin olunmuştur.

İstanbul Maltepe'deki bu izci kampı da önemlidir. 1914 yılında kurulmuş olan İzciler Ocağı'nın düzenlemiş olduğu bir eğitim kampıdır. Bu izci ocağının başında Başbuğ Enver Paşa vardır. Kalgay ise Mösyö Parfit'tir. Alemdağı'nda yapılan eğitim toplantısı 19 Temmuz 1914'te başlamış, Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'na girince son bulmuş.

115 İsmail Hakkı Tonguç, age, s. 260.

Eskişehir, İzmir ve Adana'da Maarif Müdürlüğü

Ethem Nejat'ın Eskişehir'e tam olarak hangi tarihte geçtiğini bilemiyoruz. Fakat Mart 1915'te biten İzmir Darülmuallimin müdürlüğü görevinden sonra Muğla'da (Menteşe) çok kısa süren bir maarif müdürlüğü görevi yapmış olduğu bilinmektedir. Sonrasındaysa hemen Eskişehir'e tayin olunmuştur. Bu tayin 1915 yılı ortasında olmalıdır. Çünkü Ethem Nejat'ın 1916 yılı Aralık ayı içinde Eskişehir'de Maarif Müdürü iken "Turan Numune Mektebi"nin açılışında bulunduğunu biliyoruz.[116]

Bildiğimiz bir başka gerçek ise; Eskişehir'de maarif müdürlüğü görevine gelmesinden önce İzmir'de Darülmuallimin Müdürü iken İttihat ve Terakki yönetimine vermiş olduğu rapordur. Ethem Nejat bu rapordan; *"Geçen yıl İzmir'e geldiğimde [1914] İttihat ve Terakki sorumlu yazmanı saygıdeğer kardeşimiz Celal [Bayar] Beyefendi, ilk eğitim ve öğretimin ıslahı hakkında ivedi olarak düşüncülerimi istemiş ve bunları Mayısta tamamlayarak kendilerine vermiştim."* diye bahsedecektir. Bu rapordaki tarihlerden 1914 yılı sonuna doğru Eskişehir'e geçtiği anlaşılmaktadır. Ethem Nejat'ın İttihat ve Terakki'ye *"İlköğretim Reformu"* başlıklı bir rapor sunması, İttihat ve Terakki ile ilişkisi olduğu tezlerini kuvvetlendirecek niteliktedir.[117]

Raporun, *"Aydın İli Genel Meclisi'nin yüce üyelerine"* başlıklı üst yazısında *"Karşıyaka, 7 Şubat 1915"* tarihini not düşmüştür. *"Bayraklı, 16 Mayıs 1915"* tarihinde bitirebildiği yine rapordan anlaşılmaktadır. Oysa İzmir Öğretmen Okulu'ndaki görevinin Mart 1915 tarihinde bittiğini biliyoruz. Anlaşılan 1915 Mayıs ayı ortasına kadar raporu bitirmek için İzmir'de kalmıştır. Buradan Muğla'daki görevinde çok kalmadığı bilgisine de ulaşmış oluyoruz.

Bu bilgilerle çelişen bir başka veriye de ulaştık. Eskişehir Turan Numune Mektebi'nin öğretmenlerinden Abdülkerim Bey tarafından mermer üzerine altın yaldızla boyanmış olan kuruluş tablosunda; *"1914-1915 yıllarında Vali Re'fet ve Maarif Müdürü Ethem Nejat beylerin idareleri zamanında inşa edilmiştir"* yazmaktadır. Bu yazıdan 1914 yılı içinde de Eskişehir'de olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu bilgiyi şöyle de yorumlayabiliriz; asıl olarak anlatılmak istenen Vali Re'fet Bey'in bu tarihler arasında Eskişehir'de bulunmasıdır. Fakat bu ifade, Ethem Nejat'ın da bu tarihler arasında Eskişehir'de olduğu izlenimi vermiş olabilir. Zaten Ethem Nejat

116 Özcan Türkmen, Serhat Çınar, Mehmet Konukçu, *Eskişehir Eğitim Tarihi*, EMEMY, Ankara, 2006, s. 162.

117 Ethem Nejat, "İlköğretim Reformu", (Haz: Tahsin Yılmaz), *Yeni Ülke*, sayı 4, 1978, s. 275.

Enver Paşa

Mösyö Parfit

da 1914 yılı içinde değil, yıl sonu Eskişehir'de göreve başlamıştır.

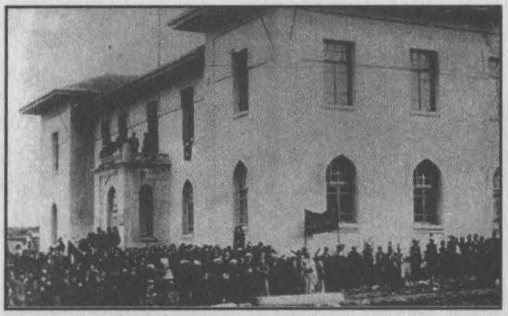
Ethem Nejat, Eskişehir'de bulunduğu 1916 yılında, *Karacahisar* adlı ilk resmi gazeteyi çıkartır. Eskişehir ve civar bölgelerde Hava Rasathanesi'ni, istatistik müdürü olan arkadaşı Osman Ferit [Uyguç] ile beraber açar. Bununla birlikte Ethem Nejat halkın eğitimi için bir kütüphanenin ve birçok okulun da açılışını yapar. Ayrıca bir de spor alanı inşa ettirir.[118]

Bu çalışmalarda, Ethem Nejat'ın öğretmen dostu Samsun Darülmuallimin Müdürü Osman Ferit [Uyguç] Bey'in, Samsun'daki görevinden sonra 1916 yılının Mart ayında Eskişehir'e rasathane müdürü olarak tayin edilmesinin de payı olmuştur anlaşılan. Ethem Nejat bu eski dostuyla birlikte Eskişehir'in ekonomik ve kültürel olarak kalkınmasına yardımcı olur. Kütüphanenin açılması için Mart 1916'da çalışmalara başlanır.

Engin Tonguç, Ethem Nejat'ın Eskişehir dönemi için şunları yazmıştır:

> Ethem Nejat, olumlu anlamda bir ulusçuluğu okullarda canlandırmak için çalışmış, çevre gezileri ve izcilik çalışmaları yaptırmış, Türk Ocaklarında çalışmış, spor çalışmalarında, törenlerde, Rumlara karşı

118 Mete Tunçay, "Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı?", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1989, sayı 61, s. 40-41.

En üstte:
Aralık 1916'daki Eskişehir Turan Numune Mektebi açılış töreni. (Resim: Özcan Türkmen, vd., Eskişehir Eğitim Tarihi, Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006, s. 154)

Ortada:
Açılış töreninde balkonda Ethem Nejat da görülebiliyor. (Resim: Özcan Türkmen, age, s. 162)

Solda:
Turan Numune Mektebi kuruluş kitabesi. 7 Ağustos 1331 [20 Ağustos 1915] tarihli kitabede Ethem Nejat'tan da bahsedilmektedir. (Resim: Özcan Türkmen, age, s. 100)

uygulanan alışveriş boykotunun yürütülmesinde etkin görevler almış, öğrencilerin okul yönetimine katılmaları için çalışmış, çevresinde bir hareket ve etkinlik yaratmıştır.[119]

Bazı kaynaklarda ise Ethem Nejat'ın çıkartmış olduğu *Karacahisar* gazetesi hakkında; *"Haftalık olarak 1915 yılında yayımlanan gazete 30x46 cm ölçüsünde Eskişehir livasının haftada bir çıkan resmi gazetesi alt yazısıyla Hamamyolu Liva Matbaasında basılan gazete 2 sayfalık"* diye bilgi verilmektedir.[120]

Ethem Nejat, *Muallim* dergisinde de yazılar yazmıştır. *Muallim*, Hüseyin Ragıp Baydur ve Nafi Atuf Kansu tarafından Temmuz 1916 ve Haziran 1918 tarihleri arasında yayınlanmış eğitim ağırlıklı ve nitelikli bir fikir dergisidir.[121]

1916 yılına gelindiğinde Ethem Nejat, Manastır'da Darülmuallimin müdürlüğü görevinden beri üzerinde çalıştığı, ama bir türlü bastıramadığı "*Mektepçilik*" adlı kitabını Çiftçi Kütüphanesi'nden çıkartmıştır.

Ethem Nejat "*Çocukları Nasıl Büyütmeliyiz*" adlı kitabını da Eskişehir'de 1916 yılında bastırır. Bu kitabı bastırdığı Liva Matbaası'nı da kendisi kurmuştur.

Aradan yıllar geçecek Rusya'dan Türkiye'ye gelen Şerif Manatov Atatürk'ü ve Kemalizm'i eleştiren bildirileri bu matbaada bastıracaktır. Bir süre sonra Şerif Manatov, Çerkez Ethem'le ilişkisi olduğu iddialarıyla yurt dışına çıkarılacaktır.

Ethem Nejat'ın Eskişehir'deki maarif müdürlüğü görevi 2 yıl sürmüştür. Sonrasındaysa Adana'da yine aynı görevde bulunmuştur. Eskişehir'de görevde iken Adana'ya atanacağı duyulunca maarif müdürlüğüne yazı yazılarak Eskişehir'de kalması istenmiştir. Bu talepte bulunanlar başta Eskişehir Belediye Reisi Takiyyüddin olmak üzere Belediye Meclisi üyeleridir. Bu talebe rağmen Ethem Nejat'ın Eskişehir'deki memuriyetinde kalmasının mümkün olmadığı söylenecek ve Adana'daki görevine başlaması istenecektir.[122]

Ethem Nejat Adana'da 3-4 ay görev yapmış. Bu tayininden sonra Eskişehir'e dönemeyen Nejat Bey İzmir'e Maarif Müdürü olur.

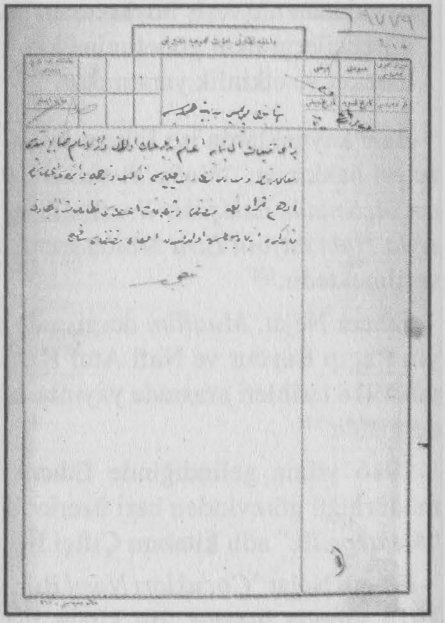
119 Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 62-63.

120 Yrd. Doç. Dr. Turhan Baraz, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını*, AÜ, Eskişehir, 1988, s. 43.

121 Cüneyd Okay, *Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit, Hayatı-Kişiliği-Fikirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 64.

122 BOA, *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi*, 02.05.1917, Dosya No: 1225 Gömlek No: 101 s. 1.

قره جه حصار

Üstte solda:
Ethem Nejat'ın Eskişehir'de çıkardığı "Karacahisar" gazetesi.
(19 Temmuz 1333 [1917], sayı 90)

Üstte sağda:
Telif ve Tercüme dairesi azasından Ethem Nejat'ın Almanya'ya eğitim için gönderilmesi için yazısı:
"İstanbul Polis Müdüriyyeti Umumiyesi'ne: Berayı tetebbuat Almanya'ya izam edilecek Dadüleytam sanayi şubesi muallimlerinden ve Maarif Nezareti telif ve tercüme dairesi azasından Edhem Nejad Bey'e mukteza vesikasının itası Nezareti Müşarun ileyhadan ba tezkire izbar buyrulmuş olduğundan ifayı muktezası siyakında."
(BOA, DH, EUM, SSM, Dosya No: 60, Gömlek No: 36, sayı 2)

Solda:
Ethem Nejat'ın 1917'de İzmir'e gitmeden önce kızkardeşi Bedia Hanım ile çıktığı Heybeliada gezisinde çektirdiği pek bilinmeyen bir fotoğrafı.
(Rasih Nuri İleri özel arşivi)

Ethem Nejat için Eskişehir'in farklı bir yeri vardır. O kadar ki, Maarif Müdürü olarak başka vilayetlere atanmasına rağmen Eskişehir ile bağlantısını koparmamış, 1917 yılında *Talebe Defteri* adlı çocuk dergisinde Eskişehirli öğrencilerin tatil hikayelerine *"Tatil Mektupları"* adıyla yer vermiştir. Turan Mektebi Müdürü'nden öğrencilerin tatil mektuplarını kendisine göndermesini istemiştir. Müdür Bey de kendisini çok sevdiği için ricasını kırmamıştır.

Buradaki görevinden sonra daha önce Darülmuallimin'de müdürlük yaptığı İzmir'e maarif müdürü olarak 15 Ekim 1917 tarihinde tekrar atanır. Eldeki mevcut belgelerden Ethem Nejat'ın yaklaşık bir ay önce yani 26 Eylül 1917'de İzmir'e Maarif Müdürü olarak atandığından haberi olduğunu biliyoruz.[123]

O yıllarda İzmir'de öğretmenlik yapan Bezmi Nusret Kaygusuz anılarında, Ethem Nejat'ı İstanbul'daki Akif Bey'in Çiftçi Kütüphanesi'nden tanıdığını ve birkaç kere görüştüğünü anlatmaktadır. Kendisine yakınlık gösterdiğini, ilave memuriyet olarak Kız Lisesi tarih ve coğrafya muallimliğini vermek istediğini, genç olduğu ve fazla zahmet çekeceğini bildiği için itiraz ettiğini de yazmıştır.[124]

> İkinci Meşrutiyetin ilk yıllarında eğitim, İzmir'de umut verici bir gelişme sürecine girmişti. Ethem Nejat gibi büyük bir eğitimci bile burada Maarif Müdürlüğü görevinde bulunmuştu. Halka yönelik kurslar, konferanslar, Türk Ocağı'nın çalışmaları, Milli Kütüphane'nin kurulması, İttihat ve Terakki şehir kulüplerinin etkinlikleri de İzmir'deki kültürel gelişmeye önemli bir katkıda bulunuyordu.[125]

İzmir'deki Maarif Müdürlüğü görevinden sonra 1918'in Eylül ayı içinde Maarif Nezareti tarafından eğitim görmek amacıyla Almanya'ya gönderilecektir.

16 Haziran1918 tarihinde, Maarif Nezareti'nin Telif ve Tercüme Daire Azası ve Darüleytam Sanayi Şubesi Öğretmenliği görevinde bulunan Ethem Nejat'ın Almanya'ya gidişi için vize işlemlerinin hızlandırılması istenir.[126]

Almanya'ya gitmesi için gerekli evraklar 25 Haziran 1918'da verilecektir.

---

123 Rasih Nuri İleri özel arşivi.

124 Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İBBKY, İzmir, 2002, s. 132-133.

125 *Cumhuriyet*, Prof. Dr. Zeki Arıkan'ın *"Yeni Onbinler ve İzmir"* adlı kitap ile ilgili açıklamaları, *Kitap* eki, 26.08.1999

126 BOA, *Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi*, Dosya No: 1234, Gömlek No: 70 s. 1-2-3-4.

Bazı kaynaklarda Almanya'dan döndükten sonra sosyalist faaliyetlerin içindeyken de eğitimciliğine ara vermediği yazılıdır. Olaylar Samsun Maarif Müdürlüğü'ne atanan Ethem Nejat'ın, 1920 Ağustosunda bu görevini bırakıp Rusya'ya geçerek TKP yöneticisi olduğu şeklinde anlatılmaktadır. Oysa bu bilgi güvenilir değildir. Sosyalist olduktan sonra Ethem Nejat'ın öğretmenlik yapmadığını biliyoruz.[127]

Ethem Nejat ve "Türk Kadını"

Almanya'ya gitmeden önce *Türk Kadını* adlı dergide, Mete Tunçay'ın aktardığına göre Eylül 1918'de İstanbul Büyükada'da (Heybeliada olması gerekir) kadınlarla ilgili hayli tutucu iki makale yazdığı, bu dönemde de milliyetçi olduğu bilinmektedir. Bu tarihten sonra Almanya'da Spartakistlerden etkilendikten sonra sosyalist olduğu anlatılmaktadır.[128]

Türk Kadını, "23 Mayıs 1334 (1918) ve 8 Mayıs 1335 tarihleri arasında 21 sayılı yayınlanmıştır. Müessisi ve müdürü Ahmet Halit olan dergi 15 günde bir çıkmaktadır."[129] Bu derginin yazarları arasında Ahmet Ferit Tek'in eşi Müfide Ferit Tek de vardır.

TÜSTAV Komintern Arşivleri içinde bulunan belgeler arasında, Ethem Nejat'ın *Türk Kadını*'nında çıkmış *"Evsiz Barksız Kadınlar"* adlı yazısı da bulunmaktadır. Bu yazısında şu tespitte bulunulmaktadır:

> ...bazı hanımlarımız evsiz barksız Fransız kadını gibi olmak istiyorlar. İman ediyorum ki yeni vatanperver nesil bu ceryanı başlangıcında yıkacak ve hakiki Türk hanımlığı aile kadınlığını tesis edecektir.[130]

Bu yazısı o dönemde ses getirmiş hatta derginin yazarı Şukufe Nihal tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Ethem Nejat bu durumu şu sözlerle ifade ediyor:

> "Evsiz Barksız Hanımlar" için yazdığım yazılar hanımlarımızı epeyce meşgul etmiş hatta bazılarını gücendirmiş... aldığım birkaç mektup ve Şukufe Hanım efendinin *Türk Kadını*'nındaki *"Evli Barklı Hanımlar"* bu mezuu üzerinde biraz daha beni mecbur ediyor. Teşek-

127 Mustafa Ergün, age, s. 91.
128 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, 2000, s. 148.
129 Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 182.
130 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 5, Osmanlıcadan çeviri: Ali Acar (Mart 2011'de elde edildi).

kür ediyorum ki hanımlarımızın ekserisi benimle beraber.

Gerçekten de Ethem Nejat'ı destekleyen bir okur mektubu dergiye taşınmış ve yayınlanmıştır. Gönderen Çamlıca'dan Fatma Bedia Hanım adlı biridir. Acaba bu Fatma Bedia Hanım Ethem Nejat'ın kardeşi Bedia Hanım mıdır?

İnceleme imkânı bulduğumuz *Türk Kadını* dergisinde Mete Tunçay'ın iddia ettiği gibi sadece iki yazısının değil, bundan daha fazla, sekiz yazısının olduğunu ve bu yazıların tutucu değil ilerici olarak gördük. Bunların tamamı Heybeliada'da kaleme alınmış.

Üstte: Ethem Nejat'ın da yazılarının yayınlandığı "Türk Kadını" dergisi. (15 Ağustos 1334 [1918], sayı 7)
Altta: Müfide Ferit [Tek].

Bu kadın dergisinde yazılar yazan Ethem Nejat daha öncesinde de kızların okuması gerektiğini hatta öğretmen olarak çalışmasını da savunmaktadır. Ancak çocuğun yetiştirilmesinde annenin daha önemli görevi olduğunu düşündüğü için kadınların öncelikli olarak ev hanımlığı yapmasını daha uygun bulmaktadır.

Ethem Nejat, II. Meşrutiyetin başından beri, Avrupalılar gibi ileri bir millet olmak isteniyorsa çocuğun eğitiminden önce annenin eğitilmesi gerektiğini savunan bir eğitimcidir. Bunun için Ethem Nejat şöyle diyor:

> ...Anaların toplum katmanındaki konumu her şeyden, bütün düşündüklerimizden büyüktür. Bütün milletin nesillerinin yeni evlâdlarını doğuracak valideler bunun için analık sanatını, çocuk terbiyesini pek güzel bilmelidirler.

Cumhuriyet öncesi kadınların daha haklarını kazanmadığı Meşrutiyet döneminde bu sözler aslında ilerici sözlerdir.

İnceleme imkanı bulduğumuz TÜSTAV TKP arşivleri içinde Ethem

Nejat'ın yazılarının olduğu *Türk Kadını* dergisinin ve 1918 yılına ait Türk Ocağı'nın tüzüğünün bulunması, Türk Ocağı'na ait bu belgeleri Ethem Nejat'ın kazandırmış olduğunu aklımıza getirmekte. Anlaşılan Bakü'ye geçtiğinde bunları da yanında götürmüş.

II.
Ethem Nejat'ın Sosyalist Dönemi

Meşrutiyet Dönemi ve İttihat ve Terakki

Ethem Nejat'ın eğitimcilik yaptığı Meşrutiyet yıllarında; artık Abdülhamit gitmiş yerine İttihat ve Terakki yönetimi gelmiştir. Fakat İttihat ve Terakki yönetiminin de zamanla halktan gelen beklentilere cevap veremeyeceği ortaya çıkmıştır. Bunun temel nedeni, devrim olduğu iddia edilen Meşrutiyet'in, aslında bir halk devrimi olarak ortaya çıkmamasıdır. Halk kitlelerinin büyük çoğunluğu bu "devrim"de kendi politik istemleriyle yer almamıştır. İçinde halkın olmadığı bir devrim ise Lenin'in de ifade ettiği gibi devrim sayılamaz.

Anlaşılacağı gibi hürriyet, eşitlik, kardeşlik şiarlarının atıldığı Meşrutiyet devriminde halk desteği söz konusu değildir. Bunun da ötesinde İttihat ve Terakki yönetiminin de halkla bir bağı yoktu. Ayrıca İttihat ve Terakki, Osmanlı Türk Devleti'nin artık iflasın eşiğine gelmiş ve dağılmak üzere olduğunu göremiyor, inatla onu ayakta tutmaya çalışıyordu.

Oysa Osmanlı halkının hali içler acısıdır. Halkın içindeki köylü kesimi; ağır vergiler dolayısıyla devlete, hükümete küsmüştür. Açlık, sefillik, yoksulluk içindedir. Bu yoksulluk koşulları içindeki köylülük artık savaşa gönderilecek insan yığınından başka bir şey değildir yönetim açısından. İşçi sınıfı, Batılı anlamda ha var ha yok gibidir. İşçi sınıfı olmadığından, gerçek anlamda burjuva da yoktur ortada.

Gerçek anlamda bir burjuvazinin ve işçi sınıfının olmamasına karşın, hürriyet, özgürlük diyerek yola çıkan İttihat ve Terakki yönetimi yine de işçi sınıfına çok esnek davranmamıştır. Yurt içinde sayıları az olmasına karşın yaptıkları eylemlerle ses getiren demiryolu, tramvay, tütün ve kömür işçilerinin grevlerine karşı hoşgörü yoktur.

1908 Devrimi Türkiye'ye özgürlük değil kan ve gözyaşı getirmiştir. Vatan, millet adına ortaya çıkan ama emperyalist milliyetçilik güderek Alman hayranlığı uğruna milleti harplerde, cephede Alman subayların yönetimine; kaybedilen vatan topraklarını da emperyalist devletlerine bırakmıştır.

Bunlardan dolayı Ethem Nejat'ların, Abdülhamit rejimine karşı destek-

ledikleri İttihat ve Terakki, zamanla Abdülhamit rejimini aratır olmuştur. Durumun bu noktaya gelmesinde Meşrutiyet'in, halkı temsil etmemesinin yanında Osmanlı aydınlarının 1908 Jön Türk hareketini liberal bir harekete dönüştürme gayreti içinde bulunmalarının da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü liberalizm, Doğu kökenli Osmanlı halkına tamamıyla yabancı bir fikirdir.

Batı taklitçiliği ile Osmanlı'nın kurtulamayacağını anlayan Jön Türklerden bir kısmı, Osmanlıcılığa karşı Türkçülük fikrinin daha geçerli ve doğru olduğunu savunuyorlardı. Türkçülük fikri esas yükselişini Meşrutiyet'in son döneminde yaşamıştı. Ama bu dönemde bile İttihat ve Terakki içinde gerçek bir fikir birliği yoktu. İttihat ve Terakki; Osmanlıcı, Türkçü, İslamcı, sosyalist, mason, İngiliz, Fransız ve Alman yanlısı birçok aydını bir arada barındırıyordu. Tüm bu gerçekler nedeniyle İttihat ve Terakki, Osmanlı'yı ve Türkleri kurtaracak bir proje üretemediği gibi, aksine uyguladığı politikalarla Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmaktaydı.

Aslına bakılırsa İttihat ve Terakki ileri gelenlerin birçoğu bildiğimiz anlamda Türkçü bile sayılamazdı. Bunlara Türkçü, Turancı olduğu iddia edilen Enver Paşa'yı bile katabiliriz.

> Evet, Enver Paşa, ne Türkçü, ne Turancıydı. Çünkü o, her şeyden önce, Osmanlıcıydı... Enver Paşa demek, artık ve aynı zamanda, İttihat ve Terakki de demektir. İttihat ve Terakki'nin adı ise, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Fazla olarak da padişah, aynı zamanda halifedir. Yani bütün dünya Müslümanlarının dini reisidir. O halde Osmanlı hükümeti aslında, Osmanlıcı-İslamcı bir devlettir. Nitekim Enver Paşa da hem Osmanlıcı, hem İslamcıdır. Nutuklarında, yazılarında, Türkçülüğün, Turancılığın adı geçmez.[1]

Fakat şu gerçeği de ifade etmemiz gerekecektir. Cemal Paşa, Talat ve Enver'e göre daha Türkçü ve milliyetçidir. Bunu milliyetçi Türk Gücü Derneği'ne başkanlık yapmasından ve Türk Ocağı faaliyetlerine katılmasından ve desteğini hiç esirgememesinden anlıyoruz.

Evet, İttihatçı paşalar beceriksizlikleriyle Osmanlı Türk Devleti'ni batırarak gittiler ama yine de sonraki süreçte bu ülkeyi kurtarmak için verilecek olan Kurtuluş Savaşının tohumlarını da atmışlardır! Nasıl mı? Türk Ocağı'nın, Türk Gücü'nün kurulmasına destek vererek; Osmanlı Gücü ve Genç Dernekleri gibi paramiliter dernekler kurarak birçok vatansever ve milliyetçi gencin yetişmesine vesile olarak... İşte buradan yetişenler,

1 Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 490.

Kurtuluş Savaşı'nı kazanan ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran gençler olmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı'nı kazanmamızda İttihatçıların payı küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Çokça eleştirdiğimiz İttihatçı paşaların ve İttihatçıların bu haklarını da iade edelim. Tabii bu doğrularının onların birçok yanlış politikalarını aklamadığı da bir gerçektir.

Evet, İttihatçı paşalar tamamıyla Türkçü politika gütmediler. Daha ziyade Osmanlıcı bir siyaset güttüler. Fakat İttihatçıların bu Osmanlıcı tutumları Osmanlıcılığa karşı Ethem Nejat'ın da aralarında bulunduğu birçok Türkçü aydınının Türkçü çizgisini de netleştirecektir. Bu netleşme de Türkçülük propagandasının artırılmasına ve Osmanlı'nın kurtuluşunun ancak Türkçülükte olduğu savının yoğunlukla ileri sürülmesine neden olacaktır. Tabii bu noktada, Türkçülerle İttihat ve Terakki arasında bir kopma ortaya çıkmıştır. Türkçülerin, İttihat ve Terakki yönetimini eleştirmeleri kendilerine baskı olarak geri dönecektir.

Fakat şunu da hemen belirtmek gerekiyor. Başta Ethem Nejat olmak üzere birçok Türkçü, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Türkçülüğün yanında Osmanlıcılığı da savunuyordu. Ancak 1918 ve 1919 yıllarına doğru Osmanlılık fikrinin, yurdu kurtaracağına olan inanç yok olmuştur.

Kaldı ki, elde tam olarak doğrulayıcı bilgi ve belgeler olmasa da, Türkçü Ethem Nejat'ın 1918 yılına kadar İttihatçı olmasa da onlarla arasının iyi olduğunu biliyoruz! Eğer böyle olmasaydı 10 yıl gibi kısa bir süre içinde Maarif Müdürlüğü ve başka görevleri Eğitim Bakanlığı'nda alamayacağını düşünüyoruz. Ethem Nejat devletin idare edilişini ve eğitim politikasını eleştirmiştir fakat bu durum onda hiçbir zaman İttihatçı düşmanlığına dönüşmemiştir. Ta ki 1920 yılına kadar...

Tüm bu gerçeklere karşın Osmanlı'nın aydın ve yazarlarının bir kısmı, Osmanlı'nın dağılıp parçalanmasına karşı kurtuluş çaresini Osmanlıcılıkta, bir kısmı ise İslamcılıkta aramaktaydı. Artık büyük bir çoğunluk ise Türkçülükte karar kılmış, çok az bir kısmı ise sosyalizme yönelmişti. Tarih Türkçülüğü seçenleri haklı çıkardı. Fakat Rusya'da patlak veren 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Osmanlı'daki birçok Türkçü de komünizme ilgi duyacaktı. Bir kısım Türkçü, Osmanlı'nın yıkılmak üzere olması ve Türklerin artık tarih sahnesinden silinmek istenmesine karşı bir tepki olarak komünizme sempati duyuyordu. Kurtuluş çaresi olarak komünizmi görenlerin önemli bir kısmı gerçekte komünist olmayacaktı. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat gibi Türkçüler ise ilerleyen süreç içinde Türklerin ve dünya halklarının kurtuluşunun beynelmilel komünizmde olduğunu düşüneceklerdi.

Bir Türkçü ve Sol Parti: Milli Türk Fırkası

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Milli Türk Fırkası

Ethem Nejat, İttihatçı politikaların son bulacağı 1918 yılı sonuna doğru Maarif Nezareti tarafından Almanya'ya gönderilmişti. Burada sosyalist fikirlerle tanışan Ethem Nejat, yurda dönüşte Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kurucuları arasında yer alacaktır. Ethem Nejat bu dönemde *Kurtuluş* adlı sosyalist dergide yazılar yazdığı gibi, Almanya'daki Türk Spartakistlerinden Dr. Suphi Ethem'in (İsmail Suphi) yayınladığı *Beşer ve Tabiat* adlı materyalist derginin üçüncü sayısında *"Âli ve İptidai Darülmuallimlerimizde"* başlıklı bir yazısı da yayınlanacaktır.

Ethem Nejat bu makalesinde öğretmen okullarına çok ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Öğretmen okullarının sayısının arttığı tespitini yapıyor. Her sancakta öğretmen okulları olduğunu, başta Giresun olmak üzere kazalarda dahi öğretmen okulunun olduğunu fakat buna karşın eğitim kalitesinin düştüğü tespitini yapıyor. Sıra, yazı tahtası ve bir muallim temin eylemekle öğretmen okulu tesis etme imkanı bulunduğuna dair mevcut olan zihniyetin yıkılması gerektiğini ifade ediyor. İstanbul'daki Darulmuallimin-i Âliye'nin, milletin bütün milli ve manevi fedakarlığına rağmen Anadolu'ya muallim ihracatı yapamadığı gerçeğini ortaya koyuyor. Kalite olarak İstanbul Darülmuallimini'nin Avrupa'daki öğretmen okullarının kalitesinden aşağıda olmadığını, ama buna rağmen mesleğe olan bağlılıkta ve muhabbette azalma bulunduğunu, bunun giderilmesi gerektiğini yazıyor. Son olarak şahıslar merhametli ve nafiz oldukça halkın tedris ve terbiyesi davası mevhum bir iddia olur, diyor.

Bu yazısından anlıyoruz ki Ethem Nejat'ın eğitim ile ilgili düşüncelerinin sosyalist olduktan sonra da değişmemiştir.

Dr. Suphi Ethem ise daha önceleri *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe* gibi Türkçü-milliyetçi dergilerde yazılar yazmış, sonrasındaysa *Kurtuluş* oluşumu içinde bulunmuş bir kişidir. *Beşer ve Tabiat*'ın mesul müdürü ve yazarları arasında TSF üyesi Şevket Mehmet Ali [Bilgişin] de vardır.

Suphi Ethem ile Ethem Nejat'ın tanışıklıkları çok eskiye gitmektedir. Suphi Ethem, Ethem Nejat'ın 1913 yılında çıkarmaya devam ettiği *Yeni Fikir* dergisinde de yazılar yazmıştır. Öyle anlaşılıyor ki Ethem Nejat'ın birçok yeni fikri savunmasında Suphi Ethem'in çok önemli katkısı olmuştur. Ethem Nejat'ın *"Yeni Lisan"* fikrini savunmasında ve 1919 yılında Almanya'da sola kaymasında da mutlaka Suphi Ethem'in etkisi olmuştur.

Askeri Baytar Mektebi Nebatat ve Tabakat Muallimi Baytar Yüzbaşı Subhi Edhem Bey

Ethem Nejat sosyalist olduktan sonra İstanbul'da etkinliğini Türk Spartakist çevrede sürdürdü. Bilindiği gibi 1913 yılında Ethem Nejat'ın da yazdığı *İfham* kapatılmış (aslında bu dönemde *İfham*'da imzasının olduğu bir yazı göremedik, ama bu gazetede çalıştığını kendisi ifade ediyor.) gazetenin sahibi Ahmet Ferit Tek ise önce Sinop'a, ardından da Bilecik'e sürgün edilmişti. Sürgün hayatını tamamladıktan sonra ise 1918 yılında Kiev'e konsolos olarak tayin edilmiştir. 1918 yılından sonra da İttihatçıların yurt dışına kaçmasıyla beraber, Ahmet Ferit etkinliğini tekrar artıracak ve parti kurmak amacıyla çalışmalara başlayacaktır.

Ahmet Ferit Tek, bu çalışmaların sonucunda 9 Aralık 1919 tarihinde Milli Türk Fırkası'nı kurmuştur. Partinin kurucuları arasında Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Bey, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Emin Erişirgil, Zühtü İnhan Bey ve Dr. Adnan Adıvar yer almaktadır.

Milli Türk Fırkası'nın, siyasi programının 1. maddesine göre *"Türk dünya selameti emperyalist temayülleri ret ederek demokrat olmak iddiasında"* olduğu ve 10. maddesinde ise *"bir taraftan beynelmilel sosyalizm fikirlerinin inkişafını ve istikbalde dünya iktisadiyatının alacağı şekli düşünerek... Türk milletinin ahval-ı içtimaiye ve ruhiyesinin ve hal-ı hazırdaki ihtiyacına nazara alarak 'devlet kuvvetinin' ferdi emek yanında bir amil-i iktisadi olarak esas alan"* ifadelerine yer verildiği, sol bir iktisadı savunduğu görülmektedir.[2]

2 Yenal Ünal, *Ahmet Ferit Tek*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 177.

Milli Türk Partisi gibi milliyetçi bir partinin, aynı zamanda sol fikirleri esas alması bu topraklarda milliyetçilik ile solun aynı kökenden geldiğinin, ayrılmaz bir ikili olduğunun da bir başka göstergesidir.

Bir Türkçü parti emperyalizme karşı kuruluyor, bu Türkçü parti sosyalizm fikirlerini esas almayı da gerekli görüyor ve en önemlisi bu Türkçü parti halkçılığı ve devletçiliği esas alıyordu. Bu Türkçü partinin yayın organının adı yine *İfham* oluyor ve Ahmet Ferit Tek yazılarına devam ediyordu. Bu parti iddia edildiği sosyalist bir parti değildir, ama sola yakın bir partidir diyebiliriz. Özetle Türkçü ve sol bir partidir.

Hatta bu partinin sola olan yakınlığı Bakü'deki TKP raporlarına da girecektir:

> Türkiye'nin o zamana kadar belirli bir parti programı bulunmayan Kuvai Milliye hükümeti, milletvekillerini ve taraftarlarını toplayarak bir program kabul edip "Halk Zümresi" adı altında yeni bir parti kurdu. Partinin program raporunu Maliye Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey sundu. Geçen yıl, kimi arkadaşlarıyla birlikte Ahmet Ferit Bey, bahis konusu programa yakın ilkelere dayanan Türk Millet Partisi'ni [Milli Türk Fırkası olmalı- YY] kurmuştu. Bu parti gibi, diğeri de milli ve devletçi sosyalist partidir.[3]

Milliyetçi bir partinin sosyalist gelişmeleri dikkate alması tepkileri de beraberinde getirmiştir. *İfham* gazetesinin 23 Teşrinevvel 1919 tarihli ikinci sayfasında *"Milli Türk Fırkası Etrafında"* başlıklı yazıda; *"Tarik'te Milli Türk Fırkası'ndan kısaca bahis ediyor. Fırka programında çıkarılan alelacele hülasada esaslı bir ... bulmuştur: 'Fırka sosyalizm fikirlerinin memleketimizde inkişafını memnuniyetle telakki etmekte' deniliyor. Halbuki Milli Türk Fırkası programında sosyalizm fikirlerinin inkişafından ne memnuniyetle ne mahzuniyetle bahis etmiş değildir."* tespitinde bulunulacak, bu yazının hemen altında ise, *"(Yirminci asır) refikamız Milli Türk Fırkası'nın programında etaizm -devletçilik- bulunması münasebetiyle Devlet Sosyalizmi diye bir baş makale teşir ediliyor. 'Devlet Sosyalizmi'ni tarif ve izaha çalışılıyor."* yazılacaktır.

Bu yazılardan anlaşılıyor ki *İfham*'ın yani Milli Türk Fırkası'nın milliyetçiliğin yanında sosyalizm ilkelerini dikkate alması gazeteyi ve partiyi biraz zor durumda bırakmış ama ortaya koydukları fikirlerin arkasında durmayı da bilmişler. Hele hele Milli Türk Fırkası'nın devletçi olması

3 Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-1*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2004, s. 108.

nedeniyle *"Devlet Sosyalizmi"* ni izaha çalışmaları dikkate değer bir konu.

1918 yılına kadar Türk Ocağı'nda çalışanların büyük bir kısmı İttihat ve Terakki Partisi'ne yakın iken bunların çoğunu, hatta eskiden İttihatçı olanlarını bile, 1919 yılında Milli Türk Fırkası'nın içinde görüyoruz. Eski İttihatçı-Türkçü olup sonradan sosyalist olanların milliyetçi Milli Türk Fırkası'na yakın durduğu gibi Türk Ocağı ile bağlarının devam ettiğini görüyoruz.

Karakol Cemiyeti'nin kurucularından Vasıf Karakol

Bu dönemde, sonradan sosyalist olan eski İttihatçı-Türkçülerden Mehmet Vehbi Bey Türk Ocağı'nda *"İktisadi Sınıflar Mücadeleleri"* hakkında konferans veriyor. Yine 13 Aralık 1919 tarihli *İfham* gazetesinin haberine göre Türkiye Sosyalist Fırkası'ndan muallim Sadi Bey'in *"İstanbul'un Ehemmiyeti ve İstikbali"* hakkında konferans verdiğini okuyoruz.

Milli Türk Fırkası, Karakol Cemiyeti ve Sol Faaliyetler

Milli Türk Fırkası gibi bir partinin sosyalist fikirleri savunmasında ise şaşılacak bir durum yoktur çünkü Milli Türk Fırkası mütareke döneminde İstanbul'da kurulmuş bir partidir. İstanbul'da, mütareke döneminde, en faal siyasi çalışmalarda bulunanlar ve bağımsızlık mücadelesinde en ön planda olanlar işçi örgütleri ve sosyalist partilerdi. İttihat ve Terakki'nin gizli yapılanması Teşkilatı Mahsusa dağılmış, Talat Paşa'nın emri ile bunun yerine Kara Kemal ve Kara Vasıf Beyler tarafından Karakol Cemiyeti kurulmuştu. Milli Türk Fırkası'nın kurucuları arasında Karakol Cemiyeti'ne yakın kişiler de bulunuyordu. Karakol Cemiyeti'ne yakın olan kişiler de bu dönemde sosyalistlerle ilişki kuruyordu. Bu ilişkiler fikir alanında da gelişecekti. Bu ilişkilerden biri şöyle ifade ediliyor:

Shalva Eliava (İlyava) -yüksek rütbeli bir Sovyet subayıdır- 1919 kışının başlarında gizlice İstanbul'a gelmek suretiyle, "Sol" hareket-

lerle hiçbir münasebeti bulunmayan ve vatansever İttihatçılar tarafından teşkil edilip idare olunan ünlü "Karakol Cemiyeti" ile temas kurmuştur.[4]

Kara Vasıf (Vasıf Karakol), Atatürk'e göndermiş olduğu raporlarda İstanbul'daki Milli Türk Fırkası'nın kendilerine bağlı olduğunu yazacaktır. Ayrıca Rasih Nuri İleri'ye göre:

> Karakol Cemiyeti İstanbul'daki sol kanatla güçbirliği yaparak Milli Mücadele için istihbarat ve yardım ve silah temini ile uğraşan, üyelerinin büyük bir çoğunluğu kahraman subaylar olan bir teşekküldür ve Heyeti Temsiliye'ye bağlıdır.[5]

Türkçü olduğu kadar sola da yakın duran kişilerin arasında Kemalizme yakın olanlar da vardı. Karakol Cemiyeti'yle ilişkileri olan Milli Türk Fırkası'nın, aslında Talat ve Enver Paşa'dan çok Atatürk'e yakın olduğunu söyleyebiliriz. Onlar da zaten tüm yayınları boyunca bunu dile getirmişlerdir. Bu partinin asıl amacı ise kaynaklarda "*milliyetçi ve sosyalist grupları bir halk cephesi halinde birleştirip, Kemalist hareketi desteklemek üzere, seçimlere girerek mücadele etmekti.*" ifadeleriyle anlatılmaktadır.[6]

Türkçülerle sosyalistlerin ilişkilerine örnek olarak Milli Türk Fırkası'nın üyelerinden Dr. Adnan Adıvar'ı da verebiliriz. Adıvar'ın ismini daha sonra Yeşil Ordu örgütü ve Resmi Türkiye Komünist Partisi içinde de göreceğiz.

Buna yakın bir başka örnek ise Kara Vasıf'ın Karakol Cemiyeti'ne bağlı çalışan Baha Sait ve milliyetçi sosyalist Nüzhet Sabit'in, Bakü Doğu Halkları Kurultayı'na katılmalarıdır fakat bazı kaynaklarda Nüzhet Sabit'in 6 Ocak 1920'de öldüğü için Doğu Halkları Kurultayı'na katılmasının mümkün olmadığı yazılmaktadır.[7]

Evet, bir zamanların Türk Ocağı üyesi Baha Sait, Bakü'deki Türkiye Komünist Teşkilatı'nın üyesi de olmuştur. Ruslarla yapmış olduğu antlaşma Atatürk'ün tepkisini çekince bu dönemde Enver Paşa ile olan ilişkisini de kesecektir. Bir başka ilginç örnek ise, İttihatçı ve Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Dr. Bahaattin Şakir'in de Doğu Halkları Kurultayı'nda "Doğuda Eylem ve Propaganda Kurulu"na seçilmiş olmasıdır. Ayrıca, Bahaattin Şakir

---

4 Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Cemiyeti*, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2006, s. 113.

5 Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 111.

6 George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 63.

7 Cüneyd Okay, *Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit, Hayatı-Kişiliği-Fikirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 27.

TKP'nin Birinci Kongresi'ne Trabzon kayıkçıları namına delege olarak katılmıştır.[8]

Bahaattin Şakir

Mehmet Talat Paşa'ya yakınlığı ile bilinen Bahattin Şakir, bu dönemde Enver Paşa'ya çalışıyordu. TKP Kongresi'ne Trabzon kayıkçıları namına katılması da bu yüzdendir. Kongreye bir ajan olarak sokulmuştur. Gerçi Bahaattin Şakir kongreye delege olarak kabul edilmeyecekti ama bir yerlerden gelen baskılara karşı koyulamadığı anlaşılıyor.

Karakol Cemiyeti'nin çalışmaları aynı yıl içinde 16 ve 29 Haziran 1919 tarihli Komintern kayıtlarına da geçecektir. Cemiyet, "*İstanbul'daki Türk Komünist organizasyonu ve komünist grubunun, Türkiye'de çalışanlarının 4K PKII (6) memleketin durumu, askeriyedeki durumu Türkiye'deki isyan hareketi ve onu organize ettiği 'Karakol' hakkında parti içi organizasyon ve diğer soruların raporu.*" ifadeleriyle anılacaktır.[9]

Bu raporların doğruluğu şüpheli olsa bile yine de bazı gerçekleri yansıttıklarını söyleyebiliriz. Raporda şu sözler de yer almaktadır:

> Türk Sosyal Demokrat Parti, bu parti daha organize çalışmaktadır. Sosyal patrikhanelerin [Partiler olmalı!- YY] başında masonların olduğunu biliyordu. Parti başında eski Türk sosyal demokrat Hilmi vardır. *İştirak* [*İdrak* olmalı- YY] adında gazeteleri vardır. Fakat antanta adamları tarafından kapatılmıştır. Ve *Kurtuluş* dergisini yayınlamaktadırlar. Son zamanlarda sosyal demokratlar *Yeni Dünya* gazetesi ve *İleri* dergisini yayınlamaktadırlar.[10]

Birincisi, Sosyal Demokrat Partisi başkanı Dr. Hasan Rıza'dır. İkincisi, Sosyalist Hilmi, Türkiye Sosyalist Partisi'nin başkanıdır. Üçüncüsü, *Kurtuluş* dergisini yayınlayan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'dir ve bil-

8 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatlarının Birinci Kongresi*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008, s. 253.

9 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 118, Rusça.

10 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 129, Rusça.

diğimiz kadarıyla Sosyal Demokrat Partisi'nin herhangi bir yayın organı da yoktur. Dördüncüsü İstanbul'da Mustafa Suphi'nin gönderdiği *Yeni Dünya* gazetesini yayınlayanlar yine *Kurtuluş* çevresidir, yoksa Türkiye Sosyal Demokrat Partisi değildir. Mustafa Suphi'nin gönderdiği *Yeni Dünya* gazetesinin dağıtımını Ethem Nejat'ların yaptığını Cemile Nevşirvanov'un anılarından biliyoruz.[11]

Sosyalist Hilmi'nin diktatörce yönetimine karşın parti içinden bazılarının (örneğin Mustafa Fazıl Çun) cephe kurmak amacıyla diğer partilerle işbirliği yolunu seçtiğini daha önceden biliyorduk. O nedenle bazı Türkiye Sosyalist Partisi mensuplarının veya Sosyal Demokrat Parti mensuplarının, TİÇSF'nin yayın organı *Kurtuluş*'u ve Mustafa Suphi'nin Kırım'dan yolladığı *Yeni Dünya* gazetesini yayınlanması veya dağıtımı işini yaptıkları iddiasının doğruluk payı olabilir. Kaldı ki o dönemde partileri ve yayın organları kapatılan sosyalist parti mensuplarının, yine o dönemde yayınlanan *İleri* gazetesinde yazı yazdıklarını biliyoruz. Pekâlâ, bu gazetenin yayınlanması ve dağıtımı işini de üstlenmiş olabilirler.

İki Kardeş Yayın: *Kurtuluş* ve *İfham*

Karakol-Bolşevik ilişkilerinden anlıyoruz ki, Türkçülerin yanında İttihatçıların da sosyalistlerle ilişkileri vardır. Bunun iyi örneklerinden biri Muhittin Birgen'dir. İstanbul'da İttihatçıların yayın organı olarak yayınlanan *Tanin* gazetesi muharriri olan Muhittin Birgen, yine bu dönemde Almanya'dan gelen Spartakistlerle ve Sovyet yetkilileriyle ilişkiler kurmuştu. Hatta Muhittin Birgen, kendisini tanımlarken İttihat ve Terakki'nin sol kanadına mensup olduğunu iddia etmiştir.[12]

İttihatçıların sosyalizmle ilişkilerine bir başka örneği ise *Tanin* gazetesinin üç kurucusu olan Hüseyin Kazım Kadri, Hüseyin Cahit ve milliyetçi Tevfik Fikret'in önce Yeni Zelanda'da, daha sonra da Manisa'da komün kurma hayallerinde görebiliriz.[13]

Bu örneklerden de görüldüğü gibi İstanbul'da kurulmuş olan, İttihatçılara ve Kuvayı Milliye'ye yakın Milli Türk Fırkası'nın ve diğer milliyetçi oluşumların, dönemin en popüler ideolojisi olan sosyalizmden kendilerini

11 Cemile Selim Nevşirvanova, vd., (Der: Erden Akbulut), *Milli Azadlık Savaşı Anıları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2006, s. 98.

12 Emel Akal, *Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2002, s. 108.

13 Emel Akal, age, s. 46.

tecrit etmesi mümkün değildi. Zaten sosyalistler de milliyetçi kesim ile olan bağlarını koparmayacaklardır.

Milli Türk Fırkası'nın yayın organı olan *İfham*'ın 2 Şubat 1920 tarihli sayısında, daha önce II. Meşrutiyet döneminde Türkçü kimliği ile yazan Ethem Nejat'ın, sosyalist kimliğine rağmen yine de bir makalesi yayımlanacaktır.

2 Şubat 1920 tarihli *"Muallimlerin Düşmesi Nasıl Önlenebilir" (Muallimliğin Sukutunun Mana)* başlıklı makalesinde Ethem Nejat; *"Muallimler büyük ve cemiyete pek müfid olan faillerinin her ferdinin nefi ve hukukunu temin edecek kuvvet ve vasıtalara sahip oldukça, her mürebbi yuvasında tok ve müsterih yaşadıkça mesleği kurtaracaklardır. Halas yolu muallimin kendi elinde kendi kudretine, fakat muallim bunu bilmiyor, istimal edemiyor. Zavallı vatanperver ve cesur dostlarının bana sordukları nasıla hülasaten cevap vereceğim."* diyerek, öğretmenlerin haklarını tek başlarına savunmaları yerine cemiyet halinde faaliyette bulunmaları gerektiğini savunmaktadır.

Ayrıca bu yazısında, öğretmenlerin fikir ve kafa işçisi olduğunu, öğretmenlerin başlarında bulunanların ise sermayedarlara satılmış olduğunu ve bu nedenle *"Muallimlerimiz hem pek sevdikleri meslekleri ve vatanları hem kendi şahsi menfaat ve hayatları için bu nevi teşkilatları aramalı bulmalı tesis eylemelidirler."* görüşündedir. Öğretmenlerin hangi sınıfa ait olduklarını bilmeleri ve ona göre örgütlenmeleri gerektiğini anlatmaktadır.[14]

Ethem Nejat'ın *İfham* gazetesinde görebildiğimiz toplam dört yazısı yayımlanmıştır. Bunların üçünde muallimliğin çökmesi konusunu irdelenirken, diğer yazısında *"Çocuklar ve İşçiler"* başlığı altında sosyalizm meselelerini konu almıştır.

Ethem Nejat, *"Muallimliğin Sukut Etmemesi için"* başlıklı yazısı, vapurda arkadaşı ile muallimlik üzerine yaptığı bir konuşması ile başlıyor. Ethem Nejat'ın *İfham*'da çıkan *"Muallimler Sukutda"* başlıklı yazısının sadece *İkdam* gazetesinde bir yazı ile konu edildiğini ve etraflıca tartışılmadığını yazıyor. Bu konunun bir benzerini 1918 senesi Temmuz ayında günlük gazetelerin birinde *"Harpten Sonra Maarif"* başlıklı yazısında irdelediğini, harpten sonra yeni bir mektep, yeni bir cemiyet, yeni bir muallim olacağını yazmış. Savaş sırasında harbe akıtılan bütçenin savaş sonunda eğitime akıtılacağını, bunun bilincinde olarak öğretmenlerin göç

14 İsmail Göldaş, "Öğretmen Örgütçülüğünün Öncülerinden Ethem Nejat", *abece*, Ocak 1988, sayı 22, s. 7-8; "Ethem Nejat'ın Öğretmenlerle İlgili Bir Yazısı", *Katkı*, 15 Ekim 1970, sayı 2, s. 17-19.

Lem'i Nihat

ve tehcirinin önlenmesi gerektiğini yazıyor. Ve yazısının sonunda 8 maddelik bir öneri sunuyor.

Dikkat edilirse sosyalist olmadan önce 1918 yılı Temmuz ayındaki bir yazısına atıfta bulunması, sosyalist olduktan sonra siyasi fikir ve eğitim görüşünün değişmediğinin bir diğer kanıtıdır.

Sosyalizmi konu edinen *"Çocuklar ve İşçilik"* başlıklı yazısında: *"Serbesti sa'y-ü amel ve rekabet düstur ittihaz (kabul) eden liberalizmdir... (okunamadı) hazırda ve insaniyet fikirleri karşısında artık sukut (çöken) ve intiras etmekte (mahvolan) olan liberalizm çalıştırma ve işletme meselelerinde hiçbir vakit merhametli olmamıştır."* tespitini yapıyor. Yazısının devamında özetle, sermayedarların çocukların kendi haklarını savunamayacağını bildiği için az bir para ile çalıştırarak karlı kazanç elde ettiğini, emeğini sömürdüğünü yazıyor. Oysa çocuk işçiler için bir kanun düzenlenmemiş olmasına rağmen Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun 1. ve 77. maddelerinin eğitim çağında olan çocukların çalıştırılarak eğitimden mahrum bırakılamayacağını ifade ettiğinden bahsediyor. Kanunun 7 ile 16 yaş arasındaki çocukları tahsil yapmaya mecbur ettiğini iddia ediyor. Alınan bir habere göre ise bu durumun yeni bir kanunla düzenleneceğini yazıyor.

İfham, Türkçü bir gazete olmasına karşın Lenin'in ve Troçki'nin resimlerini de basacaktır. Bunun da ötesinde, Fransız Komünist Partisi'nin Türkiye'deki Kurtuluş Savaşı'nı desteklemesine dair birçok yazı yine *İfham*'da yayınlanacaktır.

Almanya'da bulunduğu sırada Spartakist hareketten etkilenen Türk Spartakisti Lem'i Nihat'ın sosyalist *Kurtuluş* dergisinde yayınlanan *"Hortlak"* adlı hikâyesi, 25 Eylül 1919 tarihli *İfham*'da da yayınlanacaktır. Bu yayında *"İfham, merhum arkadaşımızın (Lem'i Nihat) hikâyelerini sırası ile neşredecektir."* denilmektedir. Lem'i Nihat'ın *İfham*'da *"Minyatürler"*

başlıklı bir yazısı daha yayınlanmıştır.[15]

Öyle anlaşılıyor ki İfham'ın Başyazarı Hüseyin Ragıp Baydur ile Lem'i Nihat iki eski dost olduğu gibi *İfham* ve *Kurtuluş* yazarlarının birçoğu da yine eski dostlardır.

Hüseyin Ragıp Baydur ile Ethem Nejat da iki eski dosttur. Aynı süreli yayınlarda birlikte çalıştıkları olmuştur. 1919'da Almanya'ya Öğrenci Müfettişi olarak gönderilen Hüseyin Ragıp Baydur da Almanya'da Spartakist faaliyetlerden etkilenerek sosyalist olmuştur. Ethem Nejat'ın *İfham*'da makale yayınlamasını Hüseyin Ragıp ile olan dostluğuna bağlamak gerekir.

Mehmet Vehbi Sarıdal'ın *"Sosyalizm Felsefesinden: Tarihi Maddiyatçılık Burjuvaya Göre Tarih"* başlıklı yazısı *İfham*'ın 6 Ekim 1919 tarihli sayısında yayınlanacaktır. Bunun yanında Nafi Atuf Kansu'nun *"Terbiye Buhranı"* ve *"İzcilik"*, Suphi Ethem'in *"Tenkit: Bergson ve Felsefi"*, sosyalist Sadık Ahi'nin (Eti) *"Bizdeki Sosyalistler Ne İstiyor"*, Bakü TKP Kongresi'ne katılacak milliyetçi Feyzullah Sacit Ülkü'nün *"Türk Kadını"* yazıları ve *"Güzel İzmir"* şiiri yayınlananlardan sadece birkaç tanesidir. Yine Almanya'dan gelen Türk Spartakist, *Kurtuluş* yazarı Falih Rıfkı Atay da *İfham*'ın haftalık edebi ilavesinde yazı yazacaktır.

Kurtuluş ile *İfham* yazarları arasındaki yakınlığa sayısız örnek gösterebiliriz. Mesela, Milli Türk Fırkası Başkanı "Sabık Nafia Nazırı (Ahmet) Ferit (Tek)" için ve Milli Türk Fırkası'nın üyesi olup daha öncesinde de Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında bulunan ve *İfham*'ın her iki dönemde de yazarlığını yapan, iktisat muallimi Mustafa Zühtü (İnhan) Bey adına da *Kurtuluş* mecmuası yazarı Mehmet Vehbi'nin [Sarıdal], 1919 yılı mebus seçimleri için oy istemesini gösterebiliriz. Mehmet Vehbi Sarıdal'ın, Ahmet Ferit ve Mustafa Zühtü İnhan adına oy istemesini nasıl yorumlamamız gerekir acaba?

Yine aynı şekilde, Türk Ocağı üyesi ve *İfham* yazarı Hüseyin Ragıp (Baydur) sosyalizme yakın bir çizgide olduğu için Mehmet Vehbi Sarıdal tarafından Ekim ayı içinde yapılacak seçimlerde sosyalistler tarafından desteklenecek adaylar arasında gösterilecektir. Mehmet Vehbi Sarıdal'ın desteklenecek aday listeleri 10 Teşrinevvel 1335 [Ekim 1919] tarihli *İfham*'da yayınlanmıştır.[16]

Yaklaşan seçimlerde desteklenmesi gereken mebus adayları konusunda ilginç makale de TİÇSF'nin kurucularından ve Ethem Nejat'ın çok ya-

15 A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*, May Yayınları, İstanbul, 1975, s. 530.
16 "1919 Seçimlerinde Sosyalistlerin Adayları", *Katkı*, Şubat 1975, sayı 11, s. 13.

Hüseyin Ragıp Baydur

kın dostu Ahmet Akif'in refikası (eşi) Naciye Akif'in 23 Teşrinevvel 1919 tarihli *"Benim Mebuslarım"* başlıklı makalesidir. Milli Türk Fırkası'ndan Ahmet Ferit (Tek), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), şair Mehmet Emin (Yurdakul), Hüseyin Ragıb (Baydur) gibi isimleri; TİÇSF'den Ethem Nejat, Mehmet Vehbi, Şefik Hüsnü, Süleyman Efendi gibi isimlerin seçilmesi yönünde görüş bildiriyor. Makalesinde ise sosyalizm propagandası yapmayı eksik etmiyor. Yazısında kadınların ezilmişliğinden bahsediyor ve intihabatta (seçimde) sosyalist mebus isteriz diyerek ekliyor: *"...sermaye sahipleri onların politika adamları fukara sınıfını her zaman her yerde aldattılar ve her zaman aldatacaklar. Haksız olarak zenginlerin altında kalan sermayeden fukara sınıfların da istifade etmesini dosdoğru isteyen meslek hangisidir? Şüphesiz sosyalizm."*

Mete Tunçay, Milli Türk Fırkası üyesi İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun, Ethem Nejat ile ilgili anısına yer verdiği *Yeni Adam* dergisinde yazdıklarını şöyle aktarır:

> *"Hayatım"* tefrikalarının 112'ncisinde; başında bulunduğu Şemsülmekatib'e öğretmen ararken kendisine tavsiyede bulunabilecek, emniyete layık biri olarak onu (Ethem Nejat'ı) zikrediyor: "Benim tanıdığım böyle adamlardan merhum Ethem Nejat vardı. Ethem Nejat idealist ve inkılâpçı bir terbiyeci idi. Manastır'da Darülmuallimin Müdürlüğü etmiş, birçok talebe yetiştirmişti. Ethem Nejat'a çok inanıyordum. Fikrimi kendisine söyledim. O bana, 'sizin istediğiniz gibi iki genç muallim var, onları göndereyim' dedi. Bu muallimlerden biri Ahmet Nuri, diğeri Behram Lütfü idi. İkisini de aldım. Bunlardan Ahmet Nuri Şemsülmekatip'te benimle birlikte ve benden sonra Nişantaşı Sultanisinde muallimlik ve Çamlıca İnas Sultanisi'nde (Kız Lisesi) memurluk ettikten sonra Cihan Harbi yıllarında verem olup ölen Ahmet Nuri'dir. Behram Lütfü ise, şimdi Sivas ortaokulu müdürü olacaktı."[17]

17 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, 2000, s. 148-149.

قورتولوش

- سوسیالیزمدن بحث ایدر علم وصنعت مجموعه سی -

مرکز تورکیه ده نشر اولونور : : اداره محل: بهچه قاپو جامعی ۱۶ - بیتجی کتبخانه سی

۲۰ تشرین اول ۱۹۱۹ ثمنی : ۲

یلرنگ پروله تاریا

مرقومه: ثابت حسن

یلرن نجون تورکیاده پرولتاریا یرینه بیلرن پروله تاریا صنفی وجود پولدیغنی ۲ پر اعتراف ایدیلر :

عزیز همشهریلرم ،

بگلی کونکی اعتصاریکزدن بری اوزون اوزون دوشونوروز ، خاطرات تاریخیه می وحاضر ، مادّه مشاهداتی دها اجیق بر الکدن کیرمکه ، دها سبقی بر دقیقه تابع طوتمه سوق ایتدی . بو احوال فکر محصولی اولارق یلرنگ ترک جمعیتک اقتصادی و اجتماعی شرائط داخلی ، یانمن برآتیده اکتساب ایتمک مجبوریتنده بولندیغی معیشت اشکال صانکه دسائیده توسم ایتدی .

سز دخی بکز ، بکز ، ویره اکاده کزلک مشاهده قسمی حقیقت حاله مطابق بولدیغی اعتراف ایتمکده طی ایدرم ، اوت ، بشمریکز ، که : ترکیاده سوسیالیزم ، مجرد اسمنده بر انقلاب حصول بولمشدن مقدم رقی بر کلمه در . تمامکسزده بیوک صنایع موجود اولمدیغی کبی ، طبقی بوتک قوت امارسنده باشلیان پرولتاریا صنفی ده بوقدر . کوچک بر یلی رسمی وار ، بو دخی قاریشیق دکل ، پراز دقه رایحه طاشیان ۴۵ اوروپدکی اتحادیه لرینک کتیوجک مجدد وتعدین نقطه نظریه لینه دها مساعد بر حیات کیرمکه مو اعلان حرب ایدیلر . روحیه اراده اولور . هر حالده موقع خلق ایچون پرولتاریا یرینه چوق برمقدار اندر . احلیزلک کشه سی جنبه لک اضافه ایله تأمین معیشت ایدنلره حکومت ماشیه کیان عسکری وملکی مأمور سوروکی تشکیل ایدر . نواح قسم اهالی ارامسه ، اپ ، ایشجیلر یاشده اولدیندن دها یوک بر کتله معیشت مجادله سنه مغلوب ، بر محرومیت حیاتی کیرمکه محکوم اولانلره تصادف اولونور .

اخلاق اراسنه کیردیکی روحی تحلیلات پیلاسیچی اولورسه ، ایکنجی شایان آرزو اولان چوق مادی مشاهده ذهنده حزن آور بر معلومات مجموعه تک ، ساری بر خستالق کبی ، حکم سوروبکی مشاهده اولدیر . هر اردده - کچمز . بدن اختیاریه قدر - رجحان کیجمسنک ابدی فراکتاری ایچیده بویان ماه لرک ، باطل اعتقادلر . چوق تصیرلره مسابع اولارق . کوسترمیلی رسمی وار خصوص قاریشیق دکل ، پراز دقه رایحه طاشیان ۴۵ اوروپدکی اتحادیه لرینک کتیوجک مجدد وتعدین نقطه نظریه لینه دها مساعد بر حیات کیرمکه مو اعلان حرب ایدیلر . روحیه اراده

Sosyalist Kurtuluş mecmuası (20 Ekim 1919, sayı 2)

İFHAM

İfham gazetesi (18 Aralık 1919, sayı 138)

18 Aralık 1919'daki seçimlerde Milli Türk Fırkası'nın gösterdiği adayları gösteren resimler (saat yönünde):

Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Adnan Adıvar, Mustafa Zühtü İnhan

Ethem Nejat'ın İfham gazetesindeki yazıları:

1. *Muallimliğin Sukut Etmemesi için, sayı 155, 4 Ocak 1919, s. 2.*
2. *Muallimlik Sukutta, sayı 147, 27 Aralık 1919, s. 2.*
3. *Sosyalizm Meseleleri, sayı 163, 12 Ocak 1919, s. 2. "Çocuklar ve İşçilik"*
4. *Muallimliğin Sukutunun Mana sayı 182, 2 Şubat 1920, s. 3.*

İsmail Hakkı Baltacıoğlu

Aradan yıllar geçecek, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun anılarında Ethem Nejat'ın öğrencisi olarak bahsettiği muallim Behram Lütfü, yine kendisi gibi öğretmen olan Mustafa Nuri ile birlikte Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Eskişehir şubesinde birlikte çalışacaklardır. Behram Lütfü, Ankara'da yapılan Türkiye Komünist Partisi'nin İkinci Kongresi'nde (1922) üye de seçilecektir. Behram Lütfi ayrıca Ethem Nejat'ın Eskişehir'de açmış olduğu Turan Numune Mektebi'nin ikinci müdürlüğünü de yapmıştır.

Burada merak ettiğimiz acaba bu sosyalist Behram Lütfü, *Yeni Fikir* dergisinde milliyetçi yazılar kaleme alan, Cumhuriyet döneminde de milliyetçi faaliyetlerde bulunan Behram Lütfü Altay Bey midir? Aynı şekilde Cumhuriyet döneminde Arif Oruç'lar ile mahkemede yargılanan ve ceza alan Behram Lütfü acaba bu Behram Lütfü müdür?

Kuvvetle muhtemel öyle gözüküyor. Behram Lütfü, Ethem Nejat'ın çıkarmış olduğu *Yeni Fikir* dergisinin yazarları arasında görüldüğü gibi, 1919 yılında Eskişehir'de çıkan ama kendisini görme imkanı bulamadığımız *İşçi* gazetesinin de yazarı olduğu görülüyor. Bu durumu Türkiye'de ilk sosyalistlerin Türkçü, Turancılar arasında çıktığını gösteren bir başka kanıt olarak gösterebiliriz.

Türkçülerle sosyalistler arasında bu yakınlaşmaların olduğu bir ortamda İstanbul'da sosyalist parti ve örgütler aynı zamanda yoğun bir basın faaliyeti içindeydiler. Sahipliğini Ethem Nejat'ın, mesul müdürlüğünü ise Mehmet Selahattin'in yaptığı *Kurtuluş* yine bu dönemde, 20 Temmuz 1335 [1919] tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Bu sosyalist gazetede Türkçü kimliği ile tanınıp aynı zamanda sosyalizme de yakın olan kişilerin yazı ve röportajları da yayınlanacaktır.

Milli Türk Fırkası üyelerinden İsmail Hakkı Baltacıoğlu da sosyalistlerle ilişkilidir. Hatta sosyalizme yakın fikirleri de vardır. Kendisiyle sosyalizm üzerine yapılan bir söyleşi *Kurtuluş*'ta yayınlanacaktır. Görüldüğü gibi kendini sosyalist veya Türkçü olarak tanımlayan kesimler birbirine düş-

man değil, dosttur.[18]

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile Ethem Nejat'ın dostluğu da çok eskidir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ethem Nejat'ın Manastır'da Darülmuallimin'de müdürlük yaptığı dönemden beri çıkarttığı *Yeni Fikir*'de birçok yazı kaleme almıştır. Daha öncesinde de *Çocuk Dünyası* adlı mecmuada birlikte çalışmışlardır.

Ne tesadüftür ki aradan yıllar geçtikten sonra İsmail Hakkı Baltacıoğlu *Yeni Adam* adlı gazetenin sahipliğini yapacak ve gazetesinde başta Suphi Nuri İleri olmak üzere Hüsamettin Bozok, Servet Yasarıoğlu, Yunus Kazım Köni, Enver Naci Gökşen gibi solcu yazarlar çalışacaktır.[19]

Milliyetçi Aydınlar ve Milli Sosyalist Ethem Nejat

Halkçı ve devletçi olmanın "komünist olmak" olarak algılandığı dönemin çok öncesinde, 10 Kanunusani [Ocak] 1919 tarihinde Yusuf Akçura, *İfham* gazetesinde; *"İktisadiyat ve içtimaiyatda halkçılık ve devletçilik [i]bdailerinin Türk halkının ruh ve ananesine menafı haliyle ve müstekbalisine en uygun olduğuna hakka ve muasır efkara dayanılarak Türk milletini vahdet milliyesi ve bir Osmanlı devletinin istikbal siyasiyesi muhafaza olunacağına kanidir."* diyor.

Özetle halkçılık ve devletçiliğin Türklerin ruhuna, ananesine, yararına, geleceğine en uygun olduğuna; böylelikle hakka ve iş yapma fikrine dayanılarak Türk milletinin birliği ve Osmanlı'nın kurtuluş siyasetinin korunacağına inanıyor.

Yusuf Akçura'nın bu fikirlerinde bazı dalgalanmalar da yok değildir. Yukarıda verdiğimiz beyanatın üç buçuk ay öncesinde, yani 23 Teşrinevvel [Ekim] 1919 tarihinde *İfham* gazetesinin kendisiyle yaptığı mülakatta *"Sosyalizm hakkında ne düşünüyordunuz?"* sorusuna cevaben sosyalist olmadığını açıkça söylemesine karşın *"...menkul veya gayri menkul emval (mal) ve emlakın devlet tarafından birden bire veya yavaş yavaş zabt ve temlikata (kazandırmaya) taraftar değiliz."* diyerek devletçiliği de eleştirdiğini görüyoruz. Bu dönemde fikirleri tam olarak netleşmemiş olsa gerek.

O dönemde birkaç istisna dışarıda tutulursa, Marksistler ile Türkçülerin aynı dergi ve gazetelerde birbirlerine saygı duyarak yazabildikleri gö-

18 Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş 1 Mayıs 1919-Şubat 1920*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2007, s. 213-214.

19 Rasih Nuri İleri, *Kırklı Yıllar-5*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2006, s. 201-202.

rülmektedir. Örneğin Türk milliyetçilerinin dergisi *Türk Yurdu*'nda Rus Marksisti Parvus Efendi (Aleksander İsrael Helphand) gibi bir isim dizi halinde yazılar kaleme alabilmiştir. Hatta Türkçülerimizin büyük bir çoğunluğu sosyalizmin bazı tezlerini kabul ediyor ve yakınlık duyuyordu. Bu nedenle, Yusuf Akçura gibi halkçı-devletçi çizgideki aydınlara hep solcu gözüyle bakılmıştır. Onun sola yakınlığı *Türk Yurdu*'nda Marksist Parvus Efendi'ye yer açmasıyla daha da belirginleşmektedir.

II. Meşrutiyetten itibaren Osmanlı-Türk aydınlarının ve Cumhuriyetin ilk dönem aydınlarının padişahçılığa, monarşiye karşı savunduğu bir ilke vardı; o da halkçılık ilkesiydi. Özellikle Ziya Gökalp tarafından ifade edilen solidarizm (dayanışmacılık) aslında bir nevi halkçılık, toplumculuk çizgisiydi. O dönemde halkçı olunmadan milliyetçi olunamayacağı ilkesini benimseyenler; "halka doğru" ilkesiyle yola çıkarak halka gidilmesi yönünde çalışmalar yapıyorlardı. Milliyetçilik, aydın ve okumuş kesimin fikri olarak doğmuştu. "Avam"a yani halka gitmeyen bir milliyetçiliğin sadece aydınlarla sınırlı kalacağı açıktı. Bu gerçeklerden hareket ederek Türkçü aydınlar, milliyetçiliği milletin ideolojisi yapabilmenin yolunun halka ulaşmaktan geçtiğini anlamışlardı. Halkın, milletin tüm kesimin eşit ve adilce temsil edilmesi de ancak devletçilikle mümkün olabilirdi. Bunun için de halkçı ve devletçi olan milliyetçilerin birçoğu, sola ve sosyalizme ilgi duyacaktı.

Fakat diktatörce tutumları ile İttihatçıların, Türk Ocağı üzerindeki egemenliklerini artırmalarıyla bu halka doğru gidiş aksamaya uğrayacaktı. İttihatçılar ve Türk Ocaklılar zamanla halkta karşılık bulamamaya başlayacaktır. *Kurtuluş*'ta bu konuya değinen Falih Rıfkı Atay şöyle diyordu:

> Halka doğru, halka doğru... Birkaç seneden beri muallimlerin ağzında bu laf, türkücülerin dilinde bu söz, ediplerin kaleminde bu davet var... Fakat ne zamandan beri halka doğru yine seferberlik emirleri, vergi beyannameleri, iane makbuzları gidiyor! Halka doğru bir adım attığımız yok, gönderdiğimiz birçok şey var. Alabildiğine halktan uzaklaşan, süratini rüzgâr önünde herkesin kaçıştığı başka bir şey var: Bütçe. Osmanlı Devletinin halka bu kadar aykırı düşen hiçbir kuvveti yoktur.[20]

Falih Rıfkı Atay'ın da belirttiği gibi halktan hep isteyen ama hiçbir şey vermeyen anlayış zamanla halka gidemez olmuştur. Ancak bu zamanla

20 Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş 1 Mayıs 1919-Şubat 1920*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2007, s. 105-106.

(Soldan sağa) Yusuf Akçura, Parvus Efendi, Falih Rıfkı Atay

halkçıların, sosyalizm veya toplumculuk anlayışıyla halktan oy almaya ve kabul görmeye çalışmasına da sebep olacaktır. Bu durum aydınların halka farklı bir ideolojiyle yaklaşmalarına vesile olmuştur.

Türkçülüğün ve milliyetçiliğin sosyalizm karşıtlığı olarak algılanmadığı bu dönemlerde, Ethem Nejat'ın *İfham* gibi milliyetçi bir yayında tekrar yazı yazabilmesinin nedenlerini de burada aramak gerekiyor. Kaldı ki, bu dönemde Ethem Nejat, sosyalist olmasının yanında Türkçü kimliğini de koruyan bir "milli sosyalisttir".

Ziynetullah Nevşirvanov (Zenon), Ethem Nejat'ın ardından kaleme aldığı makalesinde ise şöyle diyordu:

> Ethem Nejat'ın eskiden beri "milli sosyalizm" yönelimi mevcut idi. Bu "milli sosyalizm" konusuna dair nasıl bir bakış açısı beslemiştir, bilemeyiz. Fakat bizzat kendi durumu gösteriyor ki eğer tanımlamak mümkün ise eski bir "milli sosyalist" karşısında bulunuyoruz. Çünkü o, 1918 senesinde hem bir "Türkçü" hem bir "milli sosyalist"tir.[21]

Zenon bu yazısında Ethem Nejat'ın, "Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti"nin adını "Türk Sanatkârlar Yurdu"na çevirmesine değinerek, derneğin adındaki bu değişimin onun Türkçülüğünün kanıtı olduğuna vurgu yapmaktadır. Zenon, Ethem Nejat'ın Almanya'da sosyalist hareketle tanıştığı ve hatta içine girdiği dönemde bile kendine sosyalist demekten kaçındığını söylemektedir ki bunu doğrulayacak bilgiler Şefik Hüsnü'nün notlarında

21 Burhan Tuğsavul, *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2004, s. 112.

da geçmektedir.

Şefik Hüsnü ile Ethem Nejat eski dosttur. Şefik Hüsnü, Paris'te tıp eğitimi alırken Ethem Nejat da bu dönemde Paris'tedir. Aynı yıllarda Mustafa Suphi de Paris'tedir. Ethem Nejat, sosyalist olduğu dönemde de Şefik Hüsnü ile irtibat kuracaktır. Bunu ise TKP Birinci Kongresi'nde şöyle dile getirecektir:

> Ahiren Paris'te sol sosyalistlerle bütün dünya münevverlerinden mürekkep *"Kılaret (Clarte) -Aydınlık-* namında bir grup teessüs etmiştir... İstanbul'daki fikir işçisi yoldaşlarımızdan bazı ressamlar, muharrirler, muallimler, gazeteciler bu *Aydınlık* grubu ile münasebete girişerek, grubun İstanbul'da bir şube küşad etmesini temin ediyorlar.[22]

Şefik Hüsnü

Kurtuluş kapandıktan sonra Şefik Hüsnü'nün onun yerine *"Aydınlık"* gazetesini çıkarması da boşuna değildir.

Bu bilgilerden anlıyoruz ki, Zenon'un da ifade ettiği gibi Türkçü bir düşüncedeyken milli sosyalist bir dünya görüşünü benimsemekte çekinceler yaşayacak olan Ethem Nejat sonraları tüm sol ve sosyalistlerin bir araya gelmesi için ön saflarda çalışan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmıştır. Bu girdiği işin her zaman hakkını vermesinden kaynaklanmaktadır.

22 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, 11. Basım, 2000, s. 126.

Ethem Nejat'ın Sosyalizmle Tanışması ve Berlin Türk Kulübü

Zenon'un da ifade ettiği gibi Ethem Nejat'ın "milli sosyalist" olması, Eylül 1918'de Maarif Nezareti Neşriyat Dairesi'nde vazifeli iken nezaretin kendisini incelemelerde bulunmak üzere Almanya'ya göndermesiyle gerçekleşmiştir.

Bu dönemde Türklerin Almanya'nın Berlin kentinin *Kant Strasse No: 8* adresinde bir Türk Kulübü vardır. Berlin'de yaşayan Türkleri bünyesinde toplayan kulüp, Türk Ocakları'nı andırır şekilde oluşturulmuştur.[23]

Bu kulübün başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, genel sekreteri ise Vehbi Sarıdal'dır. Hamdullah Suphi Tanrıöver yeni evlenmiştir, balayını Almanya'da geçirdiği gibi İttihatçıların kayırmasıyla öğrenci müfettişi olarak Berlin'e gönderilmiştir.[24]

Türk Kulübü'nün kurulduğu yıllarda Birinci Dünya Savaşı devam ediyordu ve Almanya da savaşın içindeydi. Almanya'nın savaşı kaybettiği günlerde, Rosa Luxemburg ve arkadaşları Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden ayrıldılar. Bu dönemde Alman Sosyal Demokrat Partisi iktidardadır. Luxemburg ve Karl Liebknecht Roma döneminde köle isyancısı Spartaküs'den esinlenerek Spartakistler adını alan bir devrimci hareket oluşturdular. Spartakistler, iktidarı ellerine almış olan eski sosyal demokrat arkadaşlarına karşıydılar.

Genellikle eğitimle ilgili amaçlar için Almanya'ya giden bazı Türkler de bu hareketten etkilendiler. Bunların bir kısmı da bu oluşumun içinde bizzat bulundu. Hareketin içinde yer alan Türk aydınları da "Spartakistler" olarak anıldılar.

Avrupa'nın yeniden devrimci hareketlenmelerle sarsıldığı bu dönemde, Türklerden sosyalist harekete katılanlar sadece Almanya'ya gönderilen işçi ve öğrencilerden ibaret değildi. Avusturya-Macaristan'da bulunan Türkler de Macar devrimci hareketine katılmışlardı. Hilmioğlu İsmail Hakkı

23 Aclan Sayılgan, *Solun 94 Yılı*, Mars Matbaası, Ankara, 1968, s. 81.
24 Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 42-43.

TKP'nin Birinci Kongresi'nde bunu şöyle dile getirmişti:

> Yoldaş (Bela Kun) kendisiyle görüştüğüm zaman, Macaristan inkılâbına birçok Türk gençlerinin de iştirak ve Türklerin bir ihtilal taburu teşkil ettiğini bana söylemiştir.[25]

Gerek Almanya'da gerekse Macaristan'da Türk Ocağı'nda yetişen gençlerin, ihtilal taburu kuracak kadar sosyalist hareketin içine girmesi Osmanlı Devleti'nin bir politikası sonucu mu yoksa Osmanlı ve Alman devletleri arasındaki siyasi ilişkilere dayanan bir nedenden mi olmuştur, yoksa bu Türk Ocağı'na mensup gençlerin kendiliğinden bir tepkisinin sonucu mudur? Bizce araştırılmaya değer bir konudur.

Öyle anlaşılıyor ki İttihatçıların, Türk Ocağı'na mensup milliyetçi gençleri sosyalizme yönlendirme konusunda birebir çabası olmasa da, bu ideolojiye yönelmelerini olumlu karşılamış gözüktükleri anlaşılıyor:

> Berlin, Milli Mücadele yıllarında Hindistan'dan Fas'a, Müslüman ihtilalcilerin barınağı konumunda... Batı emperyalizmine karşı tavır koyan kimi mazlum ülke sosyalist örgütleri de bu kentte yeşeriyor. Kurtuluş'u çıkaran sosyalist eğilimli *Arbeiter und Bauern Partei der Türkei* (Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi- YY) ve kimi siyasi örgütlenmeler de Almanya'da ortam buluyor.[26]

Berlin'de İttihatçılar ile diğer ülkelerin ihtilalcilerinin buluşma yeri Talat Paşa'nın kurduğu *"Orient Klub"* tür:

> Spartakist İhtilal günlerinde Berlin'e varan Talat Paşa *Alexander-Platz* yakınlarında gözden ırak küçük bir otele iniyor. İhtilalci Reich'ın polisi pasaport konusunda kendisine güçlük çıkartıyor. Türk Konsolosluğu pasaport vermemekte diretiyor. Sosyalist Ebert *(Alman Sosyal Demokrat Başkanı)* araya giriyor. Selanik'te Jön Türk Devrimi sırasında kullandığı Ali Sai adı altında kendisine kimlik kartı çıkartılıyor ve bundan böyle Berlin'de serbestçe dolaşabiliyor.[27]

Talat Paşa'ya Sosyal Demokrat Partisi Başkanı'nın destek olması ilginçtir. İstanbul ise Talat Paşa'nın tutuklanıp Osmanlı'ya teslim edilmesini

---

25 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 61.

26 Zafer Toprak, "Bolşevik İttihatçılar ve İslam Kominterni İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı (İttihad-ı Selamet-ı İslam)", *Toplumsal Tarih*, İstanbul, Temmuz 1997, sayı 43, s. 8.

27 Zafer Toprak, agm, s. 8.

istemiştir. Buna her seferinde karşı çıkan Dışişleri Bakanı Solf, Talat Paşa'ya Hilal-i Ahmer temsilcisi olarak diplomatik pasaport verir. Böylece Talat Paşa dünyanın dört bir yanında antiemperyalist toplantılar düzenler. Daha sonra gazeteci ve önde gelen Bolşeviklerden Radek aracılığıyla Bolşeviklerle temas kurar. Bu temaslar sonucunda, Moskova'da İttihatçılara ait bir Heyeti Merkeziye kurulur. Üyeler arasında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Cemal Paşa da vardır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver

Tüm bu bilgilerden şu çıkıyor: İttihatçıların 1919 yılında sosyalistlerle olan ilişkisi Moskova'da Bolşeviklerle değil, Berlin'de Alman sosyal demokratlarla başlıyor. Fakat İttihatçı öğrenciler, İttihatçı liderlerin yanında durduğu Alman sosyal demokratlara karşı mücadele eden Alman Spartakistlerin yanında yer alıyorlar.

Peki neden İttihatçılar Alman sosyal demokratlarla ilişki kurarken; Türk Ocağı'na mensup ve büyük bir çoğunluğu İttihatçı olan Türk milliyetçileri Spartakistlerle ilişki kurdu?

Bunun cevabını tam olarak bilemiyoruz, ama 1919 yılının İstanbul'unda İttihatçı avına çıkıldığı bir dönemdir. İttihatçılar gün gün tutuklanıp Malta adasına sürgün ediliyordu. Hatta Ermeni tehcirinde bulunduğu tespit edilenler hemen yargılanıp idam ediliyordu.

Almanya'da İttihatçı liderler ile Türk Spartakistler arasında gerçekleşen görüşmeler de dikkat çekmektedir. Örneğin Ethem Nejat ile Bakü'ye geçen Hilmioğlu Hakkı, Bakü TKP'nin 27 Eylül 1920 tarihli toplantısında: *"Ben Berlin'de iken Talat Paşa ile görüştüm"* diyecek kadar kendini İttihatçılara yakın gösterirken konuşmasının yine başka bir yerinde; *"Enver Paşa da biz Moskova treninde tesadüf ettiğimiz zaman İslam İnkılabından bahsetti."* diyerek, yine İttihatçı liderlere olan yakınlığını ifade edecektir.

Kendisini sıklıkla eleştiren Hilmioğlu Hakkı'yı zor durumda bırakmak amacıyla sıkıştırmaya çalışan Süleyman Nuri, TKP'nin Birinci Kongresi Hafi İçtimada (gizli oturum) onun İttihatçılara olan yakınlığını bildiği için şöyle der: *"Hakkı yoldaşla biz yeni tanıştık. Malumatlı ve..... çok iyi bir arkadaş. Arkadaşımız öteden beri İttihat ve Terakki'nin nan u nimetiyle perverde olmuş, hatta Enver Paşa da geldiği zaman temayülat göstermiş.*

Talat yoldaşın dediğine nazaran Teceddüt Fırkası açıldığı zaman bile ona para gönderdik diyordu. Nasıl olur da."

Bunun üzerine Suphi, Hakkı'yı savunarak onun gerçek sosyalist olduğu yönünde itimadının tam olduğunu söyler: *"On seneden beri tanırım. İttihat ve Terakki'nin en kuvvetli zamanında kendisi maişetini temin etmek üzere ders verir ve çalışırdı... Üç sene sonra Almanya'da Spartaküsler ile beraber çalıştığını haber aldım."*

Hilmioğlu Hakkı olayında olduğu gibi İttihatçı-Türkçü öğrenciler Sosyalist, Spartakist olmalarına karşın İttihatçı-Türkçü bilincini bir tarafa atmış değillerdi.

İşte bu zor günlerde İstanbul Hükümeti, İttihatçı Talat Paşa'nın Almanlar tarafından tutuklanarak Osmanlı'ya gönderilmesini istediği gibi, Almanya'ya giden İttihatçı-Türkçü öğrenciler üzerinde baskı kurmaya çalışıyordu.

İttihatçılar için zor bir yıl olmasına karşın her dönemin adamı olan kimi kodamanlar için bu yıllar ülkede iktidarı yeni ele geçirenlerin yanında kapılanmak için bulunmaz bir fırsattır. İttihatçıların kayırmasıyla önemli mevkilere getirilen Hamdullah Suphi Tanrıöver için de bu dönem bulunmaz bir fırsat olmuştur. Türk Kulübü'nde verilen bir konferansta devrik İttihatçıların aleyhine atıp tutması Kulüp'teki diğer İttihatçı milliyetçi gençleri sinirlendirir. İşte Hamdullah Suphi Tanrıöver'in de Türk Kulübü liderliğinden, Türk Spartakistlerce devrilmesinin yegane nedeni budur.

Anlaşılacağı üzere İttihatçı Türk Spartakistler, sosyalist olmalarına karşın İttihatçılığa devam ediyorlar. Dönüş yolunda Hamdullah Suphi ile Spartakistler arasındaki kavganın asıl nedeni solcu olmaları değil, İttihatçılığa halen devam etmeleriydi. Hatta Dr. Fethi Tevetoğlu'nun iddia ettiği gibi Almanya'ya gönderilen öğrenciler, sosyalist, anarşist faaliyetlerde bulunduğu için yurda çağrılmamıştır. Türk Kulübü'nde İttihatçı faaliyetlerde bulunmaya devam ettikleri için yurda çağrılmışlardır. Bunu fırsat bilen Hamdullah Suphi, İttihatçıları Ermeni soykırımı yapmakla itham edecek kadar işbirlikçi bir tavır almıştır.

Öyle anlaşılıyor ki Hamdullah Suphi Tanrıöver'in sol düşmanlığı, sosyalist Türk Spartakistlerinden İttihatçılık konusunda aldığı darbeden kaynaklanmaktadır.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) ve Ethem Nejat

18 Türk Spartakist TİÇSF'yi kuruyor

Almanya'da Spartakist hareketten etkilenenler başta Ethem Nejat ve kardeşi Selahattin Nejat, Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı, Vehbi Sarıdal ve gelecek yıllarda *Kadro* dergisinin önemli isimlerinden olacak olan Vedat Nedim Tör gibi isimlerdi. *Türk Yurdu*'nda yazılar yazan ve sonrasında *Hâkimiyet-i Milliye* yazarı olarak göreceğimiz cumhuriyetçi, sol milliyetçi Nafi Atuf Kansu, sonrasının *Ulus* gazetesi yazarı Nizamettin Ali Sav, Nurullah Esat Sümer de onlarla beraberdi. Bu isimler diğer 10 Spartakist ile birlikte Türk Kulübü'nü ele geçirdiler ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'i devirdiler.[28]

Bu yönetim değişikliğini Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı, TKP'nin Birinci Kongresi'nin altıncı toplantısı akşam celsesinde şöyle anlatacaktır:

> Almanya'da inkılâp başladığı zaman Türkiye işçileri Spartakların yanında mevki almaktan çekinmediler (...) Spartaküs vukuatı esnasında birkaç genç ihtilalci arkadaşımızın şan ve ideal meydanında can verdiklerini gördük ve onların mezarları önünde onların gittikleri yoldan dönmeyeceğimizi ahdi misak ettik. O devirde Berlin Türk Kulübü, başlarında kuvvetli bir çeneye malik nasyonalistlerden biri ile onun kuyruğu olan birkaç kişinin elinde idi. Bilahare, teşkilatçı birkaç arkadaşımızın etrafında amele gençler de kulübe iştirak ettiler. Kulübün Türk Kulübü olduğu ve nasyonalistlere ait olduğunu iddia edenlere karşı biz onun Türkiye amele ve köylüsüne ait olabileceğini ve onun içinde ancak Türkiye sosyalist işçi ve çiftçilerinin mümessilleri içtima etmek hakkına malik olduğunu iddia ettik ve beylere kapıyı gösterdik.[29]

28 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2000, s. 467-470.
29 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 120-121.

Türk Spartakistlerden bazıları (Soldan sağa):
Üst sıra: Mehmet Vehbi Sarıdal, Mehmet Sadık Eti, Nafi Atuf Kansu,
Orta sıra: Nurullah Esat Sümer, Vedat Nedim Tör, Hamid Sadi Selen,
Alt sıra: Hilmioğlu Hakkı, Ali Cevdet, Namık İsmail Yeğenoğlu.

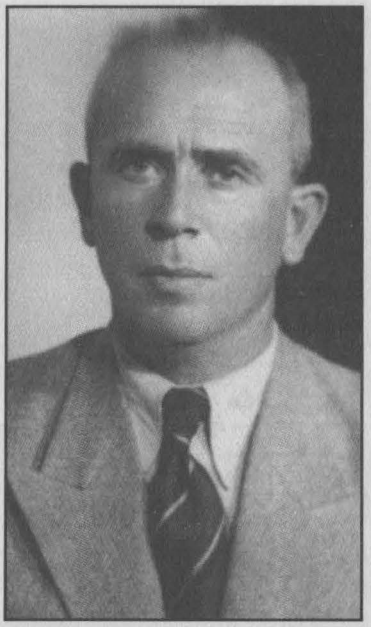
Hilmioğlu İsmail Hakkı, Almanya'ya diğer Türklerden önce gelmişti. İttihat ve Terakki Partisi tarafından Avrupa'ya okumaya gönderilmişti ve burada İttihatçılar adına propaganda faaliyetlerinde bulunuyordu. Aynı zamanda Berlin'de bulunduğu dönemde İttihat ve Terakki'nin yayın organı *Tanin* gazetesinde muhabirlik de yapıyordu. Spartakistlerin etkisiyle o da diğer Türkler gibi sosyalist oldu. Şefik Hüsnü Değmer'in notlarından Hilmioğlu İsmail Hakkı'nın çok sonraları İstanbul'daki çalışmalara da katıldığını öğreniyoruz. Böylece Spartakist faaliyetlerden etkilenen Türk sosyalistleri, emperyalizm altında ezilen Türkiye'nin ve Türklerin kurtuluşu için arkadaşlarıyla kolları sıvayacak, Türkiye'ye dönüş yapacaklardır. Bu dönüş tarihi, Atatürk'ün Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak için 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı güne denk gelir. Aynı tarihte onlar da İstanbul'a gelmişlerdir.

Dönüş yolunda Akdeniz vapurunda milliyetçiler ile Türk Spartakistleri arasında siyasal konularda çeşitli tartışma ve çatışmalar çıkacaktır. Vâlâ Nurettin, Nazım Hikmet'i anlattığı *"Bu Dünyadan Nâzım Geçti"* adlı anı kitabında, Almanya'da bulunan Türk Spartakistleri (Vehbi Sarıdal, Bıdıbıdı Servet, Sadık Ahi, Nafi Atuf Kansu) ile İnebolu'da karşılaşmalarını anlatır:

> I. Umumi Harp sonunda, Akdeniz vapuru Hamburg'dan Türk uyrukluları toplayıp yurda getirirken, vapurun içindekiler iki ideolojiye bölünmüş. Çatışmalar daha evvel Berlin'de, *Kantstrasse*'deki Türk Kulübü'nde baş göstermiş mi, milliyetçilerin şefi Hamdullah Suphi Tanrıöver'le Spartakistler arasında... Sonraları Trabzon'da Mustafa Suphi ile boğulan komünistlerden bazıları ve Sadık Ahi ile bu posbıyık ustabaşı, kulüpteki Spartakistler arasındaymış. Birbirlerine girmişler Almanya'da... Yüreklerinde hâlâ o hıncı taşımaktaydılar bu İnebolu odasında...[30]

İsmail Hakkı Tonguç'un oğlu Engin Tonguç, babası ile Ethem Nejat'ın aynı dönemde (Eylül 1918) Almanya'ya gittiğini ve aynı vapurla, aynı tarihte İstanbul'a döndüklerini anlatır. Engin Tonguç eserinde babasının sol faaliyetler içinde bulunup bulunmadığını irdelerken, aynı zamanda Ethem Nejat'la bir tanışıklığının olup olmadığını çözmeye çalışıyor. Biz biliyoruz ki İsmail Hakkı Tonguç da Almanya'da Spartakist harekete katılıp çatışmaların içinde bulunmuş. Aslına bakılırsa Almanya'da bulunan Spartakist-

30 Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 65-66.

İsmail Hakkı Tonguç

lerin birbirini tanımaması imkansızdır. Belki de İsmail Hakkı Tonguç'un Ethem Nejat'a olan hayranlığı 1913-1914 yıllarındaki çalışmalarından değil Almanya'daki faaliyetlerindendir, bilemiyoruz. Engin Tonguç'un babası Eskişehir'de Ethem Nejat'ın kurduğu Darülmuallimin'de öğretmen iken, Ethem Nejat Eskişehir'den mebus adayı olmuştur. Bu mebus adaylığı için Ethem Nejat adına çıkartılan seçim broşürünün babasının özel arşivinden çıktığı bilgisini verir.[31]

Engin Tonguç, eserinde babasının Ethem Nejat hakkındaki bilgileri Nafi Atuf Kansu'dan aldığını iddia etmiştir. Ancak İsmail Hakkı Tonguç kendi kitabında Ethem Nejat hakkındaki bilgileri Bayram Karatan adlı ilköğretim müfettişliği yapan birinden aldığını anlatır. Bayram Karatan, Ethem Nejat'ın kurduğu Turan Numune Mektebi'nin ilk müdürlerindendir. En önemlisi Ethem Nejat'ın Bursa ve İzmir Öğretmen Okulu'ndan öğrencisidir.

18 Türk Spartakistinden Lem'i Nihat, önceden yakalandığı verem hastalığına yenik düşerek bahsettiğimiz vapurla geri dönüş yolculuğunda veya İstanbul'da ölmüştür. Geriye kalan Türk Spartakistleri ise tarihe "Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası" olarak geçen partiyi kurdular. Sonrasında parti, ismine "sosyalist" kelimesini ekleyerek "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" adını almıştır.

Partinin resmi açılış tarihi, 22 Eylül 1919'dur. Kuruluş için beyannamesini o dönemin hükümetine veren partinin başvurusu, Dâhiliye tarafından bazı maddeleri uygun bulunmayarak reddedilmiştir. Daha sonraki başvurularının da sürüncemede bırakılması dolayısıyla ancak 22 Eylül'de kurulabilmiştir.

Türkiye'de ciddi anlamda ilk sol hareketi başlatan partinin yayın orga-

31 Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 75-80.

nı *Kurtuluş*'tur. Derginin bazı yazarları ise, Vedat Nedim (Tör), Mümtaz Fazlı (Taylan), Lem'i Nihat, Sadık Ahi (Mehmet Eti), Hamit Sadi (Selen), Ethem Nejat, Namık İsmail, Mehmet Vehbi (Sarıdal), Dr. Şefik Hüsnü, Selahattin Fırat, Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Cevdet, Reşat Nuri (Drago), Nurullah Esat (Sümer), Sadrettin Celal (Antel), Ziynetullah Nevşirvanov (Zenon), İlhami Nafiz (Pamir) gibi isimlerdir.

Mütareke Döneminde İstanbul'da Anadolu'nun Kurtuluşu için Çalışan *Kurtuluş*çular

Aslına bakılırsa 18 Türk Spartakist olarak tanımladığımız Spartakistlerin 18'i de İstanbul'a gelmemiştir. Lem'i Nihat bilindiği gibi zaten dönüş yolunda vefat etmiştir. Parti üyesi olan Spartakistlerden Vedat Nedim Tör ise Almanya'da kalarak eğitimine devam edecektir. Almanya'da kalmaya devam edenler içinde Mustafa Nermi, Mümtaz Fazlı, Nurullah Esat da vardır. Bu üç kişi ile birlikte Vedat Nedim Tör, Ekim 1919 tarihinde *Kurtuluş*'un Almanya özel sayısını yayınlayacaktır.

Dönüş yapanlardan Ethem Nejat ve Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı bir süre İstanbul'da faaliyette bulunurlar. Ethem Nejat, Celal Nuri İleri'nin çıkartmış olduğu sol görüşlü *İleri* gazetesinde de yazdığını *Yeni Dünya* gazetesindeki *"Alman Müstakil Sosyalistleri"* başlıklı yazısında bahsetmektedir.[32] Ancak, tüm aramalarımıza karşın *İleri* dergisinde Ethem Nejat imzalı bir yazıyla karşılaşmadık. Anlaşılan yazıları imzasız yayınlanmış.

Sonra bu ikiliyi Bakü'de kurulan TKP'nin çalışmalarında göreceğiz. Ethem Nejat'ın, eski arkadaşı Mustafa Suphi ile tekrar karşılaşması 1920 yılında Bakü'de TKP'nin kurulması döneminde olacaktır. Ethem Nejat'ın Bakü'de bulunduğu yıllarda Mustafa Suphi'nin *Yeni Dünya* adlı gazetesinde *"Alman Müstakil Sosyalistleri"* adlı bir yazısı da 65-17 sayılı ve 18 Aralık 1920 tarihli gazetede yayınlanacaktır. Ethem Nejat bu yazısında Almanya'da yaşanan Spartakist ayaklanmayı ve Alman müstakil sosyalistlerinin durumunu anlatmaktadır. *"Burjuvazya yeni kuvvet kazanırken dünyanın birçok sosyalistleri gibi Almanya'nın Sosyal Demokratları da müdafaa-i vatan teranisiyle şoven sosyalist oluklarını izhar ettiler."* diyerek Almanya'da solcu geçinenlerin harp bütçesinden kazanç elde etmek için Alman burjuva çıkarlarını savunduklarını yazmıştır. Almanya'da Kayzer düşünce, Alman sosyal demokratların iktidara geldiğini, bir süre sonra

32 Bu yazının tam metnini kitabımızın ekler bölümünde bulabilirsiniz.

bu partinin içinden Alman müstakil sosyalistlerinin çıktığını ve ortak kabine kurarak ülke yönetimine devam ettiğini ifade ediyor. Fakat; *"Sosyal Demokratlarla Müstakil Sosyalistlerin müşterek kabinesi Berlin'de çok yaşamadı. 1919 kışında bizi de Almanya'da cereyanına idhal eden ihtilaller umumi tadil işgaller birbirini takip etti."* diyerek olayların sokak çatışmalarına dönüştüğünü, devamında ise; *"1919'un kanlı amele ihtilalleri Sosyal Demokratları ile İspartakistler arasında bütün kuvvetiyle devam ederken müstakiller de İspartakist saflarında onlarla beraber hareket ettiler."* diyor. Friedrich Ebert'in müstakil sosyalistler ve Spartakistler ile mücadele etmek için Kayzer'in general ve askerlerinden yararlanmaktan kaçınmadığını, bunun sonucunda Spartakist hareketin yenildiğini ifade ediyor.

Özetle Ethem Nejat bu yazısında sosyal demokrat olarak sözde solcuların tarihinden bir kesit sunmaktadır.

Ethem Nejat'ın *"Darülmualliminli Gençlere"* başlıklı yazısı da *Yeni Dünya* gazetesinin Teşrinievvel [Ekim] 1920 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Ethem Nejat'ın Bakü'de çıkan *Yeni Dünya* gazetesinde bundan başka makaleleri de olmalıdır.

Ethem Nejat'ın Bakü'ye, Mustafa Suphi'nin yanına geçmeden önce de, Bakü'deki TKP ile ilişkileri mevcuttur. Bu ilişki aslında sandığımızdan da eskidir. Bakü'de Mustafa Suphi'ye bağlı parti kurulmadan önce bile bir İstanbul "hücre"si veya Mustafa Suphi'nin ifade ettiği gibi "İstanbul şubesi" TİÇSF içinde bulunmaktadır. Mustafa Suphi, Kırım'dayken, Odesa üzerinden İstanbul'a gönderilen *Yeni Dünya* gazetesinin dağıtımını bu İstanbul şubesi yerine getiriyordu. Doğrudan olmasa da TİÇSF içindeki İstanbul şubesinin Mustafa Suphi ile her zaman bağlantıları vardı. Bu bağlantı Mustafa Suphi'nin bir yıl sonra Odesa'dan Bakü'ye geçtiği dönemde daha da artmıştır.

TİÇSF içindeki TKP'ye bağlı illegal hücreyi, daha doğrusu İstanbul şubesini oluşturan kişiler Ethem Nejat, Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı ve Lütfü Necdet'tir. Bu isimler, anlaşılacağı gibi yalnız TİÇSF adına değil, Bakü'deki Mustafa Suphi adına da çalışıyorlardı. Bu çalışma 1920'nin ilk aylarında TİÇSF'nin kapanması ile daha da yoğunlaşmıştır. İstanbul şubesinden Lütfü Necdet, Hüseyin Sait ve Baha Ali'nin Mustafa Suphi'ye yolladıkları mektuptan Mustafa Suphi'nin eski arkadaşı Ahmet Bedevi Kuran'ın da İstanbul şubesinde çalıştığını öğreniyoruz.[33]

33 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2008, s. 130.

İleri
1337

حکومت قوای ملیه ایله مخابره سنه دوام ایدیور

قله مانسو جمعیت اقوامك كله جك آی طو پلاغا - نی ایستیور

لهالحمد شهر مزده یکدیز و با وقوعاتی کورولمه مشدر

برانقلاب خط همایونك استحصالنه

مسائل صلحیه

مهجور وطن

مصطفی کمال پاشا

Celal Nuri İleri'nin çıkardığı "İleri" (Ati) gazetesi. İleri'de dönem dönem Mustafa Kemal Paşa'nın bildirileri de manşetten verilirdi. Resimdeki sayıda sol altta Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bir haber resmiyle birlikte yayınlanmış. (İleri, 6 Teşrinievvel [Ekim] 1919, s. 620-243)

یکی دنیا

Mustafa Suphi'nin çıkardığı "Yeni Dünya" gazetesinin 18 Kanunuevvel [Aralık] 1920 tarihli 65-17. sayısı. Manşette Mustafa Suphi'nin "Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Komünist Parti" başlıklı yazısı yer alıyor (sağda). Aynı sayıda Ethem Nejat'ın "Alman Müstakil Sosyalistleri" başlıklı yazısı da yayınlanmış.

Bu bilgi ile çatışan bir değerlendirme ise, Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in anılarını kaleme aldığı bazı yazılarında mevcuttur:

> 1919 ortalarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurduk. Genel sekreter olarak başlangıcından itibaren yönettiğim bu parti Türkiye devrimci hareketinde büyük bir rol oynadı. 1920'de bu partinin içinde birkaç yoldaşla birlikte 3. Enternasyonal Grubunu (İstanbul Komünist Grubu) oluşturdum.[34]

Mustafa Suphi, 10 Eylül 1920'de kurduğu TKP'nin Birinci Kongresi'nin ikinci toplantısının akşam celsesinde, başında Ethem Nejat'ın bulunduğu İstanbul şubesinden şöyle bahsedecektir:

> İstanbul şubesi: 1919 senesi bidayetinden beri faaliyettedir. Haziran bidayetinde Bakü'den iki arkadaş (Mithat, Alaaddin) gönderilmişti. İstanbul şubesinden bugün kongrede müteaddit vekiller (Ethem Nejat, Hilmioğlu İsmail Hakkı, Lütfü Necdet) bulunuyor.

Anlaşılmaktadır ki Ethem Nejat ve Mustafa Suphi'nin, her ikisi de sosyalist olduktan sonraki yoldaşlıklarının başlangıcı 1919 Haziranına kadar gitmektedir.

Bakü'deki TKP'nin faaliyetlerine İstanbul'dan katılanlar arasında Lütfü Necdet'in haricinde Hüseyin Sait, Baha Ali yoldaşlar da vardır. Hüseyin Sait daha önce Mustafa Suphi ile birlikte Kırım, Yalta ve Odesa'da çalışmıştır. TKP toplantılarında Hüseyin Sait için; *"1919 senesinden beri Türkiye hafi teşkilatında çalışan Hüseyin Sait yoldaş"* diye bahsedilecektir.[35]

Baha Ali de Cevdet Ali'nin esaret arkadaşıdır. TKP'nin İstanbul şubesinde görev yapan Lütfü Necdet ile Hüseyin Sait, Mustafa Suphi'nin çalışmalarına katılmak için 5 Mart 1920'de yola çıkarlar. Ethem Nejat'lardan daha önce Mustafa Suphi'nin yanına Bakü'ye geçerler.[36]

Mustafa Suphi, TKP'nin Birinci Kongresi'ndeki konuşmasının bir başka yerinde ise şöyle diyecektir:

> Anadolu'nun Trabzon, Erzurum, Eskişehir gibi şehirlerinde komünistliği alenen müdafaa eden *Albayrak, İşçi* namlarıyla muhtelif gazeteler çıkarılmış ve İstanbul'da komünist arkadaşlarımız tarafından

34 Dr. Şefik Hüsnü Deymer, *Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010, s. 25.

35 Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-1*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2004, s. 26.

36 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, age s. 127.

Kurtuluş isminde bir de mecmua neşrine muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Beş numarası çıkan bu mecmuada III. Enternasyonal ile müttefikan çalışıldığı alenen yazılmaktadır ki, kongremiz bu gazetelerin müessis ve muharrirlerinden bazılarını (Ethem Nejat ve arkadaşları) faaliyeti içine almış olmakla haizi şereftir.

TKP Birinci Kongresi'nin altıncı toplantısında ise İstanbul'dan Lütfü Necdet, İstanbul şubesinin faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi verecek ve şöyle diyecektir:

...1919 yazında Rusya'daki Türkiye Komünist Teşkilatı Moskova'ya oradan Kırım'a nakli faaliyet etmişti. Ve bu zamanda dört yoldaş Kırım'dan İstanbul'a gelmişlerdi. Ve yanlarında inkılâba ait eserlerle *Yeni Dünya* nüshaları getirmişlerdi... Üç ay sonra tekrar Odesa'dan İstanbul teşkilatına birkaç yoldaş geldi. Bu arkadaşların iştirakiyle faaliyet ziyadeleşti, propaganda tevessü etti ve on iki kişiden mürekkep bir heyet vücuda getirildi. İngilizler bu teşkilatı haber alarak arkadaşlarımızın bir kısmını tevkif ettiler, bir kısmını da hidemât-ı şâkkada kullanmak üzere Çanakkale'ye nefy ettiler. Bunun üzerine teşkilat büyük bir buhran geçiriyor, gayet hafi (gizli) çalışmaya mecbur oluyordu. Mamafih, kayıkçılar, hamallar ve de bazı sınıflar arasında faaliyet ve teşkilat devam ediyordu. Biz 5 Martta İstanbul'dan hareket ettiğimiz zaman ahval bu merkez idi. Bundan sonra görülen işler hakkında yeni gelen bir yoldaşın verdiği malumata nazaran tramvay müstahdemlerine büyük bir grev yaptırılmış ve maaşları tezyit ettirilmiş. Bundan başka, İngiliz vapurlarında çalışan ameleler arasında da propaganda yapılarak greve teşvik edilmiş, muvaffakiyet görülmüştür...[37]

Sosyalistlerin İstanbul faaliyetleri hakkında bir diğer detaylı bir bilgi ise; Mustafa Suphi'ye yollanmış olan "Lütfü yoldaş" imzalı mektupta bulunmaktadır. İstanbul komünist grubunun yapmış olduğu çalışmalar hakkında mektupta işçi örgütlenmeleri ve grevler hakkında verilen bilgilerin haricinde *"Tüfekleriyle birlikte Anadolu'ya 200 kadar Kuleli Askeri talebeleri kaçırılmıştır."* sözleri de geçmektedir.[38]

Görülmektedir ki kimi kaynaklarda *"vatan hainliği"* ile suçlanan yoldaşlarımız, *"insanlığın kurtuluşu"* için çalıştıkları gibi, Anadolu'nun kurtuluşu için de çalışmışlardır. Bu bilgi ve belgeler, hiçbir dayanağı olmayan

37 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 118-119.
38 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, age, s. 150.

suçlamalar ve iftiralarla gerçeğin gizlenemeyeceğini, sosyalistlerimizin her dönem vatanın kurtuluşu için çalıştıklarını göstermektedir.

İstanbul komünist grubu hakkındaki diğer bir bilgi de şöyledir:

> İstanbul'daki ilk komünist küme, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı günlerde Halkalı Ziraat Okulu'nda teşekkül etmiştir. Diğer kümeler şehrin Kumkapı-Kadırga, Galata-Yağkapanı ve Haliç-Kasımpaşa semtlerinde teşkilatlanmışlardır... İstanbul'daki komünist kümelerle Sovyet Rusya arasındaki bağlantı, arada gidip gelen Komintern elemanları vasıtasıyla sağlanmıştır. Hatta bunlardan biri olan Shalva Eliava'dır (İlyava).[39]

Bolşevikler tarafından, Osmanlı Hükümeti'nin durumunu yakından görüp mümkün olursa temas da etmek üzere İstanbul'a gizlice gönderilmiş olan Kafkas Bolşevik Orduları Baş Kumandanı Chalya Eliva ile de görüşmeye muvaffak olan Kara Vasıf Bey, Bolşeviklerin bu ilk gizli temsilcisi ile bir de anlaşma yapmış bulunuyordu.[40]

Hatta İlyava'nın İstanbul'dan göndermiş olduğu raporlar, TKP toplantılarında okunacağı gibi İlyava'dan TKP'nin ihtiyacı olan para da karşılanmaya çalışılacaktır![41]

Lütfü Necdet, Hüseyin Sait ve Baha Ali; Mustafa Suphi ile buluşmadan önce ona gönderdikleri mektupta şöyle demektedirler:

> Rusya Hükümeti'ni Anadolu'da temsil etmek üzere bir de sefaret heyeti gitmeye karar verildi. Bu sefaret heyetin başında İlyava bulunacak. İlyava'yı tanırsınız. Türkistan'dan buraya geldi. İlyava daha birçok adamlar alacak. İlyava ile görüştük. Yanına birçok komünist ve bilhassa askeri heyet alacağı gibi Bakü'den de alacak, biz de kendisi ile beraber geleceğimiz gibi sizi de Bakü'den alacak. Bu suretle Türkiye'ye gidilecek...[42]

Bu bilgilerden, Bakü'ye daha yeni ayak basan Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya gönderilmesi gerektiğine Sovyet Rusya hükümetinin çoktan karar verdiği görülüyor. Bu da Sultan Galiyev'in Sovyetler'e yaptığı, *"Mustafa*

39 Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Cemiyeti*, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2006, s. 112.

40 Feridun Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965, s. 32.

41 Yücel Demirel, age, s. 25-75.

42 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, age, s. 129.

Suphi, Anadolu'ya erken gönderilerek Sovyet Rusya hükümeti tarafından ölüme sürüklenmiştir." şeklindeki suçlamayı haklı kılmaktadır. Mustafa Suphi sonuçta tabii ki Anadolu'ya geçecekti. Fakat kendisinin bile haberi olmadan erken bir şekilde Anadolu'ya geçmesi aklına sokulmuştu bir kere. Fakat eldeki mevcut belgelerden Ethem Nejat'ların Anadolu'ya gidişlerinin başta İlyava olmak üzere Stasova, Pavloviç ve diğer Şark Şurası üyeleri tarafından engellenmek istenmesine kitabın ilerleyen sayfalarında yer vereceğiz.

Ethem Nejat'ın Resmi İşgal Dönemindeki Çalışmaları

TKP'nin Birinci Kongresi'nde konuşma yapan Ethem Nejat, partinin İstanbul haricindeki çalışmalarını şöyle anlatacaktır:

> Parti (TİÇSF) keza Almanya'da çalışan genç arkadaşlarından birini amele muhiti olan Eskişehir'e yolladı. Orada birçok tazkiyat ve müşkülata duçar olan bu genç arkadaşımız, genç bir sosyalist muallimin arkadaşıyla *İşçi* ismindeki gündelik sosyalist gazetesini neşreyledi.

Lütfü Necdet'in de konuşma yaptığı aynı toplantıda Ethem Nejat konuşmasının bir yerinde partinin, *"Odesa III. Enternasyonal Bürosu delaletiyle Moskova'ya III. Enternasyonal'in İkinci Kongresi'ne davet edildiğimizi zikredebiliriz."* diyecektir. Bir de İstanbul'daki sosyalist partilerin durumunu açıklarken *"İstanbul'da bir de bizi buraya gönderen hafi komünist grubu mevcuttur."* diyecektir.[43]

Ethem Nejat'ın verdiği bu bilgilerden anlıyoruz ki Mart 1920'de TİÇSF kapatıldıktan sonra, O ve arkadaşları sosyalist faaliyetlerini İstanbul'daki gizli komünist grubunda devam ettirmişlerdir.

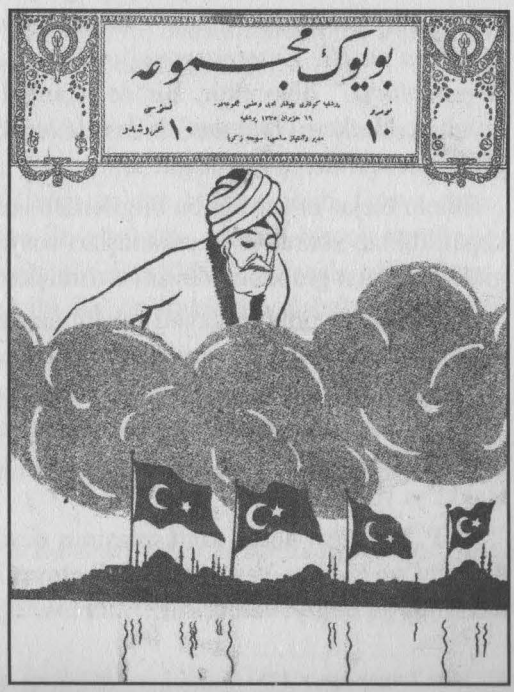
III. Enternasyonal'in daveti sebebiyle Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı yola çıkacaklardır, ancak vaktinde Moskova'ya yetişemeyince Bakü'deki Mustafa Suphi'nin yanına geçerek toplantılarına katılmışlardır. Mustafa Suphi ise Komintern'in İkinci Kongresi'ne delege olarak, bu kongrede fazlasıyla Türkçü, milliyetçi bir konuşma yapan Kayserili İsmail Hakkı'yı yollayacaktır.

TKP Kongresi'ndeki konuşmasının devamında Ethem Nejat, İntihabat Kanunu'nu (Seçim Yasası) protesto etmek amacıyla düzenledikleri miting hakkında şu bilgiyi verecektir: *"İstanbul işçi birlikleri ve sendikaları Mec-*

43 Mete Tunçay, age, s. 125.

قاپلان

"Kaplan" mecmuasının ilk sayısı (1335 [1919])

بویوک مجموعه

"Büyük Mecmua" nın İstanbul'un işgal dönemini en iyi tasvir eden sayısı. Kapak resminde Fatih Sultan Mehmet işgal altındaki İstanbul'a hüzünlü bir şekilde bakıyor. (19 Haziran 1335 [1919], sayı 10)

lis-i Mebusan intihabı münasebetiyle geçen Kanunuevvelde (Aralık) bu içtimaı akdettiler. Bu içtimaa üç binden ziyade amele murahhası ve vekilleri iştirak eyledi." Bu eylemi gerçekleştiren partinin TİÇSF olduğunu ve bu nedenle de kapatıldığını anlatacaktır. *Kurtuluş*'un yayını, 19 Şubat 1920 tarihli 5. sayısından sonra 16 Mart 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi üzerine durdurulmuş, sonrasında da gazete tamamen kapatılmıştır.

Bu kapatılma durumu, Türkiye Sosyalist Fırkası ve Sosyal Demokrat Fırka için geçerli olmamıştır. Çünkü İstanbul'u işgal eden İngilizler bu iki partiyi kendi kontrolleri altına almayı ve idare etmeyi başarmışlardı. Bu partilerin kontrol altına alınabilmesi ve özellikle de Türkiye Sosyalist Fırkası'nın İngilizler ile işbirliği yapması Sosyalist Hilmi'nin kişiliğinden kaynaklanmaktadır. Kaldı ki bu iki parti de II. Enternasyonal'e bağlı idi. TİÇSF ise Lenin'in fikirlerini savunmaktaydı ve II. Enternasyonal'e karşı kurulacak olan III. Enternasyonal'e bağlanacaktı. İngilizleri rahatsız eden sol anlayış da zaten Bolşevik düşüncedir. Çünkü Bolşevik tarzı sosyalizmi benimseyen solcular, Ulusal Kurtuluş Savaşlarından yana tavır alıyorlardı. Bunlar Anadolu'da verilen Türk Kurtuluş Savaşı'na da destek oldukları için tespit edilmeleri ve izlenmeleri İngilizler açısından bir zorunluluktu. İngilizlerin TİÇSF'ye olumlu bakmamalarının ardında bu nedenler yatmaktaydı.

İngilizlerin şüphesi çok da haksız sayılamazdı. Atatürk'e ve Kemalizme genelde karşı bir konumda yer alan Şefik Hüsnü bile ilk yıllarda, Milli Kurtuluş Savaşı veren Kemalistler hakkında olumlu yazılar kaleme almıştı.[44]

TİÇSF, III. Enternasyonal'e bağlanmak için çalışan tek parti değildi. Türkiye Sosyalist Partisi de Sosyalist Hilmi'nin liderliğine rağmen III. Enternasyonal'e bağlanmak için başvuruda bulunmuştur. TSF'nin Edirne şubesinden Ragıp Tevfik Bey, 7 Eylül 1920 tarihli mektup ile bu başvuruyu gerçekleştirmiştir.[45]

İşgal döneminde Ethem Nejat'ın çalışmalarıyla ilgili bir diğer iddia da Doktor Şefik Hüsnü ile birlikte *"1919'da çıkarmaya başladıkları 'Kaplan' dergisinde de Marksizm ile ilgili yazılar yayınlamış"* olmalarıdır.[46]

Bu iddiaya ilişkin destekleyici bir bilginin başka kaynaklarda bulunmadığını görmekteyiz. Haliyle bu durum iddianın doğruluğu hakkında kafa-

44 Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 137-140.

45 Mete Tunçay, "Türkiye'de Solun Tarihinden Bir Mektup: Ragıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e", *Toplumsal Tarih*, Eylül 2005, sayı 141, s. 70.

46 Dimitır Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (Kısa Tarih 1908-1965)*, Belge Yayınları, İstanbul, 1978, s. 72.

larda soru işareti bırakmaktadır. Bunun karşısında, Affan Hikmet ve Zenon anılarında bu iddiaya ilişkin bilgi vermektedir. Şişmanov, bu iddiayı Affan Hikmet'e ve Zenon'a dayanarak öne sürmüş olmalı.[47]

Gerçekten de 2 Teşrinievvel 1335 [2 Ekim 1919] tarihinde; sahipliğini ve mesul müdürlüğünü Selahaddin Enis Bey'in yaptığı *Kaplan* adlı bir mecmua mevcuttur. Sayıları eksik olmasına karşın, burada Ethem Nejat ve Şefik Hüsnü'nün yazılarını göremedik.

Kaldı ki Ethem Nejat'ın; eldeki mevcut bilgilere göre Şefik Hüsnü ile aynı dergide yazı yazmak, parti üyesi olmak ve Türk halkının büyük bir çoğunluğunun proleter olduğunu iddia etmek haricinde ortak paydaları yoktur. O nedenle bu iki kişinin diğer arkadaşları haricinde bir dergide yazılar yazması ihtimal dışıdır. Zaten, Şefik Hüsnü ile Ethem Nejat birçok konuda anlaşıyor olsalardı; onun da Ethem Nejat'larla birlikte Bakü'ye Mustafa Suphi'nin yanına geçmesi beklenebilirdi. Bunun yanında Şefik Hüsnü; Fransa'da kaldığı dönemde edindiği Fransız radikal sol sosyalist fikre sahip iken, Ethem Nejat'ın içinde bulunduğu grup ise Spartakist eğilimli bir fikri savunuyordu. Şunu da belirtmemiz gerekir ki Affan Hikmet anılarında "bu grubun" çıkardığı diyerek bu iki ismi kastetmemiş, tüm parti çalışanlarına işaret etmiştir.

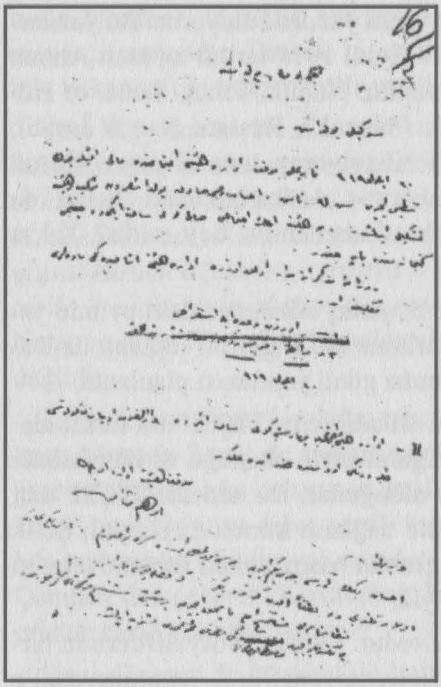
Şefik Hüsnü anılarını kaleme aldığı bir başka yazıda ise İstanbul'daki *Kurtuluş*çular hakkında şu bilgiyi vermektedir:

> 1919 yılında Namık İsmail imzalı bir mektup aldım. Bu zat, müşterek dostumuz Abdülhak Şinasi'den benim sosyalist mefkûresine kendini vermiş, Marksizmi esaslı bir tarzda tetkik etmiş bir vatandaş olduğumu öğrendiğini, bir sosyalist parti yaratmak için uğraştıklarını bildiriyor, gayretlerimizi birleştirmek için randevu aldı. Bunun sık sık lafı edilen münevverler grubu olduğunu anladım. Derhal temasa geçtim. Namık İsmail genç bir ressamdı ve Beşiktaş'taki atölyesini bir toplantı salonu haline getirmişti. Haftada bir sosyalist dostları burada toplantılar yapıyorlardı. O sırada bu toplantıya katılanlar 30-40 kişi kadardı. Konuşmaların sevki, idaresi gevşek ve plansızdı. Müdahale ederek sevki idareyi ele aldım. Bilahare TİÇSF'nin nizamnamesinin esaslarını hazırlayarak hükümete verilmesini temin ettim.[48]

TÜSTAV Komintern Arşivi'nden elde ettiğimiz belgelerde, TİÇSF'nin

47 Ziynetullah Nevşirvanov, vd. *Milli Azadlık Savaşları Anıları*, (Der: Erden Akbulut), TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2006, s. 22- 112.

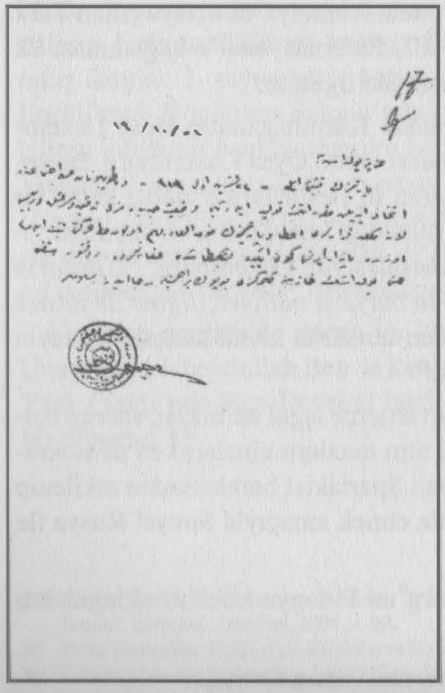
48 Rasih Nuri İleri, *Kırklı Yıllar-5*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2006, s. 33.

TİÇSF'nin 20 Eylül 1919 tarihli Ethem Nejat imzalı yazısı.

Yazının yazıldığı kişi ile Namık, İhsan, Hüseyin ve Sadık adlı yoldaşlarca bir heyet oluşturulduğu, bu nedenle Salı günü Çiftçi Kütüphanesi'nde toplantı olacağına dair yazı. Bunun yanında Çarşamba günü idare heyetinin Darülfunun Edebiyat Fakültesi'nde toplanacağı bildiriliyor.

(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 168)

TİÇSF'nin 6 Ekim 1919 tarihli yazısı. Pazartesi günü saat ikide Beşiktaş Akaretler'de Doktor Şefik Hüsnü'nün evinde yapılacak parti toplantısını haber veren yazı.

TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 170)

yapmış olduğu birkaç toplantıyı haber veren yazılar buluyoruz. Bu yazılarda Ethem Nejat'ın da imzası vardır. 20 Eylül 1919 tarihli toplantı Ahmet Akif Bey'in Çiftçi Kütüphanesi'nde yapılır. Namık, İhsan, Sadık ve Hüseyin yoldaşların katılması istenmiştir. "Namık", Ressam Namık İsmail; "Sadık", Sadık Ahi (Eti); "Hüseyin"i bilemiyoruz, ama Hüseyin Hüsnü veya Hüseyin Sait olduğunu tahmin ediyoruz. Acaba buradaki "İhsan" da Türk Sanatkarları Şefi Bahriye Muzikası'ndan İhsan Bey midir? Yoksa Heykeltıraş İhsan Bey midir?

Diğer toplantının Şefik Hüsnü'nün Beşiktaş Akaretler'deki evinde yapılması planlanır. Yazı 6 Ekim 1919 tarihine ait. Diğer bir toplantı da Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde çarşamba günü yapılması planlanır.

Şefik Hüsnü'nün verdiği bilgilerden anladığımız; TİÇSF'nin farklı ideolojik yapılardaki insanların bir araya gelmesiyle oluştuğu ve bünyesinde birlik, bütünlük bulunmayan bir parti olduğudur. Bu nedenle TİÇSF'nin, Mustafa Suphi ve III. Enternasyonal ile bağlantı kurma girişimini, Şefik Hüsnü değil Spartakist grubun ve bu grubun başını çeken Ethem Nejat'ın gerçekleştirmiş olduğunu düşünmekteyiz.

Burada ilginç bir durum da söz konusudur. Osmanlı sosyalistlerinin birçoğu II. Enternasyonal'e bağlıydı. III. Enternasyonal'in II. Enternasyonal'e bir tepki olarak ortaya çıkması bağlamında, Almanya'da ortaya çıkan Türk Spartakistlerin (*Kurtuluş* hareketinin) III. Enternasyonal'e bağlanması ilk kez bir grubun bu çizgiye geçmesi açısından ilginçtir.

Bu yeni çizginin oluşmasının temelinde Kurtuluşçuların Rosa Luxemburg'un görüşlerinden etkilenmiş olmaları vardı. Oysa Luxemburg, Bolşevikleri eleştiren yazıları dolayısıyla Lenin'in eleştirilerine maruz kalan bir kişiydi. Lenin ile Luxemburg'un anlaşamadığı konulardan en önemlisi; ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı meselesiydi. Luxemburg; *"Ulusların ayrılma hakkını desteklemekle ulusların burjuva milliyetçiliğine de destek olmaktasınız"* diyerek, Lenin gibi ezilen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunanlara karşı çıkmaktadır.[49]

Osmanlı-Türk ülkesi, emperyalist devletlerce işgal edilirken, sadece ezilen, sömürülen mazlum Türk'ün değil tüm mazlum ulusların en demokratik hakkını bile görmezden gelen Alman Spartakist hareketinden etkilenip sonra da Ulusal Kurtuluş için mücadele etmek amacıyla Sovyet Rusya ile bağlantı kurmak gerçekten ilginçtir.

Bir diğer ilginç ayrıntı da Luxemburg'un Polonya kökenli olduğundan

49 Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara, 2007, s. 69.

mıdır bilinmez, ulusların ayrılma hakkını sadece Polonya ile sınırlandırmaya çalışmasıdır. Demek ki, milliyetçiliğe karşı olduğunu söyleyenler bile kökenini unutmayıp milliyetçilik yapmıştır.

Yine biliyoruz ki, Rosa Luxemburg'un birçok tezi Osmanlı Türkleri tarafından asla savunulamayacak tezlerdi. Luxemburg özetle; *"Türk yönetiminin hantallığı kapitalizmi bile üretmekte yetersiz olmuştur- nerede kaldı ki, sonunda sosyalizmi türetebilsin; onun için, ne kadar çabuk yıkılır ve ulusal kurucu öğelerine ayrılırsa o kadar iyi olur- o zaman bu geri bölge, tarih diyalektiğinin olağan sürecine katılabilecektir."* demektedir. Ethem Nejat ve diğer Türk Spartakistlerininse bu fikirleri kabul etmesi mümkün değildir.

Zaten Ethem Nejat'lar da bu tarz teorik konulara takılmak yerine, bir an önce Mustafa Suphi ile temasa geçip, ezilen ve sömürülen Türk'ün hakkını savunmak için çalışmaya başlamışlardır. İşgal altındaki İstanbul'da bile Ethem Nejat ve diğer partili üyeler Anadolu'ya askeri malzeme, matbaa malzemesi gibi ihtiyaç duyulan şeyleri İcadiye tepesinden Üsküdar'a, Çamlıca'dan geçerek, Kızıltoprak, Erenköy istasyonuna kadar getiriyor ve oradan trene yüklüyorlarmış.[50]

İşgal döneminde İstanbul'da bulunan sosyalistler sadece Anadolu Türkünün davasını değil Sovyet Rusya'daki Türklerin haklarını da savunuyor, onların bağımsızlıklarını kazanmalarından mutluluk duyuyorlardı. *Kurtuluş* dergisi, 5. sayısının iç kapağında; 30 Ocak 1920 tarihinde İstanbul Darülfünun Konferans Salonu'nda yapılan Azerbaycan Cumhuriyeti istiklalinin yıldönümü anma törenini haber veriyor. TİÇSF adına katılan Rasih Yoldaş; *"Ümit ederiz ki Azerbaycan'ın en kuvvetli siyasi partilerinden biri Himmet Sosyalist Partisi yakında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin idaresini ele alır da Azeri kardeşlerimizi de kapitalizmin kör bir silahı, bedbaht bir esiri olmaktan kurtarır."* temennisinde bulunuyor.[51]

Kurtuluş dergisinde geçen bu konferansa Yusuf Akçura, Ruşen Eşref Ünaydın ile Ubeydullah Bey de katılmış. Yine bu tarihler Yusuf Akçura'nın Türk Ocağı'nda Rus Devrimi hakkında olumlu konferanslar düzenlediği bir dönemdir.[52]

---

50 Cemile Selim Nevşirvanova, vd. (der. Erden Akbulut), *Milli Azadlık Savaşı Anıları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2006, s. 99.

51 Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara, 1967, s. 89-90.

52 İ. Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 66-70.

18 Aralık 1919 Seçimleri ve Ethem Nejat'ın Adaylığı

TİÇSF önceleri diğer partilerle ortak bir cephe kurma girişiminde bulundu, ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanınca bu sefer başka bir yol denedi:

> Türkiye İşçi Derneği'ni kurup, bütün işçi örgütlerini ulusal düzeyde bir işçi merkezinde bir araya toplamaya çalışmıştır. Dernek özellikle devlet fabrikalarında örgütlüydü ve kurulduğu sırada 500 üyesi vardı.[53]

Bu gibi faaliyetlerin yanında TİÇSF, 24 Ekim 1919 tarihinde İstanbul'da Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu'nda bir işçi toplantısı düzenlemiştir. 2000 işçinin katıldığı bu toplantı o dönem çok ses getirmiştir. Bu toplantı o yıl yapılacak seçimlere de bir hazırlık niteliğindeydi.

İstanbul'daki işçiler üzerinde nüfuz sahibi olan TİÇSF, Aralık 1919'da yapılan seçimlere de katılacaktır. Ethem Nejat da bu partinin mebus adaylarından biridir. Bazı kaynaklarda Ethem Nejat'ın 1919 seçimlerinde Milli Ahrar Fırkası'ndan Eskişehir adayı olduğu yazılsa da yine bazı kaynaklarda Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın Eskişehir adayı olduğu yazılıdır; ancak bir başarı sağlayamadığı da kaydedilmekte.[54]

Seçimler öncesinde Ethem Nejat için seçim beyannamesi hazırlanacak, bu broşürde; *"Eskişehir sancağında çok eser bırakan Edhem Nejad Bey, eski maarif müdürümüz, çiftçileri, işçileri kurtaracak çalışkan namuslu bir zattır. Mebus intihab edelim."* denilecektir.[55]

Ayrıca Eskişehir'den adaylık beyannamesinde; *"Eskişehir sancağı mebus namzedi sabık maarif müdürü Edhem Nejad Bey'in beyannamesi"* denilerek, daha önce burada maarif müdürü olarak yapmış olduğu eserlerden bahsedilecektir. Özellikle broşürde Eskişehir Odunpazarı'nda açmış oldu-

53 Prof. Dr. M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi*, Sosyalist Yayınları, İstanbul, 1993, s. 101.
54 Yücel Demirel, age, s. 43.
55 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD No: 1, Klasör No: 1_36, Belge No: 153, Osmanlıcadan çeviri: Yunus Yılmaz (Mart 2011'de elde edildi).

ğu (Turan) Numune Mektebi'nin ve Mekteb-i Sultani talebelerinin fotoğraflarını içeren bilgiler de verilecektir. Belgedeki ilk fotoğrafların altında; *"Namzedimiz Nejad Bey'in teşekkil (teşkil) ebtirdiği (ettirdiği) Mekteb-i Sultani'de talebeler; hayata hazırlanırken"* yazmaktadır. Hemen altındaki fotoğrafın altındaysa; *"Ethem Nejat Bey'in Eskişehir'de yaptırdığı ebedi şaheser: Odun Pazarı'nda Numune Mektebi Şimdi Hükümet Dairesidir."* yazılıdır.[56]

TÜSTAV'ın Komintern Arşivlerindeki bu belgelerden Ethem Nejat'ın Eskişehir'den Çiftçi Derneği'nin mebus namzetliğini koyduğunu da öğreniyoruz.[57]

Ethem Nejat'ın çiftçilik ve ziraat konularıyla ilgili olduğunu biliyorduk, fakat 1910 yılında kurulan Çiftçi Derneği ile bir bağlantısına ulaşamamıştık. Bu belgeyle bunu da öğreniyoruz.

Bu konuyla ilgili ilginç bir durum söz konusudur. Bildiğimiz kadarıyla Osmanlı Çiftçiler Derneği *"...mütareke öncesi, İttihat ve Terakki ile iyi ilişkiler kurmuştur ve toplantılarını bu fırkanın merkezinde yapmıştır."*[58] Aslına bakılırsa bu çok normaldir, çünkü Osmanlı Çiftçiler Derneği, İttihat ve Terakki'nin bir yan kuruluşudur.[59] Çıkarmış olduğu *Çiftçiler Derneği* mecmuası, daha önce çıkmış olan *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* ve *Toprak* mecmuası tarzındadır. İnceleme imkanı bulduğumuz bu mecmuada Ethem Nejat'ın herhangi bir imzasını göremedik. Fakat arkadaşı Osman Ferit Uyguç'un birçok yazısına rastladık.

Bu bilgiler Ethem Nejat'ın Meşrutiyet döneminde İttihatçılarla ilişkisi olduğunu gösterdiği gibi, sosyalist olduğu dönemde de İttihatçılar ilişkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bu diğer İttihatçıların sosyalizme sadece İttihatçı paşalara sevgi ve saygılarından dolayı değil, gerçekten yöneldiklerinin de bir göstergesidir.

Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin 1919 yılı seçimlerinde Kastamonu adayı ise gazetesinde açık açık Bolşevizm propagandası yapan İttihatçı ve milliyetçi Hüsnü Açıksöz'dür. Bu gazete çalışanlarının Ethem Nejat gibi 1913 yılında kurulan Türk Gücü Derneği'nin üyesi olmaları ilginç bir tesadüftür.

Ethem Nejat'ın bir ara yazı yazdığı *Sebilürreşat* gazetesinin sahibi Eşref

56 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 154, Osmanlıcadan çevriyazı: Yunus Yılmaz.

57 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 155 Osmanlıcadan çevriyazı: Ali Acar, Düzenleme: Yunus Yılmaz.

58 Tarık Zafer Tunaya, age, cilt 2, s. 364.

59 Emel Akal, age, s. 99.

Edip Bey de Çiftçiler Derneği'nden mebus adayıdır.

Bu konuyla ilgili diğer bir ilginç durum da şudur: Mete Tunçay'ın daha önce belgelerle açıkladığı bir makaleden Ethem Nejat'ın Milli Ahrar Fırkası'ndan aday olduğu savunuluyordu. Oysa burada Çiftçiler Derneği'nden aday olduğu görülüyor.[60]

Mete Tunçay'ın sunduğu bu belgeyi İsmail Hakkı Tonguç'un özel arşivinden oğlu Engin Tonguç ortaya çıkarmıştır. Engin Tonguç belgenin altında "Ahrar" imzasının bulunduğunu bunun da Ahrar Fırkası'na ait olduğunu ileri sürüyor. Oysa Ethem Nejat, 20 Kasım 1919 tarihli *Kurtuluş*'un üçüncü sayısında, *"Sosyalizm ve Ferdiyetçiler"* başlıklı yazısında Milli Ahrar Fırkası'nı liberal bir parti olduğu için düşman kabul ediyordu. Sosyalist Ethem Nejat'ın liberal bir partiden aday olması kendisiyle çelişkiye düştüğünü göstermez mi?[61]

Hani insanın aklına gelmiyor değil, acaba bu belgenin altındaki "Ahrar" imzası bir parti adı değil de bu mebus ilanının çıktığı gazetenin, basın kuruluşunun adı olabilir mi? Biliyoruz ki bu tarihlerde Eskişehir'de *Ahrar* isminde bir gazete yayınlanmıştır. Bizce "Ahrar" ın bu gazetenin ismi olma ihtimali daha fazladır.

Diğer bir ihtimal de Ethem Nejat'ın aslında Çiftçiler Derneği'nden aday olduğu, fakat Çiftçiler Derneği 'nin bu dönemde Milli Ahrar Fırkası ile seçim ittifakı alma kararından dolayı, Milli Ahrar Fırkası'nın Ethem Nejat için Eskişehir'de seçim propagandası yapmış olmasıdır.

Bu ihtimale dayanak olarak *İfham* gazetesinin 26 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli sayısında *"Milli Ahrar ve Çiftçiler Derneği"* başlıklı haberde geçen; *"Bugün Milli Kongrede yarın virilecek olan son karar hakkında taa milli efkar idilmek üzre Milli Ahrar ve Çiftçiler Derneği heyeti siyasileri kendi merkezlerinde fevkalade olarak içtima idecekler!"* şeklindeki haberi gösterebiliriz. Büyük ihtimalle seçim ittifakı bozuldu. Ama bu süre zarfı içinde Milli Ahrar Fırkası, Ethem Nejat'ın tanıtımını yapmış olabilir. Hatta bu haberin altında Milli Ahrar Fırkası'nın Eskişehir mebus adaylarının isimleri verilmekte Ethem Nejat'ın ismine ise rastlanmamaktadır.

Kafaları karıştıran diğer bir bilgiyi daha önce de aktarmıştık: TSF üyesi Mustafa Fazıl Çun'un TKP'ye gönderdiği mektuptan, TSF ile TİÇSF'nin ittifak yaparak seçimlere girdiği anlaşılmaktaydı ve Ethem Nejat'ın Es-

60 Mete Tunçay, "Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1989, sayı 61, s. 40.

61 Rasih Nuri İleri, age, s. 150.

kişehir'den aday gösterildiği bilgisi veriliyordu. Yine birçok belgede adı geçen Eskişehir'deki *İşçi* gazetesinin TSF'ye mi yoksa TİÇSF'ye mi ait olduğu da belli değildir. Öyle anlaşılıyor ki bu karışıklık iki parti arasındaki seçim anlaşmasından kaynaklanmaktadır. O zaman işin içine TSF de giriyor.

Bunu doğrulayan bir bilgiyi İstanbul'a gönderilen propagandacılardan birisi vermektedir. 2 Eylül 1920'de Bakü'ye dönen ve kim olduğu bilinmeyen kişi, İstanbul'daki komünistlerin çalışmaları hakkında şu bilgiyi veriyor:

> İstanbul'da Fransız-İngiliz baskısı çok artmıştır. Komünist Parti tamamen yeraltına girmiştir. Bundan dolayı çalışmaları teşkilatlandırmak ve halk kitleleriyle ilişkiyi kaybetmemek için Komünist Partisi şu sıralarda "Türkiye Sosyalist Partisi" ismi altında ortaya çıkmaktadır.[62]

Bu bilgi seçimden çok sonra yani yaklaşık 10 ay sonra bile olsa TİÇSF'nin TSF ile birlikte hareket ettiğini gösteriyor.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler doğru olmakla birlikte, 7 Ekim 1919 tarihinde Milli Kongre Cemiyeti kurulur. Bu cemiyete bağlı seçim encümeni oluşturulur. Bu encümene bağlı partiler seçime ittifakla girme kararı alırlar. Sosyalist partilerden Türkiye Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası da dahil üç parti ittifak kararı alır, fakat zamanla bu ittifak dağılır. Zaten seçimi kazanmaktan çok sosyalizmi tanıtmak ve yaymak için uğraşan TİÇSF'nin adayları başka partilerden yani İttihatçı Çiftçiler Derneği'nden aday olmuş ve diğer partilerden örneğin TSF içinden bazı kesimler bu adayları desteklemiş görünüyor.

İşgal altındaki İstanbul'da sosyalist partiler baskıya ve sansüre uğrasa da 1919 seçimlerinde TİÇSF İstanbul adayının Almanya'daki Türk Kulübü'nü ele geçiren Spartakistlerden birisi olan Vehbi Sarıdal olduğu bazı kaynaklarda iddia edilmekte.

Oysa TÜSTAV Komintern Arşivi'ndeki belgelerde Mehmet Vehbi'nin (Sarıdal) Niğde sancağı mebus namzedi gösterildiği görülmektedir ve ona ait seçim bildirisi mevcuttur.[63]

Aslına bakılırsa dönüş belgeleri ve daha önceki belgelerden Ethem Nejat'ın Eskişehir'den; Mehmet Vehbi Sarıdal'ın ise Niğde'den aday olduğunu kesinlikle biliyoruz. Sadece hangi partiden aday oldukları tartış-

62 Yavuz Aslan, age, s. 96.
63 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 158.

اسکیشهر سنجاغنده چوق اثر براقان

ادهم نژاد

بك

اسکی معارف مدیریز

چفتجیلری، ایشجیلری قورتاره جق
چالیشقان وناموسلو برذاتدر .
مبعوث انتخاب ایده لم

18 Aralık 1919 seçimlerinde Eskişehir'den Meclis-i Mebusan adayı olan Ethem Nejat için hazırlanan seçim beyannamesi:

Üstte:
"Eskişehir sancağında çok eser bırakan Ethem Nejat Bey, eski Maarif Müdürümüz, çiftçileri, işçileri kurtaracak çalışkan ve namuslu bir zattır. Mebus intihab edelim."
(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 153)

اسکیشهرلی مبعوثنامزدی
سابق معارف مدیری ادهم نژاد بکك
بیانامه سی

نامزد مبعوث نژاد بکك تشکیل ایتدیرمکده اولدیغی مکتب سلطانیدن طلبه لرك جمله سندن بر کوشه

ادهم نژاد بکك اسکیشهرده یاپدیرمقده اولدیغی نمونه مکتب شمدیکی حکومت مأموریدر .

Sağ üstte:
Alt resimde: Eskişehir Odunpazarı'ndaki (Turan) Numune Mektebi,
Üst resimde: Ethem Nejat'ın açılışını yaptığı Mekteb-i Sultani'den talebeleri.
(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 154)

Sağda (Beyannamenin arka kapağı):
Resim altındaki yazıda "Edhem Nejad Bey'in kurduğu Darülmuallimin: Sancağımızın en kıymetli ve faide veren ilim iryadır [verenidir]" deniliyor.
Not: Belgede görülen erkek öğretmen okulu 1914 yılında açılmış. İsmail Hakkı Tonguç da 15 Eylül 1919 tarihinden itibaren bu okulda öğretmenlik görevi yapacaktır.

(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 157)

وجدانی قوی، مأمورلرك مجلسلرینه تأثیری، تحقیقاتیمیزی زنگینلشدیرن وصنایع استحصالیمیزی استناد ایدن حسی . سو وهابه پولیتیك سیاسی مقاصد پریه تماشك انکشافی وانتشاسنه کوره تأسیسی ، اجتماعی ، اقتصادی ، حتی ایچون ایچی سیاسیلری ، جغرافیاسی ، جنس وسنی وایشی اعتبارله تشکیلی ایچون اوچ ایچون وظیفه لرینك اساسی طلب ایده جکم .

۲۵ : یاش وظیفه

مکتبلرده حقیقی مناسب اولمیان ایچون اعلی تحصیل اولمق ، مکتب وظیفه لرینك ایفاسنه مانع اولمیان ، وایلك آرالیکی ، خدمت جوانلکمی اقتضا ایدن ایشلرده سنی وظیفه لرینك ایفاسنه مانع اولمیان ایچون ایچه جك اسملرك کوره تنظیم ایدیلمش وایچرسنه عضو انتخاب ایدیلمیه جك اولان ، جوانلرمزدن تشکیل ایدیلمش حکومت تشکیلاتی خصوصی اولمالیدر .

نژادیك
اسکیشهره
علم
فضیلت
تولی ایدن
براقندی

و مبعوث
نامزدیمز جدی
ناموسلی
عزمکار
سیاسی و اجتماعی
ایشلره واقفدر

ادهم نژاد بکك مکتب سلطانیدن طلبه لرینی وظیفه لرینه دعوت ایدیور .

Sağda (Beyannamenin arka kapağı):
Resim altındaki yazıda "Edhem Nejad Bey'in kurduğu Darülmuallimin: Sancağımızın en kıymetli ve faide veren ilim iryadır [verenidir]" deniliyor.
Not: Belgede görülen erkek öğretmen okulu 1914 yılında açılmış. İsmail Hakkı Tonguç da 15 Eylül 1919 tarihinden itibaren bu okulda öğretmenlik görevi yapacaktır.

(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 157)

محترم اسکیشهر سنجاغی اهالیسی!

چوق سوه‌یکم وسویدیکمدن کسبی بوکره پلبندیم اسکیشهر سنجاغی ایچون جمعیتمزك مجبوری نامزدلكی قبولی . سیاسی جهتدن وظیفه‌دار اولدیغی اشبو نامزدلكی سرفراز قناعتیدكی برخدمتله تأیید وایضاح ایدرم .

بیلیورسكز كه وطنمزك ، اولسون ، حریتدن چوق یوقون جیلفی . كلكشری یی داندن ایلیه‌جك چوق متاع ، چوق اسكی سیاسه‌تلری دا آرقیدن قالان وطنمز بوكون ماهر ویتكین تداویرله یاشیور .

اوت صلح پك چتین ، صلح چوق چتین اولاجقدر . صلحدن صوكرا كلكشری ، یونانی ، كجی ، چیچكلی ، اقتصادیاتی خراب اولكلی یی داندیرمیه جقدر . بوكلكشری ، بوكلاه نورتوسیله جكدر . ایشته بوكلاه‌سزلرله بیر وجاهدن صوكرای ایشلری كمل یونرله ایدارهٔ اداره ایده‌بیلمكلرینه كانعدم .

اسكیشهر سنجاغی یی اطلع وسماع ایله طابیر ، اوجاغه صمیمی ایچون قاردشلرینه آچیق روخصت ، بر سوء تفاهم اولمامق اوزره چكدم .

۱ : صلح مقاوله‌سی

صلح مقاوله‌سنی شوله قبول ایدرم : (آ) تورك یلی ، تورك توپراغلری ، اوراكلیان قطعاً خلقه‌لریله ، ایران حدودندن چیقه‌رق قره‌دكز ساحللرینه قدر ، استانبولی دخی طوقونه‌رق تورکیانك استقلالی ، (ب) هیچ بر سلطهٔ كلكشریه تابع كلمه‌جك اولمامق شرطیله .

۲ : فریك مقاومتی

حرب كلكشری یكپارچه بر ملی حركت حالنه كتیرمك ، قلیچ قالقیرمق ، وحده آیرمق ایچون فریك قطعیدر . بونك ایچون جمعیتمزك تشكیلاتندن استفاده ایده‌جكز .

۳ : نظام اساسی

قانون اساسیمزك سلطه‌سنه تماماً قوت ویرمك ، وبوحالك ضروریه‌سنه تبعیتی وجداناً صمیمی بر وظیفه تلقی ایتمك ، وظیفه‌سنه قانون شكنانه ایشلره قارشی چیقمق .

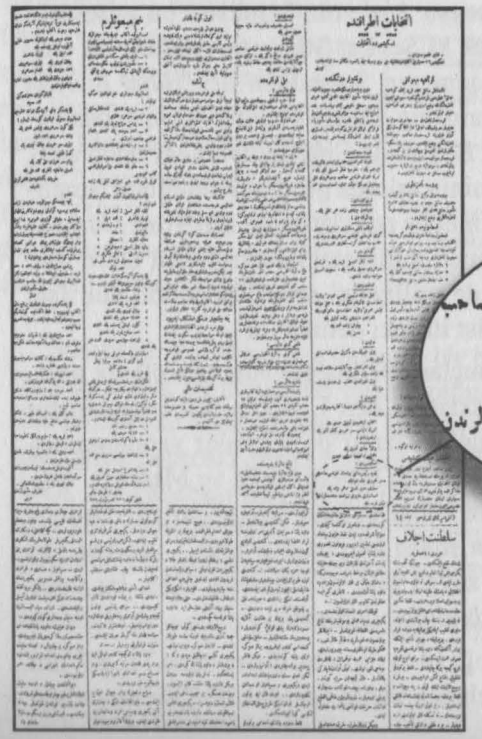
۴ : حریت

سیاسی طوپلانتی ، سیاسی ژورنالجیلكی ، سیاسی تشكیلاتی وبوتون سیاسی حقوقی طلب ایدرم .

۵ : اتحاد

وطنمزك استقلالی اولمق اوزره ، بوتون عالم اسلامله صمیمی بر اتحاد تشكیلی ، بوتون مظلوم ملتلرله بیرلكده حركت ایتمك ، بوتون عالم اسلامك حریت وسعادتی یولنده چالشمق .

Ethem Nejat'ın seçim beyannamesindeki vaatlerinin ilk sayfası
Başlık:
"Muhterem Eskişehir Sancağı ahalisi!"
"Sulh Muahedesi
Sulh muahedesini şöyle kabul iderim (ederim): (elif) Türkiye denilen, Türkçe konuşulan ve Trakya' dan Kafkas hudutlarına, İran hududundan Kilis ve Akdeniz sahillerine kadar imtidad iden (eden) vatan toprağında Türkiye müstakil olmak, (be) hiçbir müessirin memleketimizin hakimiyetine dâhili olmamak şartıyla."
(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 155)

اسکیشهردن :

بلدیه رئیس سابقی وامداد غونه‌سی صاحب
ومحرری خالد ضیابك
معارف مدیر اسبقی ادهم نزاد بك
استاتستیق مدیری زراعت متخصصلرندن
عثمان فرید بك

"İfham" gazetesinin Ethem Nejat ve Osman Ferit'in Çiftçiler Derneği'nin Eskişehir adayı olduğunu açıklayan 27 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli sayısı.

malıdır. Muhtemel ki, TÜSTAV Komintern Arşivi'ne giren 1919 seçimleriyle ilgili bu belgeler, seçimden çok önce tutulmuş ve III. Enternasyonal'e gönderilmiş olabilir.

Ya da TÜSTAV'da elde ettiğimiz bu son belgeler tamamıyla doğru: Ethem Nejat Eskişehir'den Çiftçiler Derneği'nin namzediydi. 27 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli *İfham* gazetesi de bunu doğrulamaktadır: *"İntihabat Etrafında"* başlıklı haberde, *"Maarif Müdür-ü esbakı Edhem Nejad, pek yakın dostu olan İstatistik Müdürü aynı zamanda Ziraat Mütehassısı Osman Ferid [Uyguç] Bey'le birlikte Eskişehir'de Çiftçiler Derneği'nin namzedi"* gözüküyorlar.

Bu son bilgilerle kafalardaki soru işaretleri tam olarak kalkmasa da Ethem Nejat ve Osman Ferit Uçguç'un *"Çiftçiler Derneği"*nin Eskişehir namzetleri olduğu kanısı daha doğru gözüküyor.

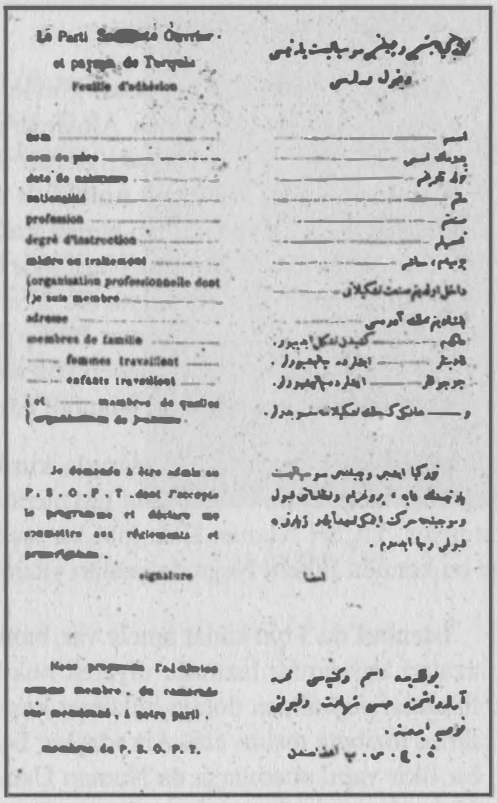
Yine *İfham* gazetesinin bu haberinde Çiftçiler Derneği'nin Edirne mebus adaylarından birinin Edirne'nin ilk sosyalist gazetesi olan *Ahali*'yi çıkartan Mehmet Behçet Bey olduğu görülüyor. Sosyalist *Ahali* gazetesi, TÜSTAV Komintern arşivlerini incelerken "CD 1, Klasör 1_36"da 163 numaralı belgede görme imkanı bulduğumuz gazetedir. Bakü'de Mustafa Suphi'ye mektup yazan Şevket Süreyya Aydemir, kendisini bu gazetenin yazarı olarak göstermektedir. Demek ki Şevket Süreyya Aydemir ilk sosyalizm deneyimini bu gazetede yaşamıştır. Sosyalizm ile *"Suyu Arayan Adam"* olmadan önce Türkiye'de tanışmış. Ethem Nejat gibi bir sosyalistten başka, sosyalist Mehmet Behçet Bey'in de Çiftçiler Derneği'nden aday olması *"İttihatçı Sosyalizm"* söyleminin aslında gerçekçi olduğunu ispatlıyor. Yine aynı haberde Kastamonu mebus adaylarından biri *Türk Dünyası* gazetesi sahibi, İttihatçı olduğu bilinen milliyetçi Kazım Nami Duru'dur. Bu gazetede yazı yazanlardan biri de milliyetçi sosyalist Zenon'dur. İşte buna tam anlamıyla İttihatçı-sosyalist ittifakı denilebilir.

Kurtuluş mecmuasında seçim sonuçları verilmekte ama tam olarak anlaşılamaktadır. Yazıda İzmir'den 1, Eskişehir'den 1, Niğde'den 1 sosyalistin namzetliğini koyduğu bilgisi verilmekte. İzmir'de seçimler yapılamamış. Eskişehir ve Niğde namzetleri muhtemelen Ethem Nejat ve Mehmet Vehbi Sarıdal olmalı, ama yazıda Ethem Nejat'ın ismi bile geçmiyor. Sadece *"Eskişehir'de mebus olan iki zattan sonra en çok oyu aldı."* yazıyor. Bu ne anlama gelmektedir? Aldığı oy sayısı bile yazılmamış. Eğer bu şahıs Ethem Nejat ise Eskişehir'de üçüncü olmuş demektir.

Mehmet Vehbi'nin adı geçiyor, aldığı 14 oy da belirtiliyor, hatta TİÇSF'nin adayı olduğu da ileri sürülüyor. Mehmet Vehbi Sarıdal, TİÇSF'nin adayı

ise aynı zamanda nasıl Çiftçiler Derneği'nin de adayı oluyordu? Seçim yazısında; *"Eskişehir ve Niğde namzetleri programlarını yayınlayarak ve akidelerini gazeteler ve broşürlerle ilan ederek ortaya çıktılar."* yazıyor. Ethem Nejat'ın ve Mehmet Vehbi Sarıdal'ın seçim beyannamelerini gösteren TÜSTAV arşivlerinden yukarıda bahsetmiştik. Bu iki bilgi birbiriyle uyumludur.

Sonuç olarak 1919 seçiminde Mehmet Vehbi Sarıdal'ın 14 oy alıp seçilemediği, Ethem Nejat'ın ise yeterli oy alamadığı anlaşılmaktadır. Oysa seçimden önce yapmış oldukları kongreyi temel alarak, kazanacaklarına inanıyorlardı. Mehmet Vehbi Sarıdal, 27 Teşrinievvel [Ekim] 1335 [1919] tarihli *Akşam* gazetesine vermiş olduğu demeçte şöyle diyordu:

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası Duhul Varakası (üyelik başvuru formu) (TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, Belge 151)

> Sosyalizm bir felsefeye dayanır, bir bilgi hareketidir... Fakat proletaryanın açık ve maddi bir davası olduğu için, daha çok işçi ve çiftçi hareketleri ile kendini gösterir. İşçinin (Ferah Tiyatrosu'ndaki kongrede) tarihe geçecek, dünkü toplantısı bu hareketin en parlak örneğidir... Dün, Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosu binasında toplanan amele ve işçi kongresinde bütün İstanbul fabrikaları ve darülmesaileri namına gelen iki bin murahhas İstanbul proletaryasını temsil etmişlerdir.[64]

İstanbul'da yapılan grevler ve Ferah Tiyatrosu'ndaki toplantı için bir bil-

64 *Katkı*, Nisan 1975, sayı 13, s. 10-11.

giyi de Ethem Nejat vermektedir:

> Matbaa mürettipleri yaptıkları grevle gazetelerin intişar etmemesine sebep oldular. Başlarında Almanya'da bizimle beraber gelen bir arkadaşımız var idi ki bu vaktiyle bir kasap çırağı imiş [Sadık Ahi (Eti) olmalı- YY]. İstanbul Amele ve Rençber Dernekleri Meclis-i Mebusan'a bir mebus intihap etmek üzere İstanbul'da Ferah Tiyatrosu'nda yapılan 16 [Ekim- YY] tarihindeki amele içtimaı o gün için bir işçi günü olarak ilan edilmişti. Bu içtima şimdiye kadar Türkiye'de yapılmamış bir içtima olmuştur. Bu üç gün aynı suretle devam etmiştir. O vakit arkadaşlara sahneden söz söyleyenler hep ameleden mürekkep idi. Onların sözlerini İstanbul gazeteleri yazdılar.[65]

Yapılan seçimlerde, arkadaşlarıyla kurduğu Mesai Fırkası kapatılınca bağımsız aday olan Numan Usta'nın meclise seçilmesi büyük tartışma yaratmıştır. TİÇSF, Numan Usta gibi bir işçinin seçilmesini olumlu bulmuş ve bu konuda Ethem Nejat da şunları yazmıştır:

> İstanbul'da 3 bin kadar amele var, bunların da Meclis-i Mebusan'da azaları bulunması lazımdır diyerek hükümete karşı protestolarda bulundular ve bundan dolayı hükümet kuşkulandı ve bunların birtakımlarını inzibata teslim etti. Arkadaşlar, İstanbul'daki ameleler bununla bir fikir yapılamadılarsa da Numan Usta isminde bir demirci ustasını Mebus'a aza intihap ettirmeyi muvaffak oldular.[66]

Türkiye Sosyalist Fırkası ve Sosyal Demokrat Fırkası ise Numan Usta'nın meclise seçilmesini eleştirmekte ve olumsuz bulmaktadır. Bu iki sol partinin tutumunu "*Sosyalizmde Devekuşları*" başlıklı bir yazı ile *İfham* şöyle eleştirecektir:

> Düşünün bir kere... Sosyalist fırkaları, bir amelenin mebus olmasına itiraz ediyorlar. Niçin? Çünkü kendi namzetleri değilmiş. Numan Efendi... İşçi ordusu için elbette bir kazançtır. Bu kazanç ise, bizde sosyalizm mesleği için atılmış bir ilerleme adımıdır. Hâlbuki bu ilerleme adımına ilk itiraz eden kim? Sosyalist Fırkası... Buna sadece ayıp derler. Ey Karl Marks, ey Lassal... Gel de senin mesleğin namına, ne garabetler gösterildiğini seyret! Bizim sosyalist fırkalarda sosyalist ama işçi mebusuna karşı, ona muarız. İşte devekuşu şeklinde sosya-

65 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, age, s. 187.
66 Age, s. 187.

lizm buna derler.[67]

Burada dikkat edilirse Türkçü *İfham*; sosyalistleri sosyalizmin ilkelerine aykırı davrandıkları için eleştirmektedir. Tabii bunda Numan Efendi'nin Karakol Cemiyeti'ne olan yakınlığını da hesaba katmamız gerekiyor. Fakat bizim için önemli olan kimilerince birbirinin karşıtı olarak ileri sürülen Türkçülük ve sosyalizmin iç içe geçmiş olduğunu bu tartışma içerisinde bir kez daha tespit etmiş olmamızdır.

Numan Usta

67 A. Cemalhoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*, May Yayınları, İstanbul, 1975, s. 533.

Ethem Nejat'ın Halkçı ve Milliyetçi Sosyalizm Anlayışı

İdeolojik fikirler bu kadar iç içe geçmişken, sosyalist Ethem Nejat da bir solcu olarak sol söylemlerle yazılarını yazmaya ve tartışmaya başlayacaktır. *Kurtuluş*'un ilk sayısındaki *"Proletarya kimlerdir?"* başlıklı yazısında; *"Nüfusumuzun yüzde doksan beşi proletarya olan Türk'ün menfaat ve refahını sosyalizmde araması pek makul ve doğru bir çaredir."* diyecektir.[68]

Ethem Nejat'ın bu tespitinde enternasyonalizmin kırıntısı bile mevcut değilken, fazlasıyla Türkçü, milliyetçi tezler ileri sürdüğünü görüyoruz. Ethem Nejat, yine bu yazısında şehirli sanayi işçilerinden başka çiftçileri, müstahdemleri, münevverleri, hizmetçileri ve serserileri de proleter kabul ederek, bir nevi, aslında geçmişinde sahip olduğu halkçılığını, halkçı milliyetçiliğini, Türkçülüğünü konuşturmuştur.

Yazısında liberalizmin Osmanlı'ya verdiği zarara değinen Ethem Nejat şöyle diyecektir:

> Dünyayı yeni bir devre döndüren bu ekonomik ve sosyal hareketler karşısında Türkiye etkilenmeden duramazdı. Zamanın hükümet adamları bu etkiye bir bilgi süsü de ekleyerek "Tanzimat-ı Hayriye" ile burjuva hükümet sistemlerini kabul eylediler. Toplumumuz yeni yasalar, yeni alışkanlıklar, yeni bilgi ve eğitim kurumları, yeni prensipler, yeni idare ve hükümet ile liberal oldu ve burjuvaziye doğru yürümeyi amaç olarak aldı... Burjuva toplumunun muhtaç olduğu eşyalar ithal edildi... Tüketim yeni ve medeni mamullerle tatmin olundu... Eski milli ve yerli mamullerle sağlanabilen ihtiyaçların, usulların ilişkileri ve rekabetleri yüzünden başka biçimlerde sağlanması ortaya çıktı... Küçük esnaflar, küçük çiftçiler bütün Avrupa'da olduğu gibi bizde de mahvoldular veya gelişme nimetinden yok-

68 Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş, 1 Mayıs 1919-Şubat 1920*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2007, s. 74.

sun kaldılar... Burjuva gücü ahaliyi toplu sermayelere, fakiri zengine bağladığı gibi geri ulusları da uygar uluslara bağladı.[69]

Ethem Nejat'ın bu yazısı liberal düşünceyi artık savunmadığının en açık delilidir. Bu yazının son cümlesindeki tespiti ise kapitalizmin ezilen ulusları ve ezilen halkları hem ulusal hem de sınıfsal olarak nasıl sömürdüğünü çok iyi tahlil ettiğini de göstermektedir.

Ethem Nejat, o kadar geniş bir proleter kavramı ortaya atmaktadır ki *Kurtuluş*'un 5. sayısındaki *"Serseriler, Eğitim ve Sermaye"* başlıklı yazısında; serserileri proleter kavramı içine koymanın görünüşte yanlış olduğunu belirtmekte fakat toplum içinde acınmaya değer bir sınıf olarak tanımladığı için proleter sınıf içine sokmak gerektiğine kanaat getirmektedir.[70]

Ethem Nejat'ın bu tespiti aslında sosyalistlerin halkı sınıflara ayırarak böldüğü; milleti birbirine düşman ettiği iddialarının ne kadar temelsiz olduğunu ispatlamaya yeter de artar bile. Bir milletin tamamını proleter kabul eden bir anlayışın neresi bölücü olabilir ki...

Ethem Nejat; halkçı, milliyetçi sosyalist anlayışını Prens Sabahattin ile yaptığı ilk tartışmasında da gösterecektir. Yunus Nadi'nin *Yeni Gün* gazetesi, 1920 yılında Ethem Nejat'ın *Kurtuluş* dergisinin 3. sayısında çıkmış *"Sosyalizm ve Ferdiyetçiler"* başlıklı yazısındaki Prens Sabahattin'e karşı polemiğini yayınlar. Ethem Nejat, ferdiyetçiliğe yani bireyciliğe karşı çıkıyor ve bunun memleket için zararlı olduğunu iddia ediyordu. Ardından da şöyle devam ediyordu:

> Ferdiyetçilik bir sistemdir ki, aslı *self government* denilen kendi kendine sahip olma kelimesiyle ifade olunur. Açıkçası herkesin yalnız kendi koluna, kendi kafasına güvenerek çalışacak; her türlü muazzam ve müthiş ekonomik örgütlere, tekellere, sendikalara, kartellere, tröstlere karşı durup kazanacak ve refaha kavuşacak... Milletin bütün fertleri böyle olunca, dünyada en ala ve mükemmel toplumlar meydana gelmiş bulunacak ve insanlık kurtulacak.

"Biz memleketin daima ve edebi hayatı bakımından ferdiyetçiliği baştanbaşa kendimize zararlı buluyoruz." diyen Ethem Nejat, dünyada ferdiyetçiliğin yıkılacağını iddia etmektedir:

> Ferdiyetçilik başlıca müstemlekecilik yani sömürgecilik idi cihanı

69 Age, s. 69-70.
70 Age, s. 218.

temellük eline geçirmek ve uzak iklimlerde ekonomik hâkimiyet kurmak isteyen milletler için, ferdiyetçilik çok lazımdı.

Ethem Nejat, liberallerin orta seviyeli ve müreffeh bir halk yaratamadığını, halkın orta müreffeh kesimini artırıp proletaryayı azaltamadığını, bu sistem içinde Türk işçi ve çiftçisinin ise daima proleter kalacağını iddia etmektedir.

Aslında Ethem Nejat çok doğru bir tespit yapmaktadır. Batı burjuvasının Türk milletini daima fakir ve proleter bırakacağı iddiası gerçekte tartışma götürmez bir doğrudur. Bu tespit aslında Ethem Nejat'ı halkçı bir milliyetçilik ve sosyalistlik anlayışına sahip olduğunu gösteren en iyi örneklerden biridir.

Ne tesadüftür ki, Mustafa Suphi de Anadolu'ya dönüş yolunda Kars'ta Ali Fuat Cebesoy ile yapmış olduğu görüşmede *"Bey ve paşaları burjuva sınıfından addetmiyoruz."* diyerek, aslında Ethem Nejat gibi halkın okumuş önde gelen kesimini küçük burjuva adı altında dışlamıyordu. O da Ethem Nejat gibi bağımsızlık için ulusal kurtuluş mücadelesi veren tüm halkı proleter görüyordu.

Mustafa Suphi *Yeni Dünya*'daki bir yazısında ise şöyle diyecektir:

> ...Anadolu hareketinde gördüğümüz nitelik farkı, umumi bir millet, bir halk hareketi halinde tecelli etmektedir. Bu, pek tabii olarak memleketin efkâr ve hayat şartlarından doğmaktadır... Komünist Fırkası, hali hazırda devrimi yapacak ve idareyi ele alacak büyük bir hükümet fırkası şekil ve mahiyetinde ortaya atılamaz. Buna rağmen Komünist Fırkası, insanlığın toplumsal olarak ulaştığı bu gelişmişlik düzeyinde, modern bir sınıfın (çalışan sınıfın) çıkarlarını savunan ve onların sözcüsü olan çağdaş bir örgüttür. Mücadelemiz ulusaldır. Vatanımızın istilacılardan kurtarılması mücadelesidir. Emekçi sınıfların bilinçli temsilcileri biz komünistler, mücadelede var gücümüzle yer alacağız. Zalim ve yağmacı Avrupa ve Amerika emperyalistlerine, Yunan istilacılarına karşı mücadelede sonuna kadar sebat etmek, mukaddes vazifemizdir. ...Anadolu kıyamcılar hükümetine her türlü yardım yapmak, birinci işimizdir.[71]

Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi yoldaşlarımız, işgal atındaki Türkiye şartlarında salt sınıfçılık yapmak yerine ulusal kurtuluş mücadelesinin pe-

71 Halit Erdem, *Mustafa Suphi*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 115.

şinden koşmuşlardır. Büyük burjuva sınıfı haricinde halkın tüm kesimini emekçi, proleter görerek halkçılık yapmak, bir diğer ifadeyle büyük, küçük ayırmaksızın burjuvalar dışında kalan halkın tüm kesimini proleter görmek en bilimsel ve en nesnel gerçekliktir. Bu nedenle Ethem Nejat ve Mustafa Suphi gibi sosyalistlerimizin sosyalistlik anlayışını beğenmezlik edenler aslında bu aydınlarımızın çok gerisinde kalmış kişilerdir.

Tabii bu ulusalcı düşüncelerinin yanı sıra halkın en çok ezilen emekçi kesimi olan işçi sınıfının hakkını aramaktan da vazgeçmediler. Ethem Nejat, proletaryanın sınıf davasında haklılığını ifade etmekten geri durmayacaktır:

> İstanbul proletaryası çok eskiden beri devam eden ekonomik köleliği, sınıf karşıtlarını, sanatın düşmanlarını, aç ve çıplak kaldığını, soğuktan donduğu ve ailesini açlıkla terbiye ettiği dayanılmaz günlerde pek derinden öğrendi... Proletaryanın artık sermayedarlığa karşı seferberliğini ilan ederek mücadele ve sınıflar savaşı saflarına geçmesi lazımdı. İstanbul işçileri bu hakikatlerin, işçi sınıfı mürşitleri olan sosyalistler tarafından tekrar edildiklerini duydukları zaman sınıflar mücadelesindeki konumlarını hemen anladılar. Ve kavga kararlarını verdiler. Örgütler kurmaya başladılar...

Ethem Nejat işçi sınıfının haklı davasını sosyalist olarak İstanbul'da bulunduğu dönemde hep savunmuştur. Ethem Nejat, İntihabat Kanunu'nu protesto etmek için, bütün sol fırkaların işbirliğiyle İstanbul'da sosyalist ve amele mitingi düzenleyenlerin içinde bulunmuştur. Zenon, Ethem Nejat'ı andığı yazısında Ethem Nejat'ın; *"Azizim, bu miting, bizim yapmak istediğimiz tek cephenin mukaddemesidir."* diye ümitlendiğini yazıyor. Ethem Nejat'ın inandığı, ümit ettiği ve doğru bildikleri içinde bir de, Anadolu'da tüm sosyalist oluşum ve fırkaların birleştirilmesi vardır ki, bunda maalesef muvaffak olamamıştır.

İstanbul'un İngilizler tarafından işgali ile TİÇSF de kapatılınca; bu düşüncesini gerçekleştirmek için Bakü'ye Mustafa Suphi'nin yanına geçecektir. Bu düşüncesini burada gerçekleştirmeye çalışacak ve bunun için tekrar TKP'nin üyesi olarak Anadolu'ya geçecektir.

İstanbul'un resmi işgalinden sonra Ethem Nejat'ın herhangi bir süreli yayında yazı yazmaması, hatta bu dönemde İstanbul'da veya Anadolu'da olduğunu ispatlayacak hiçbir delilin olmaması, Ethem Nejat'ın Spartakist ve Bolşevikliğin yanında İttihatçı olduğu savıyla da arandığı bir dönem olabilir mi sorusunu akla getiriyor.

İlginçtir, Bakü tüm İttihatçıların buluşma merkezi olmuştur. Zor eski Mutasarrıfı İttihatçı Salih Zeki'nin Bakü'ye giderek Mustafa Suphi ekibine, daha doğrusu İttihatçı İştirakiyun grubuna katılma nedeni, Ermeni tehciri yüzünden asılan Boğazlıyan Kaymakamı'nın durumuna düşmeme gayretinden başka bir şey değildir.

Ethem Nejat'ın da İttihatçı Hilmioğlu İsmail Hakkı'yla birlikte Mustafa Suphi'nin yanına alelacele geçmesinin nedeni İttihatçı olduklarından mıdır, araştırmaya değer bir konudur.

1919-22 Arası Türkiye'de Milliyetçi Sosyalizm Akımı

*Kurtuluş*çuların Milliyetçi Yönleri

*Kurtuluş*çulardan Milli Mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçenler olacaktır. Anadolu'ya geçen Spartakistler'den bir kısmı ise TİÇSF ve *Kurtuluş* oluşumundan sonra CHP içinde yer alacaktır. Eski İttihatçılardan Vehbi Sarıdal, CHP Genel Sekreterliği; Sadık Ahi (Mehmet Sadık Eti) de CHP Malatya milletvekilliği yapacaktır.

TİÇSF içinde bulunduğu dönemde 16 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli *İfham* gazetesine mülakat veren sosyalist Sadık Ahi'ye *"Bir de Türk milliyetperverliği var. Siz de Türksünüz, milliyetperverlik için ne düşünüyorsunuz?"* diye soruluyor. Buna *"milliyet meselelerinde milliyetçi olduğunu iddia edenlerden daha fazla kıskanç (istekli) olan sosyalistliğin Türkiye'deki taraftarları bu noktada müthed fikirlidir."* diye cevap veriyor. Bir başka yerde ise *"Türk milliyetperverliği noktasında bizden daha fazla hararetli daha kıskanç adamlar Milli Türk Fırkası'nda bile yoktur."* diyerek beynelmilel oldukları kadar Türk milliyetçisi de olduklarını ifade ediyor.

Spartakist Nafi Atuf Kansu da ilerleyen yıllarda CHP Genel Sekreterliği; Nizamettin Ali Sav, 10. ve 11. dönemlerde İstanbul milletvekilliği ve *Ulus* gazetesi yazarlığı yapacaktır. İlhami Nafiz Pamir, Etibank Genel Müdürü, Nurullah Esat Sümer de Sümerbank'ın ilk Genel Müdürü olacaktır. *Kadro*'da yazıları mevcuttur. Falih Rıfkı Atay da milletvekilliği ve *Ulus* gazetesi başyazarlığı yapacaktır. 1932 yılında çıkmaya başlayan *Kadro*'da da yazıları vardır.

Spartakist Vedat Nedim Tör'ü ise ileride milliyetçi sosyalist *Kadro* dergisinin kurucu ekibinde göreceğiz.

Almanya'da Spartakist faaliyetlerden etkilenen İttihatçı Vehbi Sarıdal Anadolu'ya geçmişti. O dönemde İnebolu'da tanıştığı Nazım Hikmet ve Vâlâ Nurettin'e ilk sosyalist bilgileri aşılayanlar içindedir. Nazım ve Vâ-Nû'ya ilk sosyalizm bilgilerini veren Spartakistler içinde Sadık Ahi, Nafi Atuf Kansu ve Servet Berkin de vardır. Bu nedenle Spartakist faali-

İFHAM

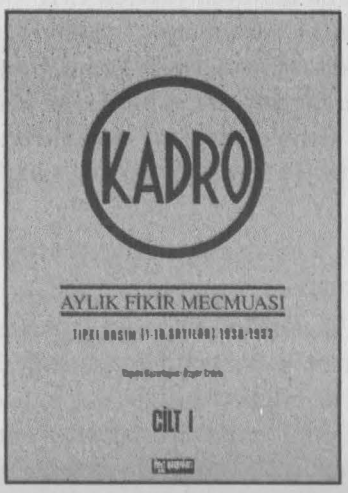
امتیازات اجنبیه

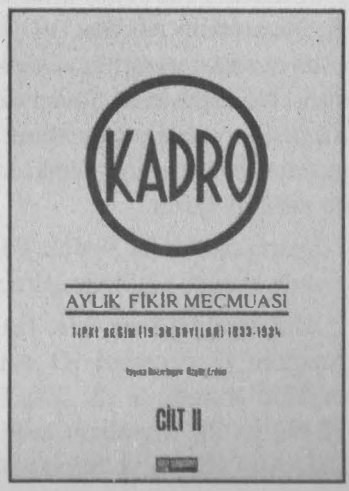
بزده‌ی سوسیالیستلر نه‌یاپسه‌یورلر؟

سیاسی ملاقاتلر وموضوعی

یکی بر بین‌الملل فوقرانس

TİÇSF'den Sadık Ahi ile yapılan röportaj. Ortadaki resim Sadık Ahi'dir. (İfham, 16 Teşrinisani [Kasım] 1335 [1919], sayı 106)

Kadro dergisinin bütün sayılarının yer aldığı tıpkıbasımı İleri Yayınları tarafından 2 cilt halinda yayınlandı.

yetlerden etkilenip sosyalist olan 18 Türk Spartakistine Vâ-Nû ve Nazım Hikmet'i de ekleyebiliriz.[72]

Spartakist Türklerden bir nevi sosyalist eğitim alan Nazım Hikmet ve Va-Nu'nun bu dönemde milliyetçi Ziya Gökalp ile mektuplaşacak kadar yakınlıkları söz konusuydu. Ziya Gökalp *"Türkçülüğün Esasları"* adlı eserinde Nazım Hikmet ve Vâ-Nû gibi aydınlar için, Türkçeyi güzelleştirdiler, diye yazacaktır.[73]

Türk Spartakistlerden olup, Türk Ocağı'ndan yetişme iktisat profesörü Mehmet Servet Berkin ise ilerleyen yıllarda Nâzım Hikmet'in eski eşi Nüzhet Hanım ile evlenecektir. Servet Berkin fikir hayatında önemli bir yer tutan Ziya Gökalp ile ilgili bir de kitap kaleme alacaktır.[74]

Ayrıca Türk Spartakistlerden Mustafa Nermi de sonraki yıllarda daha öncesinde milliyetçilerin edebi dergisi olan *Genç Kalemler*'de birlikte çalıştığı Ziya Gökalp ile ilgili anılarını kaleme alacaktır.[75] Mustafa Nermi ve Ziya Gökalp Türk Ocağı'nda da birlikte çalışmışlardır.

TİÇSF Genel Başkanı Namık İsmail, 1926 yılında Bozkurt simgeli Türk arması yaparak Atatürk'ün başlatmış olduğu yarışmada birinci olacaktır. Böylece Bozkurt simgeli Türk arması yapmak bir sosyaliste nasip olacaktır. Namık İsmail, ilerleyen yıllarda *İleri* gazetesinde ressamlık ve yazı işleri müdürlüğü daha sonrasında ise Güzel Sanatlar Akademisi'nde müdürlük yapacaktır.

Dönemin milliyetçileriyle haşır neşir olup birçoğu milliyetçi yayınlarda yazılar yazan bu 18 Türk Spartakistinden oluşan grup, ilk sayısı Almanya'da, daha sonraki sayıları İstanbul'da çıkan *Kurtuluş*'u çıkartmaya başlamışlardı. Böylece 1919 yılında Berlin'den gelen Türk aydınları Türkiye'de ilk gerçek sol hareketi başlatmış oldular.

TİÇSF'nin üyelerinden Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Hâkimiyeti Milliye*'de yazı işleri müdürlüğü ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın *Yeni Hayat* adlı yayınında yazarlık yapacaktır.

Bu partiyle ilişkisi olduğu bilinen bir diğer kişi de Hüseyin Ragıp Baydur'dur. Hüseyin Ragıp, sonraki yıllarda TİÇSF adına Fransız Sosyalist Parti Kongresi'ne delege olarak katılır. Türk milliyetçilerinin üyesi olduğu Türk Ocağı'nda faaliyet gösteren Hüseyin Ragıp, ilerleyen yıllarda

72 Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 64-68.
73 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 11.
74 Mehmet Servet Berkin, *Fikir Hayatımızda Ziya Gökalp*, Ziya Gökalp Derneği Yayınları, Ankara, 1979, s. 1-2.
75 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I*, BDS Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2000, s. 473.

Üstte:
TİÇSF Genel Başkanı Sosyalist Ressam Namık İsmail'in hazırladığı Bozkurt resimli Türk arması. Atatürk'ün 1926 yılında başlattığı yarışmayı kazanmıştır.

Solda:
Namık İsmail'in otoportresi

Hâkimiyet-i Milliye'de Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda sosyalizm üzerine yazılar yazacaktır. Bu yazılarının birinde, milliyetçilik ideolojisini esas almayan bir komünizmin Türkiye'de uygulanmasının mümkün olmadığı fikrini savunacaktır.

Ahmet Akif Bey

19 Mayıs 1919 tarihinde Atatürk Samsun'a çıkarken İstanbul-Fatih'te, Türk Ocağı'nın girişimiyle işgale karşı miting düzenleyenler içinde Hüseyin Ragıp Baydur da vardır. *"Türk'ün Yumruğu"* adlı işgale karşı yazılarından biri *İfham*'da 25 Eylül 1919 tarihinde yayınlanacaktır.

TİÇSF üyesi Suphi Nuri İleri ise kardeşi Celal Nuri İleri ile beraber soyadıyla anılan ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk'ün isimsiz yazılarının yayınlandığı *İleri* adlı yayın organını çıkarıp yazarlığa devam edecektir. Ayrıca kardeşi Suphi Nuri İleri, Kemalist olması yanında Marksist ilkeler ile milliyetçiliğin birleştirilmesi gerektiğini savunan bir kişiydi.

Kurtuluş'un yazarları arasında olan Prof. Dr. Hamit Sadi Selen de Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Anadolu Türklüğünü esas alan Türk milliyetçisi bir çizgide yaşamına devam edeceği gibi, Türk Ocağı'nda da çalışmalarına devam edecektir.

Bu isimlerin bazılarının "Eti" ve "Sümer" gibi soyadları alması onların Kemalizme ve Cumhuriyetçiliğe bir geçiş yaptıklarının da göstergesidir.

TİÇSF'nin kurucularından Ahmet Akif Bey hakkında pek bir bilgimiz yoktur. İstanbul kentinin Üsküdar semtinden Ethem Nejat'ın mahalle arkadaşı ve Çiftçi Kütüphanesi sahibi olduğunu biliyoruz. Bir de Ethem Nejat'ın *"Çiftlik Müdürü"* adlı eserinde *"Ahmet Akif"*i *"Tukuz Akif"* olarak canlandıracak kadar çok iyi dostu olduklarını biliyoruz. Ahmet Akif Bey, Çiftçi Kütüphanesi'ni 1908 yılında kurmuş. 1911 yılında çıkmaya başlayan *İntibah* gazetesinin ilk yıllarında imtiyaz sahipliği yapmıştır. Bir de 1912 yılında *Türk Dili* dergisini çıkardığını biliyoruz. Ethem Nejat'ın *"Çiftlik Müdürü"*, *"Yiğit Türkler"*, *"Türklük Nedir ve Terbiye Yolları"* adlı eserleri kendi kütüphanesinin yayınları olarak çıktı. Türk milliyetçisi bir

yanı olmasına karşın Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'nin kuruculuğunu yaptı. Kurtuluş Savaşı'nın başladığı yıllarda Ahmet Akif, Atatürk'e ait kartpostallar ve resimler bastırıyor ve gizlice dağıtıyordu. Fakat İstanbul işgal altında olduğu için bu kartpostallar bazen imha ediliyordu.

Ahmet Akif, Atatürk tarafından kurdurulan Anadolu Ajansı'nın bir nevi İstanbul temsilciliğini de yapıyordu, dersek abartmış olmayız. Anadolu Ajansı'nın cephe haberleri ve meclis toplantı özetleri Ahmet Akif tarafından çoğaltılarak gizlice dağıtılıyordu.[76]

Cumhuriyet gazetesinin 19 Temmuz 1933 tarihli haberine göre Ahmet Akif Bey 1933 yılında vefat etmiş. Yine *Cumhuriyet*'in 15 Mayıs 1933 tarihli haberine göre, Uşak Şeker Fabrikası'nın mubayaalığını yapıyormuş, ama aynı habere göre ilişiği kesilmiş. Öyle anlaşılıyor ki Ahmet Akif Bey'in ölümüne yakın, ticari işleri iyi gitmiyormuş. Ölümünden sonra yüklü miktarda borç bırakmış olacak ki, vefatından sonra kütüphanedeki eşyalar satılmış. Çiftçi Kütüphanesi'nde mevcut olduğunu düşündüğümüz Ethem Nejat'a ve TİÇSF'ye ait belgelere ne olduğunu bilemiyoruz.

Cumhuriyet gazetesinin 21 Ağustos 1929 tarihli bir sayısında *"Yüz Otuz Kilodan Fazla Şişmanlar Cemiyeti"* nin kurucusu olduğu kaydediliyor. Ahmet Akif, fotoğraflarından ve kurduğu dernekten anlaşılacağı gibi biraz kiloluymuş! 23 Haziran 1931 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde derneğinin adının *"Şişmanlar Cemiyeti"* olarak değiştiğini görüyoruz.

Yine *Cumhuriyet* gazetesinin 8 Nisan 1931 tarihli haberine göre CHP'nin Eminönü merkez nahiyesi namzedi olarak gösterilen isimlerden biri olduğu görülüyor. 9 Ocak 1930 tarihli habere göre de İstanbul Ziraat Odası İdare Heyetine seçilmiş.

İlginçtir, Ethem Nejat, arkadaşı Osman Ferit ile birlikte tüm yurtta "Ağaç Bayramı" kutlanmasına vesile olmuşlardı. Şimdi de diğer arkadaşı olan Ahmet Akif Bey'in de üyeleri arasında bulunduğu İstanbul Ziraat Odası, tüm yurtta 1931'den başlamak üzere her yılın 21 Mart tarihinde *"Toprak Bayramı"* nın kutlanmasına ön ayak olacaktır.

Ahmet Akif'in Naciye adlı bir kadınla evli olduğunu biliyoruz, fakat çocuklarının olup olmadığını bilemiyoruz. Ahmet Akif'in eşi Naciye Akif, 23 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli *İfham* gazetesinin ikinci sayfasında *"Benim Mebuslarım"* başlığı altında sosyalizm propagandasının yapıldığı bir makale kaleme almış. Burada ise *"Üsküdar'da İmrahor'da sakin Naciye Akif"* diyerek adres göstermiş. Açık adresinin ise Üsküdar'da

76 Dr. Atilla Girgin, *Uluslararası İletişim*, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 137-138.

بنم مبعوثلرم

قارئلرمزك انتخاب ورقه‌لرى

انكليزده ايرلنده ماكنه تابيه ماكنه

Çiftçi Kütüphanesi'nin sahibi Ahmet Akif'in eşi Naciye Hanım'ın sosyalizmi ve Milli Türk Fırkası'nın adaylarını öven "Benim Mebuslarım" başlıklı yazısı. İmza "Üsküdar'da İmrihor'da sakini Naciye Akif" olarak atılmış.
(İfham, 23 Teşrinievvel [Ekim] 1335 [1919], s. 2)

İmrahor'da Alipaşa Sokağı 34 numaralı hane olduğunu biliyoruz. Çiftçi Kütüphanesi'nin adresi ise İstanbul Ankara Caddesi 69 numaralı hanedir. Naciye Akif yine "NA" imzasıyla *İfham*'da *"Prens Sabahhaddin Bey'in Mesleği"* ve *"Münevverlerimizin Hatası"* başlıklı makaleler kaleme aldığını düşünüyoruz.

Düşük bir ihtimal olsa da aklımıza gelen şu ihtimali de ortaya koymamız gerekir. Acaba Hilmioğlu Hakkı'nın kız kardeşi Naciye Hanım ile Ahmet Akif'in eşi Naciye Hanım aynı kişiler midir? Biz biliyoruz ki Naciye Hanım ağabeyi Hilmioğlu Hakkı gibi suikaste uğrayıp ölmemiştir. TKP heyetine Trabzon'da kötü muamele yapılırken az önce orada bulunan Naciye Hanım onlardan ayrı olarak Tuapse şehrine çıkarak kurtulmuştur. Dönüş belgelerinde Naciye Hanım'ın cinayetten 3 veya 4 ay sonra TKP'deki görevlerinden ayrılarak Bakü'den İstanbul'a geçtiği gibi bir izlenim doğmaktadır. Hilmi kızı Naciye'nin (Hilmioğlu Hakkı'nın kız kardeşi), Darülmu-

allimin-i Âliye dikiş muallimesi olduğunu biliyoruz.

Burada Ahmet Akif Bey'in eşi Naciye Hanım'ın sosyalist faaliyet içine girmesi bize, Rasih Nuri İleri Bey'in Ethem Nejat'ın ailesi hakkında bilgi verirken söylediklerinin şu kısmını hatırlatmıştır:

> Bir aralık Babıali'de gizli bir örgütün haberleşmesinde kullanılan bir kitapçı dükkanı (Çiftçi Kütüphanesi olmalı- YY) varmış. Örgüt mensupları akraba ve dostları aracılığıyla hanımlar dahil bu dükkanda Ethem Bey'e mektup getirip götürmüşler. Tıpkı Kemal Tahir'in *"Esir Şehrin İnsanları"* romanında olduğu gibi. Bu faaliyetin yıllarını bilemiyorum. Ancak bana çocukken bu olayı anlatan hanımın (Didar Hanım olmalı) bu işi 1917 veya 1919 yıllarında yapabileceğini şimdi tahmin ediyorum. Örgütün ve siyasi faaliyetin mahiyetini bilmiyorum. Ethem Bey'in o dönemden bir resmini de ekte takdim ediyorum.[77]

Yukarıda bahsedilen resim, altındaki imzadan *"Feyzi"* olabileceğini tahmin ettiğimiz bir kişiye ait. Bu kişi bu resmi Rasih Nuri İleri Bey'e yollamış. Fotoğrafın altında Ethem Nejat'a ait bir yazı var. 1917 yılında Ethem Nejat bu fotoğrafı Soma-Kırkağaç'ta Didar Hanım'a yollamış. Rasih Bey'e bu fotoğrafı ve belgeyi yollayan kişi, Çiftçi Kütüphanesi'ndeki gizli örgüt faaliyetlerini çocukken Didar Hanım'dan dinlemiş olmalı. Ethem Nejat'ın Didar Hanım'a yollamış olduğu fotoğrafın onda olması buna bir kanıttır. Öyle anlaşılıyor ki, kim olduğunu bilemediğimiz Didar Hanım ile Ahmet Akif'in eşi Naciye Hanım gibi kadınlar da yoğun bir şekilde bu sosyalist faaliyetin içine girmişler.

Acaba Ethem Nejat'ın kız kardeşi Bedia (Güray) da bu faaliyetlere katıldı mı? Osman Güray bu sosyalist faaliyetlere karşı nasıl tavır takındı? Aynı şekilde Osman Ferit Uyguç ve eşi bu sosyalist faaliyetin içinde ne kadar bulundular veya bulunmadılar, merak ediyoruz.

Kurtuluş için Milli Sosyalizm

Spartakist hareketten etkilenenlerin çoğu yaşamına sosyalist olarak devam etmemiştir. Zaten en baştan beri milliyetçi amaçlarla yola çıkmışlardı:

> Kurtuluş dergisinin sonunda *"Bütün Memleketlerin Proletaryası"*na hitaben yayınlanmış olan Türkiye İşçi Çiftçi Partisi'nin bildirisi, bu

77 Rasih Nuri ileri ile evinde 11.08.2011 tarihinde yapılan görüşmeden.

çevrenin toplu düşünüşünü göstermektedir. Burada Marksist ve enternasyonalist terimlerle Türk milliyetçiliği ve vatanseverliği duyguları dile getirilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse, o devrin objektif tarihsel koşulları, (zaten çoğu eskiden Türk Yurtlarında çalışmış olan) bu gençlerin kafasında Türk ulusunun düşman elinden "kurtuluşu" dileğiyle, Türk proletaryasının yerli ve yabancı burjuvazinin sömürüsünden "kurtuluş"u özleminin birleşmesine, özdeşleşmesine elverişli olmuştur.[78]

Zaten, bu yüzden, Spartakist Türklerden Mustafa Nermi, Türk milliyetçilerinin ilk yayın organı kabul edilen *Genç Kalemler* dergisinde yazıyordu. Mustafa Nermi aslına bakılırsa 1919 yılında sosyalist olmamıştı. Onun çok öncesinde 1911 yılında milliyetçi ve sosyalist bir kimliğe sahiptir. Bu yıllarda Selanik'te solcu gazete ve dergilerde çalışmıştır. Yine Spartakist Türklerden Mehmet Servet Berkin de Ethem Nejat gibi Türk Ocağı'nın üyelerindendi. Mehmet Servet Berkin, Türk Ocağı'nda Katib-i Umumi ve *Türk Yurdu* mecmuasında yazı işleri müdürlüğü de yapan bir kişidir. Türk Ocağı'nın üst düzey yöneticilerinden Hüseyin Ragıp Baydur'un da bu gelenekten gelmesi bu yüzdendir.

Spartakistlerden etkilenen Türkler, verilen bu örneklerden anlaşılacağı ve Mete Tunçay'ın da belirttiği gibi sosyalist olmadan önce Türkçülerdi. Ve bunların büyük çoğunluğu aslında arayış içindeydi, ancak yine de düşüncelerinde samimiydi. Vatanın kurtuluşunu sosyalizmde görüyorlardı. Ve bundan dolayı da aslında hepsi birer milli sosyalistti.

Kurtuluşçuların milli sosyalist yönleri yazdıklarına ve konuşmalarına yansıyacaktı. Türk Ocağı eski üyelerinden Ethem Nejat, Bakü'de bulunduğu sıralarda, 8 Teşrinievvel [Ekim] 1920 tarihinde yapmış olduğu bir konuşmada Türkçülüğünü ortaya koymaktan çekinmeyecektir:

> Rusya'da Sovyet hükümeti ve Kızılordu, Rusya'yı nasıl düşmanlar ve Avrupa kapitalistleri elinden kurtardı ise, biz de Türkiye'ye gittiğimiz zaman Türkiye proletaryasını, işçisini, çiftçisini memleketimize musallat olan ve fukaranın yiyeceğini, içeceğini çalıştırmak suretiyle elinden alan ve mazlum halkı helak eden İngiliz, Fransız emperyalistleri ve onların yardakçıları olan Yunanlıların ve Taşnakların elinden kurtaracağız.[79]

78 Mete Tunçay, age, s. 167.

79 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 281.

Görüldüğü gibi milli sosyalist Ethem Nejat, Türkçülüğünden hiçbir şey kaybetmemiştir.

Vedat Nedim Tör ise anılarında bu Türk gençlerinin Türkçü, milliyetçi yanlarını, Berlin Türk Kulübü'nü ve Spartakistleri şöyle anlatır:

> "Ya İstiklal Ya Ölüm", milli bağımsızlık ve vatan bütünlüğü uğruna ölümü göze alan bu tok ve erkek ses, o zaman Berlin'de ve Almanya'da okuyan Türk öğrencilerinin ve fabrikalarda staj gören İmalat-ı Harbiye ustalarının ruhunda, zifiri bir karanlık içinde göğü baştanbaşa yarıp aydınlatan bir şimşek gibi patladı. Erzurum ve Sivas Kongrelerinden geçerek Ankara'ya kadar uzanan ulusal şahlanışın yankıları, Berlin Türk Kulübü'nde kader birliği yapan gençlerin iradesini bir çelik banyosu gibi güçlendiriyordu. Bütün bir düşman dünyaya karşı yokluklar ve yoksulluklar içinde savaşan Anadolu'nun masal kahramanı gibi ulu önderine, Mustafa Kemal'e dostluk elini uzatan tek devlet, Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği olmuştu. Bu davranış Berlin'deki yüksek öğrenim gençliğini adeta büyüledi... TİÇSF'yi kurduk, *Kurtuluş* adlı bir dergi de yayınlamaya başladık. Berlin Türk Kulübü'nde heyecanlı toplantılar yapılıyor. Konferanslar veriliyor, çetin çatışmalar oluyordu.[80]

Kurtuluş'un Almanya'da yayınlanan sayısındaki bir bildiri de Türkiye'nin işgali hakkında; "*Bütün memleketlerin proletaryası! Türkiye'deki kardeşleriniz hak ve insanlık uğrundaki mukaddes savaşında sizin yardımınızdan, sizin himayenizden emindir... Bütün memleketlerin proletaryası! ... Emperyalist, kapitalist ve şoven nasyonalist hırslar bugün çoğunluğu Türk olan toprakları yutmak parçalamak istiyorlar...*" şeklinde haklı haykırışa vesile olacaktır. Bu bildiri ile Türk Spartakistler, kurtuluş savaşı veren Türklere yardım edilmesini talep edeceklerdir.[81]

Türk Spartakistlerin haricinde başka milli sosyalistlerimiz de vardır. 1919 yılında yapılan seçimlerde milletvekili olan işçi Numan Efendi, seçimler öncesinde *Vakit* gazetesi muhabiri ile röportaj yaparken kendisini "*milli sosyalist*" olarak tanımlayacak; "*Türklükten aldığım feyz ile ameleliğim ile amele teşkilatının kuvveti ile meydana çıkıyorum.*" diyerek o dönemdeki sosyalistlerin Türk milliyetçisi yönünü ortaya koyacaktır.[82]

Demek ki "milli sosyalist" söylemi literatürümüze son dönemlerde gir-

80 Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s. 9.
81 Rasih Nuri İleri, age, s. 53.
82 A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm (1848-1925)*, İstanbul, 1968, s. 241.

miş bir kavram değildir, 1919'lu yıllarda bile kullanılmaktadır.

Yine ilk dönem sosyalistlerimizden Celal Nuri İleri, İslam ile sosyalizm ilişkilerini inceleyen Osmanlı dönemi bağımsız sosyalistlerdendir. Celal Nuri İleri, sosyalist olmasına karşın *Türk Yurdu* dergisine yazıyor ve Türk milliyetçiliği anlayışını benimsiyordu. Mustafa Suphi de bu dönemde 1912 tarihli *Hak* gazetesinde *"Sosyalizm Cereyanları"* başlıklı yazıda Celal Nuri İleri'nin sosyalistlik anlayışını eleştirecekti.

Kurtulusch
(Befreiung)
Türkische Sozialistische Zeitschrift
MAI-HEFT
Berlin
Preis: 1.50 M.

Kurtuluş'un Almanca baskısı. (İngeborg Böer; Berlin'den Türkler Geçti, İleri Yayınları, İstanbul, 2012, s. 227)

Aslında bunda şaşılacak bir durum yoktur. II. Meşrutiyetin ilk yıllarında yavaş yavaş başlayıp 1917'de artan ve 1919-1920'li yıllarda tavan yapan sosyalizm anlayışı, bağımsızlık olarak algılanıyordu. Milliyetçilerimiz de milliyetçiliklerini sosyalizm içinde harmanlıyorlardı. Buna bir başka örnek de verecek olursak, Osmanlı dönemi bağımsız sosyalistlerinden Nüzhet Sabit de, milliyetçiliğin sosyalizmle çatışmayacağını ileri sürerek milliyetçi sosyalist fikirler öne sürüyordu.

Milliyetçiliğin ve sosyalistliğin yükselişte olduğu işgal yıllarında bir sosyalistin ne kadar ve nasıl milliyetçi olması gerektiği de kendi içlerine tartışma konusu olmuştur. Hele *Kurtuluş* oluşumu içinde bulunan eskiden ya Türk Ocağı ya da İttihatçılarla birlikte olan eski Türkçüler ve şimdinin sosyalistleri; bunlara yayın organlarında cevap vermeye çalışıyorlardı.

Kurtuluş yazarlarından Reşat Nuri Drago, *"Fransa'da Savaş Edebiyatı"* başlıklı yazısında şöyle diyecektir:

> Bugün birçok sosyal akımların en güçlülerinden biri milliyet akımıdır. Savaş esnasında bu fikre hizmet etmeyen hemen kalmadı gibidir. Esasen başka türlü olamazdı. Savaş, insanlığın mutluluğu için yapılamazdı ve nitekim yapılmadı; kimse fisebilillah ötekinin berikinin ayakları altında çiğnenmiş ülkesini ihya etmek için, zulüm görmüş kavimlerin kurtuluşu için kendini ateşe atmazdı. Mesele toprak,

para, bir takım manevi ve maddi faydalar sağlamaktı. Bundan ötürü savaş milliyet fikrine dayanmadan yapılmazdı. Uluslar için bu fikir hem savunuş hem saldırış savaşlarında geçerlidir. Bir ülkenin başka bir ele geçmesi o ülke ahalisinin yok olması demektir. Bundan ötürü ulusseverlik gayet insani, gayet tabii olan nefis müdafaası duygusunun -sınırlı bir çevrenin gelenekleri ile anıları ile süslenmiş- bir şeklinden ibarettir... Bize esasen vatan ve milliyet duygusunu veren bu şahsi duygularımız değil midir? İçinde doğup büyüdüğümüz evden çıkıp gitmek ferd için ne kadar acı bir olaysa, bir ulus içinde havası ile toprağı ile şekliyle bütün şahsiyetin ünsiyet peyda ettiği bir memleketi kaybetmek o kadar vahimdir... Vatan fikrinin taraftar ve aleyhtarlığı bu fikrin insanlıkta yerleştiğinden beri vardır.[83]

Reşat Nuri Drago aslında Yusuf Akçura gibi düşünmektedir. Saldırgan emperyalist milliyetçilik yerine kurtuluş için bağımsızlık için mücadele verenlerin, demokratik milliyetçiliği savunması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Zaten sosyalistlere düşen de ezilenlerin, mazlumların milliyetçilik anlayışına, kimlik anlayışına sahip çıkarak bu hakkı savunmaktır. Reşat Nuri, ayrıca vatan ve milliyet duygularının doğuştan geldiğini söyleyerek sosyalistlerin de bu değerleri savunmasında abeslik olmadığını anlatmak istiyordu.

Ezilenlerin, mazlum milletlerin milliyetçiliğinin savunulması gerektiğini anlatan bir diğer *Kurtuluş* yazarı da M. R. Dündar'dır. *"Sosyalizm ve Militarizm"* başlıklı yazısında, Türk Ocağı'nın milisçilik anlayışı ile emperyalist milliyetçilik gütmesini eleştirir ve yazının devamında şöyle der:

Bugünkü işçi ve çiftçinin emeli iş, güç ve çalışıp emek harcama yani sa'y-ü amel politikasıdır. Fakat bu güzel amaçlara ulaşmak için vatanın istiklalini ve hürriyetini korumak veya yeniden kazanmak lazım. Bu da özellikle bizde, basit milis usullerle mümkün olamaz, bunun aksine memlekette tam anlamıyla nizam ve intizamın hâkim olduğu güçlü, mükemmel yeni bir kuvvet vücuda getirmelidir. Milli savunma ve vatan hürriyeti fikirleri herkese en ufak yaştan beri telkin edilmeli, okullarda jimnastik ve nişancılık dersleri gösterilmeli, her tarafta spor dernekleri, izci ve gezinti yurtları, hararetli eğlenceleri ve atış ocakları kurmalı, proletarya kendi arasından dövüşçü ve ateşli reisler çıkarmalı, işçiler ve çiftçiler arasında bunların kahramanca örnekleri

83 Rasih Nuri İleri, age, s. 120-121.

çoğalmalı ve bu işçi yığınları belli zamanlarda ve adı geçen derneklerde geniş manevralarla uzun yürüyüşler ve askeri gezintilerle kırlarda, açık arazide yapılacak talimlerle büyük bir çaba ve hayat dolu çalışma eseri gösterilmelidir... Proletarya... haksızlıkların ve zulümlerin faillerini ezmek için, milli, faydalı bir ordu, ateşli bir fikir ve ideal ordusu kurmak istiyor.[84]

Dikkat edilirse burada ileri sürülen tezler, aslında Ethem Nejat'ın gerek Türk Ocağı'nda gerekse Türk Gücü Cemiyeti'nde yaptığı ve yapmaya çalıştığı işlerdir. Subay ve imalatı harbiye ustası olan M. R. Dündar, Ethem Nejat'ın fikirlerini sosyalist olduğu dönemde de devam ettirmek istiyor.

Kurtuluş yazarı Hamit Sadi Selen ise milliyetçilik ve sosyalizm konusuna *"Kurtuluş Yolu"* başlıklı yazısında şöyle değinir:

Son on yıl içinde bizde de bazı sosyal akımlar belirmeğe başladı. Fakat bunlar arasında gençliğin peşinden gideceği iki akım vardı. Biri çağdaşlık diğeri Türkçülük... Başlangıçta halkçı bir akım olarak doğup yeni bir uygarlık yaratmak iddiası ile ortaya çıkan Türkçülük akımı daha sonra kültürle uygarlığı ayırarak, Avrupa'dan yalnız pozitif bilgileri, denemeye dayanan fenleri, bilgi metotlarını alıp ekonomiyi, hukuku, ahlakı milli kültürden saymak sureti ile ihtiyacımıza uygun olarak özel sistemler kurmaya özendi... Bu akım henüz sistemlerini açıkça belli etmediğinden bize kurtuluş umudu verecek kadar olgun görünmüyor... Hele en çok muhtaç olduğumuz ekonomi alanında pek yavan... Ekonomik fikirlerin yokluğu bizi büsbütün çöküşe uğratmak tehlikesi karşısında bulundurduğu, daha uzun beklemelere dayanılamayacağı bir zamanda, bütün uygar memleketlerde olduğu gibi, kurtuluş hareketi için sosyalizme doğru bir yön gösterip, şimdilik başka ulusların belli hastalık için başarıyla kullandıkları ilaçları bizim de arayıp bulmamız en doğru bir hareket değil midir?[85]

Hamit Sadi Selen'in de dediği gibi milliyetçi geçinenlerin en büyük sıkıntısı; halkçılık, toplumculuk ve devletçilik siyaseti gütmek yerine liberalizme, özel teşebbüsçülüğe yönelmeleridir. Bunlar ekonomi alanında yapılmış en büyük gaflarıdır. Oysa gerçek milliyetçinin halkçı, devletçi olması gerekir. Daha açıkçası solcu, sosyalist olması gerekir.

Halkçı, milliyetçi yaklaşımlarını Türklerin tüm haklarının savunulmasın-

84 Age, s. 157-158.
85 Age, s. 67.

da gösteren *Kurtuluş*çular, 1920 senesi içinde Rusya'dan gelen mültecileri bile İstanbul halkının hakkını gasp ettiği gerekçesi ile istemeyeceklerdir:

> İstanbul'a yüz bin Rus mültecisi geldi. Demek bulundukları yerde halkın gösterdiği işleri yapmamak, çalışmamak, binlerce yetimin gözyaşlarından, binlerce fakirin alın terinden çaldıkları servetleri, altınları zevkleri uğrunda rahat rahat yiyebilmek için başka diyarlar arayan, dost memleketlerinde bile ruy-ı kabul görmeyen bu zümreye yalnız İstanbul kucak açıyor... Huyunu değiştirmeyen, her yerde halkın kazancı üzerinde asalak yaşamayı hak bilen bu güruhun her kafilesi İstanbul için yeni bir bela olacak... Pahalılık artacak, mesken kiraları yükselecek, açlık çoğalacak.[86]

Kurtuluş mecmuasının sosyalist olmayan, aristokrat ve zengin Ruslara karşı almış olduğu tavır çok ama çok anlamlıdır. Bir diğer sosyalist yayın, önce Eskişehir'de sonra da Ankara'da çıkacak olan *Yeni Dünya Kuvvay-ı Seyyare* ise olaya farklı bir boyuttan yaklaşarak şöyle yazacaktır:

> İstanbul'a Kırım'dan yüz bini aşkın mütecaviz Rus'un vürudu üzerine, esasen kıymeti son derece düşkün olan Rus paraları içinde en itibara haiz olan Romanof rubleleridir ki, piyasada en hararetli muamele bunlar üzerine cereyan etmektedir... Rus paralarının bu düşkünlüğü birçok Rus ailelerini sefalete düşürmüştür.[87]

Ethem Nejat ve Zenon: İki Türk Milliyetçisi Sosyalist

Kurtuluş'un 4. sayısındaki yazısında Ziynetullah Nevşirvanov; "*Biz, tüm olarak, Avrupa kapitalinin çalışanı ve esiriyiz. Bu durumda emekçilerin haklarını ve çıkarlarını ciddi ve emin yollarla savunmazsak, bu hususa dair bize uzanan ve uzanacak olan elleri red edersek milli haklarımızı zayi uğratmış oluruz. Milli cinayetlerin en büyüğü bizce budur. Bizim için en elzem ve haklı milli savunma toplumumuzu çalışanların sendikalar sendikası haline ifrağ (çevirmek) etmek (...) Bizim için biricik 'Kurtuluş' yolu:'Sosyalizm'dir (...) özellikle sınıf ayrılığı gözetmeksizin bütün ulusu, bütün memleket ahalisini ezen ve neticede bizi ekonomik esarete sürükleyen yabancı kapitaldır.*" diyerek hem milliyetçi hem de sosyalist yanını

86 Age, s. 234.

87 Ali Ergin Güran, *Kuvvay-i Seyyare'den Kuvva-i Milliye'ye Yeni Dünya (Seçmeler), Belgesel Sosyalizm Serisi, No:3*, Katkı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 40.

konuşturmuştur. Özellikle yazısında *"...sınıf ayrılığı gözetmeksizin bütün ulusu, bütün memleket ahalisini ezen... yabancı kapitaldir"* diyerek belirtiği sınıf ayrılığından ziyade halkçı yaklaşımı savunan çizgisinin, Atatürk'ün halkçılık anlayışıyla benzerliğine dikkat çekmek isterim.

Zenon, Başkırt Türklerindendir. Asıl adı Şehidullah oğlu Ziynetullah Nuşirevan'dır. 1915-1917 yılları arasında Ethem Nejat'ın da içinde bulunduğu Türk milliyetçilerinin dergisi *Türk Yurdu*'nda yazılar yazmıştır. Zenon, 15 Nisan 1919 tarihli *İdrak*'taki yazısında da; *"Sermayenin çıkarlarını değil de, halkın geniş kesimlerinin çıkarlarını savunan milliyetçilik ile sosyalizm birbirini tamamlayan düşüncelerdir."* sonucuna varmış ve şöyle devam etmiştir:

> Bunun için hiç korkmadan diyebiliriz ki, milliyetçi bir adam pekala bir sosyalist olabilir. Hem de beynelmilelci bir sosyalist olabilir. Halkçı olan bir milliyetçi savunduğu düşünceler gereği halkı müdafaa ederken, kendisi bilmeyerek sosyalizme hizmet ettiği gibi, işçilerin ve köylülerin yani halkın çoğunluğunun çıkarlarını savunan sosyalistler de ulusa hizmet ederler.[88]

İdrak gazetesindeki bu yazısındaki *"milliyetçi bir adam pekala bir sosyalist olabilir"* tespitinden sonra Zenon'un Ethem Nejat için; *"1918 senesinde hem bir 'Türkçü' hem bir 'milli sosyalist'tir."* demesi daha iyi anlaşılacaktır.

Aslında Ethem Nejat'ı milli sosyalist olarak tanımlayan Zenon, bir nevi Ethem Nejat üzerinden kendini de tanımlamıştır diyebiliriz. İnceleme imkanı bulabildiğimiz, 1919 yılında Türkçü, milliyetçi ve İttihatçı olan Kazım Nami Duru tarafından yayın hayatına sokulan, Türkçü-Turancı *Türk Dünyası* gazetesinde Zenon'un *"Asrın Cereyanları Önünde Türkler"* başlığı altında milliyetçi sosyalist propaganda yaptığı bir makalesi vardır.

Makalesinde özetle asrımızda iki önemli akım bulunduğu ve bunlardan birinin, sosyal demokrasi, sosyalizm ve komünizm olduğu; diğerinin ise millet gerçeği ve milliyetçilik olduğu tespitini yapıyor. Sosyalizmin adaletsizlik, eşitsizlik ve gericilikle mücadele ettiğini ve yakın zamanda da galip geleceğinin tespitini yapan Zenon, millet olgusunun ise lisanların, dinlerin, devletlerin tarihi kadar eski ve bir hakikat olduğunu, milliyetçiliğin ise milliyet gerçeğinin görüntüsünden bir ibaret ve hakikat olduğunun tespitini yapıyor. Sosyalizmin esir milletlerin milli gayelerini ihtisal ettiğini, özel-

88 Hamit Erdem, *Mustafa Suphi*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1999, age, s. 157.

Zenon, ailesiyle.

likle Çarlık Rusya'sında yaşayan Türk milletlerin muzafferiyetine, milli kurtuluş yoluna doğru gittiğini buna da sosyalizmin vesile olduğu tespitinde bulunuyor.[89]

Zenon, yazılarından anlaşılacağı üzere Ethem Nejat gibi Türkçülük ile sosyalizmi aynı potada eriten bir tez ortaya koymaktadır.

Ethem Nejat ile Zenon eski arkadaştırlar. Zenon, Ethem Nejat ile birlikte TİÇSF oluşumu içinde de bulunmuştu. Ama aralarındaki fark şuydu: Ethem Nejat, Atatürk ile birlikte çalışmayı savunup Atatürk önderliğinde Ulusal Kurtuluş Savaşı verilirken onun yanında olmak isterken Zenon, Atatürk'e destek vermek yerine Komitern'in emirlerine sadık kalmayı uygun bulmuştur. Bu durum onun Kemalist yönetim tarafından dışlanmasına neden olacaktır. Zenon'un en büyük hatası da bu olmuştur.

Sosyalist Türk Milliyetçilerimiz

Aslına bakılırsa sosyalistlerimizin hemen hepsi Türk milliyetçisi yanlarını öyle veya böyle bir şekilde ortaya koyuyorlardı. Buna Kayserili İsmail Hakkı yoldaşın, 23 Temmuz-7 Ağustos 1920'de Moskova'da toplanan Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'ndeki konuşmasını da örnek gösterebiliriz. Kayserili İsmail Hakkı konuşmasında şunları söyleyecek kadar Türkçüdür:

> Rusya'da çeşitli ulusal gruplar Çarlığın boyunduruğu altında inliyordu: Tatarlar, Türkistan ve Başkırdistan ulusları, Kafkas Türkleri ve daha birçok başkaları. İşte Pan-Türkizm fikrinin bu zamanda atıl-

89 Zenon, "Asrın Cereyanları Önünde Türkler", *Türk Dünyası*, 29 Kanunusani [Ocak] 1920, s. 4-5.

masının nedeni budur; bu, Pan-İslamizm fikrine karşı çıktı. Pan-İslamizm çeşitli dilleri konuşan çeşitli ulusal grupları birleştirememişti. Öte yandan, Genç Türklerin savunduğu Pan-Türkizm fikri, Kazan'dan Kafkas'a Türkistan, Türkiye'nin tümü ve İran'ın bir kısmı dâhil bütün bir ulusal gruplarını birleştirmeye çalıştı. Pan-Türkizm fikri bütün bu ulusal grupları birleştirmeye çalıştı. Fakat bu hayaller kâğıt üstünde kaldı. Rus Devrimi'nden sonra, Türkiye'nin Avrupa kapitalistleri tarafından bölüşülmesinden sonra, Türk halkı İngiliz ve Fransız kapitalistlerinin gerçek yüzünü görünce, bu andan itibaren Türkiye'de yeni bir hareket başlamıştır, bir kurtuluş hareketi... Anadolu hükümeti, Türkiye'nin Antanta tarafından uğratıldığı hayâsız sömürüye en iyi cevaptır... Emekçi Türkiye'nin en iyi dostu olan Rus Devrimi sayesinde Türk ulusu kısa zamanda tam özgürlüğe kavuşacak ve öteki ülkelerin işçi kitleleri ile birlikte bütün dünya emperyalistlerine karşı güçlü bir savaşa başlayacaktır.

İsmail Hakkı, Türkçü-Turancı düşüncesinin yanında Atatürk'ün başlatmış olduğu Milli Kurtuluş Savaşı'na da destek vereceklerini ifade ediyordu

Komintern'in İkinci Kongresi'ndeki bu konuşmadan da anlaşılacağı gibi, ileride Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Hilmioğlu İsmail Hakkı, Kayserili İsmail Hakkı gibi vatansever, milliyetçi insanların bir araya gelerek, birlikte hareket ederek parti kurmaya çalışmaları bir tesadüf olmayacaktı. Onlar sahip bulundukları milletin ve diğer mazlum milletlerin kurtuluşunu sosyalizmde görüyorlardı. O nedenle de Türkçü fikirlerini sosyalist fikirlerle uzlaştırabildiler.

Kaldı ki Türkiye Komünist Partisi'nin Başkanı Mustafa Suphi ise kendisine saldıran *Kuyaş* gazetesinin yazarı Ali Haydar'a cevaben şöyle diyecektir:

Ben ise Türklerin cihangirlik (emperyalist) siyasetine eskiden beri muhalif, Müslüman âlemine mensup, Türk milletlerinin kendi asgari muhitlerinde azami faaliyet-i medeniyetlerine taraftar iktisat âleminde ise sosyalist bir yazıcıyım... Milletimize faydalı oldukça kalbimizin derinliklerinde büyük teselliler, şadlıklar hissettik. Şimdi de *Yeni Dünya*'yı çıkarırken daha az çalışmıyoruz. Türkiye'ye ve Türk milletlerine ve bütün beşeriyete eskiden daha az faydalı olmaya çalışmıyoruz. Hakikati söyleyerek mazlum halklarımız namına hayat ve hürriyet talep ediyoruz. Sesimizi Türkiye'ye de, Rusya'ya da, bütün dünyaya da işittirmek üzerinde yükseltiyoruz. Türklere zalim ve hunhar millet

diyenlere karşı milletin bilakis mazlum ve masum olduğunu söyleyerek, zalim olanları ise kalemimizle gösteriyoruz.[90]

Böylece sosyalist dünya görüşü altında ama aynı zamanda Türkçü yanını ortaya koyarak, kendine saldıranlara cevap vermeye çalıştığını görüyoruz.

Bu konuşmaların ve yazıların hepsini birlikte değerlendirdiğimiz zaman, bunların içindeki milliyetçi öğelerin Marksist Leninist ideolojide pek yerinin olmadığını çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Özellikle Ethem Nejat yoldaş, Mustafa Suphi ve Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı yoldaşların Türkçülüğü, Osmanlı'nın parçalanmaya çalışılmasına karşı geliştirdikleri tepkisel düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Ve bu Türk milliyetçileri bu düşüncelerini aynı kaderi paylaşarak, mezarları olan Karadeniz'in soğuk sularına kadar götürmüşlerdir.

İlk Milliyetçiler Sosyalistlerdir

Ethem Nejat ve Mustafa Suphi örneğinde olduğu gibi yine Osmanlı'nın son döneminde diğer birçok Türk milliyetçisinin de Türkçülüğünün yanında sosyalist fikirleri savunduğunu ve benimsediğini görmekteyiz.

Örneğin Ziya Gökalp'in fikir babası; ilk Türkçü ve Turancılardan olan Hüseyinzade Ali Bey; "*...uçurum, girdap sağ taraftadır. Muhafazakâr beylerin, köhne fikir ağaların, dünyaperest sermayedarların ahiretperest, lakin yine sermayeperest mollaların, vicdansız, fitneci 'bürokratların' sürükledikleri sağ taraftan kendini koru... Sola! Sola! Hürriyet soldan doğuyor, binaenaleyh sola, sola, sol tarafa*" diyecek kadar solcudur.

Milli Komünizmin öncülerinden Turar Rıskulov yoldaş; "*Doğru anlaşılmış milliyetçilik, halkın yüzyıllar boyunca geliştirdiği örf, adet ve geleneklerine tezat oluşturmaz... Bizim burada yapmak istediklerimiz (sosyalizm), her şeyden önce bu milliyetçiliğe dayanmalıdır.*" diyecek kadar da milliyetçidir.[91]

Turan sosyalizmini kurmaya çalışan Sultan Galiyev, arkadaşı İsmail Firdevs ve milliyetçi-devrimci Veli İbrahim'den tutun da Kurtuluş Savaşı'nda para yardımı yapan Azerbaycan Devlet Başkanı Neriman Nerimanov yoldaşa kadar tümü milli sosyalizmin öncüleridir.

Sultan Galiyev'in arkadaşı ve yoldaşı milliyetçi solcu Veli İbrahim'in

90 Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul, 1995, s. 77.
91 Hüseyin Adıgüzel, *Rıskulov*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s. 123.

ismini Mustafa Suphi'nin Bakü'de oluşturduğu TKT'nin toplantılarında da görmekteyiz. TKP'nin Birinci Kongresi'ne Kırım teşkilatı adına Veli İbrahim ile birlikte katılan Selim Mehmedof'u Galiyev'in tezlerini kongrede dile getirmesiyle biliyoruz.

Milli sosyalizmin öncüleri içine; *"Bizde sınıf ayrılıkları da var. Bizi bir araya getiren unsur milliyet duygusudur. Geçici sınıf duygularını bir tarafa atıp milliyet hissi üzerinde birleşmeliyiz."* diyen, Türkçü sosyalist Alimcan İbrahimof'u da koymak gerekiyor.[92]

Mehmet Emin Resulzade bile ilk başlarda yazılarında Neriman Nerimanov'u Türk milliyetçisi, Türk aşığı, Türk sevdalısı olarak tanıtmaktadır.[93] İlerleyen yıllardaki açıklamalarında ise Nerimanov'u her şeyi Ruslara satmakla suçlayacaktır. İlginçtir 1917 Ekim Devrimi'nden önce Mehmet Emin Resulzade sosyal demokrat bir fikre sahiptir. Resulzade'nin bile bu yıllarda solcu olması düşündürücüdür.

Milli sosyalizmin asıl öncüsü ise *"Milliyetler ve milli çıkarlar uydurma değildir, tersine sosyalistlerin göz önünde bulundurması gereken gerçekliklerdir. Eğer biz bu gerçekleri ciddiye almazsak Rus Devrimi fiyaskoyla sonuçlanır"* tespitini yapan Mollanur Vahidov'dur. Ve buna benzer tezleri savunan Sultan Galiyev milliyetçiliğin yanında Vahidovcu olmakla da suçlanacaktır. Dağıstan Cumhuriyeti Reisi olan ve Türk Derneği gibi Türkiye'de Türkçü derneklerin kurucularından komünist Celal Korkmazof da milliyetçi sosyalistlerimizdendir.

Ekonomik olarak liberal görüşleri, fakat politika olarak milliyetçi-sol bir çizgi savunan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üyesi Mehmet Şükrü Bey'in 1920 yılında çıkardığı *İkaz* gazetesinin matbaasının THİF'nin genel merkezinde olması milliyetçi sol düşünceyi benimseyenlerin 1920 Türkiye'sinin kurtuluşu için çalıştıklarının bir delilidir.

Osmanlı Sosyalist Partisi'nin Paris şubesinde görev alan Dr. Refik Nevzat da yine solcu olduğu kadar milliyetçi bir isimdir.[94]

Yine sosyalist Arif Oruç'un *Kuvvay-i Seyyare*'deki milliyetçi-sosyalist yazıları onun dünya görüşünü ve milliyetçi fikrini ortaya koymaktadır.[95]

Milli mücadeleye katılan ilk milliyetçi aydınlardan biri olan Abdulga-

92 İhsan Ilgar, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 457-458.

93 Aybeniz Aliyeva Kengerli, *Azerbaycan'da Romantik Türkçülük*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008, s. 173.

94 Mete Tunçay, age, s. 34.

95 Ali Engin Güran, age, s. 21-22 ve 68.

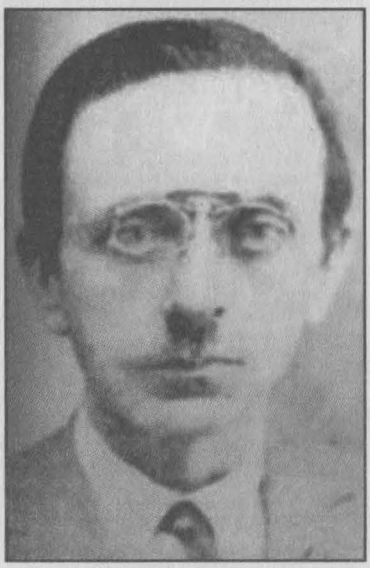

Stalin tarafından tasfiye edilen Milli Komünizmin öncüleri Türk komünistler:
Üst sıra (soldan sağa): Tataristan'dan Vahidov ve Galiyev,
Alt sıra (soldan sağa): Azerbaycan'dan Nerimanov ve Türkistan'dan Rıskulov.

ni Ahmet Bey'in Konya'da çıkardığı *Öğüt* gazetesi de bir tür İslami Bolşevizmi savunmaktaydı.

Osmanlı'da İttihatçı-solcu olarak niteleyebileceğimiz isimlerin, resmi Türkiye Komünist Partisi Başkanı Hakkı Behiç örneğinde olduğu gibi milliyetçi sol bir fikir yanında İslami sosyalizmi de savundukları görmekteyiz.

Bu İslami sosyalizm fikri Türkiye Sosyalist Fırkası'nın beyannamesinde de şöyle geçecektir: "*Din-i mübin-i İslamiye sosyalizm fikirlerini açıkça anlatmış ve Türk adetleri de birçok sosyalist fikirlerden ibaret bulunmuştur.*"[96]

Atatürk'ün Selanik'te birlikte "Vatan ve Hürriyet" örgütünü kurduğu Hakkı Baha Pars.

Müdafaa-i Hukukçu olan ve Atatürk'ün yakın arkadaşı Hakkı Baha Pars'ın Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı sosyalist *İştirak*'te yazısının olması, yine milliyetçi Ali Canip Yöntem'in *"Sosyalizm"* başlıklı şiirinin *İştirak*'te yayınlanması ilk milliyetçilerin sosyalist olduğunun bir delilidir.

Türkiye Sosyalist Fırkası Edirne Şubesi Başkanı Ragıp Usta'nın memleketi olan Edirne'nin sosyalist gazetesi *Ahali* de milliyetçi söylemleriyle dikkat çekmektedir.[97]

Ahali gazetesini çıkaran kişilerden biri de Trakya Hafi İnkılâp Komitesi'nde çalışan Türkçü ve Turancı Şevket Süreyya Aydemir'dir.[98]

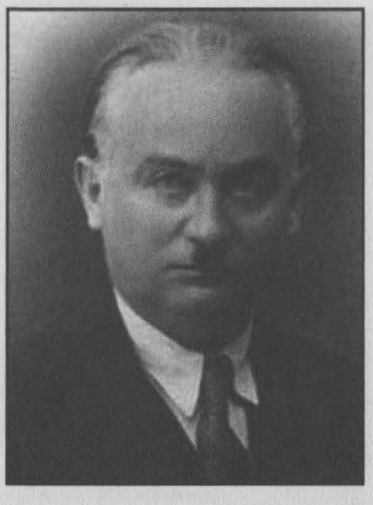
İttihatçı ve milliyetçi Mehmet Behçet'in sosyalist *Ahali* gazetesinin sahibi olması ve yazı yazması milliyetçilerin sosyalizme olan ilgisinin en açık göstergelerinden biridir..

"Çağdaş bir devletin esas niteliği halk hâkimiyetidir (demokrasi), hürriyetçilik (liberalizm) değildir." diyerek sağ zihniyete açıkça cephe alan Yusuf Akçura, Almanların yardımıyla Enver Paşa gibi Turancılık peşinde koşmak yerine, Atatürk'ün yanında Kemalist ideoloji için çalışmıştır. Ay-

96 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD No: 1, Klasör No: 1_36, Belge 161, Osmanlıcadan çevriyazı: Yunus Yılmaz.

97 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36 Belge 163-164-166-167.

98 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, age, s. 158.

Aka Gündüz:
"Nota soldan başlar. Kitap soldan okunur. Yazı soldan yazılır. Talim meydanında adımlar sol sağ, sol sağ diye soldan sayılır. Kalp soldadır. Beşer sola doğru ilerliyor. Milli inkılabımızın büyük kapısı sola açıktır."

rıca Akçura, Lenin ile görüşmeler yapmış, *Türk Yurdu* dergisinde Rus Marksisti Parvus Efendi'ye sayfa açmıştır.

Yusuf Akçura Bey, 1920 Ocak ayında Türk Ocağı'nda *"Rusya'da İnkılâbın Menşei"* konulu bir konferans düzenler. 18 Ocak tarihli *Vakit* gazetesinden öğrendiğimize göre Yusuf Akçura; Osmanlı efkârı umumiyesinde Bolşeviklik hakkındaki yanlış ve olumsuz telakkiyi düzeltmek istemektedir... Yusuf Akçura devamla; *"Rus ihtilal ve hercumercini husule getirmiş olan sınıf-ı avam nasıl mübremi bir ihtiyaç saikasıyla şiraze-i içtimaiyeyi ve idareyi alt ve üst etmişlerse"* diyerek, ihtilalin avam sınıfının ihtiyaçlarından doğduğuna işaret edip adeta Bolşevik İhtilali'ni aklamaktadır.[99]

Milliyetçi solculardan Abidin Nesimi ise bu konuyla ilgili olarak şöyle diyor:

> 1908'den sonra Parvüs'ün İttihat ve Terakki liderleriyle anlaştığını ve Türk dünyasını birleştirici bir hareketin öncüsü olduğunu biliyoruz. Bu itibarla Türk Ocaklarının, Teşkilat-ı Mahsusa-i Hariciye'nin, İslam İhtilal Cemiyetlerinin ve nihayet mütareke yıllarında beliren Pantürkist sosyalizmin lideri sayılabilir. Parvüs Çarlık Rusya'sında bir sosyalist devrimin gerçekleşebilmesi için oradaki Türklerin ayaklanmasını ve Osmanlı Devleti'nin ayaklanacak bu Türklere yardımcı olmasını zorunlu görüyordu. Dikkate şayandır ki, Türkiye'nin ilk komünistleri doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Türk Ocaklarıyla ilişkili kişilerdir. Örneğin Dr. Fuat Sabit, Ethem Nejat, Feyzullah Sacit Ülkü, Karabey Karabekof, Neriman Nerimanof, Celal Korkmazof gibi. Biz de sosyalizme yukarıda adı geçen gibi irredantist yoldan geldik.[100]

99 Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1994, s. 243.

100 Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 156.

1 Mayıs 1923'te, İşçi Bayramı'nda, İstanbul Umumi Amele Birliği, düzenlediği etkinlikte Kemalist halkçı yönden solcu bir söylem gerçekleştiriyordu:

> Müteakiben Mesai Encümeni azasından ve Darülfunun müderrislerinden (Mustafa) Zühtü (İnhan) Bey: "Türkiye'de hakim sultan, bundan böyle halktır. Yani köylü ve amele vesairedir. Türkiye hükümeti halkçıdır. Alınteri dökenler yok mu, işte onlar halk, yani sizler, şehirler amelesi, köylüler, artık başıboş ve serazat efendiler, sultanlarsınız."[101]

Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun amblemi.

Mustafa Zühtü İnhan Bey, mütareke döneminde de devletçi, milliyetçi ve solcu söylemleriyle dikkat çeken bir aydınımızdır. Keza milliyetçi Aka Gündüz, gerçek adıyla Enis Avni de, kongrelerde işçi grubu adına delegelik yapan ve Selanik'te bulunduğu dönemde sosyalist olduğu söylentisiyle bilinen biridir.[102]

Selanik'te "*Yeni Lisan*" çevresinde örgütlenen Aka Gündüz, Suphi Ethem, Mustafa Nermi, Ali Canip Yöntem, Kazım Nami Duru gibi milliyetçilerin bu dönemde solcu dergilerde yazı yazmaları sola yakın durmaları hatta bazılarının amele örgütlerine girmeleri ilginçtir.

Ya Aka Gündüz'ün 7 Mayıs 1932 tarihinde *Cumhuriyet*'te yayınlanan şu yazısına ne demeli:

> Nota soldan başlar. Kitap soldan okunur. Yazı soldan yazılır. Talim meydanında adımlar sol sağ, sol sağ diye soldan sayılır. Kalp soldadır. Beşer sola doğru ilerliyor. Milli inkılabımızın büyük kapısı sola açıktır.

Acaba bu dönemde İttihatçı olan Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın işçi haklarıyla ilgilenmelerinin bu Selanik sol faaliyetleriyle bir bağlantısı var

101 Mete Tunçay, *1923 Amele Birliği*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2009, s. 32.
102 Age, s. 28.

mı? Eğer var ise ilk sosyalistlerin Türkçü ve Turancı olmalarına başka bir boyut kazandırır. Çünkü ilk Türkçülerde, Türkçülükle birlikte sosyalistleşme olduğu görülürken, sanki Selanik kökenli milliyetçilerde sosyalistlikten Türkçülüğe bir geçiş varmış gibi görünüyor.

Özellikle ilk sosyalistlerimizden Rasim Haşmet Bey ve Mustafa Nermi'de sosyalistlikten Türkçülüğe bir geçiş var gibidir.[103]

Milliyetçi Ali Canip Yöntem'in 1910 yılında Rasim Haşmet Bey'e ithafla *"Sosyalizm"* üzerine olumlu bir yazı yazması ilginç olduğu gibi, bu gruptan Mustafa Nermi'nin 1919 yılında Almanya'da Spartakist harekete katılarak tekrar sol faaliyetler içine girmesi çok ilginç bir durumdur..

Anadolu ve Orta Asya'da Sosyalizm Rüzgârı

Mustafa Suphi ve Ethem Nejat başta olmak üzere milliyetçi Türk sosyalistlerin, Anadolu'ya komünist örgütlenmede bulunmak için gelişleri ilk anda Müslüman mahallesinde salyangoz satmaya çalışmak olarak algılanabilir. Fakat durum hiç de böyle değildir.

Tarih kitaplarında milliyetçilerin sosyalizme ilgileri bize bilerek anlatılmamıştır. Her ne kadar gizlenmeye çalışılsa da, sosyalizme 1908-1925 yılları arasında Anadolu'da kurtarıcı gözüyle bakılmış, Bolşevizm halk arasında kurtuluşun sembolü olarak tanınmıştır.[104]

Sovyet Rusya'dan gönderilen temsilciler tarafından kurulan Türk Komünist Bolşevik Partisi diğer bir adıyla Gizli Türkiye Komünist Partisi üyelerinin Rusya'ya gönderdikleri raporlarda sarf etttikleri cümleler de çok ilginçtir. Örneğin 19 Haziran 1919 tarihli raporda şu ifadeler geçmektedir:

> Bütün İstanbul ahaliyi İslamiyesi İngiliz, Fransız ve Yunanlıların aleyhinde olarak alenen şikâyet ediyorlar ve diyorlar ki bizi bu Türkiye'yi ancak Bolşevizm inkılâbı kurtarabilir... Sokaklarda yürüyen küçük çocuklara varıncaya kadar Bolşevikler geliyor ve Rusya'dan gelecek Bolşevikler bizimle beraber olacaklarmış ve bizi Fransız ve İngilizlerin boyunduruğu altından kurtaracaklarmış.[105]

103 İ. Arda Odabaşı, *Rasim Haşmet Bey*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 29-30-31

104 Cemile Selim Nevşirvanova, vd., (der. Erden Akbulut), *Milli Azadlık Savaşı Anıları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2006, s. 30.

105 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 1_36, Belge 118a Osmanlıcadan çeviri: Ali Acar (Mart 2011'de elde edildi.).

Sosyalizme kurtarıcı gözüyle bakılması o kadar ileri gitmiştir ki varlığı bile şüpheli olan "Yeşil Ordu" adında İslami sosyalist bir ordunun Anadolu'da, Türkiye'yi işgalcilere karşı kurtaracağı efsanesi halk arasında yayılmıştır. Halkın bağımsızlığa olan inancı kırılmasın diye Atatürk'ün emriyle Kazım Karabekir, Cafer Bey'in komutasında yeşil bayraklı uyduruk bir ordu kurarak bu ordunun Ankara'ya doğru yola çıkartılması ihtiyacı bile duyulmuştur. Tabii sonrasında gerçekten Atatürk'ün bilgisi dâhilinde "Yeşil Ordu" adı altında İslami sosyalizmi savunan bir oluşum kurulacaktır, ancak Çerkez Ethem'in başına buyrukluğu ile bu oluşum da sonlandırılacaktır.

Fahrettin Altay, anılarında "Yeşil Ordu" ve komünizm konusuna şöyle değinecektir:

> Bir gün de emir subayım Topçu Yüzbaşısı Sabri'nin terini silmek için bir cebinden kırmızı, bir cebinden de yeşil mendil çıkarması dikkatimi çekti. Yeşil ve Kırmızı ne demekti? Yeşil, Yeşil Ordu'nun alameti idi. Rus Bolşevikleri ile dost olduğumuzdan bizim de onlara uyan bir idare şekline girmekliğimiz gibi havadisler yayılıyordu.

Anıların devamında ise:

> Ankara'dan gelen haberlerden bir Yeşil Ordu havadisi yayıldı, bize gelen Osman Bey'in filamasının yeşil kırmızı oluşu dikkati çektiyse de pek üzerinde durmadım. Şimdiki haberler Ankara'da bir İslami Bolşevik idare kurulacağı suretinde idi. Yeşil renk İslamlığı, kırmızı Bolşevikliği gösteriyormuş.[106]

Bakü'deki Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda konuşmacı olan Zinovyev; "*Geçen gün kendisine liberal diyen bir Türk politika adamına, Türk köylüsünün Bolşevizm kelimesinden ne anladığını sordum. Bu politika adamı bana 'Biz, genellikle bu kelimeyi, İngiltere'ye karşı mücadele etmek ve bize yardım etmek isteyen kişiler için kullanırız'*" dediğini anlatarak aslında Anadolu'da sosyalizm algısının ne olduğunu ifade etmiştir.

Bolşevikliğin emperyalist devletlere karşı düşmanlık olarak algılandığı bu dönemde; Erzurum'da "Halk Zümresi" kurulmaya çalışılması ve yine Erzurum'da *Albayrak*, Kastamonu'da *Açıksöz*, Afyon ve Konya'da *Öğüt* gibi gazetelerin sosyalizm propagandası yapması; Celal Bayar'ın bile Ege'de komünizm propagandası yapması, yine Çerkez Ethem'in kuvvet-

106 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara, 2008, s. 243-273.

lerinin kırmızı tepelikli kalpak kullanması, hatta bazı mebusların bile kırmızı kalpak ve kırmızı renk kravat takması, Eskişehir ve Ankara'da Arif Oruç'un *Yeni Dünya* gazetesinin sosyalizm propagandası, Anadolu'da Hafi (gizli) ve Resmi Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi birçok sosyalist ve komünist partinin kurulma ihtiyacı; aslında Anadolu'da çok kuvvetli bir sosyalizm rüzgârı estiğinin göstergeleridir.

Sağcı, emperyalist milliyetçilik güden Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, 1920 yılı Meclis konuşmasında şu dedikleri ise, bırakın komünizme, sola fazlasıyla alerji duyan birinin sarf etmesi açısından çok şey ifade etmektedir:

> Mademki Bolşevikler, sınırlarımıza yaklaşıyor ve bizim onları geri çevirmek olanağımız da yoktur... Madem ki, bu kuvvet hem kendi topraklarını koruyacak, hem başka topraklarda görüşünü kabul ettirecek bir büyüklüktedir, örgütlüdür ve yavaş yavaş bize yaklaşmaktadır... Eğer olumlu bir görüşe sahip isek, eğer öyle bir kanıdaysak memleketimizi aydınlatalım, gelenden korkmasınlar... İman ediyorum ki, memleketimizdeki istilacı hain kuvvetleri kovmak için bizim en doğal yardımcımız, gelen Bolşevik kuvvetleridir.[107]

Yine sola ve sosyalizme hoşgörü ile bakmayan sağcı bir zihniyette, burjuva milliyetçiliği yani emperyalist milliyetçilik güden Mehmet Emin Resülzade'nin, Stalin tarafından hapishaneden kurtarılacak ve Stalin'in yardımını görecek kadar Sovyet Rusya ve Stalin'e yakın oluşu da ilginçtir. Kaldı ki, Azerbaycan'ın Bolşevikler tarafından teslim alınması karşısında sarf ettiği *"Bugünkü komünist partisinin bağımsızlığımızı savunacaklarını dikkate alarak bütün yetkinin onlara verilmesinin taraftarıyım, bu şartla komünistler, istiklaliyet, millet ve memleketimizi savunsunlar."*[108] sözleri de o dönemde yalnız Anadolu'da değil, Kafkaslar'da da sosyalizm fikrinin gücünü ve yaygınlığını göstermektedir.

Sosyalizme düşman, ırkçı ve Turancı Rıza Nur'un şu sözleri de ilginçtir:

> Bütün dünya komünist olarak III. Enternasyonal etrafında toplanırsa, o vakit biz de herhalde o kütleye uygun bir biçim verecek yolda güçlenmiş oluruz ki, bu da pek açık bir gelecektir. İşte Rusya ve Rusya'daki komünizmin bize bu kadar büyük bir faydası apaçık iken bence, eğer Rusya'da komünistliğin sönmek üzere olduğunu görürsek

107 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi-2*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 433.
108 Hüseyin Adıgüzel, age, s. 72.

onu da canlandırarak geri durmamalıyız.[109]

Türkçü ve Turancı olarak bilinen Enver Paşa'nın samimi bir sosyalist olmasa da komünist Rusya ile işbirliği yapması ve "Halk Şuraları" adlı bir örgüt kurması, Talat Paşa'nın "*Bizi ancak komünizm kurtarır*" demesi; diğer İttihat ve Terakkici olan Nuri, Halil ve Cemal Paşaların da tıpkı Enver Paşa gibi Bolşevikçilik oynaması yine ilginçtir.

Yine samimi olmasa da Kazım Karabekir'in, Mustafa Suphi'ye göndermiş olduğu mektupta; *"Eskiden beri bilhassa istila hırslarına karşı nefretim olduğu için bidayet-i zuhurundan beri Bolşevik nazariyatına hürmetkârım."* ve devamında; *"Esasen fakir rençber (çiftçi) ve ameleden ibaret olan milletimizin anane ve itikatında Bolşeviklik kaidelerinin hemen birçoğu vardır."* demesi ama bunu yazdıklarını gizlemesi de kayda değer bir bilgidir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara'da TKP'yi kurması ve Sovyet misyon sekreteri Upmal'a; *"Diğer ülkelere katiyen benzemeyen, ülkemizin şartlarına ve özelliklerine uyan özel bir komünizme ihtiyacı olduğunu"* söylemesi önemlidir. Bunlar; Atatürk'ün çıkartmış olduğu *Hâkimiyet-i Milliye*'de işlenen "milliyetçi sosyalizm" teziyle uyuşmaktadır.

Atatürk'ün neredeyse tüm yakın dostları gibi Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un da "milliyetçi solcu" olması acaba hep tesadüf eseri midir?

Irkçı Turancı Zeki Velidi Togan ise verdiği bir röportajda, Başkırdistan'da yıllar önce Sultan Galiyev ve Mustafa Suphi ile beraber verdiği mücadeleyi anlatırken; kendisini o dönemde "solcu" olarak tanımlaması da sosyalizmin gerek Anadolu'da; gerekse Orta Asya'da yaygınlığının delillerindendir.

109 Age, s. 437.

III.
Ethem Nejat'ın Bakü Günleri

Ethem Nejat İstanbul'dan Bakü'ye Geçiyor

Anadolu'da sosyalizm böylesine rağbet görürken Ethem Nejat'ın İstanbul'daki sosyalist oluşumları birleştirme çabası ise sonuçsuz kalıyordu. Ve çalışmaları, gerek İstanbul hükümeti; gerekse de İstanbul'u işgal eden İngilizler tarafından engelleniyordu. Bu nedenle Ethem Nejat ve Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı, Bakü'de Mustafa Suphi ile birlikte çalışmayı uygun gördüler.

Ethem Nejat'ın, Bakü'ye geçmeden önce İstanbul'daki bazı faaliyetleri hakkında şüpheli iddialar da mevcuttur. Örneğin sosyalist olduğu dönemde (Samsun) Maarif Müdürlüğü'ndeki görevine devam ettiği iddiası bunlardan birisidir. Bu iddiaya göre Sovyet Rusya'ya geçmesi gerektiğine inandığı dönemde de Bakü'ye TKP'nin kuruluşu için geçecek, Samsun'daki Maarif Müdürlüğü görevini bırakacaktır.[1]

Biz, Rusya'ya geçmeden önce Samsun'da Maarif Müdürlüğü yaptığı bilgisine pek güvenemiyoruz. Çünkü Devlet arşivlerinde böyle bir kayıt yoktur. Kaldı ki, daha önceden Maarif Bakanlığı'nda önemli bir mevkiye yükseltilen kişi neden bir vilayete tekrar maarif müdürü olarak atansın? Ayrıca biz bu dönemde Ethem Nejat'ın Samsun'da değil, İstanbul'da olduğunu TKP tutanaklarından ve diğer belgelerden zaten biliyoruz.

Bildiğimiz bir diğer gerçek de Almanya dönüşü devlet memurluğunu bıraktığı için artık öğretmenlik mesleğini icra etmediğidir. Belki Samsun'a sosyalist örgütlenmede bulunmak için geçmiş olabilir.

İstanbul'da Mart 1920 tarihinden sonra gizli çalışsalar da bu gizli çalışmaları takip edilmekten kurtulamamıştır anlaşılan. Bolşevik tarzı komünizme yakın olan sosyalist oluşumlar Türkiye'de o kadar takip altındadır ki, gizli olarak faaliyet yürüten Ethem Nejat'ın da içinde bulunduğu İstanbul komünist grubu hakkında İngiliz gizli haber alma örgütü 12 Mayıs 1920 tarihli bir rapor bile düzenlemiştir. Raporda; "*13 Şubat'ta İstanbul'da*

1 Mustafa Ergün, age, s. 91; Ethem Nejat, "İlköğretim Reformu", (Haz: Tahsin Yılmaz), *Yeni Ülke*, sayı 4, 1978, s. 274.

toplanan Türk Komünistleri Hüseyin Said adlı birini Mustafa Suphi'yle temas kurması için Moskova'ya göndermeye karar verdikleri" bilgisine ulaşmışlardır. Hatta; *"Meşhed'deki İngiliz birliklerinin el koydukları, Moskova'dan Taşkent'e çekilmiş bir telgrafta da, Sultan Galiyev, Mustafa Suphi'ye: İstanbul'dan Hüseyin Said, Baha Ali ve Patfi (Kadri olmalı!) adında üç yoldaş geldi. Buraya gelmen iyi olur dediği."* bilgisi verilmektedir. Bu rapor sosyalistlerin ne denli takip altında olduğunun, nerede, ne zaman, ne yaptıklarının da bilindiğinin bir delilidir.[2]

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ile Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'nin faaliyeti; gerek İngilizler, gerekse İstanbul hükümeti tarafından sonlandırılır. Partinin kapatılması ve *Kurtuluş*'un yayının sonlandırılması nedeniyle Celal Nuri İleri'nin sahibi olduğu ve mesul müdürlüğünü M. Sami Karayel'in yaptığı *İleri* gazetesinde; başta Ethem Nejat, Nafi Atuf Kansu, Şefik Hüsnü, Namık İsmail gibi yazarlara yer ayrılarak, yazmalarına fırsat tanındığı iddia ediliyor. Rasih Nuri İleri ise Ethem Nejat'ın *İleri*'de yazı yazmadığını söylüyor. Biz de inceleme imkanı bulduğumuz *İleri* gazetesinde Ethem Nejat imzalı herhangi bir yazıya ulaşamadık. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, Ethem Nejat, *"Alman Müstakil Sosyalistleri"* başlıklı yazısında *İleri*'de yazdığından bahsetmektedir. Anlaşılan yazıları imzasız yayınlanmış.

Parti kapatıldıktan sonra, daha doğrusu gizli çalışmaya mecbur kaldıktan sonra Ethem Nejat'ın hangi faaliyetlerde bulunduğu hakkında da bir bilgiye ulaşamadık. Sanki bu dönemde Türkiye'de yok gibidir. Hatta gizli çalışmak zorunda kalmadıkları dönemin hemen öncesinde, döneme damgasını vuran 1 Mart 1920 günü başlayıp 14 gün süren İstanbul ilkokul öğretmenlerinin grevinde de bir eğitimci olarak etkinliğini göremiyoruz.[3]

Ethem Nejat bu öğretmen grevi hakkında şu bilgiyi vermektedir:

> Türkiye'de bazı memleketlerde olduğu gibi, fikir işçileriyle kol işçileri arasında muhalefet yoktur. Fikir işçileri kol işçilerine iltihak ediyor ve onların haklarını bir ağızdan kabul ediyorlar. Bu sebeple, İstanbul içtimai inkılâbı daha kudretli ve ittifaklı bir sima gösterecektir. İstanbul muallimlerinin yaptığı şuurlu grev -ki on yedi gün devam etmiştir (aslında on dört gündür- YY)- muhtelif işçi teşkilatları tarafından kemal-i samimiyetle tebrik edilmiştir.[4]

2 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2000, s. 145.
3 İsmail Göldaş, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)*, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1984, s. 45.
4 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 126.

Ethem Nejat'ın konuşmasından, bu grevin içinde olduğu anlamı çıkmıyor, ama aynı şekilde dışında olduğu anlamı da çıkmıyor. Fethi Tevetoğlu ise "*İstanbul'da 17 gün süren Muallimler Grevi'nin, bilhassa bu gizli komünist teşkilatının eseri olduğu anlaşılmaktadır.*" diyerek, grevi Ethem Nejat, Lütfü Necdet ve Hilmioğlu Hakkı'nın başını çektiği İstanbul gizli komünist grubunun yönettiğini iddia etmektedir.[5]

20 Eylül 1919 tarihli "İfham" gazetesinden bir karikatür. "Mektepler açılırken: Maaş alamayan muallimler."

Gerçekte ise öğretmenler grevini gerçekleştirenler arkadaşlarıydı. Bu gerçeği Ethem Nejat TKP Birinci Kongresi tutanaklarında ifade ediyor ve şöyle diyor:

> ...Mesela kömür amelesi ve muallimler, büyük bir grev yaptılar ve bunu 20 gün devam ettirdiler. Hâlbuki Türkiye Hükümetinin kanununda bu yok iken muallimler ısrar ettiler. Yapılan grevi idare eden bizim arkadaşlarımız idi.[6]

Bu sözleriyle fiilen bu grevin içinde olmadığını ifade etmiştir.

Mütareke döneminde en büyük sorunlardan biri ekonomik sorundur. Pahalılığın arttığı bir dönem olması yanında görevini yapan öğretmenlerin maaşları ödenmiyor. Geçim sıkıntısı içindeki öğretmenler de İstanbul'dan göç etmeye başlıyor. Öğretmen açığı yüzünden eğitimde aksamalar görülüyor. Bunu *İfham* gazetesinde Ethem Nejat'ın öğretmenliğin çökmesi üzerine kaleme aldığı dört yazıdan da anlayabiliyoruz. İstanbul'da ilkokul öğretmenlerinin grevi de yaşanan bu ekonomik sorunların bir sonucudur.

Ethem Nejat, gizli çalışmak zorunda kalmadan önce de ilkokulların ve ilkokul öğretmelerinin yaşadıkları zorluklara da dikkat çekiyordu. *Kurtuluş*'ta muhtemelen Ethem Nejat'ın yazdığı *"İlkokul Öğretmenleri Maaşsız"* adlı haberde şöyle deniyor:

5 Fethi Tevetoğlu. *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara, 1967, s. 102.
6 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, age, s. 187.

Bütün Türkiye ilkokulları büyük bir bunalım geçiriyor. Okullar kapanıyor, geriliyor ve öğretmenler maaştan mahrum ediliyor. Öte yandan lise ve yüksek okullar ilkokullara oranla zindeliğini muhafaza ediyor ve öğretmenleri maaşlarını muntazam alıyor. Bu neden ileri geliyor. Biz bunu şöyle mütalaa ediyoruz: İlkokullara memleketin proletaryası, işçi ve çiftçi çocukları devam ediyor, bundan ötürü bunların önemi yoktur. Lise ve yüksekokullara çoğunlukla zengin ve eşraf çocukları devam ediyor, bundan ötürü onlara dikkatle önem vermek lüzumu vardır!.. Zavallı proletarya!...[7]

Yine Ethem Nejat'a ait olduğu düşünülen bir diğer yazı olan *"Yeni İlköğretim Yasası"* başlıklı yazıda şu eleştiriyi getirecektir:

Geçen sayımızda okulların kapandığını ve fakirlik içinde yaşayan halk çocuklarının okulsuz bırakıldığını yazdığımız (*"Bugünkü İlkokullarımız"* başlıklı yazısı- YY) sırada, ilkokulların masraflarını sağlamak için İlk Öğretim Yasası'nın 15. maddesinden faydalanılmasını öğütlemiştik... ve "Muhtemeldir ki burjuva zihniyeti yakında proletaryanın haklarına en iyi hizmet eden bu maddeyi kaldırır" demiştik... Ne kadar doğru keşfetmişiz. Haber aldığımıza göre Maarif Nezareti yasanın zikri geçen 15. maddesini kaldırmaya karar vermek üzere imiş... Dünyanın her tarafında avamın eğitimine doğru gidilirken bizde ilk eğitimin ancak dört yılı mecburi ve iki yılı ihtiyari sayılmak ve son iki yıla devam edeceklerden ücret alınmak isteniyormuş... Ey proletarya, hakkını gasb ediyorlar, sen uyuyorsun, birleşmiyorsun.[8]

İlköğretim yasasındaki 15. madde konusuna çok önem veriyor olsa gerekir ki, bu madde konusu Ethem Nejat'ın tanıtımı için Eskişehir'de yayınlanan *"Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı?"* başlıklı seçim broşüründe de geçecektir. Broşürde kendisi için; *"6- Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun 15'inci maddesini memleketin hayrına tatbik eyledi"* diye yazılacaktır.

1919-1920 yılının kendine özgü koşulları nedeniyle komünistler, gizli faaliyet içinde bulunduğundan bazı doğru bilgilere de şüpheyle bakmak zorunda kalıyoruz. Buna aslında tüm yönüyle araştırılmayan II. Meşrutiyet dönemini katmamız gerektiği gibi, 1919 öncesi Rusya'daki Türklerin faaliyetleri hakkındaki araştırmaların azlığını da katmamız gerekir. İşte bu

7 Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş, 1 Mayıs 1919-Şubat 1920*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2007, s. 88.

8 Age, s. 134.

Mustafa Suphi'nin 1918 yılında Sovyetler'deki günlerinden bir görüntü. ("Tarih ve Toplum", Mayıs 1992, sayı 101, s. 6)

nedenle Ethem Nejat'ın 1920 yılı İstanbul faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız gibi, 1918 yılı hakkında da pek fazla bir bilgiye sahip olamıyoruz...

O nedenle Ethem Nejat'ın Rusya'da olmadığını bildiğimiz bir dönem için, olduğuna dair bir bilginin bazı kaynaklarda geçmesi bizi oldukça şaşırtmaktadır. Bazı kaynaklarda 1918 yılı içinde sosyalist olmadan önce de Ethem Nejat'ın Kazan'da Türk Sosyalist Komünistleri Teşkilatı şubesi açılışında (25 Eylül 1918) Mustafa Suphi ile birlikte olduğu yazılıdır.[9]

Tabii bunun doğruluğu tartışmalıdır. Fakat bu bilgi bile bize yine de "acaba" dedirtmektedir. Oysa biz, bu tarihte Ethem Nejat'ın Almanya'ya gittiğini ve Almanya'da sosyalist olduğunu biliyoruz. Kaldı ki Ethem Nejat'ın Mustafa Suphi'nin 1914 yılında sürgün edilmesinden sonra Rusya'da ilk olarak birlikte hareket ettikleri tarih 27 Temmuz 1920'dir.[10]

Muhtemelen Prof. Dr. Yavuz Aslan'ın kaynak aldığı eserin yazarı, Ethem Nejat ile Ethem Bülbüloviç'i karıştırmış olmalıdır. Gerçekten de bu dönemde Mustafa Suphi'nin yanında çalışmalara katılan Bosna'da do-

9 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 60.

10 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, age, s. 43.

ğan, 1905 ve 1913 yılları arasında Türkiye'de eğitim için bulunmuş olan Ethem Bülbüloviç isminde bir kişi vardı. Ayrıca Mustafa Suphi, Ethem Bülbüloviç'i, Şerif Manatov ve Sultan Galiyev ile de tanıştıracaktır.

Ya da Türk Sosyalistleri Konferansı'nda sekreterliğe Hüseyin Hüsnü'nün yanında seçilen Ethem Necati'yi Ethem Nejat ile de karıştırmış olabilir.

Bakü Kurultayı

Ethem Nejat Doğu Halkları Kurultayı'na Katılıyor

Bunlar Ethem Nejat'ın İstanbul'daki son faaliyetleridir. Tüm bu olumsuzluklar, mücadelenin artık Bakü'ye geçilip, yeterli örgütlenme sağlanıp, devamında Anadolu'ya dönüldükten sonra devam ettirilmesi fikrini oluşturacaktır.

Ethem Nejat'ın ikinci kez Sovyet Rusya'ya geçmek için Anadolu'dan hareketi 21 Ağustos 1920'de gerçekleştiğini daha önce belirtmiştik. Ethem Nejat, yoldaşı Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı ve *Albayrak* gazetesi yazarı Cevat (Dursunoğlu) Bakü'deki Doğu Halkları Birinci Kongresin'e gitmek için birlikte yola çıkarlar.

Ethem Nejat'ın öğretmen arkadaşı Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Ethem Nejat'ların Trabzon üzerinden gidişlerini şöyle anlatır:

> Bakü Kongresi'ne Anadolu'dan da delege gönderilmesi kararlaştırılmış idi. Trabzon'dan ben, avukat Tahsin, Bayındırlık Dairesi Başkâtipliğinden emekli Halim Beyler, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından seçilmiş idik. Erzurum'dan Erzurum Öğretmen Okulu Müdürü Cevat, hükümet tabibi Doktor Salim ve adını unuttuğum bir zat seçilmiş, Bakü'ye varmak için Trabzon'a gelmişlerdi. Delegeler Trabzon'dan motorlarla Batum'a, oradan da trenle Bakü'ye götürüleceklerdi. Samsun vilayeti delegesi olarak Ethem Nejat ve Profesör İsmail Hakkı Beyler de Trabzon'a gelmişler, Cevat ve Ethem Nejat Beyler beni bulmuşlar, birlikte Bakü yolculuğunu görüşmek istemişlerdi. O zamanlar Cevat Bey'i gıyaben tanır ve uyanık bir meslek adamı olarak severdim. Ethem Nejat Bey, ben İzmir Öğretmen Okulu fizik-kimya öğretmeni iken, o İzmir Milli Eğitim Müdürü olduğu için onu da İzmir'den tanırdım... Valilik yol ile Milli Eğitim Bakanlığı'ndan, ilk vasıta ile Bakü'ye hareket etmekliğim hakkında bir telgraf emri getirdiler ve bana bildirdiler. Bu emri görünce tepem attı, ben Mil-

li Eğitim Bakanlığı'nın öğretmen yetiştiren bir müessesinde müdür idim. Fakat o bakanlığın arzu ettiği ve rızamı almadan şuraya buraya göndereceği bir posta paketi değildim; gitmemek için direndim, Ethem Nejat Bey'e de gitmemesi için çok ısrar ettim ise de kararını değiştirmedi. O ve Trabzon'da bulunan delegeler motorlarla Batum'a gittiler. Ben gitmeyince yerime Tekfurçayır Mahallesi'nden Ali Bey'i seçmişler, o, Halim ve Tahsin Beyler Trabzon'u temsil etmek üzere Bakü'ye varmışlar idi.[11]

Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun verdiği bilgilerden Ethem Nejat'ın Bakü Kurultayı'na Samsun delegesi olarak katıldığını öğreniyoruz. Tarakçıoğlu anılarında komünizme karşı olduğu izlenimini verse de gerçekte biz onun o tarihlerde komünizm taraftarı olduğunu, Ethem Nejat'ın Anadolu'da irtibata geçilmesi gereken kişiler hakkında Abid Alim'e verdiği isimler arasında Tarakçıoğlu'nun da adının bulunmasından biliyoruz. Hatta o tarihlerde Tarakçıoğlu *"Komünizm Nedir"* diye bir eser de yazmış.

Konunun Ethem Nejat'la ilgili olması bakımından, Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey, 18 Nisan 1921 tarihindeki TBMM'deki gizli celsede Doğu Halkları Birinci Kongresi'ne gidişte yaşadıkları olayı şöyle anlatır:

Efendiler cümlenizin malumudur ki bundan altı yedi ay evvel Şark Milletleri Kongresi aktedildi. Bu kongre akdedilinceye kadar Erzurum'da intişar etmekte olan bu gazete (*Albayrak*) milliyetperverane makaleler yazıyordu: Kongreye iştirak etmek üzere gelen bu gazetenin başmuharriri Cevat, Ethem Nejat, İsmail Hakkı Beyler Bakü'ye muvasalat ettikleri ilk günler pek milliyetperverane sözler söylüyorlardı. Müştereken çalışıyorlardı. Hatta kongrede Ankara hükümeti namına nutuk söyleyecek olan Doktor İbrahim Tali Bey de muhallin bendenize havale etmişti. O gün saat 3'de içtima etmek üzere karar verildi. Saat üçte Cevat gelmedi. Dörtte beşte yine gelmedi. Çizdik. Tali Bey'le bütün rüfeka altıda geldiler. O sırada haber aldık ki, Cevat, Ethem Nejat ve İsmail Hakkı, Mustafa Suphi'nin taht-ı riyasetinde bulunan Türkiye İştirakiyun Cemiyeti'nde imişler... Dediler ki Efendiler, biz sizinle tevhidi mesai edemeyiz. Çünkü biz kadimen Bolşevikiz. Siz yanlış yola gidiyorsunuz. Gelin hep beraber tevhidi mesai edelim...[12]

11 Hikmet Öksüz, Veysel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2008, s. 181-182.

12 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 2, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s. 39-40.

Hafız Mehmet Bey'in Meclis gizli oturumunda yapmış olduğu konuşmasının bizler için üç önemli noktası vardır:

Cevat Dursunoğlu

Birincisi; Ethem Nejat, Cevat Dursunoğlu ve Hilmioğlu İsmail Hakkı Bey yoldaşlarımızın sosyalistliğinin yanında geçmiş birikimlerini unutmayıp sahiplendiklerini ve Türk milliyetçisi bir çizgide olduklarını ortaya koyan bir açıklamadır.

İkincisi; Ethem Nejat'ın daha öncesinden Cevat Dursunoğlu ile bir araya gelerek Tarakçıoğlu'na gitmeleri bu iki kişinin birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Oysa daha öncesinde Cevat Dursunoğlu'nun Erzurum'da, Ethem Nejat'ın İstanbul'da iken ideolojik olarak birlikte hareket ettiklerine dair elimizde bir bilgi yoktu. Öyle anlaşılıyor ki, Trabzon'da buluşarak Bakü'ye birlikte hareket etmeleri, bu işin sadece Bakü'ye birlikte gitmekten ibaret olmadığını, Anadolu'da iken de ideolojik olarak birlikte hareket ettiklerinin bir göstergesidir.

Ethem Nejat'ın sosyalizmle tanışmadan önce gençler ve yoksul münevverler arasında teşkilat işleri için kafa yorduğunu, Anadolu merkezlerindeki öğretmenlerle teşkilat kurmak için mektuplaşmış olduğunu biliyoruz. Zenon'a göre bu mektuplardan bazıları C. Selim adlı yoldaşta bulunmaktaymış. Bu bilgiye dayanarak sosyalist olmadan önce de Ethem Nejat'ın Cevat Dursunoğlu ile ilişkileri mutlaka mevcut olmalıdır sonucuna varıyoruz.

Üçüncüsü; Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey'in, Ethem Nejat'ları, Mustafa Suphi ile birlik olmaları açısından kötüleyen konuşmasına rağmen biliyoruz ki Hafız Mehmet Bey, Bakü Kurultayı'na katıldığı gibi, TKP Birinci Kongresi'ne Trabzon Kayıkçılar Cemiyeti delegesi olarak da katılmaya çalışmıştır. Fakat Hafız Mehmet'in siyasi geçmişi bilindiği için partiden yoldaş Yusuf Kemal'den uyarıcı mektuplar gelince kongreye alınmamıştır. Ama nedense Hafız Mehmet bunu gizleme ihtiyacı duymuştur.[13]

13 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, age, s. 246.

Hafız Mehmet Bey, Anadolu'ya yollamış olduğu olumsuz raporlarla daha önce İttihatçıların etkisiyle yollanan olumsuz raporların üstüne katkı sağlayarak, TKP heyetine kuşkuyla bakılmasına vesile olmuştur. Böylece TKP heyetinin Ankara'ya gidişi engellenmiş, Trabzon üzerinden yurt dışına çıkarılması sağlanarak cinayete ortam hazırlamıştır.

Ethem Nejat'ların Sovyet Rusya'daki Bakü Kurultayı'na gidişlerinde de bir ilginçlik söz konusudur. Biliyoruz ki Ankara Hükümeti, Rusya ile daha sağlıklı ilişkiler kurmak ve Karakol Cemiyeti ile yaşamış olduğu sürprizlerle tekrar karşılaşmamak için, kendi bilgisi dışındaki sol grupların Bakü'ye gidişini engellemiştir. Bu engelleme yüzünden Anadolu'daki birçok sol örgütün delegesi Bakü'ye gidememişken, Ethem Nejat ve Hilmioğlu Hakkı'nın hem de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ile dolayısıyla Ankara Hükümeti'nin bilgisi dâhilinde Samsun-Trabzon üzerinden Bakü'ye gitmesi ilginçtir.

Tabii bunda Ethem Nejat'ın birçok öğretmen arkadaşının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı olmalarını neden olarak gösterebiliriz.

Bakü Kurultayı'nda Sovyetler'in TKT ve Anadolu'ya Karşı Tutumu

Doğu Halkları Kurultayı ile TKP'nin kuruluş tarihi birbirine yakındır. Hatta TKP'nin kuruluşu, Doğu Halkları Kurultayı'nın bir uzantısıdır da diyebiliriz. Mustafa Suphi ise partinin kuruluşundan önce Anadolu ile temas kurmak üzere çoktan harekete geçmiş, Süleyman Sami vasıtasıyla Atatürk'e mektup yollamıştır. Henüz bu tarihte partileşmeyen Türk Komünistleri, Bakü'deki İttihatçılardan temizlediği (!) teşkilatla beraber Türkiye Komünist Teşkilatı (TKT) olarak anılıyordu.

Doğu Halkları Kurultayı'na Ankara Hükümeti resmi olarak davet edilmedi. Atatürk, resmi davetin olmamasına çok kızmıştı ama kendilerini de ilgilendiren bir kurultayı yok sayamaz, görmezlikten gelemezlerdi. Bu yüzden resmi olmasa da delege yollandı.

Bu kurultayda Mustafa Suphi'nin sessiz kaldığını görüyoruz. Aslında bu kurultayın olmasını en çok isteyenlerden biri Mustafa Suphi'dir. Ancak bu dönemde Bolşevik yönetimi Mustafa Suphi yerine Enver Paşa'yı tutunca Mustafa Suphi ikinci plana atıldı.

Mustafa Suphi'nin ikinci plana atılması bir bakıma normaldir. Çünkü Sultan Galiyev'in de belirttiği gibi onlar milliyetçidir:

Bakü Kurultayı (1920)

> Türk komünistlerinin başı olan yoldaş Mustafa Suphi, sürekli takip edilmekten huzur bulamadı. Ben, Mustafa Suphi ve yoldaş Firdevs-bizler "milliyetçi üçlü"ydük. MK'da yoldaş Novgorodstev karşısında, daha sonra da yoldaş Stova karşısında Yalımov bizi böyle resmetti.[14]

Bu ifadesinde Bolşevik yönetimi içinde Mustafa Suphi'lerin milliyetçi yönlerine karşı olanların varlığını Sultan Galiyev açık açık söylemektedir.

Zaten, Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve diğer yoldaşlarının ölümünde Sovyet Rusya'nın sessiz kalmasını da buna bağlamak gerekmektedir. Kaldı ki, Enver Paşa'nın gerek Anadolu'da gerekse Orta Asya'da Türk nüfusunun fazla olduğu bölgelerde nüfuzu Mustafa Suphi'den kat kat fazlaydı. Sovyetler de bunu bildiği için Mustafa Suphi yerine Enver'i tuttu.

Bu bakımdan Bolşeviklerin, Mustafa Suphi olayında olduğu gibi, Atatürk ile Enver Paşa arasındaki mücadeleyi de bilmelerine rağmen Enver Paşa'yı tutmaları, Ankara Hükümeti önderliğinde verilen Kurtuluş Savaşı'nın ve Atatürk'ün de ikinci plana atıldığının bir göstergesidir, resmi davetin olmaması da bu yüzdendir.

Bolşeviklerin bu ikiyüzlü tutumu ve Doğu halklarını ilgilendiren bir kurultaya bile karışmaya çalışmaları, Doğu Halkları Kurultayı'nda Türklerin ve Doğu halklarının inisiyatifini hiçe saydıklarının da bir göstergesiydi.

14 Sultan Galiyev, *Bütün Eserleri*, Özgür Erdem (Haz.) İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 564.

Eğer Bolşevikler bu kurultayda inisiyatifi gerçekten Doğu halklarına bıraksalardı belki Ankara'ya resmi davet gidecek, böylelikle Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının Atatürk ile işbirliği çalışmaları daha samimi bir zemin bulacaktı.

Kaldı ki kurultaya katılan delegeler, bu olumsuzlukları gördükleri için Ankara'ya gönderdikleri raporlarında Bolşeviklik ve komünizm hakkında olumsuz düşünceler sunmuşlardır.

Ankara'dan yollanan delegelerin birçoğunun Enver'e yakın olduğunu da biliyoruz. Mustafa Suphi bu kurultaya hâkim olsaydı, belki Enver ve Enverciler bu kadar rağbet görmeyeceklerdi. Tüm bu olanlar Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının yaşadığı o talihsiz komplonun ardında Bolşeviklerin yanlış tutumu olduğu gerçeğini de bize göstermektedir.

İşte bu yüzdendir ki Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, Bolşeviklerden umudu kesince, gerçi daha önceden de kayıtsız ve şartsız TBMM'in dâhilinde Atatürk ile birlikte çalışma düşünceleri vardı, bunun tam zamanı olduklarını düşündüklerinden bir an önce Türkiye Komünist Partisi'ni kurarak Anadolu'ya geçmeyi uygun buldular.

Aslına bakılırsa İttihatçılara yakın olan Azerbaycan Komünist Partisi ve Şark Şurası gidişlerini engellemeye çalışsa da Stalin'in desteğiyle, daha doğrusu başından savma çabalarıyla Anadolu'ya gidişleri kolay oldu.

TKP'nin Kuruluşu ve Ethem Nejat

Ethem Nejat TKP'nin Kuruluşunda Yer Alıyor

Bakü Doğu Halkları Kongresi'nden hemen sonra, Bakü'de teşkilat halinde bulunan TKT'nin parti haline dönüştürülmesi işine geçilir. Toplantılar 10 Eylül 1920'de başlar. Şevket Süreyya Aydemir; Ethem Nejat ve arkadaşlarının bu toplantılardaki durumunu şöyle anlatır:

> Harp içinde Almanya'da okuyan veya orada yaşayan birkaç Türk aydını vardı ki bunlar, İstanbul'dan gelmişlerdi. İşgal ettikleri başkanlık sahnesinden, parteri dolduran derme çatma kalabalığa yukardan aşağıya ve açıkça küçümseyerek bakıyorlar gibiydi. Parterde yer alanların bir kısmına göre ise onlar, birer aydın, yani kendilerine güvenilmez birer yabancı, birer kervana karışandılar. Ak saçlı bir Rus (Bayan Stasova) iki tarafı beyhude yere birleştirmeye çalışıyordu.[15]

Şevket Süreyya Aydemir'in verdiği bilgilerden, Bakü Kurultayı'nda Enver Paşa'ya karşı olanların yanında, Almanya'da bulunup İstanbul'a gelen Ethem Nejat ve arkadaşlarına da bir tavır alındığını anlıyoruz. Ama bunun nedenini bilemiyoruz. Belki de ideolojik olarak Lenin'le tezada düşen Roza Luxemburg'un Spartaküs hareketine katıldıkları içindir. Belki de Almanya'da Spartakist harekete katılan Türkçüleri İttihatçı kabul edip ve bu nedenle Enver Paşa'ya yakın görmüş olabilirler.

Komintern raporlarında ise TKP'nin kuruluşu şöyle geçmektedir:

> ... Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü'de yapılan kongreye temsilci davet etme konusunda faaliyetlerini Türkiye'nin bir kısmıyla sınırlı tutmak zorunda kaldı. Ama bütün elverişsiz koşullara bakmaksızın, İstanbul, Zonguldak, Ereğli, İnebolu, Samsun, Trabzon, Bayburt, Erzurum, Sivas, Konya, Ankara, Eskişehir, Vezirköprü, Şarki Karahisar ve

15 Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 197.

> Ordu'dan teşkilatlı yirmi iki komünist grubu kendi temsilcilerini gönderdi. Anadolu'nun işçi ve köylü teşkilatları kongreye istişari, daha uzak bölgelerden teşkilatların beş temsilcisi kongreye yazılı raporları vasıtasıyla katıldı... III. Enternasyonal Yürütme Komitesi temsilcisi Pavloviç yoldaş Rusya Komünist Partisi (Bolşevikler) temsilcisi Stasova yoldaş, Azerbaycan Komünist Partisi temsilcisi olarak Deniz Kuvvetleri Başkanı Ali Haydar Karaev, Sendikalar Merkez Komitesi temsilcisi olarak Milli Eğitim Bakanı Dadaş Bunyadzade ve Dağıstan Devrim Komitesi Celal Korkmaz'ın hazır bulunduğu kongre Mustafa Suphi yoldaş tarafından açıldı ve Lenin, Troçki, Zinovyev ve Stalin yoldaşların fahri başkanlığında 16 Eylül tarihine kadar devam etti.[16]

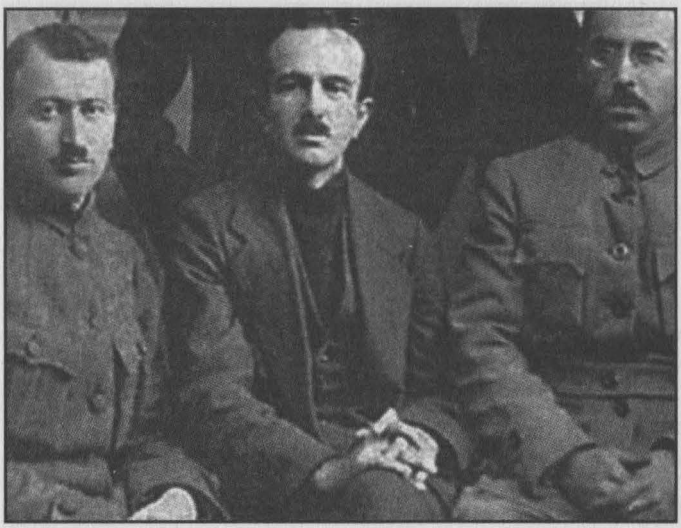
Ethem Nejat'ların Mustafa Suphi ile birlikte çalışma fikri zaten vardı. Bazı kaynaklarda bu yönlendirmeyi Dr. Şefik Hüsnü'nün yaptığı yazmaktadır. Fakat bu yönlendirme konusunda gizli Türkiye Komünist Partisi üyesi Şerif Manatov'un etkili olduğu da düşünülebilir. Bu kanıya ise Ethem Nejat'ın, buraya gizli Komünist Parti'nin direktifiyle geldiğini TKP'nin kurulum çalışmalarında itiraf etmesiyle varıyoruz.

Türkiye Komünist Partisi, 10 Eylül 1920'de kurulur. TKP Birinci Kongresi'nin sonu olan 16 Eylül 1920 tarihinde Ethem Nejat, TKP'nin Kâtip (sekreter) ve Teşkilat Şubesi Müdürlüğü görevine getirilir. Hilmioğlu İsmail Hakkı ise Matbuat ve Propaganda Şubesi Müdürü olur.[17]

Bazı kaynaklarda; "*Partinin başında; Mustafa Suphi ile beraber Sabri Cemil, Ethem Nejat, İsmail Hakkı gibi Birinci Dünya Harbi'nde Almanya'da kültür çalışmaları sırasında "Spartac" hareketi denilen Alman Komünizmi ile temasa geçmiş genç münevverler yer alıyordu.*" denilerek Sabri Cemil adlı öğretmenin adı da verilmektedir. Oysa biz böyle bir ismi TKP'nin Birinci Kongresi'ne katılanlar arasında görmüyoruz.[18]

Sabri Cemil, Üsküp Darülmuallimini Rüştiyesi Müdürlüğü yapmıştır. Üsküp'ün Balkan Savaşları'ndan sonra kaybedilmesiyle beraber Ethem Nejat'la beraber Bursa'da görevlendirilmiş bir öğretmendir. Ethem Nejat'ın *Yeni Fikir* dergisinde milliyetçi yazılar ve şiirler kaleme alacaktır. Bunun haricinde daha sonra birlikte hareket ettiklerine dair bir bilgi yoktur. Parti kayıtlarında da zaten böyle bir isim geçmemektedir. Sabri Cemil, Cumhuriyet döneminde *"Yaltuk"* soyadını almıştır.

16 Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-1*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2004, s. 15-16.
17 Yücel Demirel, age, s. 285-286.
18 Remzi Balkanlı, *Mukayeseli Basın ve Propaganda*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1962, s. 495.

(Sağdan sola) Mustafa Suphi, Ethem Nejat, İsmail Hakkı (Kayserili) Bakü-1920.

Programını oluşturmak amacıyla TKP üyeleri düşüncelerini ortaya koyarken, İstanbul'dan gelen Hilmioğlu İsmail Hakkı ve Ethem Nejat yoldaşlar İstanbul'da ve Almanya'da bulundukları sırada yaşadıkları hakkında ilginç bilgiler vereceklerdir.

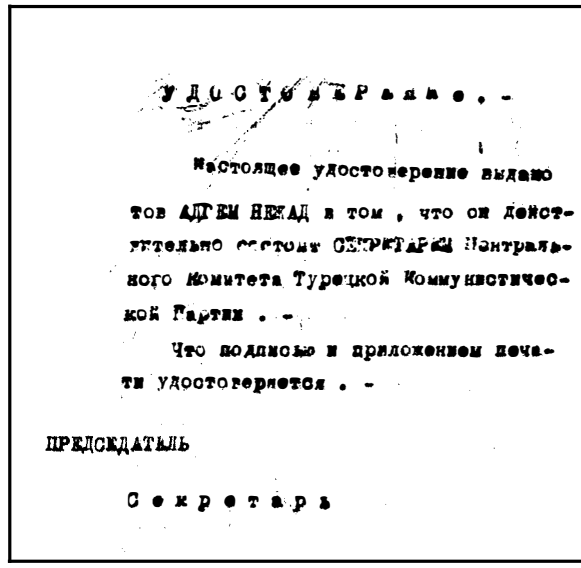
Ethem Nejat yoldaş; "*Proletaryayı iğfal etmek için yalancı, hain sosyalist partiler kuruyorlar*" diyerek, Türkiye Sosyalist Fırkası ve Sosyal Demokrat Fırkası'nın İngiliz kapitalistlerinin entrikasıyla kurulduğunu, Sosyal Demokrat Fırkası'nın İstanbul hükümetiyle işbirliği içinde olduğunu açıklayacaktır. Bu ise İngilizlerin, sosyalistlerin Anadolu'daki Milli Mücadeleye yardımcı olmasını engellemek için uyguladıkları bir taktiktir.

Bu toplantıların içinde Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı yoldaşlar ayrıca; *"Biz, sahibi selahiyet delege olmak sıfatıyla İstanbul Komünist grubunun Türkiye Komünist Fırkası'yla birleşmeye amade olduğunu ilan ve diğer teşkilatların da aynı veçhile hareket eylemelerini büyük gayemiz namına teklif ve rica ederiz."* diyerek, Türkiye komünist teşkilatlarının birleşmesi hakkında teklif verirler.[19]

Bu teklif kabul olunur. İstanbul'da başarılı olamadıkları komünist partilerin birleştirilmesi işini burada da deneyeceklerdir. Ancak burada da başarılı olamayacaklardır.

İşin ilginç yanı Zenon, Ethem Nejat için kaleme aldığı yazıda, komünist

19 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, age, s. 194.

УДОСТОВЕРЕНИЕ. -

Настоящее удостоверение выдано тов АДЖЕМ НЕДЖАД в том, что он действительно состоит СЕКРЕТАРЕМ Центрального Комитета Турецкой Коммунистической Партии. -

Что подпись и приложенная печать удостоверяются. -

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ

Секретарь

Ethem Nejat'a TKP'nin Merkez Kurulunun asil üyesi olduğu için imza ve mühür yetkisinin verildiğine dair sertifika. (TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 10, Klasör 1_13_36, Belge 194, Rusça)

partilerin birleştirilmesi işini, yani cephe birliğini, Rusya'dan döndükten sonra gerçekleştirmek istediğini şöyle açıklıyor:

> Ethem Nejat Yoldaş, kendi arkadaşları arasındaki "teşettütü efkâr"dan, sırası geldikçe şikâyet etmeye ve ilk fırsatta Rusya'ya geçerek orada çalışmak istediğini ve daha da inkılâp stajı yapıp geldikten sonra bu cephe birliğini kuvveden fiile çıkarmaya muhakkak muvaffak olacağını söylemeye başlamış idi.[20]

Demek ki, Ethem Nejat'ın İstanbul'da iken Mustafa Suphi ile sürekli birlikte hareket etme düşüncesi yokmuş. Bu fikrini Bakü'ye geçince değiştirmiş olmalıdır. Veyahut Anadolu'da iken de önce Rusya'ya geçmek, sonrasında Mustafa Suphi ile birlikte dönmek fikri her zaman mevcuttu.

TKP'nin tüzük ve programının hazırlanmasında Ethem Nejat'ın gerektiğinden az söz aldığını, pek müdahalede bulunmadığını tutanaklardan öğreniyoruz. Ethem Nejat'ın nadiren söz aldığı tartışmalardan biri de programda "İşçi Derneği" tabirinin mi, yoksa "Esnaf Cemiyetleri" tabirinin mi kullanılması noktasında yaşanmıştır. Ethem Nejat, işçi cemiyeti ile esnaf cemiyetinin farklı olduğunu, esnaf cemiyetlerinin eskiden beri olduğunu ve burada küçük patronların, ufak tüccarların olduğunu ileri sürerek es-

20 Burhan Tuğsavul, age, s. 113-114.

naf ve cemiyet tabiri yerine işçi derneği birliği tabirinin kullanılmasını istemiştir.[21]

Aslında Ethem Nejat'ın TKP'nin Birinci Kongresi'nde uzun uzadıya bu konuya değinmesinin nedeni; İstanbul'da partileri kapatıldıktan sonra gizli çalışmalarını sürdükleri yıllarda fırıncılarla temasta bulunuyor olmalarıdır. Bunu daha önce Lütfü yoldaş adında birinin "*Ben İstanbul'dan çıkarken fırıncılarla münasebette bulunuluyordu*" diyerek, Mustafa Suphi'ye göndermiş olduğu mektuptan öğrenmiştik.[22]

Belli ki Ethem Nejat burada fırıncılar konusunda edindiği tecrübeyi aktarıyor. Zaten TKP'nin Birinci Kongresi'nde, fırıncıların bağlı olduğu Ekmekçiler Cemiyeti'nden de bahsedecektir. Anlaşılan Osmanlı'dan kalan eski lonca kültürünün uzantısı olan o günkü cemiyetleri, sosyalist bir birikim altına almak için işçi derneği altında tüm cemiyetlerin birleştirilmesini istiyordu.

TKP'nin Kuruluş Kongresi'nde Galiyevci Tezler

Aslında Ethem Nejat ve Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı'nın Mustafa Suphi'nin ekibine katılmadan önce Moskova'da devam eden Komintern'in II. Kongresine katılma düşünceleri vardı. Ancak bunu o günkü şartlarda başaramadıklarını biliyoruz. Moskova'daki kongreyi kaçırınca Bakü'de Mustafa Suphi'nin yanına geçmişlerdir.

Fakat Hilmioğlu İsmail Hakkı, TKP'nin Birinci Kongresi'nin üçüncü toplantısında, kaçırdıkları III. Enternasyonal'in Moskova'daki ikinci toplantısında konuşulan müstemlekat (sömürgeler) meselesine değinerek; "*Sömürgecilik meselesi Türk komünistleri için özel bir ehemmiyet göstermektedir... Türkiye işçi ve çiftçileri bunun ne olduğunu Türkiye'de, Suriye, Arabistan ve Mezepotamya'da dökülmekte olan kandan öğreniyorlar...*" demiş ve tıpkı 1919 yılı *Büyük Mecmua*'daki antiemperyalist milliyetçi yazılarında olduğu gibi, sert bir dille istilacılığı yermiştir.

Öyle anlaşılıyor ki Hilmioğlu Hakkı, III. Enternasyonal'in İkinci Kongresi'ne yetişemediğinden sömürgecilik hakkındaki yapamadığı konuşmayı, muhtemel TKP'nin Birinci Kongresi'nde yapmıştır.

Ethem Nejat ve Hilmioğlu Hakkı Moskova'daki kongreye yetişemediler fakat Mustafa Suphi bu kongreye Kayserili İsmail Hakkı'yı delege olarak

21 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, age, s. 135-137-139.
22 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, age, s. 150.

atamıştır. III. Enternasyonal'in İkinci Kongresi'ne katılan Kayserili İsmail Hakkı, burada yapmış olduğu Türkçü-milliyetçi konuşmasının aynısını TKP'nin Birinci Kongresi'nde de dile getirmiştir.

Kayserili İsmail Hakkı yoldaş, milliyetçi söylemler içeren bir konuşma yaptıktan sonra söz alan Selim Mehrnedof yoldaş milliyetler ve müstemleke konusunda şu söylemiyle Galiyev'in tezlerini dile getirmiş oluyordu:

> Bugün Avrupa'da, Rusya'da başlayan inkılâp niçin olmuyor denildiği zaman biz yine müstemleke meselesini meydana koruz. İşçilerin sınıfından ayrıca bir aristokrat işçi sınıfı meydana getirerek, öz maksadına ve işçi inkılâbına karşı dönüyorlar. İşçi inkılâplarına karşı gelen ustalardan aristokratik bir işçi sınıfı mevcuttur. Kapital dünyası işçilerden sıkıldığı zaman müstemlekattan gelen karlara göz diker ve tazyiki artırarak, soyarak kendi memleketinde olan işçilere bir pay verir.[23]

Kapitalist devletlerin burjuvaları, sömürdükleri ülkelerden elde etikleri gelirden kendi memleketindeki işçi sınıfına da pay vererek Batı işçi sınıfının devrimci karakterini ortadan kaldırmışlardı. Doğunun sömürüsünde işçi sınıfını ortak ederek aristokrat bir işçi sınıfı doğmasına vesile olmuşlardır. Bu gerçeği dile getiren Selim Mehmedof yoldaş belli ki Galiyev'in öğrencisidir.

Sömürgecilik konusunda bir Galiyevci tez de Mustafa Suphi'den gelir:

> Milli meselelerde beşeriyeti ikiye ayırarak, zalim mazlum sınıflarını doğurduğunu anlatmak isterim. Uhuvvet (kardeşlik) müsavat (eşitlik) sözlerini bütün mevcudiyetleriyle feryat eden burjuvazinin bunu yalandan söylediğini size söylemek ve göstermek isterim. Evet, İngiliz medeniyeti bugün dünyada birinci olarak (demokratlığın bir numunesi olarak) gösteriliyor. Fakat onların Hindistan'da, Afrika'da tuttukları ve takip edegeldikleri yol, bunun ne kadar yalan olduğunu gösterecek bir delillerdir... Bu musavat (eşitlik) sözü ancak sınıfların ortadan kalkarak, beşeriyet arasındaki müsavatsızlığı yok etmek demektir. Fakat bu sözde kaldı. İşte bunlar hep yalan. Ne için, milletler arasında ihtilaf oluyor, ne için bir kısmı zalim bir kısmı mazlum yazıyor. Gerek müstemleke gerek milletler meselesi sınıf meselesini vücuda getiriyor. Bu iki sınıf farkı mevcut oldukça bu meseleler mevcut olacaktır.[24]

23 Age, s. 107.
24 Age, s. 107.

Özetle insanlar arasındaki sınıf farkının evrimleşerek ulaştığı daha gelişmiş halin milletler arasındaki çelişki olduğunu, milletlerin de zalim ve mazlum olarak ikiye ayrıldığını, milletler arasında da sınıf farkı olduğunu dile getirmektedir. Sömürgecilik, işgalcilik anlayışı olduğu sürece milletler arasındaki sınıf farkının da sürekli mevcut olacağını söylüyor. Bunun yanında Mustafa Suphi, eşitlik ve kardeşlik gibi söylemlerin Fransız Burjuva Devrimi'nden çıkma bir burjuva söylemi ve yalanı olduğunu da dile getiriyor.

Ethem Nejat'ın sömürgecilik ve milletler konusundaki bu tartışmalara katılmadığını fakat itiraz da etmediğini görüyoruz. Belli ki bu tartışmalarda dile getirilen düşüncelere katılmaktadır, aynı fikre sahiptir.

Mustafa Suphi'nin "Sağ Kolu"

Aslına bakılırsa Ethem Nejat ile Mustafa Suphi, tüm yaşamları boyunca hep aynı fikirde olmuşlardır. Ethem Nejat'ın Almanya'da; Mustafa Suphi'nin ise Rusya'da ateşli devrimci olmaları haricinde aralarında ideoloji ve eylem olarak pek bir fark yoktur. TKP'yi kurma çalışmalarında bile düşünce ve eylem olarak hep birlikte hareket etmişlerdir. Mustafa Suphi partide birinci adam, (Kayserili Hilmioğlu İsmail Hakkı'yı saymazsak) Ethem Nejat ikinci adam olarak onun sağ kolu olmuştur.

Bunun böyle olmasında Ethem Nejat ve Mustafa Suphi'nin Anadolu'da faaliyette bulunurken aynı Türk Ocağı'nda, aynı partide olmaları ve *İfham*'da yazı yazmaları, sonrasında aynı sosyalist dünya görüşünü benimsemeleri ve eski arkadaş olmaları mutlaka etkili olmuştur.

Rasih Nuri İleri, 1910 ile 1914 yılları arasında Ethem Nejat ile Mustafa Suphi'nin *İfham*'da birlikte çalışmadıklarını, hatta bu tarihler arasında iddia edildiği gibi yakın dostluklarının olmadığını ifade ediyor. Eğer bu doğru ise en azından Fransa'da iken bir dostlukları mutlaka olmalıdır.[25]

Ethem Nejat'ın sosyalizmle tanışması 1918 yılında Almanya'da; Mustafa Suphi'nin sosyalizmle tanışması ise Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nda *(Ecole des Sciences Politique)* okuduğu yıllarda olmuştur. Mustafa Suphi 1920 yılı Doğu Halkları Birinci Kurultayı'nda doldurduğu ankette 1906 yılından itibaren devrimci harekete katıldığını yazmış, bu katılımın gerçekleştiği yer sorusunu da; Türkiye, Fransa, Rusya olarak cevaplamıştır.

25 Rasih Nuri ileri ile evinde 11.08.2011 tarihinde yapılan görüşmeden.

Böylece Fransa'da iken de devrimci olduğunu belirtmiştir.[26]

Ancak biz biliyoruz ki, Mustafa Suphi bazı eski yazılarında sosyalizmi eleştirmiş, hatta bir yazısında sosyalizmi "*yalnızca toplumun huzurunu bozmaya yönelik bir hareket olması bakımından incelemeye ve araştırmaya değer değildir*" (*Hak*, 02.05.1912) diyebilecek kadar sertleşmiştir. Bu da gösteriyor ki, Mustafa Suphi, Fransa'da tanıştığı sosyalizm düşüncesinden zamanla uzaklaşmıştır. Onu Fransa'dan tanıyan Şefik Hüsnü, Fransa'daki dönemi için "*iyi bir Marksist değildi*" diyecektir. Mustafa Suphi'nin ateşli devrimci olması ise Rusya'ya geçtiği 1915 yılı sonlarında olacaktır.

Belki de Türkiye'ye döndükten sonra sosyalist fikirlerden uzaklaştı; belki de Rasih Nuri İleri ve Mete Tunçay'ın iddia ettiği gibi Sovyet Rusya'ya geçtiği tarihten önce hiçbir zaman sosyalist olmadı. Bu dönemde sadece sosyalizme sempati duymuş olabilir.

Zenon, Ethem Nejat'ı anan yazısında; "*Zamanıyla Edirne'de neşredilmiş olan 'Sai ve Amel Mecmuası' başlıca Ethem Nejat'ın eseri sayılabilir. Kendisini sosyalist ve hatta komünist namı verdikten sonra yazdığı makaleleri arasında, küçük burjuva ve münevveran sosyalizmine temayül gayet kuvvetli gözükmekle...*" diyerek aynı yazısında, daha önceden de sosyalizme eğilimli olduğu izlenimi vermektedir.

Oysa Ethem Nejat, II. Meşrutiyet'ten sonraki bir yazısında "*sosyalizm bize lazım değil*" diyerek, Mustafa Suphi gibi onu gereksiz bulmuştur. Bu ise gayet doğaldır. Osmanlı aydınları Ekim 1917'den sonra Bolşeviklik Devrimi'nden etkilendiler. Ethem Nejat gibi Almanya'daki Spartaküs hareketten etkilenen sosyalistler ise 1918 yılı sonlarında sosyalist oldular.

Kaldı ki, zamanıyla Edirne'de çıkan gazete *Say ve Amel* ('İş ve Emek' diyebiliriz) değil, Nafi Atuf Kansu ve diğer öğretmen arkadaşlarının çıkardığı *Say ve Tetebbu* (Çalışma ve Araştırma) mecmuasıdır.

Sa'y-ü Amel adlı bir mecmua vardır. Zenon'un Edirne'de çıkan *Sa'y-ü Tetebbu* yerine yanlışlıkla *Sa'y-ü Amel* dediği dergi bu olsa gerek. Dergi Edirne'de değil, Dersaadet'te (İstanbul) çıkmıştır. İnceleme imkanı bulduğumuz dergide Ethem Nejat ve yakın arkadaşı Osman Ferit Uyguç da yazı yazmıştır. Derginin sahibi Osman Kahraman isminde birisidir. Dr. Osman Macit isimli bir yazarın da çok sayıda yazısı vardır. Osman Kahraman'ın Sanayi Alayı Mektebi mezunu, Osman Macit Beyin ise Mekteb-i Fünun Harbiye hocalarından biri olduğunu tahmin ediyoruz. Öyle anlaşılıyor ki Osman Kahraman Bey, okuldan hocası, sevdiği bir insana mecmuasında

26 Rüstem Aziz, age, s. 22.

köşe açmıştır. Tabii bu kişilerin Ethem Nejat ve Osman Ferit ile ne gibi bir bağlantısı var bilemiyoruz.

Lütfi Erişçi, Meşrutiyet senelerinde işçi ve sosyalist teşekküllerle ilgili süreli yayınlar arasında, 1912 yılında çıkan *Say ve Amel* mecmuasını da gösterecektir.[27]

Hakikaten dergide bazı fabrikalarda çalışan sıradan işçiler de, makaleler kaleme almıştır. Sosyalist eğilimli bir mecmua olmasa da işçi haklarını savunan bir mecmuadır. Görüntü itibariyle herhangi bir Sanayi Mektebi mecmuasına da benzemektedir. *Sa'y-ü Amel*'de Mustafa Suphi'nin de bir yazısını gördüğümüz gibi, Ahmet Ağaoğlu'nun da bir yazısı mevcuttur.

سعی و عمل

Ethem Nejat'ın çıkarılmasında etkin olduğu *"Sa'y-ü Amel" mecmuası.*

"Mustafa Suphi'nin İlk Yazıları" adıyla çıkan bir kitapta, *"Toplumsal İktisat"* başlıklı yazısını, *Hukuk'u Amele* (İşçi Hakları) mecmuası başyazarına ithaf ettiğini, İttihatçı olduğu bu dönemde işçi haklarını savunan bir yazısını da daha önce görmüştük. Anlaşılıyor ki bu dönemde, yani ittihatçı oldukları dönemde Mustafa Suphi de Ethem Nejat gibi; işçiler ve işçi hakları üzerine birlikte çalışma yapmışlardır.

Bu kanıtlar bile Ethem Nejat ve Mustafa Suphi'nin Bakü'de TKP'yi kurarken tanışmadıklarını, çok öncesinde 1910 ve 1911 yılında da tanıştıklarını ve birlikte hareket ettiklerini gösterir. Kaldı ki Fransa'da da tanışıyor olmaları gerekir.

Say ve Tetebbu mecmuasında Ethem Nejat'ın yazıları yoktur. Ayrıca, bu gazete işçi ve emekçi kesimin gazetesi değildir. Nafi Atuf Kansu ve arka-

27 Lütfi Erişçi, *Sosyal Tarih Araştırmaları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2004, s. 111.

daşlarının Edirne'de çıkarmış olduğu eğitim amaçlı bir dergidir.

Ethem Nejat'ın bu yıllarda Nafi Atuf Kansu ile tanıştığını, bazı yayın organlarında birlikte bulunduklarını ve yine bazı teşkilat kuruluşlarında da birlikte hareket ettiklerini biliyoruz. Ethem Nejat'ın İzmir'de öğretmen olarak görev yaptığı yıllarda Edirne'deki okullardaki durumdan haberdar olduğunu, Edirne'den gazetelerine yazılan yazılardan öğrendiğini biliyoruz.

Ethem Nejat'ın sosyalist olmadığı dönem için sol eğilimli olduğu iddiası görünüşte doğru olabilir. Fakat Zenon'un öne sürdüğü iddialar yetersizdir. Doğrudur, Ethem Nejat "Milli İktisat" tezlerini benimsediği dönemde de ilerici bir aydındı. Bu ilerici yanı zaten onun sosyalist olmasında en büyük etkendir. Ancak şunu da hatırdan çıkarmamak gerekir ki, Zenon hafızasından aktardığı bilgilerde, birçok şeyi karıştırmıştır. (*Say ve Tetebbu* mecmuasında yapmış olduğu hata gibi. Fakat tabii ki biz bunu bu mecmuada Ethem Nejat'ın imzasını görmediğimiz için söylüyoruz. Belki de elde mevcut olmayan sayılarda imzası olabilir, bilemiyoruz.)

Ethem Nejat hakkında şüpheli, hatta doğru olmayan bir diğer iddia da 1913 yılında *"Tekâmül ve Kanunlar"* adlı bir sosyoloji kitabı çıkardığının Hilmi Ziya Ülken tarafından iddia edilmesidir. Oysa bu kitap Dr. Ethem Necdet'e ait bir eserdir.[28]

Bu hatalı değerlendirmeler Ethem Nejat hakkında Meşrutiyet döneminde materyalist, solcu olduğu izlenimini yaratmıştır. Oysaki bu dönemde Ethem Nejat, İttihad-ı İslamcılığı savunacak kadar İslamcı; Turancılığı savunacak kadar Türkçüdür.

Ethem Nejat ve Mustafa Suphi gibi milliyetçiler, sosyalist olduktan sonra da milliyetçi düşüncelerini devam ettirmiştir. Bizim için asıl önemli olan da budur. Mustafa Suphi, kendisi gibi milliyetçi olan, ama parti içinde kıdemsiz Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı gibi vatansever arkadaşlarını partinin en üst yönetimine getirmiştir. Hatta Mustafa Suphi, Hilmioğlu Hakkı'nın Almanya'daki faaliyetlerini çok yakından takip ettiğini ifade edecektir. Bu da gösteriyor ki Mustafa Suphi, kendisi gibi milliyetçi olan yoldaşlarının önünü açmıştır.

Ethem Nejat'ın ve Hilmioğlu İsmail Hakkı yoldaşın Mustafa Suphi'nin çok yakınında yer alması, parti çalışmalarında daha önceden bulunan Süleyman Nuri tarafından eleştiri konusu olacaktır. Ayrıca Ethem Nejat, Mustafa Suphi ve Hilmioğlu İsmail Hakkı'nın Dr. Fuat Sabit hakkında olumsuz

28 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1966, s. 296.

tavır takınması, parti içinde bir ikili grubun oluşmasına neden olmuştur. Bu gruplaşmanın Ethem Nejat ve Mustafa Suphi'nin yaşamında olduğu gibi öldürüldükten sonra da açığa çıkmış ve devam ettirilmiş olması ise bu uğurda canını verenler için büyük bir talihsizlik, vefasızlık olmuştur.

TKP merkez yönetiminin yapmış olduğu toplantının tutanaklarında özellikle alınan kararlardan anlaşıldığı gibi Ethem Nejat'ın her zaman Mustafa Suphi ile beraber hareket ettiği, adeta onun sağ (sol) kolu olduğu artık tartışmasız bir gerçektir.

TKP'de Dr. Fuat Tartışması ve Süleyman Nuri

Partileşmeden, yani 10 Eylül 1920 tarihinden önce teşkilat halinde olan TKP'nin öncesinde de en önemli gündem maddelerinden biri Dr. Fuat Sabit'in parti içindeki durumu olmuştur. 3 Eylül 1920 tarihindeki toplantıda Dr. Fuat Sabit, Mustafa Suphi, İsmail Hakkı ve Hilmioğlu Hakkı'nın suçlamalarına bizzat cevap vererek, hakiki komünist olduğunu ifade etmiştir.

Atatürk tarafından Sovyet Rusya'ya Bolşeviklerle ilişki kurmak için yollanan Dr. Fuat aslında Enver Paşa ile bağlantılıdır. Hatta onun adamıdır bile diyebiliriz. Parti içinde bulunan Süleyman Nuri yoldaşın Dr. Fuat ile çok iyi arkadaşlıkları söz konusu olduğundan Süleyman Nuri, Dr. Fuat'ı savunmaktadır. Ancak daha öncesinde Türk Ocağı'nda birlikte çalıştıkları Dr. Fuat Sabit'i, başta Mustafa Suphi ile Ethem Nejat da tanımakta ve diğer partililer gibi istememektedirler.

Bu da haliyle Süleyman Nuri ve ona yakın olan Hilmi ve Yakup yoldaşlar ile diğer partililer arasında tartışmalara neden olmaktadır. Özellikle Hilmioğlu İsmail Hakkı ile Süleyman Nuri arasında daha sert tartışmaların olduğunu toplantılarda tutulan tutanaklardan öğreniyoruz.

Ethem Nejat, Dr. Fuat Sabit ile ilgili olarak 16 Kasım 1920'de yapılan bir toplantıda şöyle diyor:

> Bolşevizmi milliyetçilerin yararına hadim addetmiş ve bu suretle kendine Bolşeviğim demiştir. Onunla temas eden arkadaşları da öyle zannediyorlar. Ben böyle demiyorum. Fakat herkes öyle zannediyor. Biz Anadolu'dan buraya murahhas olarak geldiğimiz zaman bizzat bize buradaki komünistlerin aleyhinde bulunmuştur.[29]

29 Yücel Demirel, age, s. 173.

(soldan sağa) Dr. Fuat Sabit Ağacık ve Süleyman Nuri.

Hilmioğlu İsmail Hakkı ise aynı konuda şöyle diyecektir:

> Süleyman Nuri'yi bizim içimizde şayan-ı şüphe gören yoktur. Fakat kendisinin bizden uzak olmasını teessüfle görüyoruz. Süleyman Nuri yoldaşımız bizim içtimalarımızda bulunmuyor. Dr. Fuat'ın evinde bulunuyor... Ne kadar hukukları olsa bile yapılacak şu hareketleri ile merkezi heyette bir ahenk olmadığı hakkında bir fikir bıraktığı gibi neticede Dr. Fuat'ın taht-ı tesirinde olduğunu gösteriyor.[30]

Bunun yanında TKP'nin 16 Kasım'da başlayıp 17 Kasım 1920'de biten toplantısında Mustafa Suphi partide tesanüt (dayanışma grubu-hizip) meselesini tekrar açarak şöyle der:

> Arkadaşlarımız Yakup ve Süleyman yoldaşlar sanmasın ki biz bir gruptan bahsetmekle fırkamız dâhilinde fırkaya muarız bir grubun mevcudiyetine hükmetmiyoruz.[31]

Toplantının devamında Yakup yoldaş kendisini şöyle savunacaktır:

> Dün Suphi yoldaşla bu mesele hakkında görüştüm. Kendisine söylediğim gibi grup kelimesini ilk defa ben kendilerinden işitiyorum. Ben katiyen fırkanın prensiplerine, gittiği yola muarız değilim. Ve bunu hiç tasavvur etmedim... Kendilerinden anladım ki, Doktor Fuat'la fırka arasında geçen meseleler münasebetiyle, benim geldiğim zaman fır-

30 Age, s. 182.
31 Age, s. 182-183.

kaya karşı adem-i memnuniyetim hissedildiği ve doktorla eski dostluk ve dışarıdan alınan haberler ve harekatımız vesaire olduğunu anladım. Doktor Fuat benim arkadaşımdır... Hariçte fırkanın söylenen sözlerden dört kişilik bir grup olduğu ve bunlarda biz olduğumuz anlaşılıyor. Hâlbuki Doktor fırkadan çıkarılmış, ben de burada olmadığım gibi Hilmi de yok idi.[32]

Süleyman Nuri ise gerçekleri gizleme derdindedir:

...Ortada bir grup görmüyoruz. Bunu ispata çalıştık bunun için nasıl ki Yakup söyledi ben de tekrar ediyorum. Teşkilat dâhilinde samimiyetle çalışmak için bizim bilmediğimiz ve işitmediğimiz grup hakkındaki fikirleri heyetin tashih etmesi ve bunun bize heyet huzuruyla tebliğ edilmesi icap eder.[33]

Süleyman Nuri yoldaş da aslında içten içe Mustafa Suphi'ye kızgınlık duymakta ve Mustafa Suphi'nin Bakü'deki Türkleri yeniden örgütleme çalışmaları sırasında bazı hatalar yaptığını düşünmektedir. Ayrıca Anadolu'ya geçişte Mustafa Suphi'yi yolda satacak olan Süleyman Sami ve Mehmet Emin yoldaşlar, Süleyman Nuri'ye göre hain provokatördür. Sabotatör olarak nitelediği Ahmet Cevat Emre'ye de yüz verilmesini kınamaktadır.[34]

Süleyman Nuri; Süleyman Sami ve Mehmet Emin konusundaki düşüncelerinde haklı çıkmış gibi görünmektedir. Fakat aslında bunu Ethem Nejat'ların öldürülmelerinden sonra iddia etmiştir. Yoksa Bakü'de birlikte iken Süleyman Sami ve Mehmet Emin'in TKP heyetini satan hainler olduğunu bilmesi ihtimali yoktur. Süleyman Sami ve Mehmet Emin, Enver Paşa'nın adamlarıdır. Türkiye Komünist Teşkilatı, İttihatçılardan temizlenirken Enver'in ajanı olan bu iki adam, kimliklerini gizlemeyi başaracaklardır.

Aslına bakılırsa Mustafa Suphi'nin TKT'yi İttihatçılardan temizlediği iddiasının gerçekliği oldukça şüphelidir. Ethem Nejat ve Hilmioğlu Hakkı yoldaşlar İttihatçılıktan kopup partiye gelmelerine karşın, partinin tamamına yakınının İttihatçılığını devam ettirdiğini görüyoruz.

Milliyetçi-Türkçü Feyzullah Sacit [Ülkü], Türk Ocağı'nın kurucularından ve Ocağın isim babalığını yapan Dr. Fuat Sabit [Ağacık] Bakü'de komünist faaliyet içinde bulunuyorlar. Dr. Fuat Sabit'e tavır alan Mustafa

32 Age, s. 174.
33 Age, s. 184.
34 Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 14.

Suphi'nin, Feyzullah Sacit ile de arasının iyi olmadığını anlıyoruz. Dönüş Belgeleri'nde Feyzullah Sacit'in Dr. Fuat ile birlikte hareket ettiği ve parti aleyhinde bulunduğu yazılı. Demek ki Suphi, Feyzullah Sacit'i Dr. Fuat'a yakın gördüğü için tasfiye etmiştir.

İttihatçı-Türkçü Ahmet Cevat Emre de yazmış olduğu anılarda ve ilgili makalelerinde; Mustafa Suphi'nin komünistliğini beğenmediğini açık açık söyleyerek vefasızlık gösterecektir. Bakü'de bulunduğu yıllarda Kazım Karabekir'i öven yazılar yazarken; Mustafa Kemal Atatürk'ü eleştirdiğini, küçümsediğini unutmuş olsa gerek, hayatı boyunca Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında olduğunu ima eden yazılar kaleme almıştır.

Mustafa Suphi bu gibi konularda yanılmış olabilir, bazı konularda zaaf göstermiş olabilir ama bu Süleyman Nuri'yi, Ahmet Cevat Emre'yi yine haklı çıkarmaz. Çıkarmadığı gibi birlikte yola çıktığı yoldaşlarının pek de dost ve yoldaş olmadıklarını gösteriyor bize. İttihatçılıktan tamamıyla kopamayan kişilerin, İttihatçılıktan tamamıyla ayrılan arkadaşlarını aldatmasının bir göstergesidir bu.

Süleyman Nuri kaleme aldığı anı kitabında kendini aklamaya çalışsa da gerçekleri gizleyememiştir. Anılarına bakılacak olursa Süleyman Nuri enternasyonalisttir. Kendini İttihatçı ve Kemalist düşmanı olarak takdim eder. Milliyetçilikten ise hiç mi hiç haz etmez...

Oysa biliyoruz ki, her Osmanlı subayı gibi Süleyman Nuri de milliyetçi bir subaydı. İttihatçılara karşı olabilir, o ayrı bir konudur. Parti içindeki TKP'lileri Pantürkist olmakla suçlayan Süleyman Nuri'nin, Türk Ocağı gibi milliyetçi bir ocağın isim babalığını yapan Dr. Fuat Sabit ile nasıl dost kalabildiği anlaşılır gibi değildir. O dönemde Dr. Fuat kendini komünist olarak bile görmüyor, milliyetçi olarak tanımlıyordu. Dr. Fuat'a göre Türkler Bolşeviklerle işbirliği yapmalıymış. Bunlara rağmen Süleyman Nuri, Mustafa Suphi'nin komünistliğini beğenmezken, Dr. Fuat'ın komünistliğini beğenmiştir. Bu da hayret vericidir.

Anadolu'da dönen bir dedikodu bile TKP toplantılarında tartışılmıştır. O dedikodu da Bakü'deki TKP içinde "*komünistleri nasyonalist ve enternasyonalist olarak iki kısma ayırdıkları*"dır.[35]

Öyle anlaşılıyor ki Süleyman Nuri, Yakup ve Hilmi parti içindeki nasyonalistler oluyor. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'lar ise enternasyonalist... Oysa durum tam tersidir! Tabii bu dedikoduyu Dr. Fuat Sabit, Süleyman Nuri ve ekibinin çıkardığı gün gibi aşikardır.

35 Yücel Demirel, age, s. 219.

Süleyman Nuri ve Dr. Fuat Sabit bu dedikoduları çıkartarak, sanki Ankara'yla işbirliği yapacak TKP'nin, Dr. Fuat başkanlığında içinde Süleyman Nuri'nin ve yoldaşlarından oluşan milliyetçi-komünist bir ekip olması gerektiği izlenimi vermeye çalışmıştır.

Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların ölümünden 10 ay sonra bu konuya, Komintern'e gönderdiği raporla tekrar değinen Kayserili İsmail Hakkı, Dr. Fuat için şöyle diyor:

> ...Seçilen MK dışında kalanların başında yer almış ve onlar Sovyet makamları, Doğu'da faaliyet ve propaganda Sovyet'i ve onları iyi tanıyan kimi Azerbaycan partisi üyeleri ve temsilcileri nezdinde partiye karşı iftira ve bozgunculuk yapmaya girişmiştir. Bu "kahramanların" özel bir muhalefet grubu ve fraksiyonu yaratmaları, ulusal komünistlerle ulusal olmayanların artık ayırt edilmeye başlandığı Anadolu'da bile etki göstermiştir.[36]

Bu rapordan da kesinlikle anlaşılıyor ki, yoldaşlarımızı milliyetçi, anti milliyetçi; ulusal komünist, ulusal olmayan komünist diye ayıran Dr. Fuat Sabit, Süleyman Nuri ve diğer İttihatçılarmış. Kayserili İsmail Hakkı da buna işaret ediyor.

Oysa Mustafa Suphi, Atatürk'e göndermiş olduğu yazıda Dr. Fuat'ı Anadolu'da verilen milliyetçilik temelindeki Kurtuluş Savaşı'nı bir çoban hareketi göstermeye çalışmakla eleştirecektir.

Yine Kayserili İsmail Hakkı bu raporunda Süleyman Nuri'yi şöyle eleştirecektir:

> ...Yürüttüğü ihtiyatlı ve gizli ajitasyonla dikkatleri üzerine çeken ve belirli şikâyetlerle uğraşan bu adam, defalarca Anadolu'ya giderek "komünist" paşalara takdim edilmekle ödüllendirilen ve Suphi ile yoldaşlarına karşı düzenlediği kampanyalar sebebiyle kendisine şükranlar sunulan kişidir.[37]

Bu raporla yine kaynak kitaplarda belirtilmeyen bir gerçek de açıklanmış oluyor. Salih Zeki ve Süleyman Sami'nin Anadolu'ya geçip Kuvayı Milliye'nin paşaları ile görüştüğünü biliyorduk. Fakat Süleyman Nuri'nin Anadolu'ya geçtiğini bilmiyorduk. Bu gerçek sadece *"Dönüş Belgeleri-1"*

---

36 Mete Tunçay, "Kayserili İsmail Hakkı'nın Değerlendirmesi", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2009, sayı 186, s. 95.

37 Mete Tunçay, agm, s. 95.

adlı eserde geçmektedir. Bu eserden öğrendiğimize göre Süleyman Nuri, Abid Alim ile 26 Kasım'da Anadolu'ya geçmek için yola çıkmışlar. 18 Aralık 1920 tarihli TKP toplantısında da elde ettikleri izlenimlerini rapor halinde sunmuşlar.[38]

İşte bu yolculuk esnasında Süleyman Nuri, Kazım Karabekir ile görüşmüştür. Süleyman Nuri, Dr. Fuat'ın Kazım Karabekir'e yolladığı mektubu ulaştırıyor. Kayserili İsmail Hakkı'nın raporunda belirttiği *"komünist paşalar"* dan biri de Kazım Karabekir'dir.

Anlaşılan duruma göre hem milli; hem de çok enternasyonal komünist olabilen Süleyman Nuri, Kazım Karabekir'e bağlılığını bildirmiştir. Bu buluşmanın çok öncelerinde de Kazım Karabekir'e TKP hakkında mektuplar yazarak bilgi sunmuş daha açık bir ifadeyle ajanlık yapmıştır.

İttihatçı Halil Paşa'ya yardımcılık yapan; Dr. Fuat'ın Kazım Karabekir'e yolladığı mektup için kuryelik yapan; ayrıca Karabekir ile mektuplaşan, tüm İttihatçı ve Pantürkistlerle iç içe olan, sonra adı ulusalcı komünistlerden sayılan, ama iş anılarını kaleme almaya gelince diğer parti üyelerini Pantürkist olmakla suçlayıp, enternasyonalist görünmeye çalışan bir isimdir Süleyman Nuri.[39]

Bu gerçekler bize şunu gösteriyor: Dr. Fuat ve Süleyman Nuri gerek Ankara'ya karşı gerekse de Moskova'ya karşı ikili; hatta ve hatta Enver Paşa ile diğer İttihatçıları da bir taraf olarak işin içine katarsak üçlü oynamışlardır. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların Dr. Fuat'a neden cephe aldıkları şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

Tabii bu üçlü oyunda İttihatçılık daha ağır basmıştır. Eski bir Teşkilat-ı Mahsusacı olan Dr. Fuat, Ankara hesabına Rusya'ya gitmiş, fakat anlaşılan burada eski İttihatçıların etkisiyle onlara yanaşmıştır. Bu nedenle Ethem Nejat'lar eski İttihatçılarla çalışmaya devam eden Dr. Fuat ve Süleyman Nuri'ye tavır almışlardır.

Bir süre sonra Dr. Fuat gerçekten komünist olunca işin rengi değişmiştir. Yavuz Aslan Hoca'ya göre Moskova Mustafa Suphi'den sonra Türk Komünistlerinin başına Fuat Sabit'in geçirilmek istendiği yönünde bilgiler sunuyor. Tabii Rusların bu planına karşı Kazım Karabekir, Dr. Fuat'ı tutuklayarak önlem almıştır.

Nedense Bolşevik Ruslar, Ankara'dan yana birini değil de hep İttihatçılarla çalışmayı yeğlemiştir! Öyle ya Dr. Fuat gibi Anadolu Kurtuluş

38 Yücel Demirel, age, s. 262-263.
39 Yavuz Aslan, age, s. 86-87-92 dipnot kısmı.

Enver Paşa (ortada) Bakü'de bulunduğu dönemde İbrahim Tali (sağdan ikinci) ile birlikte.

Savaşı'nı bir çoban hareketi olarak değerlendiren sözde ulusalcı komünistler varken; kayıtsız şartsız Atatürk'ün ve TBMM emri altına girmek isteyip Kurtuluş Savaşı'na destek veren Mustafa Suphi ve Ethem Nejat gibi gerçek ulusalcı komünistlere kim değer verir?!

Süleyman Nuri'nin TKP'ye yaptığı bir diğer kötülük ise, TKP'nin merkez heyetinden habersiz Şark Şurası'na ve Kafkas Bürosu'na gönderdiği raporla kriz yaşatması olacaktır. III. Enternasyonal'in alt kurulları olan bu yapılarla TKP merkezinin zaten bazı sorunları mevcutken iç sorunların buralara yansıtılması yanlış olmuştur. Özellikle bu raporda; Ankara hükümetinin anti-komünist olduğu, TKP yönetiminin toplu olarak gitmesinin de yanlış olduğu yönünde bir tespit vardır.

Bu rapora karşı ilk tepkiyi Ethem Nejat şöyle veriyor: "*Biz toplu olarak gitmek için program yapmadık. Yalnız pasaport almak için öyle bir şey yapmıştık. Böyle olacağına nereden vakıf olmuş?*"[40]

Süleyman Sami de çok haklı olarak Süleyman Nuri'ye daha önceki toplantılarda neden böyle bir şey söylemediğini sorar. Kaldı ki, daha önceki toplantıların birinde, parasız da olsa mutlaka Anadolu'ya gidilmesi yönünde görüş bildiren kendisidir.

Süleyman Nuri, bu eleştiriler karşısında; Ethem Nejat'ın kendisini toplantılardan haberdar etmediğini söyleyerek savunmaya geçecektir.

Ethem Nejat bu savunmaya karşılık hak ettiği cevabı verir. Ethem Nejat, Süleyman Nuri'ye geldiği toplantıların çoğuna geç katıldığı, Şerif Manatov'un bulunduğu toplantının sadece bir görüş alışverişi olduğu, Stalin yoldaşın ani olarak hareket etmesi münasebetiyle yazılıp yetiştirilmesi

40 Yücel Demirel, age, s. 167-168.

icap eden evrak için kendisine bilgi verilmesi imkânı olmadığı için çağrılamadığı, iki toplantıya da haber verildiği halde gelmediği şeklinde cevap verir.[41] Ve konu tekrar parti içindeki grup tartışmasına döner.

İttihatçı Halil Paşa ya da Anadolu'dan kişilerle yaptığı mektuplaşmalarda *"Yoldaş Halil"* olarak geçer ki Mustafa Suphi'nin de bulunduğu 13 Temmuz 1920 yılı TKT toplantısında bulunur, beyanatı okunur. Öyle anlaşılıyor ki sevmese de Halil Paşa gibi bazı İttihatçılara müsamahalı davranmıştır. Sonra partiden tasfiye edilir, ama İttihatçılar ile özellikle Halil Paşa'yla gönül bağı olanlar partide kendilerini gizlemeyi başarmıştır. İşte kendini gizleyenlerden biri de Süleyman Nuri'dir. Süleyman Nuri'nin Dr. Fuat ile ilişkisi gündeme o kadar gelir ki Halil Paşa ile olan ilişkisi görülemediği gibi hiçbir zaman gündeme gelmemiştir!

Konuyu özetleyecek olursak şu sonuçlara varabiliriz: Süleyman Nuri, aslında en başından beri TKP heyetinin Anadolu'ya gitmesine karşı idi. Anadolu'ya gitmeye karşı olması da Ethem Nejat'ların başlarına kötü şeyler gelmesinden korktuğu için değil, Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların Atatürk ile işbirliğine gitmelerini istemediği içindi. Daha doğrusu Dr. Fuat Sabit ve diğer İttihatçı, Enverci ağabeyleri bu gelişmeyi istemiyordu.

Daha açıkçası Süleyman Nuri, Hilmi ve Yakup yoldaşlar; TKT'den Mustafa Suphi'nin tasfiyesiyle devre dışı kalan Halil Paşa, Küçük Talat, Dr. Fuat ve Enver Paşa'nın da içinde bulunduğu, ama Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların içinde olmadığı bir TKP'nin Ankara ile güya işbirliği yapmasını planlamıştı. Aslına bakılırsa bu İttihatçı ekip komünistlik yoluyla Atatürk'ü devirerek Kurtuluş Savaşı'nın başına geçmeyi istemektedir! Gerçekleştirmek istedikleri kendi kötü emellerini, suçlarını iftira yoluyla Ethem Nejat'lara yükleyerek Atatürk'ün gözünden düşmelerine sebep olmaya çalışmışlardır ve başarılı da olmuşlardır.

Şark Şurası'na şikâyetin altında yatan gerçek nedenler de bunlardı. Kaldı ki, Süleyman Nuri de Şark Şurası ile TKP yönetiminin arasının iyi olamadığını çok iyi bildiği gibi, Şura'nın Anadolu'ya gidişe karşı olduğunu da biliyordu. Süleyman Nuri bunu değerlendirmek istedi fakat hesaplayamadığı bir şey vardı. O dönemde Şark Şurası'nın üstünde olan III. Enternasyonal, yani Stalin ve Çiçerin gibilerini hesaba katmamıştı. Mustafa Suphi yerine Enver Paşa'yı önemsedikleri için TKP yönetiminin faaliyetlerini önemsemediler. Haliyle Anadolu'ya gidişinde de mahsur görülmedi ya da öyle bir izlenim verildi.

41 Age, s. 168-169.

TKP-Mustafa Kemal Paşa-Enver Paşa İlişkileri

Türk Komünist Bolşevik Partisi ve Atatürk

Enver, TKP'nin Atatürk ile uzlaşmasını istemiyordu. Mustafa Suphi de Enver'i istemiyordu. Peki, Mustafa Suphi birçok Osmanlı subayına, hele İttihatçı olanlarına mesafeli yaklaşırken nasıl oldu da Atatürk'e yakın durdu. Yoksa daha önceden tanıyor muydu? Hiç sanmıyoruz, çünkü uzun yıllar Rusya'da kalan Mustafa Suphi'nin böyle bir şansı olmadı. Zaten Atatürk de şahsen Mustafa Suphi'yi tanımadığını ifade ederek bunu doğruluyor.

Peki neden bir başkası değil de Atatürk? Aslında bunun da izah edilebilir bir yanı var. Kuvvetle muhtemel Mustafa Suphi, Atatürk ile irtibata geçmeye, sürekli ifade ettiğimiz mektuplaşmalardan önce başladı. Bu irtibatta aslında Mustafa Suphi'nin *"Tarihi Vazife"* başlıklı yazısında ifade ettiği, ama bizim hiçbir şekilde ihtimal vermediğimiz yazısındaki iddiada olduğu gibi gerçekleşti.

Yazısında Mustafa Suphi şöyle diyordu:

> Mustafa Kemal Paşa'nın takriben bir yıl önce bize, Odessa'da iken bildirdiği kıyamcılığa razı ve taraftar olduk; ve bugün Antanta yağmacıları karşısında büyük bir cephe açan Kuvvayı Milliye ordularının muvaffakiyetine müzahir oluyoruz.
>
> Mayıs ayı başında Odessa'ya varan Türk komünistleri, Mayıs'ın ikinci yarısında da -Suphi'nin anlatımına göre- iki ayrı grup halinde Türkiye'ye gittiler: Bir grup İstanbul'a, diğeri Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki bir liman kentine. Bu tarih fiilen Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihiyle çakışmaktadır. Mustafa Kemal'in 25 Mayıs'ta yakın bir kasaba olan Havza'ya geçti ve orada -çeşitli Türk kaynaklarına göre- bir bolşevik delegasyonuyla görüşme yaptı.

Biz bu görüşmenin Mustafa Kemal ile Rus Miralayı Budiyenni başkan-

lığında bir Sovyet heyeti yapıldığını zannediyorduk. Tabii bunun gerçek olmadığı sonradan ortaya çıktı. Bize yıllardır anlatılan bu hikayede gerçek olan ise Havza'da Atatürk'ün komünist bir heyetle görüştüğü ve bu heyetin de Mustafa Suphi'nin heyeti olması gerektiği veya onun da içinde yer aldığı bir komite ile görüştüğüdür.

TÜSTAV belgeleri içinde bulunan bazı belgelerin, Mustafa Suphi'lerin Kırım'da iken Anadolu'ya ve İstanbul'a yolladığını düşündüğümüz kişilere ait bazı raporları mevcut. "CD 1, Klasör 1_36"da bulunan belge 118a "Türk Komünist Bolşevik Partisi"ne aittir. Belge 19 Haziran 1335 [1919], tarihli ve İstanbul'da yazılmış. Kırım Ulyanov komitesinin emr-i resmisiyle İstanbul'a yollanan yoldaşlardan Yosikof,...Mehmed ve Zekeriya isminin geçtiğini görüyoruz. Muhtelif fırkalarda çalışmakta iken ayrılıp ayrı çalışanlarla görüştüklerini rapor ediyorlar:

> Bütün İstanbul ahali-yi İslamiyyesi İngiliz, Fransız ve Yunanilerin aleyhinde olarak alenen şikâyet ediyorlar, ve diyorlar ki bize biz Türkiye'yi ancak Bolşevizm inkılâbı kurtarabilir. Eğer Bolşevizm toprağımızda olmayacak olursa hiçbir vakit bize hücum eden bu emperyalistlerin boyunduruğu altından kurtulamayacağız. Sokaklarda yürüyen küçük çocuklara varıncaya kadar Bolşevikler geliyor, ve Rusya'dan gelecek Bolşevikler bizimle beraber olacaklarmış ve bizi Fransız ve İngilizlerin boyunduruğu altından kurtaracaklarmış, bunu işiden İngiliz, Fransızlar hiç kimseye müracaat etmeyerek bu gibi eşhâsı mahbushânelere bilâ-suâl atıyorlar, hal bu ise bu işkencelere karşı yine Bolşevik sözü şehir köşelerinde eksik değildir. İstanbul'da amele ve fakir halk mevcudu yetmiş bini mütecâvizdir. Bununla azîme arasında bolşevizm propagandası bütün manasıyla ilerülemişdir: Cüz'î bir hâricin tesiriyle inkılâbın vücûda geleceği yüzde yüzdür. Bütün mevcudiyetimizle inkılâbın yakın zamanda başlaması içün çalışıyoruz ve size şimdilik üç bin kişiden fazla hakîkat-i hâli anlamış ve doğrudan doğruya inkılâba hazır ve müheyyâ oldukları halde ve onlar tarafından bütün Rusya Sovyetine arkadaşlık selamlarını takdim ediyoruz.

Yine 'CD 1, Klasör 1_36, Belge 119'da ise *"Türk Ordusu Arasında Propagandanın Tesiri"* başlığı altında:

> Ordunun kısm-ı azamı Bolşeviklik âlemine doğru yürümekde olduğunu bizzat müşahede idiyoruz. Çünkü evvelemirde Türkiya hükümeti yani Türk kabinesi orduda mevcud zabitan ve efradına bakmıyor ve

sahib çıkmıyor. Bu hal karşusunda kalan fakir zabitan ve asker sefalet içerisindedir; sefalet içinde kalan orduda Bolşevizm propagandası bütün manasıyla icra-yı nüfuz etmektedir, bu defa zabitan ne eski kabineyi ve ne de yeni Ferid Paşa kabinesinden memnun değildirler. Yalnız şimdiye kadar kabinelerde ... itmiş ise de her ne ... suretle kabinelerden tard idilerek ve ondan beri sosyalist fikriyle daima açıklar kalmış ve beylik paşalık davasında bulunmayan namuslu eşhasın tecemmuu ile vücuda gelecek kabine istiyorlar ve her kişi bu uğurda feda-yı can itmeye hazırdır. Bolşevizm sözleri asker arasında alenen söyleniyor. Türkiya'nın zabitanı demek kısm-ı azamı fakirlerden teşekkül .... orduda hizmet iden burjuva ailelerine mensub zabitan pek azdır. Ordudaki zabitandan hiçbir zaman aksü'l-hareke memul değildir ve hemfikirdirler çünki gece gündüz bu gibi arkadaşlarla tanışılmış bütün ahvâl-i ruhiyeleri hakkında malumatımız vardır ve bu hususda emniyet-i tammemiz vardır.

[Mühür] Türk .... Komünist Bolşevik Partisi.

28 Haziran 1919 tarihli Belge 120 aşağıdadır:

Dersaadet/ 28 Haziran 1919

Moskova'da Merkez Bolşevik Komünist Partisi'ne

Bin dokuz yüz on sekiz senesi oktayabrinde Moskova'da partide çalışmakta iken bir yoldaşımla birlikte Kırım'da hafi olarak çalışmaya i'zâm edilmiş bununla beraber fırsat bulunca İstanbul'a Türkiye ahvalini anlamak ve Bolşevizm propagandasını icra etmek için tayin edilmiş idik. Kırım'a muvasalatımızda ben Sivastopol'de Fransız efradı arasında propaganda yapmak için (oblastnoy komünist) tarafından yakin edilmiş ve o suretle vazifeye başlamış idim. Sivastopol'de Fransız ve Zehaf efradı arasında gerek Fransızca ve gerekse Arapça bir müddet propaganda yaptım. Zannımca dahi muvaffakiyet dahi elde etmekte idim fakat hamil olduğum pasaportu polise muayene ettirdiğim zaman şüpheli şahıstır diye mezkûr pasaporta işaret verilmiş ve ben dahi her gün mıntıka polisine gidip görünmeğe mecbur idim. En nihayet pasaportum dahi dairece izin alınmış günde iki defa görünmeğe ve sıkı bir nazar altında bulunmağa mecbur tutulmuştum. Artık orada çalışmak mümkün değildi ve tehlike günden güne artmakta idi Odesa'ya gidip Türk konsolosundan bir pasaport alıp tekrar Sivastopol'e ..... kararlaştırdım ve o suretle firaren Odesa'ya azîmetle kurtulduğumdan

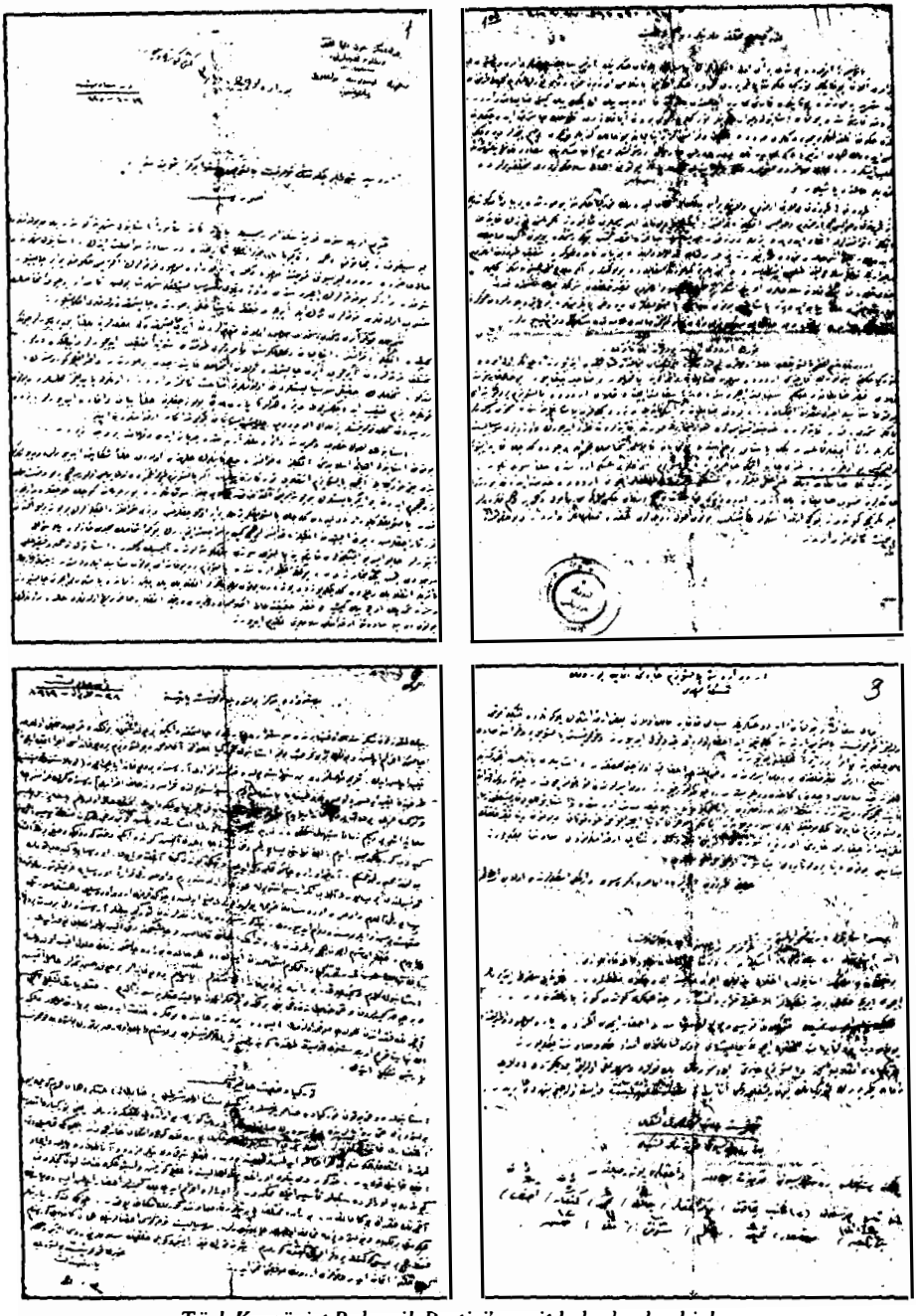
pasaportu aldım ve o sıra Odesa'dan Kırım'a yolcu vapurları men edilmiş, çünkü kırmızı ordu Odesa'yı dehşetli suretle sıkıştırmış ve ilerlemesine devam ediyordu. Mezkur şehirde Yunan neferlerinden Türkçe bilenler arasında dahi bir müddet propaganda yaptım. Fakat iaşem için hiçbir taraftan para tedariki imkanı kalmamış ve çalışmağa dahi iş bulmak imkanı yok idi. En nihayet her ne kadar Türkiye'de mahkum eşhasdan isek de her halde burada çalışmak zamanı hulul etmiş olduğundan İstanbul'a geldim ve şimdiye kadar burada propaganda ile meşgulüm. Yaptığım propagandalar birçok hüsnü neticeler hasıl etmiş ve birçok kimselerden ve hatta zabitândan dahi benimle birlikte bu fikir için çalısacaklarına söz aldım. Fakat parti teşkil etmeğe akçamın fukaratından dolayı muvaffak olunamadı ise de proje (???) halinde bu fikre hizmet edecek bir parti mevcut değildir. En nihayet Kırım Oblastnoy Komiteti tarafından gönderilmiş Türk komünistleriyle buluştum ve ilk olarak bir Türk Bolşevik komünist partisi teşkil ettik.

Türkiye Vaziyet-i Haziresi

İstanbul'da hatta bütün Türkiye'de anasır gayri müslime ve zenginler müstesna olmak şartıyla zabitân, asker ve heman umum köylü işçiler bolşevizmi hatta rüyalarında dahi severek sayıklıyorlar ve dört gözle bu idareyi beklemektedirler. Yani Türkiye'de inkılab izharı gayet kolaydır. Fakat şimdi İstanbul'da bu fikri yürütmek güç ve imkan haricindedir, çünkü tamamiyle dört taraftan itilaf hükümetlerince ihata edilmiş vaziyettedir. Fakat şarki vilayetlerimizde ve Anadolu'da yapmak ve icat etmek gayetle kolaydır. Mezkur vilayetlere oranın yerli ahalisinden tahsil görmüş ve işbu fikre hizmet eden gençlerden gönderip oralarda şubeler tesis etmek mümkündür. Oralara i'zâm edilecek kimseler ihzar edilmiş ise de paranın akçanın fukaratı buna mâniadır. Burada muhtelif partilerden muavenet görmek imkanı yoktur. Çünkü mezkur partiler hükümetle birlikte ve bolşevizme muhalif olarak çalışıyorlar. Sosyalist fırkası azalarının heman kâffesiyle görüştüm, fakat hiçbir şeyi kendi programımızın lehinde görmedim. Bütün Türk fakir işçi ve köylü halkının selamlarını Rus işçi köylü halka ithaf eder ve kırmızı ordunun muvaffakiyetini temenni ederiz.

Türk Komünist Bolşevik Partisinden
M. C.

Belge 122'de *"Ordu Arasına Bolşevizm Gayesini Temâyüle Yürütmek Mühimmesi"* başlığı altında:

Türk Komünist Bolşevik Partisi'ne ait belgelerden birkaçı.
Üst sıra soldan sağa: 118a, 119. Alt sıra soldan sağa: 120, 122.
(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36)

Hal-i sefaletde bulunan ordu askerinin siyâsî mâlik olan bazı arkadaşların bu günlerde teşkiline muvaffak olduğumuz Komünist Bolşevik Partiyesine kemal-i telakkî ile aza olarak kayd ve kabul ediyoruz ve Komünist Bolşevik programına sadık kalacaklarına dair birer birer tahlif ediyoruz.

Rum, Ermeni fakir halklarından ve Rus esirlerinden dahi başkaca aza kayd olunacağı muhakkaktır, esamileri yazılmış ancak kendilerine henüz .... muamelesi (....) kağıdı verilememişdir, çünki korkuyoruz Rus esirlerinden korkumuz bu kadar çünki Rus arkadaşlar ile gayet mahfî görüşüyoruz. Fakat Ermeni ve Rumlardan biraz .... bu kısa müddet arasında ve İstanbul'un bu karışıklık zamanında Bolşevizm gayesini kemal-i muvaffakiyetle ileri sürüyoruz. Yalnız bütün dünya emperyalizmini korkutan ve bütün dünya fakir halkının hakkını meydana çıkarmak gayesini ortaya süren.... arkadaşlarımızdan muavenet bekliyoruz. Yaşasın bütün dünya proletaryası yaşasın Üçüncü (İnternasyonal...?).

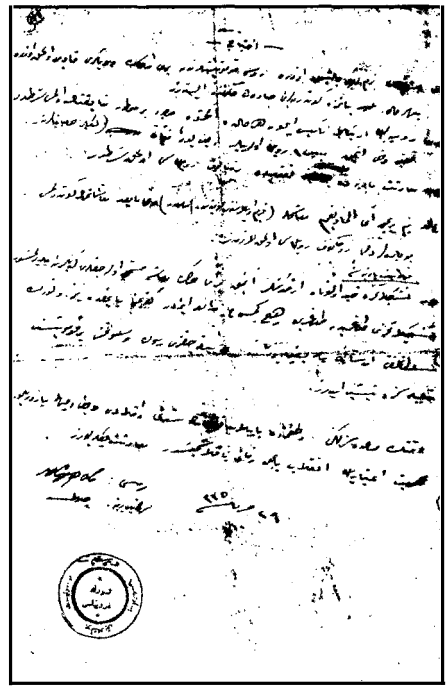
Trabzon, ..., Amasra, Giresun ve Ereğli iskelelerinde olan ... . (gerisi okunamadı)

Özetle bu yazılardan anlaşıldığı kadarıyla; Kırım'dan gelen Kırım Ulyanov Komitesine bağlı bazı yoldaşlar İstanbul'da (TKBP) Türk Komünist Bolşevik Partisi'ni kurmuşlar ve örgütlenmeye çalışmışlar. TÜSTAV belgelerinde yapmış olduğumuz araştırmada aynı klasörün 123'üncü belgesinde İstanbul'da parti başkanı olarak *"Yusufov"* isimli biri gözükmekte, sekreteri yani katibi ise *"Celal"* adında biri olduğu anlaşılmaktadır. Acaba bu Celal, bizim lise müdürü olarak bildiğimiz *"Sakallı Celal"* midir?

Örgütlenmelerini İstanbul'da, Anadolu içlerinde ve kıyılarında hatta ve hatta Türk Ordusu içinde sürdürdüklerini anlıyoruz. Muhtemel ki bu parti ile bağlantısı olan kişilerden biri de Mustafa Suphi idi. Kırım'dan gelen bu kişiler Amasya'da Atatürk ile görüşüyorlar. Mustafa Suphi'nin *"Tarihi Vazife"* adlı yazısında bahsettiği olay budur. Anlaşılıyor ki bu görüşme Mustafa Suphi adına değilse de Rus Bolşevikleri adına yapılmıştır.

Kırım Ulyanov Komitesi'nde geçen *"Ulyanov"* ismi bize, tanıdık geliyor. Bilindiği gibi bu Lenin'in ailesinin soyadıdır. Kırım, Çar Ordusu'ndan geri alındığında Lenin'in kardeşi Dimitriy Ulyanov, Kırım'da "Amele ve Köylü Muvakkat Kırım Hükümeti"nin reisi namıyla bulunur. Öyle anlaşılıyor ki Anadolu'ya geçenler Lenin'in kardeşi Dimitriy Ulyanov adına geçmişler. Dimitriy Ulyanov'un kurduğu hükümette Süleyman İdrisof, Ali

Bodaninski, Selim Muhammedof (Mahmudof da olabilir) isimleri çekmektedir. Mustafa Suphi bu dönemde Akmescit'tedir. 19 Mayıs tarihinde Akmescit'te İşçi ve Köylü Şurası'nı oluşturur. Mustafa Suphi kendisi de dahil olmak üzere az önce isimleri geçen kişiler de bu Şura'da vekildirler.

(TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, belge 123)

Acaba burada geçen Selim Muhammedof, TKT ve TKP tutanaklarında geçen Selim Mehmedof'la aynı kişi midir?

Kurtuluş gibi kutsal bir misyonu yüklenen Türk Bolşevikler, pusulaları olmasa da küçük kayıklarıyla Karadeniz'in fırtınalı ve kara bulutlarıyla kaplı ortamında soğuk ve yağışlı mücadele ederek, hırçın dalgaları aşarak Türk sahillerine ulaştılar. Bolşevikler, yanlarında Mustafa Suphi'nin *Yeni Dünya*sı'nı getirerek her şeyin aslında bitmediği, mücadelenin asıl şimdi verilmesi gerektiği yönünde propaganda yaparak Anadolu'da halka Milli Kurtuluş bilinci aşılamaya çalışmışlardır.

Kırım'da bulunduğu yıl hakkında Mustafa Suphi şu bilgiyi vermektedir:

> ...Kırım içinde gerekse Türkiye sahillerinden gelmekte olan kaçak kayıkçılar vasıtasıyla memleketimizdeki amele ve rençber halka dağıtılmış ve bu kayıklarla arkadaşlardan ve Kırım'daki amele ve rençberlerden birçoğu Türkiye'ye gönderilmiştir.[42]

Mustafa Suphi'nin belirttiği kayıklar vasıtasıyla Kırım'dan Türkiye'ye geçenler İstanbul'da TKBP'yi kurmuşlar. Bu oluşum hakkında Lütfü (Necdet) yoldaş TKP'nin Birinci Kongresi'nde şu dedikleriyle bizim ver-

42 Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatlarının Birinci Kongresi*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008, s. 78.

diğimiz tüm bilgileri doğrulamış oluyor:

> Rusya İnkılabı başladığı zaman üseranın bir kısmı İstanbul'a geliyordu... İlk defa bu teşkilatın Moskova'da akdettiği zaman birinci kongresinden haberdar olan arkadaşlar İstanbul'a gelmiş ve izahat vermişlerdi. Ve *Yeni Dünya* namında bir gazetenin çıktığını da söylediler ve bu babda arkadaşlar İstanbul'da İştirakiyun şubesini de açmak istediler. 1919 tarihinde, zannederim 15 Haziran'da olacak, Heyet-i Merkeziye Moskova'dan Kırım'a nakli faaliyet etmişti.

Aslında biz bu partiye ait bilgileri daha önce Mustafa Suphi'ye yollanan mektuplar arasında başka bir *"Lütfü Yoldaş'tan"* gelen mektupla öğrenmiştik. Mektupta "Lütfü" adında birisi şöyle bildiriyordu:

> İstanbul'da Bolşevik Partiyası Türk Gruppası namı altında bir teşkilat bulunduğunu haber aldım. Bu sıralarda teşkilat memuru Lütfü yoldaş, Hüseyin yoldaş (Hüseyin Sait olmalı) ile diğer Lütfü yoldaşı (Lütfü Necdet olmalı) Mustafa Suphi yoldaş ile temas etmek üzere Moskovaya gönderildiğini.[43]

Bolşevik Partisi Türk Grubu'nda *"Mehmet"* adlı bir kişinin çok aktif olarak çalıştığını yine bu mektuptan öğrenmiş bulunuyoruz. Lütfü Yoldaş mektubunda; *"İngiliz vapurlarına yük tahmil eden amelelerin kahyası elde edilmiş, onlara mahsus Galata'da markasye kahvesi açılmıştı ve bu işlerle sırf Mehmet yoldaş meşgul olmuştu."* bilgisini vermektedir. Partiye ait bütün evraklar, Mehmet yoldaş Fransızlar tarafından tutuklandığı için ele geçmiş.

Hani insanın aklına gelmiyor değil, İstanbul Galata'da faaliyet gösteren Mehmet yoldaş, *"Eski Tüfek"* TKP'lilerin bir efsane biçiminde anlattığı Bolşevik *"Baba Mehmet"* adlı kişinin ta kendisi olabilir mi?

Örneğin İsmail Bilen eserlerinde, *"1919 yılında, Haliç-Kasımpaşa grubuna, başlarında 'Baba Mehmet'in bulunduğu Rusya'dan gelen 516 kişilik Bolşevikler grubu katılmıştı."* diye bahsetmektedir.

Bu bilginin yanında TÜSTAV arşivinde aynı klasörde, 118a numaralı belgede geçen Kırım Ulyanov Komitesi tarafından gönderilen Mehmed ve Zekeriya ismini, Mustafa Suphi'ye yollanarı başka bir mektup vasıtasıyla yine öğrenme imkanımız olmuştu. Mektup Bayburt'tan ismini bilemediği-

43 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2008, s. 150.

Kurtuluş gibi kutsal bir misyonu yüklenen Türk Bolşevikler, pusulaları olmasa da küçük kayıklarıyla Karadeniz'in fırtınalı ve kara bulutlarıyla kaplı ortamında soğuk ve yağışlı mücadele ederek, hırçın dalgaları aşarak Türk sahillerine ulaştılar.

miz bir kişi tarafından (bizce Asım Necati olmalı) yazılmış. Mektubunda şu bilgiyi veriyor:

> Bin üç yüz otuz beş senesi [1919] şehr-i Mayıs'ın 14. günü Kırım'da bulunan Türk Komünist Teşkilatı tarafından Yeni Dünya gazetesinin kuryeri olarak İstanbul'a ve yine Kırım Oblastnoyi (Bölge) Komitesi tarafından İstanbul'da gizli teşekkül edecek Komünist Teşkilatı için ben ve yoldaşlardan Süleyman intihap edilmişti. Bu vazife ile muvazzaf olarak Kırım'dan motorla hareket ettik. Bin türlü müşkilatlara rağmen İstanbul'a dahil olduk. Bu meyanda Gürcülerden yoldaş Zekeriya ve Türklerden yoldaş Mehmet de vardı.

Demek ki Zekeriya Gürcü, Mehmet de Türk'müş. Zekeriya ismi bize tanıdık geliyor. Mete Tunçay'ın *"Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı"* adlı eserinde 26 nolu 25 Mayıs 1919 tarihli *Yeni Dünya* sayısının transkripsiyonunda Zekeriya'nın bir makalesini görmekteyiz.

Yine Zekeriya isminin, Bakü TKP'nin 6 Teşrinievvel [Ekim] 1920 tarihli toplantısında Türkiye'de işçi dernekleri teşkilatını kuran idare içinde geçtiğini görüyoruz.

Bir de bu partide ismini rapor metnin sonunda *"M.C."* olarak yazan, olan bir kişi mevcut. İsmini okumakta zorlandığımız ama tahmini olarak *"Bahakof"* olarak okuyabildiğimiz bir kişi daha var. Yine yukarıda arz et-

tiğimiz bir belgede, Osmanlıca yazılı olan "Yosikof" ile bir başka belgede Rusça yazılı olarak geçen "Yusufov" adlı kişiler aynı kişiler midir, merak ediyoruz.

Yukarıda Komintern belgelerinden sunduğumuz raporlarda geçen Türk Komünist Bolşevik Partisi (TKBP), Lütfü yoldaşın bahsettiği Bolşevik Partisi Türk Grubu olarak anılan oluşumla aynı olmalı. Bu da aslında bizim İstanbul komünist grubu olarak bildiğimiz oluşumun gerçekte TKBP olduğunu gösteriyor. TÜSTAV Komintern Arşivi'nde TKBP hakkında irili ufaklı birçok bilgi sunulmaktadır.

Yaptığımız araştırmalardan anlıyoruz ki, 1919 yılında kurulan TKBP zamanla bizim hafi Türkiye Komünist Partisi olarak bildiğimiz partiye dönüşmüş, o da dağılan Yeşil Ordu oluşumu ile birleşerek THİF'ye (Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası) dönüşmüş.

Aslında Anadolu'da kurulan hafi Türkiye Komünist Partisi, Bakü TKP'nin bir Anadolu versiyonu görünümündedir. Bu partide bulunan Behram Lütfü, Ethem Nejat'ın milliyetçi eski öğretmen arkadaşıdır. Bu partide yine Hüseyin Hüsnü, Şerif Manatov, Mustafa Suphi ile daha önce Rusya'da birlikte çalışmışlardır.

Hüseyin Hüsnü ismi bize hiç yabancı değildir. Türk Sosyalistleri Konferansı'nda genel sekreter seçilmiştir. *Yeni Dünya* gazetesinde yazıları çıkmıştır. Bakü TKP ortadan kalktıktan sonra Anadolu sol siyasi faaliyet içinde bulunan Hüseyin Hüsnü, ajan olmakla suçlanıp istenmeyen adam ilan edilmiştir.[44]

Süleyman Sami
TKP Yönetimine Yalan Yanlış Bilgiler Veriyor

Mustafa Suphi ekibi partiyi kurmadan önce, 1919'dan itibaren Anadolu ile irtibata geçmeye çalışırken, Süleyman Nuri çevirdiği entrikalarla TKP'nin Anadolu'ya gidişine taş koyuyor, Anadolu'ya dönüş yolculuğunda daha önceden verdiği bilgi ve raporlarla TKP yönetimini yanıltıyordu. Süleyman Nuri grubundan ayrı olarak bir de Süleyman Sami ve grubu vardı. Süleyman Sami ise aslında Mehmet Emin ile birlikte hareket etmekteydi.

Süleyman Sami ve Mehmet Emin eski İttihatçılar olmalarına rağmen daha uyanık davranmışlardı. İttihatçılığın Anadolu'da eskisi kadar itibarı-

44 Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul, 1995, s. 52-96.

nın kalmadığını bildikleri için Atatürk yanlısı kişilerle irtibat içinde olmayı uygun gördüler. Ve böylece TKP'yi yalan dolanlarla Ankara hükümetine kötü gösterdiler.

TKP içinde alınan kararlar ile bazı delegeler Anadolu'ya yollandı. Salih Zeki yoldaş Anadolu'da örgütlenmek ve zemin yoklamak için gönderilenlerden biridir. Salih Zeki, Kazım Karabekir'le görüşür; ancak Anadolu'da örgütlenme izni konusunda net bir cevap alamaz. Süleyman Sami ise Atatürk ile görüşmek için daha öncesinden yollanmıştır bile.

Süleyman Sami dönüşte çok ilginç ve yalan yanlış bilgiler rapor edecektir. İlginç olaylardan biri Ankara'ya geçmeden önce Giresun'da Topal Osman ile görüşmüş olmasıdır ki, bu görüşmede Topal Osman kendisinin de Bolşevik olduğunu söylemiştir. Topal Osman'ın Bolşevikliği, Topal Osman'ın öldürülmesi, Yahya Kahya ve Ali Şükrü cinayetleriyle ilgili yorumumuzu daha sonra yeri gelince açıklayacağız.

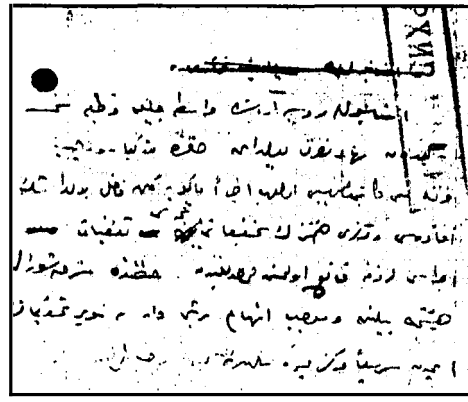
Öncelikle Süleyman Sami'nin yalan ve yanlış açıklamalarına gelirsek; raporunda Atatürk'ün komünizm aleyhinde olduğu, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ların ise lehinde olduğu bilgisini vermektedir. Oysaki durum bunun tam tersidir... Kaldı ki, Mustafa Suphi ve arkadaşları Anadolu'ya geçip Ankara'ya ulaşmak için çalışırlarken sınır dışına atılmaları konusundaki planı yapan da Kazım Karabekir olmuştur. 2 Ocak 1921 tarihinde Ali Fuat Cebesoy ile Kars'ta görüşen Mustafa Suphi özetle; "*III. Enternasyonal Türkiye dâhilinde mutlaka komünizm tatbikini kabul etmiş değildir*" demiştir. Yine Mustafa Suphi; "*Türkiye'de bey ve paşaları burjuva sınıfından addetmiyoruz*" demesine karşın, Cebesoy, Atatürk'e yollamış olduğu raporunda Mustafa Suphi ile görüşmesi konusundaki yorumunda şu cümleleri kullanmıştır:

> Zeki, bilgili, fazla kurnaz... Anadolu hareketini yönetenlerin güvenini kazanmak ve böylece bir mevki yaptıktan sonra, Rus komünizminin gizli başı olmak suretiyle (bu düşüncesini) memlekete duyurmak ve uygulamak düşüncesinde olduğunu zannediyorum.[45]

Ali Fuat Paşa örneğinde olduğu gibi Kazım Karabekir de TKP heyetine şüpheyle yaklaşmakta ve Atatürk ile bilgi paylaştığı yazılarında komünizm hakkında olumsuz görüş bildirmektedir. O nedenle Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların komünizmin lehinde olduğu bilgisi tamamıyla yalandır.

Süleyman Sami'nin raporunda doğru olan bir şey varsa o da Atatürk'ün;

45 General Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s. 50-51.

Ethem Nejat'ın Şark Şurası'na, Nihat Nusret hakkında yapılacak işlem konusunu danıştığı yazı. (TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 31_36, Belge 381)

"Ne yaparsanız yapın Meclisin bilgisi dâhilinde yapın" şeklindeki emridir. Biliyoruz ki, Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, Salih Zeki ve Süleyman Sami'den aldıkları raporları derleyerek kendileri de bir rapor halinde Stalin'e sunmuşlardır. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat; bu rapordaki bu bilgilerin Salih Zeki ve Süleyman Sami'nin verdiği raporlardan alındığını belirterek, aslında verilen bu raporlara şüpheyle baktığını göstermek ister gibidirler.

Her nedense bu gerçeği de itiraf etmek Süleyman Nuri'ye düşecektir. Süleyman Nuri, Ethem Nejat'ların şehit edilmesinden sonra 11-12 Nisan 1921 tarihli icmada şöyle diyecektir:

> Hiçbir zaman paşalara inanmak caiz değil. Suphi ise Mustafa Kemal Paşa'ya inandı. Bana Mustafa Kemal yazdı, bana yazdı... filan diye inanıyordu. Suphi yalnız "efkâr-ı umumiye komünistlerin lehindedir" diyenleri dinliyor, aleyhindeki diyenleri dinlemiyordu.[46]

Tabii Süleyman Nuri'nin ifade ettiği gibi Atatürk, komünizmin aleyhinde değildir. Fakat yakınındaki sayı olarak az ama etkili eski İttihatçı isimler komünizmin aleyhindedir.

Parti içindeki toplantıların birinde, Ethem Nejat'ın konuşmasından; TKP'nin Anadolu'ya geçmeden önce bazı propagandacılarını Trabzon, Erzurum, Van, Hakkâri, İstanbul, Ünye ve Giresun'a gönderdiğini öğreniyoruz. Oysaki bu çalışmalardan Ankara'nın bilgisi olması gerekiyordu. Zaten Mustafa Suphi ve arkadaşlarının en büyük hatalarından biri de bu uyarıya riayet etmemeleridir.

46 Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2004, s. 134.

Atatürk, TKP heyetine yapmış olduğu uyarıyı Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya yazmış olduğu telgrafta şu sözlerle dile getiriyordu:

> ...Durum arz ettiğim gibi Doğu ve Batı ile belirli bir sonuca varmadan devrimlerden kaçınmak ve bu münasebetle Mustafa Suphi yoldaşa da yazdığım gibi ne yapılcak ise hükümet vasıtasıyla yapmaktır. Tabiatıyla komünizm ve Bolşevizme açık olarak aleyhtarlığı uygun görmem.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen TKP büyümeye devam ediyordu. Hatta Türkiye Sosyalist Partisi'nin, Sosyalist Hilmi hariç kazanılması bile görüşülüyordu. Mustafa Suphi çok rahatlıkla ele geçireceklerini ifade ederken, Sosyalist Hilmi ve Fazıl (Çun) yoldaşın partiye alınıp alınmaması yönünde Ethem Nejat; "*Bu adam (Sosyalist Hilmi) bizi Almanya'dan geldiğimiz zaman İstanbul emniyeti umumiye müdürlüğüne bunlar Spartaküs'tür diye jurnal etti.*" diyecektir. İstanbul'dan gelen Fazıl yoldaş için de tanıdığını ve *İdrak* gazetesine sosyalist ruhu verenin o olduğunu söyleyecek, güvenini bildirecektir.

İstanbul'daki TSF'nin üyesi olan Mustafa Fazıl Çun, Bakü'ye gelişinde TKP heyetine İstanbul'daki eski ve yeni gelişmeler hakkında çok önemli bilgiler sunmuştu. Bunun yanında Moskova tarafından İstanbul'a gönderilen Nihat Nusret hakkında da bilgi vermişti.

Mustafa Fazıl Çun uzun raporunda, 1918 yılının Temmuz ayında Moskova'dan İstanbul'a gelen Nihat Nusret'in Kırım'da Mustafa Suphi ile çalıştığını, III. Enternasyonal'in teşkilat yapmak için onu Anadolu'ya gönderdiğini, yanında getirdiği parayı ise paraya Sovyet Rusya'ya karşı olanlarca el konulduğu için getiremediğini, söylüyor. Fakat paranın bir kısmını Hilmi'ye teslim edince şüphelerinin arttığını ekliyor.

Özetle Mustafa Fazıl Çun, Nihat Nusret'in provokatör ve sahtekâr olduğunu belirtir. Mustafa Fazıl'ın getirdiği raporun okunduğu TKP toplantısında tüm üyeler Nihat Nusret'in hatalı olduğunu, ancak onlar tarafından değil Moskova tarafından gönderildiğini söyler. Bu nedenle suçu varsa III. Enternasyonal ile yapılacak yazışmalardan sonra ceza verilmesi kararı alınır.[47]

Bu kararın üzerine Ethem Nejat, Şark Şurası'na bir yazı yazar:

> İstanbul'la Rusya arasında vasıtacılık vazifesini icra eden Nihad

47 Age, s. 40-41-45-46.

Nusret yoldaş hakkında Türkiye Sosyalist Fırkası katib-i umumisi olub Bakü'ye gelen Fazıl yoldaşın ifadesi ve merkezi heyetimizin tahkikatı neticesi takibat icrası lüzumuna kani olunmuş olduğundan hakkında Şark Şuralar Heyeti bilinen ve mucib-i ittiham olan bir şey varsa nedir tahkikat itsün serian merkez bize bildirsün.[48]

Ayrıca *"Dönüş Belgeleri"*nde TKP heyetinin 20 Eylül 1920 tarihli toplantısında Nihat Nusret'ten o güne kadarki faaliyetleri hakkında rapor vermesinin istenildiği anlaşılmaktadır. 21 Eylül 1920 tarihli toplantıda ise istenilen raporların okunduğu ancak yeterli bir bilginin edinilemediği, Beynelmilel Şark Şurası'ndan getireceği kâğıt üzerinde görüldükten sonra propaganda yapmak üzere Bitlis vilayetinde görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Nihat Nusret olayında olduğu gibi Şark Şurası ve III. Enternasyonal, TKP'nin Anadolu'da örgütlenmesini engellemekte, birçok faaliyetine taş koymaktadır. Bu da gözlerden kaçmaması gereken bir konudur.

İstanbul'dan Fazıl (Çun) yoldaşın katılmasıyla ve Anadolu'dan birçok sosyalistin bağlılığını bildirmesiyle bir hayli güçlenen TKP, İstanbul'daki Sosyalist Fırkası'nın bile ele geçirilmesini düşünmüştür. İstanbul'da daha örgütlü olmak için Lütfi, Naciye ve Fazıl yoldaşların gönderilmesine karar verilmiştir.[49]

TKP'nin sadece Anadolu'da bulunan sol partilerle birleşerek büyüme planının yanında Bolşevik Rusya'nın hâkimiyeti altındaki tüm komünist partilerle işbirliği yapma düşüncesi de vardı. Hatta Ethem Nejat; Taşkent'teki Komünist Parti ile daha önceki münasebetlerine dayanarak tekrar ilişki tesis etmek istiyordu. Taşkent Komünist Partisi'ne yazılan yazıda Ethem Nejat kendi yayın organlarından bastıkları kitapları yolladığını söylerken, onlardan da kendi gazete ve kitaplarını isteyecektir.[50]

TKP'nin Atatürk ile Birlikte Çalışma İsteği

TKP Anadolu'ya dönüş için, 21 Eylül tarihinde Ethem Nejat, Mehmet Emin ve İsmail Hakkı'dan oluşan bir komisyon oluşturulması kararını almıştı. Bu komisyon Anadolu'ya gidecek kişileri belirlemek, gerekli hazırlıkları yapmak ve masrafların hesabını tutmak üzere görevlendirilmişti.[51]

48 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 25/A, Klasör 31_36, Belge 381 Osmanlıcadan çeviri: Ali Acar.
49 Yücel Demirel, age, s. 242.
50 Age, s. 156-157.
51 Yücel Demirel, age, s. 29-30.

Ekonomik yetersizliklerin ortaya çıkması nedeniyle bu sorunu gidermek için Eliyava, Pavloviç ve Stasova'ya başvurulacaktır. Dönüş belgelerinden anlaşılıyor ki TKP'nin daha doğrusu Mustafa Suphi'nin Pavloviç, Eliyava ve Stasova ile arası hiç de iyi değildir. Hatta Pavloviç yoldaş istenilen parayı çok bularak Mustafa Suphi'ye olumsuz cevap verecektir.

Mustafa Suphi olayı şöyle anlatır:

> Daha sonra bize Türkiye'de inkılâp yapmak için Rusya Komünist Fırkası tarafından Türkistan'a giderken verilen sandık muhteviyatından bahsedildi. İstasova benim hatırımda kaldığına göre beş yüz bin Romanof ve mücevharat var dedi. Cevap verdim: Bu paranın beş yüz bin Romanof olmasına evvelce karar verilmiş idi. Fakat bunun kısmen elmas kısmen Romanof verilmesine muvafakat edildi. Nihayet Romanof ve mücevharat mecmu beş yüz bin ruble olarak ita kılındı... Bu mesele halledilmeyince biz gidemeyiz, bilhassa ben gidemem dedim. Pavloviç bu meblağı veremeyiz, çoktur dedi. Biz hayrette kaldık. Bu arkadaşları baştan savmak için gönderiyorsanız o başkadır. Meseleye ciddiyetle bakmak lazım gelir dedim. Bu para Türkiye'ye hediye edilmiş bir paradır, bu alınmaz. Nihayet karar verildi ki: Bu sandık alahalihi burada kalsın. Netice olarak benim anladığıma göre iki şey vardır. Birincisi benim şahsım etrafında cereyan eden mesele, diğeri mücevheratın bu suretle alınması.[52]

Burada Mustafa Suphi'nin dikkat çeken bir ifadesi "*benim şahsım etrafında cereyan eden mesele*" ifadesidir. "*Bu arkadaşları baştan savmak için gönderiyorsanız o başkadır*" ifadesi de çok önemlidir. Bunlar Mustafa Suphi ile Şark Propaganda Heyeti arasında sorun olduğunu anlatan cümlelerdir. Mustafa Suphi'nin kurduğu bu cümleler aslında Sovyetler'in, TKP heyetini Anadolu'da İttihatçılara nasıl yem ettiğini anlatan bir cümledir.

Para sorunu ise Mustafa Suphi'nin Stalin ile görüşmesi ile çözülecek, paranın daha önce belirtildiği gibi bir kısmı elmas olarak değil, tamamı nakit halinde verilmesi kararlaştırılacaktır. Talep edilen tüm para Moskova'dan karşılanacaktır.

Mustafa Suphi'den alıntı yaparak verdiğimiz bu kısımda gözden kaçmaması gereken bir cümle daha vardır. O da Mustafa Suphi'nin "*Meseleye ciddiyetle bakmak lazım gelir dedim. Bu para Türkiye'ye hediye edilmiş bir paradır, bu alınmaz.*" cümlesidir. Biz biliyoruz ki, TKP heyeti Ankara'ya

52 Yücel Demirel, age, s. 121.

elçi olarak yollanan Budu Mdivani ile birlikte yola çıkmıştı. (Aslında Mdivani'den ayrı ikinci bir grup ile gelmiştir.) Anadolu'ya yardım olarak gönderilen paralardan bir kısmı TKP ve Elçi Budu Mdivani ile de yollanmıştır. Pavloviç bu yardım parasından kendi paylarına düşeni almalarını istemiş. Bu bile Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya para yardımında ne kadar gayri ciddi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Biz ise ilk yardım parasının Halil Paşa ile Ağustos 1920 yılında ulaştığını biliyorduk. Demek ki taksim taksim 1920 yılı içinde yine yardım yapılmıştır.

TKP merkez heyetinin, ekonomik sorunlarla baş etmeye çalışırken tartıştığı diğer bir konu da TKP'nin Anadolu'da ne yapacağı meselesidir. Bu konuyla ilgili 8 Kasım 1920 tarihli karar, programda şu şekilde belirtilecektir:

> TKP, işçi ve köylü emekçi yığınları arasında sınıf bilincini uyandıracak duruma gelinceye kadar devrimci hareketi derinleştirmeyi ve böylece bir taraftan Antant devletlerine karşı genel düşmanlık ortamından faydalanıp, sosyal devrim fikirlerinin emekçi yığınları arasında filizlenmesine yardımcı olmayı... Bu alanlarda başarılı olmak için partimiz elden gelen her şeyi yapıp teşkilat faaliyetlerini güçlendirip genişletmek ve Türkiye işçi köylü emekçi yığınlarının çıkarlarını savunan bağımsız parti olarak varlığını sürdürmek, mecliste ise sol kanadı oluşturmak zorundadır.[53]

Mecliste sol kanadı temsil eden bağımsız bir parti olmak... TKP'nin istediği sadece buydu. Ama buna rağmen TKP düşmanlığı yapan Enverciler ise Ankara hükümetine TKP'yi kötüleyen, hatta TKP'nin hükümet darbesi planladığı yolunda raporlar gönderiyordu.

Oysa Anadolu'ya dönüş için yapılması gerekenlerin konuşulduğu bir başka toplantıda Mustafa Suphi; "*Bizce Türkiye Komünist Fırkası hakiki amele ve rençber fırkası olmak lazım gelir. Biz hemen gidip hükümeti ele almak istemiyoruz. Azami talep ve arzumuz emperyalizm ile mücadele etmektir.*" diyor. Devamında ise Ankara temsilcisi Memduh Şevket Bey'in; "*Memlekette komünistlerin çalışması kabul edilmek suretiyle bu şekilde olursa buna karşı biz bir şey demeyiz*" dediğini anlatıyor.

Ethem Nejat ise konuşmasında; "*Türkiye'de kanuni surette çalışmak mümkündür. Buna teminat veririm, inkılâp yapmak ve hükümeti ele almak mevzu bahis olmazsa buna kimse mani olmaz.*" diyor. Bu görüşe karşın

53 Yücel Demirel, age, s. 155.

Atatürk Sovyetler Birliği ve Azerbaycan büyükelçileriyle Afyon'un Çay ilçesinde, 31 Mart 1922. (soldan sağa: İsmet İnönü, Sovyet Elçisi Semyon Ivanovich Aralov, Mustafa Kemal Atatürk, Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Aralov)

İsmail Hakkı; "*Biz hükümeti ele almayacağız demek inkılâp yapmamak demek olur.*" şeklinde aksini beyan ediyor, bir anlamda Mustafa Suphi'yi ve Ethem Nejat'ı devrimcilikten uzaklaşmakla itham ediyordu.

Mustafa Suphi ise son olarak; "*Biz bir fırka-i siyasiye, onlar bir hükümet... Bugünkü şerait bize bu lüzumu gösteriyor. Bizim hareketimize göre onlar bir takım işlere teşebbüs ederler. Darbe-i hükümet teşebbüsü bizde yoktur diyoruz.*" şeklinde konuşuyor.[54]

Tüm bu konuşmalar; Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve diğer yoldaşları için; "Lenin'in, Stalin'in uşağıydı. Sovyet Rusya'nın ajanı olarak Anadolu'ya geldi. Atatürk'ün yerini ele geçirmek için geldi." diyenlere cevap olmuştur.

Kaldı ki Stalin; Mustafa Suphi'yi değil Enver'i tutuyordu. Stalin uşaklığı gerçekten söz konusu ise bu TKP için değil, Enver Paşa ve ekibi için geçerliydi. Evet, sözler yorum gerektirmeyecek kadar çok açık ve nettir. TKP'nin Atatürk'ü devirmek gibi bir planı yoktur, sadece ve sadece Atatürk ile işbirliği yapmak düşüncesi vardır.

TKP içinde yapılan toplantılardan anladığımız bir başka gerçek ise, Anadolu'dan Mustafa Kemal Atatürk'ün aleyhine gelen tüm olumsuz raporlara karşın Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın Atatürk hakkındaki olumlu fikirleri değiştirmemeleridir. Fakat yine bu raporlardan Hilmioğlu Hakkı ve Kayserili İsmail Hakkı'nın önceleri Atatürk hakkında olumlu düşünmelerine karşın, sonradan mesafeli durmaya çalıştıklarını anlıyoruz.

54 Age, s. 181-182.

Bakü'deki TKP yönetimi tüm bu olumsuzluklara karşın asıl amaçlarının; Ankara'daki TKP'yi gerçek işçi ve çiftçi partisi yapmak, emperyalizmle savaşmak ve Ankara ile işbirliği yapmak olduğunu söylemekten geri kalmıyordu. Hazırlanan tüm raporlarda da bu konu işleniyordu.

Mustafa Suphi ve Ethem Nejat daha o dönemde Ankara'daki Resmi Türkiye Komünist Partisi'nin gerçek işçi sınıfının partisini olmadığını anlamıştır. Kars'tan Bakü'ye yollamış oldukları mektupta bu partinin İttihatçılardan kurulduğunu beyan etmişlerdi.

Mustafa Suphi tıpkı Bakü'deki İttihatçıları TKP'den temizlediği gibi, anlaşılan Resmi Türkiye Komünist Partisi'nden de İttihatçıları temizleme planı yapıyordu. Kaldı ki bu partinin başındaki Hakkı Behiç, Enver'e yakın ve çok sadıktı. Bir süre sonra Hakkı Behiç ile Atatürk'ün de arası açılacak, Hakkı Behiç siyasetle uğraşmaktan vazgeçecektir. Atatürk Sovyet Misyon Sekreteri Upmal ile yapmış olduğu görüşmede Hakkı Behiç'i, Tokat mebusu Nazım ve *İkaz* gazetesini çıkaran Mehmet Şükrü ile birlikte güvenilmeyecek adamlar olarak sıralıyor.

Enver Paşa'nın Mustafa Suphi ve Ethem Nejat ile Mücadelesi

Kendine rakip gördüğü Mustafa Suphi'nin, Atatürk ile işbirliği yapması en çok Enver Paşa'yı rahatsız ediyordu. Çünkü tam bu dönemde Enver de oluşturduğu Halk Şuraları adlı örgüt ile Anadolu'ya girmeye hazırlanıyordu. Türkiye Komünist Partisi, parti haline gelmeden önce teşkilatken Enver Paşa'nın kontrolündeydi. Mustafa Suphi buradaki Envercileri tasfiye edince Enver'in bir işine daha taş koymuş olmuştu.

Eğer Enver, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Atatürk ile görüşmesini engellemeseydi, Enver'in Anadolu'da Atatürk'ün yerine geçme planı tamamen şansını yitirecekti. Belki de Enver; Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların öldürülmesi ile Atatürk önderliğindeki Kurtuluş Savaşı'nın yara alacağını, hatta Sovyet Rusya'nın Atatürk'e olan maddi ve manevi desteğinin kesileceğini de düşünmüş olabilir. O nedenle de Rusya'da ve Anadolu'da işine taş koyan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ortadan kaldırmasını planlamıştır diyebiliriz.

Mustafa Suphi ile Enver Paşa'nın mücadelesi II. Meşrutiyet yıllarında kadar gider. O dönemde Mustafa Suphi, Enver Paşa'ya muhalif olduğu için sürgün bile edilmiştir. Sonra Mustafa Suphi, Rusya'ya geçer ve Bolşeviklerle çalışmaya başlar. Ancak Enver Paşa, burada da Mustafa Suphi'nin

karşısına çıkacak ve aralarındaki mücadele tekrar kızışacaktır.

Mustafa Suphi'nin Rusya'daki ilk yıllarında *Yeni Dünya* gazetesinde İttihat ve Terakki yönetimini eleştiren yazıları ses getirince Bolşevikler çok memnun oldular. Hatta böyle bir şeyi Mustafa Suphi'den beklemiyorlardı bile. Mustafa Suphi, Enver'in Bolşeviklerle ilişkiye girmeye çalıştığını görünce, yazılarında bu yanlış tutumlarından dolayı Bolşevikleri de eleştirecektir. Mustafa Suphi, Enver'in samimi bir komünist olmadığından emindir. Aslına bakılırsa Bolşevikler de bunu bilmektedir. Ancak işlerine geldiği için Enver yeni gözdeleri olmuştur.

Ethem Nejat'ın ise Enver Paşa ile şahsi bir sorunu olmamıştır. 1918 yılına kadar anlaşıldığı kadarıyla İttihatçı olmasa da İttihatçılara yakın durmuştur. Hatta 1919 yılı içinde İttihatçı Çiftçi Derneği'nden mebus adayı olarak, sosyalist olduğu dönemde dahi İttihatçılarla olan ilişkisine ara vermemiştir. Biz, Ethem Nejat'ın Türk Gücü ve Türk Ocağı'ndaki çalışmalarından dolayı İttihatçı Cemal Paşa'ya daha yakın olduğunu düşünüyoruz. Haliyle 1908 yılından 1919 yılına kadar Ethem Nejat'ın Enver Paşa ile hiçbir şahsi münasebeti olmamıştır diyebiliriz. Ancak Ethem Nejat'ın Mustafa Suphi ile birlikte hareket etmesi, onun da ölüm fermanının imzalanmasına neden olmuştur. Ethem Nejat da tıpkı Mustafa Suphi gibi baştan beri İttihat ve Terakki yönetiminin yanlışlarına karşı çıkıyordu. Ethem Nejat eğitim ile ilgili bazı yazılarında İttihat ve Terakki'yi, ismini vermese de hükümet olarak eleştirmiştir. Fakat bu durum hiçbir zaman Enver Paşa ile şahsi husumet yaratacak kadar ileri gitmemişti. Eğer Ethem Nejat, Milli Meşrutiyet Fırkası ve onun yayın organı olan *İfham*'da çalışmış ise zaten doğal olarak Enver karşıtı olması ve sürgün edilmesi gerekirdi. Ama biz böyle bir bilgiye ulaşamadık.

Ethem Nejat'ın İttihatçılarla asıl mücadelesi sosyalist olarak Bakü'ye gittikten sonra başlamıştı. İstanbul'da ise çıkardıkları *Kurtuluş* mecmuasında Ethem Nejat'ın tüm kalem arkadaşları, İttihat ve Terakki yönetimine, Prens Sabahattin gibi diğer Jön Türk gruplarına her zaman karşı çıkmıştır.

Milli Meşrutiyet Fırkası ile İttihat ve Terakki arasında sıkı bir mücadelede vardı. Özellikle Türkçülüğün, milliyetçiliğin ideolojik merkezi, ocağı olarak görülen Türk Ocağı'nı, kendi merkezine, yanına çekme konusu aralarında mücadeleye sebep olmuştur.

Türk Ocağı, İttihat ve Terakki'nin bir oluşumu, yan kuruluşu olarak bilinse de aslında Milli Meşrutiyet Partisi'nin kurucusu Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura gibi İttihatçılığa karşı olan muhaliflerce kurulmuştu. Sonraki süreçte Türk Ocağı'nın içinde Ahmet Ferit Tek, Mustafa Suphi ve

Hüseyin Ragıp Baydur'un olmasına karşın Meşrutiyet'in ortalarına doğru İttihat ve Terakki ile Türk Ocağı'nın da arası iyice açılacaktır.

"Mustafa Suphi Türkiye'ye Gelirse Hakkı Bir Kurşundur"

Dönüş yolculuğu ise bir bakıma Atatürk'le yapılan mektuplaşmalarla başlamıştır. Mustafa Suphi'nin ilk mektubu daha çok bir temenniden ibarettir. Süleyman Sami'nin verdiği bilgiler üzerine, Atatürk yolladığı mektupta; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgisi dâhilinde çalışılması gerektiğini, bu konuda daha fazla bilginin ise Bakü'ye yollanan Memduh Şevket'ten (Esendal) alınacağını söylemektedir. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat da bu bilgiler dâhilinde Memduh Şevket Bey'le görüştüler.

İlk görüşmeler olumlu geçmişti. Sonrasında Kasım ayı içinde Ethem Nejat ve Mustafa Suphi imzalı ikinci mektup yollanacaktır Atatürk'e. Bu mektupta Mustafa Suphi ve Ethem Nejat açık açık Ankara Hükümeti'nin emrinde ve kanunlar çerçevesinde çalışacaklarını yazacaklardır.

Fakat daha sonra, Anadolu'dan gelen bilgiler hiç iç açıcı değildir. Özellikle Nazmi yoldaşın getirdiği bilgiler bu yolculuğun nasıl sonuçlanacağı hakkında bilgi verir gibidir. Nazmi yoldaş şöyle diyecektir:

> Haşiye- Hassaten Suphi yoldaş aleyhinde cereyan-ı efkâr pek müthişti. Trabzon'da bulunduğum zaman birçok kimseler aleyhinde sözler söylemekle beraber "Türkiye'ye gelirse hakkı bir kurşundur" diye söylemişlerdir. Hopa'da bulunduğum sırada Teşkilat reisi Rauf Bey ile görüştüm... "Siz komünistler gelirsiniz fakat biz de sizi memleketten çıkarırız. Burada öyle şey olmaz. Suphi'nin maksadı nedir? Gelirse görür..." diye ve buna mümasil sözler sarf etmişti.[55]

Ne tesadüftür ki, aynen Nazmi yoldaşın bildirdiği gibi, Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Nazmi de dâhil olmak üzere arkadaşlarının kaderi memleketten çıkartılmaya çalışılmak olacağı gibi, bununla yetinilmeyecek gerçekten de TKP'lilerin *"hakkı bir kurşun"* olacaktır...

Aslında bu söylemler bile TKP heyetinin sonunun önceden belirlendiğinin, planlı bir şekilde ortadan kaldırıldıklarının kanıtlarından sadece biri olduğu gibi, TKP heyetinin İttihatçılar tarafından şehit edildiğinin de kanıtıdır. İttihatçılar açıkça ne yapmayı planladıklarını itiraf etmişlerdi.

55 Yücel Demirel, age, s. 214-215.

Trabzon o dönemde Teşkilat-ı Mahsusa'nın merkez üssü haline gelmiş durumdadır. Teşkilat-ı Mahsusacı Rauf gibi buradaki İttihatçıların tümü katı Envercidir. Plana göre Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçiş yeri de Trabzon olacaktır. Fakat bu gerçekleşememiştir.

Sonu Ölüme Giden Yolculuk

Ethem Nejat, Anadolu'da Gizli Çalışma Yapmaya Karşı Çıkıyor

Anadolu'dan gelen olumsuz raporlar, TKP yönetimini tedirgin etmektedir. Daha önceki kanıları, açıktan ve kanuni çalışmak olan TKP yönetimi, sonradan gizli çalışılma kararı alır. Proje hazırlama görevi de Ethem Nejat'a verilir. Fakat bu gizli çalışma işi Ethem Nejat'ın içine sinmemiş olacak ki, 22 Kasım'da yapılan toplantıda şöyle diyecektir:

> Plan yapılmıştır. Fakat diyorum ki biz bir taraftan teşkilat için hükümetle müzakere yaparken diğer taraftan buna zıt mahiyette gizli teşkilatta bulunmamız muvafık olur mu? Ben burasının nazar-ı dikkate alınmasını lüzumuna kaniim.[56]

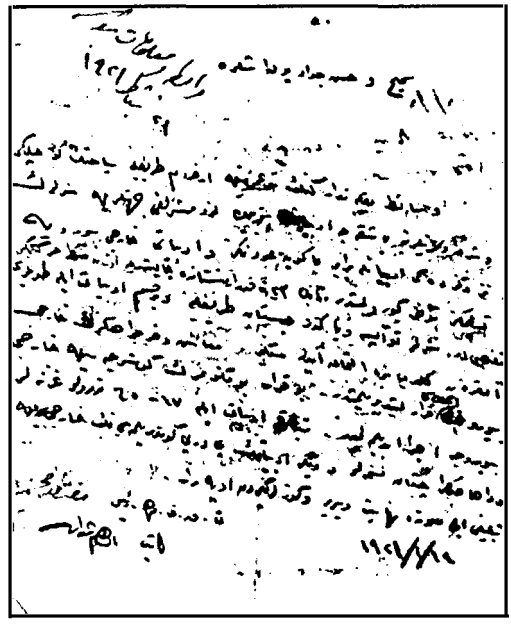
Ethem Nejat, gizli çalışma konusundaki çekincesini dile getirmesine karşın planı hazırlar. Hazırladığı bu plan TKP toplantısında dinlenir, herkesçe beğenilir. Fakat Mustafa Suphi de aslına bakılırsa gizli çalışılması taraftarı değildir. "Gidelim, görelim ona göre tavır alalım" gibi bir düşünce içindedir. Herkesin dikkatli olması gerektiğini, kimsenin hiçbir yere şifreli yazı yazmamasını, bulunduğu yerde halkı örgütlemesini istemektedir.

Daha sonra yapılan toplantıların sonucunda 19 Aralık'ta Ethem Nejat ve Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı'nın; 21 Aralık'ta Mustafa Suphi ve Mehmet Emin'in; 23 Aralık'ta Süleyman Sami'nin; 25 Aralık'ta Baha Ali, Lütfi Necdet ve Naciye yoldaşların ve bunların dışında 25-26 kişinin daha Bakü'den Anadolu'ya doğru hareket etmesi kararı alınır.[57] Bakü'de ise Kayserili İsmail Hakkı yoldaş başkanlığında bir Harici Büro bulundurulmasına karar verilir.

Bu gidiş planında Türkiye'ye gideceklere bir de Ethem Nejat tarafın-

56 Age, s. 220.
57 Age, s. 271-272.

dan, temasta bulunulacakların nerede oturduklarına dair adres listesi verilir. Bu listede göze çarpanlar şunlardır: Türkiye Sosyalist Fırkası üyesi Mustafa Fazıl Çun, TİÇSF'den Şefik Hüsnü ve Namık İsmail, TİÇSF'nin bir diğer üyesi olan İstanbul Tophane Fabrikası ustalarından Süleyman Usta...

TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 1, Klasör 1_36, belge 14.

Bu liste hazırlama işinin Ethem Nejat'a verilmesinin nedeni daha önce hazırladığı Anadolu'da gizli çalışma programındaki eksikliği gidermesi için olabilir. Çünkü o planda kişilerin Anadolu'da nasıl çalışacağı ve kimlerle bağlantı kuracağı açık değildir. Beğenilen planın eleştirilen kısmı bu olmuştur. Bu liste ile eksiklik giderilmiş olmalıdır.

Peki, TKP toplantısında Ethem Nejat tarafından hazırlanması istenilen planın içeriği nasıldı? Bunu tam olarak bilemiyoruz. Fakat *Dönüş Belgeleri*'nin 6. ekinde; *"Fırkanın Türkiye'deki Faaliyet Programı"* başlıklı bir çalışma vardır. Bu Ethem Nejat'ın hazırlamış olduğu gizli çalışma planı olsa gerektir. Dil ve üslup açısından da değerlendirdiğimiz vakit Ethem Nejat'ın kaleminden çıktığı anlaşılıyor.[58]

Raporda özetle; Kuva-yı Milliye'nin içinde bulunanların komünizm için oldukça müsait olduğu tespiti yapılıyor. Buna delil olarak da Mustafa Kemal Atatürk'ün, Kazım Karabekir'in ve Trabzon Vali ve Kumandanı Rüştü Bey'in mektuplarında komünizme taraftar olduklarını açıkladıkları kısımları gösteriliyor. "*Memlekette yeni bir mevki hükümet tutmak hülyasına düşen İttihatçılar fırkanın Anadolu'ya nakli faaliyet etmesinden fevkalade telaşa düşüyor.*" cümlesi ile Ethem Nejat, İttihatçıların kendilerine besle-

58 Yücel Demirel, age, s. 329.

dikleri husumeti de dile getiriyor.[59]

Ethem Nejat'ın raporundan alıntıladığımız son cümle bu kitapta işlediğimiz; İttihat ve Terakki'nin, TKP'nin Atatürk ile işbirliği içinde olmasından rahatsız olduğu ve bu nedenle de Anadolu'ya geçişini istemediği, hatta bunu engellemeye çalıştıkları tezinin bir kanıtı olduğu gibi TKP heyetinin kimlerce şehit edildiğinin de yine delilleri arasındadır. Ve bu cümle bizlere, başlarına gelebilecek olayların daha Bakü'deyken farkında olduklarını gösteriyor.

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Yoldaşları Anadolu'da

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve yoldaşlarının Anadolu'ya gelişinin haberi alınır. Bunun üzerine Karabekir, Atatürk'e çektiği telgrafta; *"Mustafa Suphi yoldaşın Büyük Millet Meclisi ile temas ve memleketin menfa-i hakikiyesini görerek hariçte aventür peşinde koşmaması için"* doğruca Ankara'ya yollama niyetindedir.

28 Aralık 1920 tarihinde Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve bazı yoldaşlardan oluşan ilk heyet Kars'a ulaşır. Kars'ta Kazım Karabekir tarafından karşılanırlar. Burada Karabekir'in tavsiyesi üzerine Atatürk'e üçüncü telgrafı yollarlar. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat bu telgrafta özetle; *"Emelimiz, memleketin müdafaa cephesini zayıf düşürmek ihtimali olan her türlü harekete muarız ve bu hususta hükümete mümkün olan her şeyi kullanarak yardımcı olmak ve Türkiye Komünist Fırkası'nın Avrupa proletarya teşkilatları nezdinde mevki ve nüfuzunu memleketin hürriyet ve istiklalini temini hizmetine koyma noktaları etrafında hülasa olunabilir"* diyerek, tüm iyi niyetlerini ortaya koymuşlardır.

Kazım Karabekir, Atatürk'e çekmiş olduğu telgrafta TKP heyetini doğrudan Ankara'ya yollama düşüncesini Mustafa Suphi'lere de söylemiş olmalıdır. TÜSTAV Komintern Arşivi içinde bulduğumuz 14'üncü belgede (bu belgenin benzerini, aynısını başka dosyalarda da gördük) Semih ve Hasan Cevad yoldaşlara 14 Ocak 1921 tarihinde çekilen bir telgraf mevcuttur. Belgede Mustafa Suphi ve Ethem Nejat *Yeni Dünya* gazetesinin 65-17 numaralı sayısının (orijinal metinde 17-60 diye okunuyor, ama 65-17 olmalı) ve bundan sonra çıkan sayılarını bu kişilerin yanlarında getirerek Ankara'da buluşarak iltihak etmelerini istiyor.

Kazım Karabekir, Bakü TKP heyetinin ayın 14'ünde hareket edeceğini

59 Age, s. 333-334.

Upmal (alttan ikinci sırada soldan dördüncü kişidir.)

Erzurum Valisi Hamit'e bildirmiştir, ama bu tarihte hareket etmemişlerdir. Ayın 14'ünde yazılan bu belge Ankara'ya gitmek istediklerini, buna mani olacak bir tebliğin yapılmadığını gösteriyor.

Yeni Dünya gazetesinin 18 Kanunuevvel [Aralık] 1920 tarihli ve 65-17 sayılı nüshası Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların son yazılarının bulunduğu sayıdır. Bu ve bundan sonraki sayılar Kurtuluş Savaşı'nın propagandasının yapıldığı sayılardır.

Sovyet Görevlilerinin Hatalı Tutumları

Fakat tüm bunlara rağmen bazı olumsuz gelişmeler de olmaktadır. TKP yönetiminin bir heyeti Kars'a ulaşmıştır ulaşmasına ama Ankara'da durumlar hiç de iç açıcı değildir. Çerkez Ethem'in Yunanlılara katılmasından tutun da Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın bazı yayın organlarında Atatürk'e yapılan haksız eleştirilere kadar birçok olumsuzluk TKP heyetini güç durumda bırakmaktadır. Daha öncesinde sınır dışı edilen Şerif Manatov'un TKP heyeti içinde tekrar yurda geri dönmeye çalışması, tam bu sırada Sovyet Misyon Sekreteri Upmal'ın ve adamlarından bir kişinin bazı gizli işler çevirmesi, bunun akabinde Upmal'ın sınır dışı edilmesi diğer olaylara tuz biber ekmektedir. Tokat mebusu Nazım Bey ile Bursa mebusu Şeyh Servet'in Atatürk'e muhalefetleri, Nazım Bey'in İngilizlerle işbirliği içinde olduğu iddiası, *Albayrak* gazetesi yazarlarının Erzurum'da solcu halk hükümeti kurma teşebbüsü Ankara'yı hayli karıştırmıştır.

Enver Paşa'nın adamlarınca verilen raporlarda da kötülenen Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Ankara'ya gelmesi zaten karışık olan durumu daha da zora sokacak bir gelişme olarak algılanmaktadır. Kaldı ki, bir de bunun üzerine Anadolu'ya gelmeyeceği bilinen Abid Alimov'un birdenbire ortaya çıkması, Türk esirlerinden oluşan Kızıl Ordu'nun Anadolu'ya gönderilmesi çalışmaları, Rus Elçi Mdivani'nin Kars'ta Malakanlar ile özel ilgilenmesi ve Bolşevik propagandası yapması Kazım Karabekir'in Mustafa Suphi ve yoldaşlarına şüphe ile bakmasına neden olacaktır.

Bu gelişmeler üzerine Mustafa Suphi ve yoldaşlarıyla fazla ilgilenemeyecek olan Atatürk, inisiyatifi Kazım Karabekir'e bırakır. Hemen ardından da 29 Aralık 1921 tarihli şu telgrafı çeker:

> Ankara'da komünist cereyanları arzu hilafınadır. Bakü Türk Komünist Fırkası reisi Mustafa Suphi'nin bu cereyanları körüklemesi sakıncası akla gelmektedir. Bir defa kendisini gördükten sonra devletlilerinin görüşlerini bildirmesini rica ederim.[60]

İnisiyatifin Kazım Karabekir'in eline geçmesi, gerçekte Mustafa Suphi'den hiç de haz etmeyen biri olarak onun, heyeti doğrudan Ankara'ya yollama fikrinden vazgeçmesine neden olur. Kazım Karabekir'in planı artık Mustafa Suphi ve yoldaşlarını ölüme götürecek olan memleket dışına çıkarma tertibidir.

Kazım Karabekir Erzurum'a Vali Hamit Bey'e yolladığı telgrafta; Ankara'nın Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve heyetinin memleket dışına çıkarılmasını emrettiğini yazmaktadır. Oysa Atatürk, Kazım Karabekir'e çekmiş olduğu telgrafta böyle bir şey dememiştir. Atatürk, Karabekir'den Mustafa Suphi ile tekrar görüşmesini ve görüşmenin sonunda kendi görüşünü, bildirilmesini istemiştir. Ama Karabekir buna bile gerek duymadan planını uygulamaya başlamıştır. Bu planı yürürlüğe koymak için Kazım Karabekir, komünizm düşmanı olarak bilinen Erzurum Valisi Deli Hamit ile işbirliğine gidip ve telgraf vasıtasıyla haberleşmeye çalışır. Karabekir, öncelikle Hamit'e; TKP heyetinin sınır dışına çıkarılması gerektiğini bildirir.

Erzurum Valisi Hamit de Karabekir'e yolladığı cevapta özetle; hudut haricine çıkarılması gerektiği konusunda hemfikir olduğunu, yalnız planlanan tertibin Kars'ta Rusların gözü önünde yapılmaması gerektiğini, bunun

60 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 300.

yerine uzakta olan Erzurum'da yapılmasının uygun olduğunu yazacaktır.

Bu plan çerçevesinde Karabekir; Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve yoldaşlarını üç haftaya yakın Kars'ta bekletecektir. Bundan rahatsız olan Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, Kazım Karabekir ile bir görüşme yaparlar. Alternatif bir güzergâh ile Ankara'ya gitmek istediklerini iletirler fakat ret olunur. Daha önce de bu tarz görüşmeler olmuştur. Bu görüşmelerin neticesinde Bakü'ye telgraf çeken Mustafa Suphi ve Ethem Nejat; *"Kazım Karabekir Paşa teşkilat hal ve hissini veren toplu olarak gelmeniz Ankara'ca arzu olunur mu suretinde bazı menfi beyanatta bulundu."* diyeceklerdir.[61]

Bu söylem aslında olayların kendileri açısından hiç de iyi gelişmediğinin bir sinyaliydi. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat da zaten bunu anlamakta gecikmeyecekti...

Kazım Karabekir, Erzurum Valisi'ne yolladığı yeni telgrafında TKP heyetinin hudut dışına çıkartılması için yapılacak tertibin içeriğini ayrıntılı olarak vermektedir. Telgrafın bir yerinde yapılacak tezahüratın Mustafa Suphi ve arkadaşlarının şahsiyetleri üzerinden yapılmasını, aksine Rusları incitecek bir şekilde ideoloji üzerine tezahürat yapılmamasını istemekte ve şöyle demektedir:

> ...Erzurum'a muvasalatları gününden itibaren gerek gazete neşriyatı ve gerekse halkın münasib tezahürat ve tazkiyat ile daha içerilere seyahatin ve memlekette kalmak ve çalışmaklığın kabil olmayacağı hakkında kendilerinde lazım gelen tesirat hâsıl edilir... hudud haricine çıkarılmaları için arzu ederlerse Trabzon'dan dahi gidebilirler... Trabzon'da da aynı tezahüratın yapılması Erzurum'un hareketini takviye ve tevhid edilmesi muvafıktır.

Erzurum Valisi'ne, yapılacak tezahüratın içeriğine kadar detaylı bilgi veren Kazım Karabekir, anılarında Ethem Nejat ve Mustafa Suphi hakkında şunları söylemektedir:

> 11'de Türk Komünistlerinden Mustafa Suphi ve Ethem Nejat ziyaretime geldiler. Erzurum'da kendilerine suikast veya hakaret edileceğinden arkadaşlarının Erzurum üzerinden, kendilerinin birkaç refikiyle Tiflis tarikiyle Ankara'ya gitmeyi düşündüklerini söylediler. "Ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek halkın hissiyatını görürsünüz veyahut Ankara seyahatinden vazgeçerek Bakü'ye avdet edersiniz.

61 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 18_36, Belge 3.

Kazım Karabekir

Zaten ordumuzda Bolşevik teşkilatı yaptığınız hakkında dedikodular başladı." dedim. Kol kol ayrılarak seyahatiniz tarikiyle gitmeyi tercih ettiler, seyahatten vazgeçmek doğru olmaz dediler. Kendilerinin seyahatleri hususunda teshilat göstereceğimi ve esasen Ankara hükümeti de bundan haberdar olduğundan ora ile muhaberelerine de kendilerine söyledim.[62]

Dikkat edilirse Ethem Nejat'ların Karabekir'e *"Erzurum'da kendilerine suikast veya hakaret edileceğinden"* bahsetmeleri suikast olayını kendilerinin de duyduğunu bu yüzden Karabekir ile görüşme ihtiyacı duyduklarını gösteriyor. Yine dikkat edilirse Kazım Karabekir, *"Ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek halkın hissiyatını görürsünüz veyahut Ankara seyahatinden vazgeçerek Bakü'ye avdet edersiniz"* diyerek, aslında Erzurum üzerinden toplu olarak gitme yolunda yönlendirme yapmıştır. Böylece plan aksamadan işlemeye devam etmiştir.

Planın en can alıcı kısmını ise Erzurum Valisi Hamit yapmıştır. Atatürk'e 16 Ocak 1921'de çektiği telgrafta doğruluğu şüpheli olan şu bilgileri verir: *"Mustafa Suphi'nin yaklaşması ve Ankara'dan Cafer'in hemşerilerine serian Bolşevik olun, kesiniz, kırınız, herkesi kendi seviyenize indiriniz gibi hezeyanları muhtevi gönderdiği mektup Erzurum halkını fevkalade galeyan ve harekete getirmiştir."* Vali Hamit devamında Erzurum mebusu Durak Bey'in dâhil olduğu eşraf, ulema ve esnaftan mürekkep bir heyetin makamına geldiğini, hükümetin komünizme karşı tarz-ı siyaseti konusunda açıklık getirmesi konusunda bilgi istediklerini yazıyor.

Tabii Erzurum Valisi Hamit gelen heyete, Mustafa Suphi hareketinin şahsi ve hususi olduğunu söylemiştir. Vali Hamit 16 Ocak 1921 tarihli telgrafında, Kazım Karabekir ile yaptığı görüşmelere dayanarak, Mustafa Suphi heyetinin korumalı olarak hudut dışına çıkarılacağı bilgisini veriyor ve *"Atatürk'ten başka bir emri mütalaa varsa tebliğ buyrulmasını istirham ederim."* diyor.

62 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, cilt 2, YKY, İstanbul, 2008, s. 1010.

29 Aralık 1920 tarihine geri dönersek, bu tarihte Atatürk, Karabekir'e Mustafa Suphi ile görüşmesini, bu görüşme neticesinde düşüncelerini kendisine bir telgraf ile bildirmesini istemişti. Oysa devlet kayıtlarında Karabekir'in Mustafa Suphi hakkında görüşlerini bildiren bir belge yoktur. Birçok tarihçinin açıklayamadığı bu konuya biz, açıklık getirelim; böyle bir belge var da sonradan ortadan kaldırılmış değildir! Gerçekten de Karabekir, Mustafa Suphi ile görüşmesinden sonra görüşlerini Atatürk'e telgraf ile bildirmediğinden böyle bir belge yoktur! Mevzu bu kadar açıktır.

Lakin, Atatürk, Erzurum mebusu Durak Bey'e çekmiş olduğu telgrafta; *"Erzurum'da Mustafa Suphi hakkındaki milli gösterinin planını daha evvel Kazım Karabekir Paşa Hazretleri'nin ve müteakiben Hamit Beyefendi'nin yazılarıyla vakıf olmuş ve tasvip etmiş idim."* diyordu. Demek ki Atatürk'ün, Deli Hamit'in yazısından önce Kazım Karabekir'in planından haberi varmış. Kazım Karabekir görüş bildirmemiş, ama planını bildirmiş. Fakat nasıl ve ne zaman bildirdiğine dair bir belge görülemediği gibi ne cevap verdiğini de bilemiyoruz. Akıllara şu ihtimal geliyor, bu planın gizli bir şekilde Atatürk'e bildirildiği ihtimali, ama ne zaman?

Belki ileride yeni bulunacak belgeler bu durumu açığa kavuşturacaktır, fakat elde mevcut bulunan kısıtlı belgeler bile sandığımızın aksine konuya yeterince açıklık getirmektedir aslında.

TKP heyetinin durumu konusunda açıklık olmamasına karşın Karabekir, Atatürk'e görüşlerini bildirmeden Ethem Nejat'ların yurt dışına çıkartılması planını devreye sokmuştur. 5 Ocak 1921 tarihinde ise Mustafa Suphi, Bakü'ye yolladığı telgrafta; Kazım Karabekir'in evvelki gün yani 4 Ocak 1921 tarihinde kendilerinin gelmesine Atatürk'ün sevindiğini *"Fakat Tuapse'den on adam diğer taraftan da birçok arkadaşınızın teşkilat halinde gelmeleri zannederim ki, iyi telakki olunmaz. Hükümet ne derse onu yaparız."* dediğini bildiriyor.[63]

"Hükümet ne derse onu yaparız." sözü ile Karabekir'in yine bu tarihe kadar TKP hakkında görüşlerini bildirmediği ya da Ankara'dan TKP'nin durumları hakkında bir görüş gelmediğini gösterir. Fakat Karabekir bu tarihe kadar Erzurum Valisi Hamit ile iki defa görüşmüş ve planının ana hatlarını ortaya koyulmuştur bile. 1 veya 2 Ocak 1921 tarihinde Karabekir, Deli Hamit'e yollamış olduğu telgrafta Mustafa Suphi ve ekibinin Ankara'ya gönderilmemesinin Ankara tarafından istendiğini iddia ediyor. Kendisine; *"Büyük Millet Meclisi Riyaseti'nin ve Hariciye Vekaleti'nin makam-ı sena-*

63 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, CD 1, Klasör 18_36, Belge 10.

verisine tebliğ buyurulmuştur." diyor. Karabekir'in bu iddiasını ispatlayacak bir belge neden ortaya koyulamadı? Üstelik ortada bir değil iki belge olması gerekiyor.

Ayrıca hükümetin kararını uygularız diyen Karabekir, madem hükümetin böyle bir kararı vardı TKP heyetine neden tebliğ etmemiştir? Neden hala 4 Ocak tarihinde, "hükümet ne derse onu yaparız" diyor? Karabekir'in 4 Ocak tarihinde Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'a söylediği doğruysa; 2 Ocak tarihinde Hamit'e, TKP heyetinin Ankara'ya gelememesi istendiğini iddia ediyor ki, o zaman yalan söylüyor demektir.

11 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Suphi, Ethem Nejat'ı yanına alarak Karabekir ile görüşmeye gidiyor ve kendilerine suikast düzenleneceği bilgisini Kazım Karabekir ile paylaşıyorlar. Ankara'ya gidişlerini engellemeye çalışan Kazım Karabekir, toptan Erzurum üzerinden Ankara'ya gitmelerine sebep oluyor. TKP heyetinin seyahattan vazgeçmenin doğru olmadığını açık açık kendisine söylediğini anılarında ifade ediyor. Eğer TKP heyetinin Ankara'ya gitmesi konusunda bir yasak olsaydı, pekala Karabekir tarafından bu konunun yine bu tarihlerde tebliğ edilmesi gerekirdi.

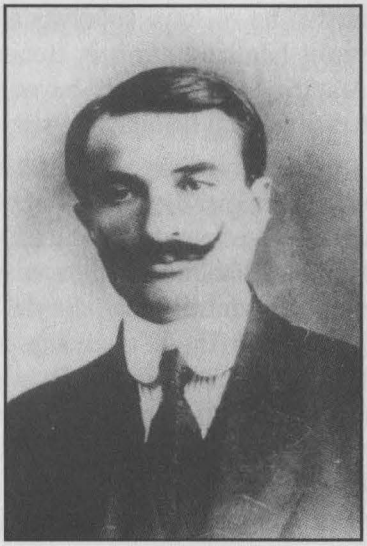
Son olarak ise bizim daha önce bahsettiğimiz gibi Mustafa Suphi ve Ethem Nejat 14 Ocak 1921'de Semih ve Hasan Cevat'a mektup yazıyorlar. Mektupta Ankara'ya gittiklerini kendilerinin de Ankara'ya gelmesini istiyorlar. Eğer bu tarihe kadar Ankara'ya gidişleri yine yasak olsaydı Mustafa Suphi böyle bir mektup yazmayacağı gibi, bu durumun Karabekir tarafından kendilerine bildirilmesi gerekmez miydi?

Peki Karabekir Ankara'ya gidişlerinin yasak olduğunu TKP heyetine ne zaman söylüyor? Hiçbir zaman. Bakü TKP heyetinin, Ankara'ya gelmesinin uygun olmadığını 18 Ocak 1921 tarihinde Atatürk'ün, Erzurum Valisi Hamit Bey'in 16 Ocak 1921 tarihindeki telgrafına cevap vermesinden öğreniyoruz.

Erzurum Valisinin Atatürk'ü Yanlış Bilgilendiren Telgrafı

Bizim bu konudaki iddiamız özetle şudur: 18 Ocak 1921 tarihinden önce Bakü TKP heyetinin Ankara'ya gitmek istemesine herhangi bir resmi yasak yoktur. Bu iddiamızı doğrulacak başka bir kanıt da şudur: TKP heyetinden Eczacı Nedim Agah ve Yüzbaşı Yakup da deniz yolu ile Anadolu'ya çıkarlar. Yüzbaşı Yakup'un tutuklanarak yurt dışına çıkartılmasına dair bir yazı vardır ve tarihi dikkat edilirse 18 Ocak 1921 tarihidir. Resmi yasak özellikle bizim iddia ettiğimiz tarihten sonra başlıyor. Aynı şekilde

Giresun'a 25 Ocak 1921 tarihinde çıkan Eczacı Nedim Agah konusunda ne yapılacağı 26 Ocak 1921 tarihinde bir yazı ile soruluyor. İlginçtir bu yazıyı Atatürk cevapsız bırakmış. Fakat yurt dışına çıkartıldığını biliyoruz.[64]

Erzurum Valisi Deli Hamit

Bu belgelerde çok açık gösteriyor ki Karabekir'in 18 Ocak 1921 tarihinden önce, yani 2 Ocak 1921 tarihinde Hamit'e yazmış olduğu telgrafta; Mustafa Suphi ve heyetinin Ankara'ya gönderilmemesinin Ankara tarafından istendiği bilgisi Karabekir'in yalanıdır.

Kazım Karabekir, Tiflis temsilcisi Kazım Bey'e yollamış olduğu yazıda Bakü TKP heyetinin *"İngilizler tarafından gönderildiklerinin anlaşıldı"*ğını iddia edecek kadar ileri gittiği gibi, *"Hürriyet ve İtilaf Fırkasına intisab etmiş"* olduğu yalanına başvuruyor! Bu kadarına pes doğrusu...

Bazı kaynaklarda 16 Ocak 1921 tarihli telgrafta Deli Hamit'in güya Mustafa Suphi'ye ait bir mektubun Cafer Bey'in üzerinden çıktığı hakkında yalana başvurulduğu yönünde bilgi verilmekte.

Lakin Hamit'in, Atatürk'e gönderdiği telgraf metninin geçtiği kaynakları okuduğumuzda, bu mektubun belgede ismi geçtiği şüpheli de olsa Cafer Bey'e ait olduğu ve onun gönderdiği iddia ediliyor. Mustafa Suphi'ye ait olduğu geçmiyor.

Cafer Bey'in kaleminden çıktığı iddia edilen mektup aslında adice bir provokasyonun ilk başlangıç ayağıdır. Tabii böyle bir şey yoktur. Hatta Mustafa Suphi'nin İngiliz ajanı olduğunu iddia ediyorlar. Erzurum Valisi'nden tutun da Erzurum'da Vali'nin makamına gelen heyete kadar hepsi Teşkilatı Mahsusa'nın adamları olup komünizme karşı Muhafaza-i Mukaddesat adlı bir cemiyet kurmuşlardır. Başlarında İttihatçı Hoca Raif Efendi vardır. Bunlar aslında doğrudan Enver Paşa'ya bağlı kişilerdir. Sahte bir mektupla güya Erzurum'da halkın (halk değil, İttihatçılar ayaklan-

64 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 329.

mıştır) bu mektup dolayısıyla galeyana geldiği bilgisi verilerek Atatürk yanlış bilgilendirilmiştir. Bunun üzerine de bu bilgileri doğru kabul eden Atatürk, Mustafa Suphi heyetinin yurt dışına çıkarılmasını 18 Ocak 1921 tarihli telgrafı ile onaylamıştır.

Bu konuyu işleyen bazı kaynaklar, Kazım Karabekir'in Atatürk'ün emri ve bilgisi dışında hareket edemeyeceğini iddia ederek bu işin içinde Atatürk'ün de olduğunu iddia ediyorlar. Eğer öyle ise Deli Hamit, Cafer Bey'e veyahut Mustafa Suphi'ye ait olduğu iddia edilen mektup yalanına niye başvurmuşlardır?! Böyle bir mektup Mustafa Suphi'ye aitse ki değildir, Cafer Bey'e ait olduğu iddia ediliyor, o zaman Cafer Bey'in tutuklanmasını gerektirir. Pek ihtimal vermiyoruz ama, eğer bu telgrafta iddia edilen Mustafa Suphi ile Cafer Bey'in birlikte hareket ettiklerinin iması veriliyor ise o zaman da her ikisinin sorgulanması gerekir. Eğer iddia doğru ise Mustafa Suphi ve ekibinin hukuki bir şekilde yurt dışına çıkartılması veya hapiste yatmasını gerektirir.

Zaten Kazım Karabekir, Vali Hamit'e çekmiş olduğu telgrafta *"halkı tatmin ve memleketteki birlik ve sükuneti muhafaza için sınır dışına çıkması gereğine dair uygun, gerekirse resmi takibat yapılır, sınır dışına çıkarılmaları için arzu ederlerse Trabzon'dan dahi gidebilirler."* diyordu. *"Gerekirse resmi takibat yapılır."* cümlesi aslında Kazım Karabekir'in elinde TKP heyetini suçlayacak yeterli bir belge ve bilginin olmadığını gösterdiği gibi diğer seçenekleri sunması da bunu ispatlamaktadır. Böyle olmasaydı Mustafa Suphi'lere, halk TKP'yi istemiyor, kabullenmiyor izlenimi verilmeye çalışılmazdı.[65]

Yine Atatürk'ün Vali Hamit'e çektiği telgrafta *"Cafer Bey hakkında buraca gerekli muamele yapılacaktır"* demesi, mektupla ilişkili olan kişinin Mustafa Suphi değil, Cafer Bey olduğunu gösteriyor bizce.[66]

Şerif Manatov, Atatürk aleyhine giriştiği faaliyetlerden dolayı tutuklanıyor, sorgulanıyor, sonrasında ise istenmeyen adam ilan edilerek yurt dışına çıkartılıyor. Upmal Angraski ve adamları yine Atatürk aleyhinde bulundukları için, işledikleri kabahat yüzlerine söylenerek yurt dışına çıkartılıyor. Peki tüm bu örnekler Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve yoldaşlarına neden yapılmıyor? Cevabı basit, ortada işlenen bir suç yok da ondan...

Cafer Bey'in hemşerilerine yazdığı mektup olayına tekrar gelirsek, kimse bu mektubun doğruluğunu tam olarak ortaya koyamıyor ve bu noktayı

65 Yavuz Aslan, age, s. 308.

66 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 10, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 297.

açıklayamıyorlar. Biz biliyoruz ki, Cafer Bey böyle bir mektup yazmamıştır, yazmaz da. Eğer öyle olsaydı mektup ortaya çıkar, bizler de görürdük. Mustafa Suphi, Erzurum'a gelişiyle Cafer Bey'in böyle bir mektup yazmasına sebep olmuş bile olamaz. Çünkü bildiğimiz kadarıyla tanışmıyorlar, hatta tanışıyor olsalar bile Erzurum'da bulunan komünistleri körükleyecek kadar bir etkinliğinin olduğunu da sanmıyoruz. Cafer Bey, İttihatçıdır. Zaten İttihatçılığı yüzünden Ankara'nın İttihatçılar ile hesaplaştığı 1926 yılında İstiklal Mahkemesi'nde yargılanacak ve bir suçu olmadığına karar verilerek serbest bırakılacaktır. Cafer Bey hakkında bir bilgi daha verelim: Atatürk, 20 Mart 1921 tarihinde Cafer Bey'e çekmiş olduğu telgrafta; Sivas, Yozgat ve Düzce'deki dahili muharebelerde hizmetini ve sadakatini takdir ediyor. Cafer Bey böyle bir mektup yazmış olsa idi, yaklaşık 2 ay sonra Atatürk, sadakatini takdir eder miydi?

Olay çok açık, Vali Hamit yalan beyanda bulunarak Mustafa Suphi'nin Ankara'da komünist faaliyetleri körüklemesinden çekinen Atatürk'ün kendisince haklı olan gerekçesini suistimal ediyor. Erzurum'da komünist faaliyetleri böylesine körükleyen Mustafa Suphi, kim bilir Ankara'ya ulaşsaydı ortalığı nasıl karıştırırdı izlenimi verilmeye çalışılıyor.

Konu kimsenin kimseyi kandırmaya kalkamayacağı kadar açıktır. Kazım Karabekir ve Deli Hamit, Atatürk'ün emri ve bilgisi dışında hareket ettikleri gibi yanlış, yalan bilgi verme yoluna giderek Atatürk'ü etkileme ve kandırma yoluna bile gitmişlerdir.

Atatürk'ün, Erzurum ve Trabzon'da Bakü TKP heyetine karşı gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek milli gösterinin planını Kazım Karabekir ve Hamit Bey'den öğrendiğini ve bunu onayladığını 25 Ocak 1921 tarihinde Erzurum Mebusu Durak Bey'e çekmiş olduğu telgraftan ve Meclis'te 22 Ocak 1921 tarihindeki konuşmasından öğrendiğimizi daha önce belirtmiştik. Böylece yalan dolanlar ile Atatürk'ü etkilemeyi başaranların, TKP heyetinin sonunu getirecek planı, sekteye uğramadan eksiksiz işlemeye devam etmiştir.

Bu bilgilerden sonra asıl önemli olan noktayı sorgulayabiliriz. Kazım Karabekir'in yapmış olduğu planlardan haberi olan Atatürk, neden yaklaşık 20 gün sonra bu planları uygulamayı uygun görüyor? Bu soruyu şöyle de sorabiliriz: Vali Hamit'in 16 Ocak'daki telgrafından sonra planı neden uygun gördü?

Kanımızca Atatürk'ün yaklaşık olarak 20 gün beklemesi veyahut Vali Hamit'in telgrafına kadar beklemesinin tek sebebi olabilir. Atatürk büyük ihtimalle Karabekir'in planını, Vali Hamit'in telgrafıyla ya aynı günde ya

da birkaç gün öncesinden öğrenmiş olmalıdır. Daha önce öğrenmiş olması ihtimal dışı. Zaten Vali Hamit'in telgrafına cevaben verdiği onaydan başka bu planlara, bu tarihten önce onay verdiğine dair bir belgenin olmamasının tek nedeni de budur!

Bu konuya açıklık getirmek için şu bilgiyi de vermemiz gerekiyor. Nedense Erzurum halkının sözde ayaklanması, Bakü TKP heyetinin Erzurum'a gitmek için Kars'tan ayrılmaya niyetlendiği, ama ayrılamadığı 14 Ocak 1921 tarihinden sonra bir tarih olan 16 Ocak 1921 tarihine denk geliyor! Vali Hamit tam da bugün yalana başvurarak Atatürk'e telgraf çekiyor. Peki bu acele niye?

Sakın bu acelecilik, artık beklemeye tahammülü kalmamış TKP heyetinin herşeye rağmen yola çıkarız restinden kaynaklanmış olmasın?! Oysa Vali Hamit, TKP heyetinin Ankara'ya gidişine daha önceki bir tarihte mani olmaya çalışabilirdi. Diyebiliriz ki Bakü TKP heyetinin Ankara'ya gitmesinin yasaklanması 2-3 günde halledilebilir bir konudur.

Bu aceleciliğe vereceğimiz cevap da çok basittir: Erzurum'da İttihatçıları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden istifade ettirip, bunlara Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti'ni kurdurmak ve Erzurum halkı ayaklanıyormuş izlenimini vermek için yaklaşık 20 gün süre, yani üç hafta gerekiyor. Bu sürenin bitimine yakın da acele etmek, aceleci olmak gerekiyor! Amaç bu süre zarfı içinde ortamı uygun şartlar için hazırlamaktı, Karabekir ile Hamit buna uğraştılar. O nedenle bu süre uzaması Atatürk'ten kaynaklanmıyor.

Atatürk Mustafa Suphi'leri Neden Geri Çevirdi?

Bu bilgilerden sonra şu sorunun cevabını arayalım. Peki Atatürk neden davet etmiş olduğu misafirlerini, pek de hoş olmayan bir yola başvurarak geri çevirme yoluna başvurdu?

Çünkü Bakü TKP heyetinin tam yetkili bir temsilci göndermeyerek bunun yerine topyekün gelmesine, bunun yanında eli silahlı bir kızıl alayını Anadolu'ya göndermeye çalışmalarına ve hatta Bakü TKP heyetini kötüleyen raporlara rağmen yine de heyetin gelişine izin verilmişti. İzin almış bir heyetin bunca yanlışa rağmen Kars'a kadar geldikten sonra geri dönmesi için alınan bir kararın yüzüne okunması da uygun olmazdı herhalde. Ayrıca Bakü TKP heyeti Kars'ta bulunmasına rağmen onları kötüleyen raporlar gelmeye devam ediyordu. Hükümet darbesi yapacağı iddia olunan bir heyete karşı Atatürk neden samimi olsun?! Belki darbe yapacaklarına dair somut bir delil elde edilir de bu gerekçe gösterilerek geri gönderil-

meleri arzu edilmiş olunabilir. Muhtemelen böyle olmasaydı Atatürk TKP heyetinin durumu hakkında Karabekir'e danışma, fikir alışverişinde bulunma ihtiyacı duymazdı. Fakat ortada işlenen, somut delile dayanan bir suç olmadığı için de bu yola başvurdu. Atatürk mecburen Kazım Karabekir ve Vali Hamit'in oldubittiye getirerek her şeyiyle hazırladıkları bu planı uygun görmek durumunda kaldı. Hele hele Hamit'in mektup yalanından sonra tamamıyla mecbur kaldı.

Aslında Atatürk, o dönemde bu provokasyonun sadece Mustafa Suphi grubuna değil aynı zamanda kendisine karşı da yapıldığının farkında olmasına karşın, Erzurum halkını daha doğrusu Kurtuluş Savaşı'nı zoraki de olsa beraber vermeye mecbur olduğu İttihatçıları karşısına almak gibi bir niyetinin olmadığını Sovyet yetkilisi Upmal'a zaten söylemişti. Ankara'nın karışık durumu nedeniyle sonradan gündeme alacağı bu konuyu, başka gerekçelerle de olsa Kazım Karabekir ve İttihatçılar ile özellikle de Erzurum'daki İttihatçılar ile hesaplaşmasını bilmiştir.

Peki sözde Erzurum halkının ayaklandığı izlenimi Atatürk'ün lehine mi yoksa aleyhine mi gelişen bir durum olmuştur? Birçok tarihçi bu durumun Atatürk'ün aleyhine gelişen bir durum olduğunu ifade edecektir. Oysa biz, tam aksini düşünüyoruz. Atatürk aslında aleyhine gelişen, kendi şahsına yapılan ve kendisini zor durumda bırakmaya yönelik bir provokasyonu kendi lehine çevirmesini de bilmiştir diyoruz. Çünkü Atatürk'e muhalif "sosyalist" Tokat mebusu Nazım'ın kendisini Atatürk'ün bilgisi dışında Dahiliye Vekili seçtirmesi; bunun yanında "İslami sosyalist" Çerkez Ethem'in kendisine muhalif olması ve bunun akabinde Yunanlılar safına geçmesini göz önüne alırsak, "sosyalist" muhaliflerine karşı, bu dönemde halkın komünizme karşı olduğu izlenimi verilmesi Atatürk'ün işine gelir!

Yine Erzurum'da ve Trabzon'da Bakü TKP heyetine karşı planlanan halk komünizmi istemiyor izlenimi İttihatçılar tarafından her ne kadar Mustafa Suphi ve ekibine karşı yaratılsa da, bu aslında Ankara'da ve Eskişehir'de Atatürk'ün solcu muhaliflerine karşı verilen bir cevap da olmuştur. Özellikle mektup yalanından sonra Karabekir ve Hamit'in planını uygun gören Atatürk'ün planı neden tasvip ettiğinin cevabı biraz da buralarda aranmalıdır.

İlginçtir Atatürk'ün Upmal ile paylaşmış olduğu bu bilgi, yani sözde Erzurum halkının ayaklanması konusundan, Bakü TKP heyetine uygulanan suikasttan çok sonra Süleyman Nuri 11-12 Nisan 1921 tarihli Harici Büro toplantısında bahsediyor. Süleyman Nuri TKP heyetinin suikastı hakkında bilgi verdikten sonra şöyle diyor:

> Şimdi elebaşlar kendilerini kuvvetli hissediyorlar. Ve şimdi bunlar irtica içinde. Bunun üzerine Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti teşekkül etti. Bunu tesis edenler mollalar, spekülatörler ve sairedir. Bu şiarlar şarkın aşağı sınıflarını tahrik edebilirler. Şimdi bunlar büyük bir kara kuvvettir, hatta paşalar bile bunlardan korkuyorsa bu neden böyle oldu. Bazı şahsi kabahatler var. Suphi bu istihzaratı bildiği halde tedbir ittihaz etmedi.[67]

Burada dikkat edilirse Süleyman Nuri'nin Muhafaza-i Mukeddesat Cemiyeti'ni kastederek; *"Hatta paşalar bile bunlardan korkuyorsa bu neden böyle oldu."* diyerek, Mustafa Kemal Atatürk'ün İttihatçıların örgütlediği bu cemiyetten çekincesini dile getiriyor. Acaba Süleyman Nuri bu bilgiye nereden vakıf oldu?

29 Aralık 1920 tarihinden 18 Ocak 1921 tarihine kadar yaklaşık 20 gün Bakü TKP heyetinin Ankara'ya gitmeleri konusunda resmi bir yasak olup olmadığı netleşmiyor. Bu bir bakıma çok normaldir çünkü Ankara hükümetinin tek derdi TKP değildir. Bu dönemde Çerkez Ethem olayı daha büyük önem arz etmektedir. Zaten 29 Aralık 1920 günü Meclis'te gizli oturumda Çerkez Ethem konusu tartışılmış ve bu tartışmaya Atatürk de katılmıştır. İşte bu nazik durumu Karabekir ve Hamit kendi lehlerine çevirmesini bilmişlerdir.

Kazım Karabekir'in Oyunu

Görüldüğü gibi Anadolu'nun son durumu da buna çokça müsaitti ve Atatürk bu konuyla yeterince ilgilenememişti. Zaten Atatürk, inisiyatifi Kazım Karabekir'e bırakmamış mıydı? Bu yüzden de Kazım Karabekir'in oynadığı oyun anlaşılamamıştır.

Erzurum Valisi Hamit Bey ile Kazım Karabekir'in kendi aralarında kurguladıkları plan, Mustafa Suphi heyetinin Erzurum istasyonuna gelmek amacıyla yola çıkmalarından önce yürürlüğe konulur. 18 Ocak itibariyle galeyana getirilmiş halk, Mustafa Suphi heyetine menfi yönde tezahürat göstermesi için hazırlanır. Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve yoldaşları 22 Ocak 1921'de Erzurum'a ulaşırlar. Burada Erzurum halkına, Atatürk ile birlikte çalışmak için geldiğini söylemesine karşın menfi yönde tezahüratlar devam eder. Bunun üzerine Mustafa Suphi heyeti Trabzon'a geçme kararı alır.

---

67 Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2004, s. 133.

Bu geriye dönüş kararının alınması gerçekte Enver Paşa'nın ajanı olan Süleyman Sami ve Mehmet Emin'in etkisiyle olmuştur. Bunlar daha sonra hasta oldukları gerekçesiyle ayrılacaklardır. Tabii aslında bu da planın bir parçasıdır, çünkü bu ikili sözde milliyetçi oldukları gerekçesiyle Kazım Karabekir tarafından serbest bırakılacaktır. Kazım Karabekir, TKP'lilere vatansız, milliyetsiz gözüyle bakarken nasıl olmuştur da bu ikiliyi milliyetçi ilan etmiştir? Bunun cevabı çok basittir aslında: Süleyman Sami ve Mehmet Emin; Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarını satmışlardır.

Ajan Süleyman Sami ve Mehmet Emin'in heyetten ayrılarak Kazım Karabekir'in koruması altına alınması bile işlenecek cinayetten Karabekir'in haberi olduğunun bir delilidir. Karabekir İttihatçıların Bakü TKP heyetine karşı düzenlenecek cinayetten haberi olmasına karşın bilerek, kasıtlı olarak TKP heyetini korumamıştır. İsteseydi bu cinayeti önleyebilirdi.[68]

Dr. İbrahim Tali Öngören, günlüğüne yazmış olduğu notlarda, Bahaddin Şakir Bey'in notlarına da değinmiştir:

> Şair Akif Bey'in ifşaatı üzerine Bakü'de tevkifat olmuş, Süleyman Sami namında bir komüniste ifşaatı neticesi. Kızıl Türk Alayı'nın başındaki Mehmet Emin ve Süleyman Sami emin (güvenilir) adamlarmış (mahrem).[69]

Günlüklerdeki notlar bile bu konuyu aydınlatmaktadır aslında. Birincisi Türk Kızıl Alayı'nın başındaki Süleyman Sami ve Mehmet Emin neden güvenilir kişilerdir? İkincisi bu notaya neden mahrem (gizli) ibaresi düşülmüştür?

Daha önce net olarak açıklanamayan, ama *Dönüş Belgeleri*'nden elde edilen bilgilere göre, yurt dışına muhafazalı olan çıkartılırken TKP heyetinden hastalık bahanesiyle ayrılan kişi de Mehmet Emin'in eşi Meryem Emin imiş. Mehmet Emin de eşinin sözde hasta olduğu haberi kendisine verilince eşini bahane göstererek ayrılmıştır.[70]

Böylece İbrahim Tali Öngören'in notlarında geçen Mehmet Emin ve yine Süleyman Sami de çok geçmeden Maçka'da hasta olduğu gerekçesi ile kafileden ayrılacaktır. Böylece planın önemli bir ayağı daha gerçekleştirilmiştir. İçerdeki ajanlar kurtulmuştur.

68 İsmail Akbal, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet*, Serander Yayınları, Trabzon, 2008, s. 299.
69 Erdal Aydoğan, Şaban Ortak, *Dr. İbrahim Tali Bey'in Günlüğü*, Arba Yay., İstanbul, 2000, s. 34.
70 Yücel Demirel, age, s. 134.

İbrahim Tali Öngören'in notlarında düşündürücü olan diğer bir husus da Bahaddin Şakir gibi Bolşevik görünmeye çalışan Enver yanlısı eski bir İttihatçının notlarının, İbrahim Tali Bey'in notları arasında ne işi olduğudur? Öyle anlaşılıyor ki, Enver yanlısı, Bolşevik yanlısı ve Atatürk yanlısı olan birçok kişi, iki taraflı çalışıyor veyahut herkes gerçekte kime karşı çalıştığını gizleme ihtiyacı duyuyor.

Biz biliyoruz ki İbrahim Tali Öngören Atatürk ile Samsun'a çıkan 18 subayın içindedir. Ve ölümüne kadar Atatürk'e sadık kaldığı gibi en önemli, kritik görevlere Atatürk tarafından getirilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki İbrahim Tali Öngören, başta Enver Paşa olmak üzere diğer İttihatçılara yanaşarak bilgi toplamıştır. Bunu yapabilmek için de İttihatçılardan yana olduğu izlenimi vermiş olabilir.

Ethem Nejat
Trabzon'daki Öğretmen Arkadaşına Telgraf Çekiyor

Kazım Karabekir, TKP heyetine karşı bu provokasyonu düzenlerken, Bakü'de kalan Ahmet Cevat Emre, Mustafa Suphi'nin *Yeni Dünya* gazetesinin 26 Kânunusani (Ocak) 1921'de tarihli sayısında *"Türkiye Şark Ordusu Hakkında"* başlıklı yazısıyla Kazım Karabekir'e methiyeler sıralıyordu. Bu methiyenin asıl nedeni TKP'nin Birinci Kongresi'nde Mustafa Suphi'nin, Kazım Karabekir'in kendisine yolladığı komünizmi öven mektubunu okumuş ve böylece de akıllarda Karabekir'in komünizme taraftar olduğu bilgisinin kalmış olmasıdır...[71]

Aslına bakılırsa Karabekir'e ait bilgi ve belgeler incelendiğinde komünizme karşı olumsuz tavır takınmadan önce onun da komünizm rüzgarından etkilenip içtenlikle bu fikirleri savunmuş olabileceğini görüyoruz.

Bakü'de, komünist olduğu gerekçesiyle Karabekir'i öven yazıyı yazan Ahmet Cevat Emre ise o sırada Atatürk'e olumsuz bakıyordu. Hatta Mustafa Suphi ve yoldaşlarının ölümünden de Atatürk'ü sorumlu tutacaktır.

Ama aradan yıllar geçecek, Ahmet Cevat Emre, Anadolu'ya geçip Atatürk ile birlikte çalışacak, *"Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi"* adlı bir kitap yazacak kadar da Atatürkçü olacaktı. Hatta *"Bütün diller Türk dilinden ortaya çıkmıştır"* diyecek kadar koyu Türk milliyetçisi olacaktır. Gerçekte Ahmet Cevat Emre daha öncesinde de milliyetçi eğilimleri olan biriydi, hatta bu yüzden Süleyman Nuri onu "Pan-Türkçü" olmakla

71 Emel Seyhan Atasoy, Beral Bayülgen, age, s. 85.

suçlayacaktır.

Yeni Dünya gazetesinde Kazım Karabekir'e methiyeler sıralanırken, Kazım Karabekir'in planı işlemeye devam ediyordu. Karabekir, Mustafa Suphi ve heyetini Trabzon'a yönlendirmeyi başarmıştır. TKP heyetinin Trabzon'a geldiğinin haberinin alınması üzerine Enver Paşa'nın buradaki adamı olan Yahya Kahya devreye girer.

Mustafa Reşit (Tarakçıoğlu)

TKP'nin daha önce Trabzon'da örgütlediği ve Trabzonlu yerel komünistlerden kurulu Komünist Gençler Birliği aslında durumun farkındadır. TKP heyetini uyarmaya çalışsalar da bunda başarılı olamayacaklardır.

Bu gelişmeler olurken Ethem Nejat, Trabzon'da bulunan ve *"Komünizm Nedir?"* isimli bir çeviri kitabı yayınlamış eğitimci arkadaşı Mustafa Reşit'e (Tarakçıoğlu) telgraf çeker. Trabzon'a gelmek üzere olduklarını bildirir. Aslına bakılırsa Mustafa Reşit Tarakçıoğlu ile daha önce bağlantı kurulmuştur bile. Hatta Anadolu'da Türkiye Komünist Gençler Birliği teşkilatı oluşturmak için faaliyette bulunan Abid Alim; "Ethem Nejat'ın Trabzon'da tavsiye ettiği arkadaşı Mustafa Reşit ile daha önce münasebet tesis edilmişti." diyecektir.[72]

Fakat bu münasebetler yeterli olmamış, Trabzon'da gerçek anlamda bir örgütlenme gerçekleştirilememiştir. İlginçtir; Mustafa Reşit Tarakçıoğlu anılarında en başından beri komünist faaliyetlere karşı olduğunu söylüyor. Tabii biz buna şüpheyle bakıyoruz. Madem en başından karşıdır onunla irtibata geçmek isteyen TKP yönetimine, Abid Alim vasıtasıyla olumsuz cevap vermesi gerekmez miydi? Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun bu söylemi Trabzon'da yeterli ve nitelikli örgütlenmenin yapılamadığının da kanıtıdır aslında.[73]

Ethem Nejat'ın gelişinden kız kardeşi Bedia Hanım'ın da haberi olur. Bedia Hanım'ın eşi Osman [Güray] Bey subay olduğundan Amasya'da ikamet etmektedirler. Tehlikeyi sezdiklerinden Ethem Nejat'a hitaben

72 Yücel Demirel, age. s. 86.
73 Yücel Demirel, age. s. 86.

Refet Bele

Kars'a telgraf çekerler. Telgrafta; "*Ya hiç gelme ya da doğrudan Amasya'ya gel!..*" denir. Ancak bu telgrafın Ethem Nejat'a ulaşmadığı yakınlarınca düşünülmektedir.[74]

Dikkat edilirse Ethem Nejat kendilerine suikast düzenleneceğinden şüphelendikleri için Mustafa Suphi ile birlikte Kazım Karabekir'in makamına çıkıyor. Bu suikasttan Ethem Nejat'ın kız kardeşinin bile haberi oluyor. Muhtemel ki subay olan kocasından ve diğer subay yakınlarından bu haberi duymuş olmalıdır.

Daha açıkçası Ethem Nejat ve Mustafa Suphi kafilesine bir kötülük yapılacağı aslında Ethem Nejat'lar da dâhil herkesçe biliniyordu. Hatta Ethem Nejat'ın ailesi bile biliyordu. Ortada gizli, saklı bir olay yoktur. Muhtemel ki, sınır dışına gönderileceği ve TKP heyetinin Atatürk tarafından da istenmediği, gözden düştüğü bilgisi, Enverci Teşkilat-ı Mahsusa yanlısı kişilerin iştahını kabartmış olmalıdır.

Bu işin meseleyi daha da ilginç kılan yanı; Ethem Nejat ve Mustafa Suphi kafilesine ceza verilmek istendiği haberinin Mustafa Kemal Atatürk'ün de kulağına gelmiş olma ihtimalidir. Çünkü Meclis'te gizli oturumda sert bir dille TKP yönetimini eleştirdikten sonra muhalefete mealen; TKP yönetiminin kayıtsız şartsız kendi emrinde bizimle çalışmak istediğini bu nedenle Mustafa Suphi'ye ceza yapamayacaklarını söyleyerek buna karşı olduğunu açıklamıştır. Bu söz bile Atatürk'ün TKP heyetine yapılan suikastın dışında olduğunun en büyük kanıtıdır.

Trabzon'da gerçek anlamda örgütlenme gerçekleştirilebilseydi, belki bu cinayetlerin önüne geçilebilirdi. Maalesef katliam planının Trabzon'da gerçekleştirileceği bilgisinin Mustafa Suphi ekibine ulaştırılamaması TKP adına çok büyük zaaftır. Trabzon'a gitmemesi gerektiği gibi çok basit bir bilgi bile ulaştırılamamıştır. Bu bile aslında TKP'nin yanlış ve erken bir

74 Bkz. S. Halit Kakınç, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü?", *Toplumsal Tarih*, Ocak 1999, Sayı 61, s. 33.

tarihte Anadolu'ya geçtiğini bize gösterir.

Ancak şu da unutulmamalıdır ki; *"Trabzon'a gelince orası eski Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup olanlarla doludur."*[75] Bundan dolayı cinayetler Trabzon'da değil de Anadolu'nun bir başka yerinde, halen aktif olan Teşkilat-ı Mahsusacılar tarafından istense yeni bir plan dâhilinde gerçekleştirilebilirdi.

Bu gerçekler bizlere Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı devam ederken bile, neden İttihatçılar ile mücadele etmeyi ikinci plana bırakmadığının da bir açıklamasını vermektedir. Demek ki o dönemde bile İttihat ve Terakki yüzünden Atatürk'ün Anadolu'da hâkim olmadığı yerler vardır.

Bırakın Anadolu'ya tamamıyla yakın olmaya en yakınında kendi yanında bildiği arkadaşlarının bile ihanetine uğramaktadır. 1922 yılında yapılacak Meclis gizli oturumunda Refet Paşa bile Atatürk'ün Başkumandan ve Meclis Başkanlığı gibi önemli iki görevi yerine getiremediği eleştirisini yapacaktır. Tabii Refet Paşa bu eleştiriyi İttihatçı, Enverci olduğu için yapmıştır. Amacı Atatürk'e Meclis Başkanlığını bıraktırmak böylece Atatürk'ü Ankara'dan uzaklaştırarak Enver'in Anadolu'ya gelişini kolaylaştırmaktır. Bu planın farkında olan Atatürk, Refet Paşa'yı sert bir dille eleştirir. Evet, Atatürk sonunda her konuya ve yere hakim olmuştur ama en yakın bildiği silah arkadaşlarına rağmen!

Atatürk, Nutuk'ta İttihatçı Refet Paşa'yı çok sert bir dille eleştirecektir. Örneğin; Çerkez Ethem ve kardeşleri canlarını Refet Paşa'ya borçludur, diyerek Ethem ile mücadelede gerekli manevraları yapmamakla itham eder. Yine Türk Ordusu'na Başkomutan olmak istediğini yazarak eleştirmektedir. Aslında Atatürk'ün, Batı Cephesi konusunda Refet Paşa'ya getirdiği eleştirinin ana nedeni Batı Cephesi'nde büyük bir yenilginin sonucunda Enver Paşa'nın Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nın başına geçirilmek istendiğini bilmesidir. İttihatçı Refet Paşa kasıtlı beceriksizliği ile buna ortam hazırlamaya çalışmıştır demeye getiriyor!

Konumuza dönersek, Ankara'da ve Erzurum'da tüm bu olumsuz gelişmeler olup biterken Mustafa Suphi de ahbap ve arkadaşlarına telgraf çekerek gelmek üzere olduklarını bildirir. Bu haberler üzerine TKP heyeti, Trabzon'a geldiğinde arkadaşları tarafından karşılanmak üzere hazırlıklara başlanır. Fakat Yahya Kahya, TKP heyetinin yolunu şehir dışında keser ve onları iskeleye yönlendirir. TKP heyeti iskeleye varınca, TKP heyetini karşılayanlar arasından Sami (Süleyman Sami olabilir) adlı biri çıkıp,

75 Yücel Demirel, age, s. 37.

"*Mustafa Suphi, Mustafa Suphi bak 16 arkadaştan yalnız ben kurtuldum. Bakü'de, Türkmenistan'da binlerce esir kardeşlerimizi sen mahvettin.*" der. Bunun üzerine halk galeyana gelir. TKP heyeti dışlanır. Hatta bu olaylar sırasında Mustafa Suphi dövülür. Heyetteki diğer kişiler de darp edilir ve motora bindirilir. Sonrası malumdur. Arkasından yetişen Yahya Kahya, 15 Türk yoldaşı öldürür ve Karadeniz'in soğuk sularına atar.

M. Suphi'nin, Ethem Nejat'ın ve diğer seçkin Türk yurtsever komünistlerin ölümü yalnız komünist partisi için ağır bir darbe olmakla kalmadı. Onların şahsında Türk Halkı ülkenin ulusal dirilişine, sosyal ve ekonomik kalkınmasına önemli katkıda bulunabilecek en iyi evlatlarını yitirdi.[76]

Onların ölüme giden bu yolculuğu şöyle destanlaştırıldı:

Durmak olmaz ki bir kez
Halk için çıktın mı yola
Demiri tavında dövmek gerek
Ucunda ölüm de olsa

Gitme kal yiğidim bu gece
Erzurum'da Karabekir paşa
Erzurum valisi deli hamit
Yatmış beklerler pusuda

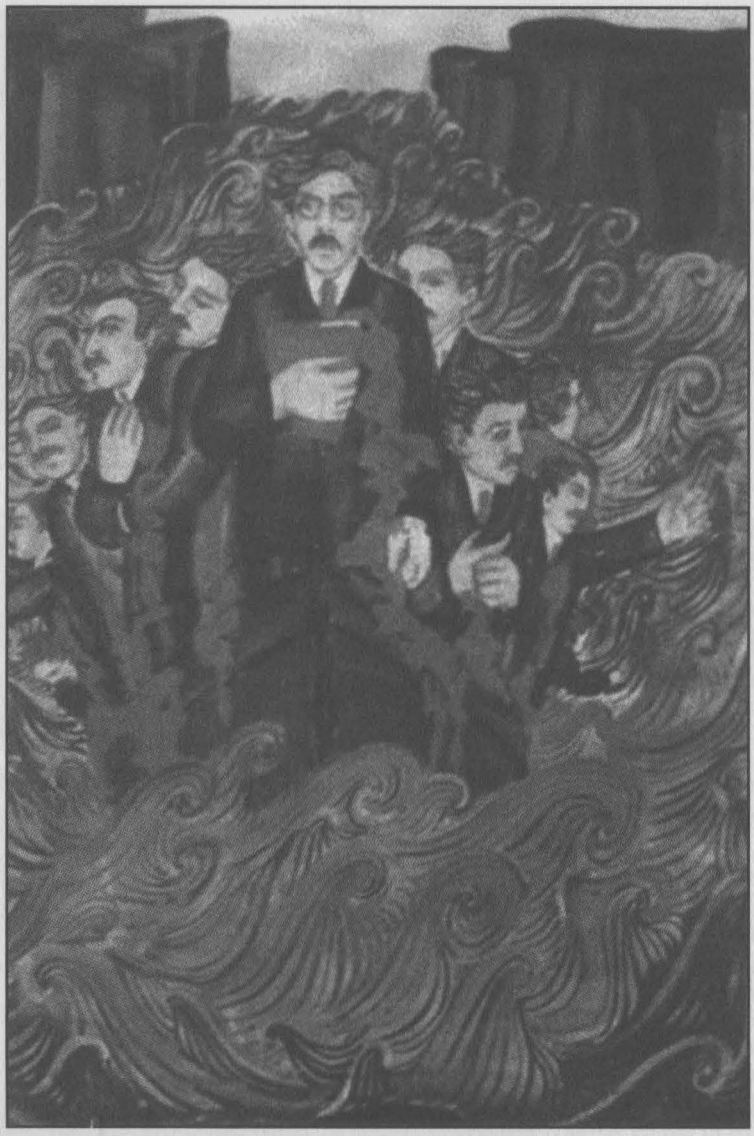
Durmak olmaz ki bir kez
Halk için çıktın mı yola
Demiri tavında dövmek gerek
Ucunda ölüm de olsa

Gitme kal kardeşim bu gece
Trabzon'da Barutçuzade
Kayıkçılar Kahyası Yahya
Yatmış beklerler pusuda

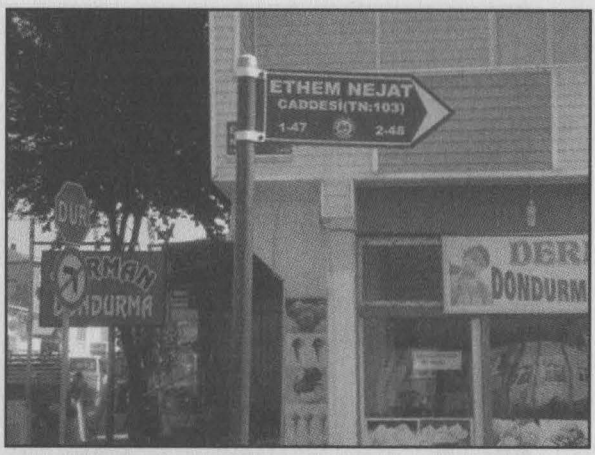
Durmak olmaz ki bir kez
Halk için çıktın mı yola
Demiri tavında dövmek gerek
Ucunda ölüm de olsa...

(Ataol Behramoğlu, Mustafa Suphi Destanı)

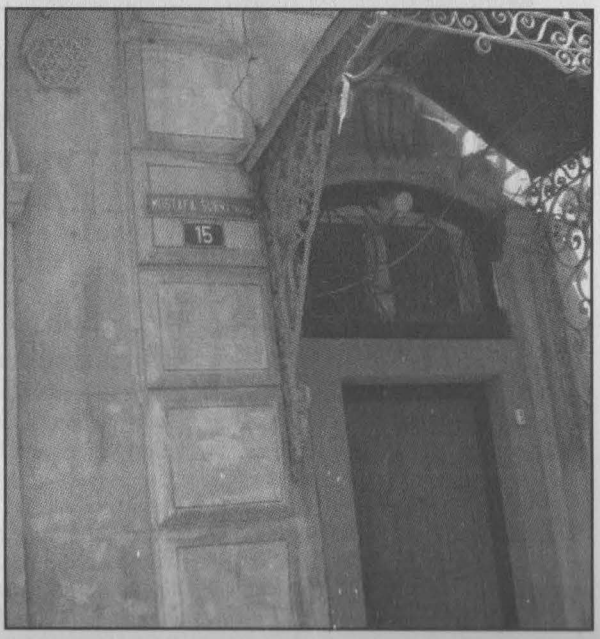
76 V. A. Vodnev'in yazısı için, Rüstem Aziz, *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009, s. 15.

"Onbeşler" : Samsun Hançerli mahallesinden Mustafa Suphi, Üsküdar Ahmet Çelebi mahallesinden Ethem Nejat (İzmir Maarif Sadr-ı Sabıkı), Erzincanlı Aşçıoğlu Bahaeddin (Muallim), Uşak'ın Hacı Hüseyin Mahallesinden Kasım Hulusi, Sürmene'nin Asu Kariyesinden Kıralioğlu Maksut, Cihangirli Hilmioğlu İsmail Hakkı (Doktor), Van Erciştен Ahmetoğlu Hayrettin (Nefer), Bandırma Manyas Nahiyesinden Hakkı Bin Ahmet Ali (Topçu Yüzbaşı), İstanbullu Emin Şefik (Mühendis), Kadıköylü Tevfik Bin Ahmet (Tayyare Yüzbaşısı), Manisalı Kazım Bin Ali (İhtiyat Zabiti), Erzincan'ın Akdağ Kariyesinden, Hatipoğlu Mehmet, İzmir Tilkilikten Hacı Nustafaoğlu Mehmet, Kandıralı Cemil Nazmi Bin İbrahim, Meryem) (Mustafa Suphi'nin eşi)

Üstte: Ethem Nejat ismi İstanbul Ümraniye'deki Aşağıdudullu Mahallesi'nde bir caddeye verilmiştir. (Not: Mahalle halkı Ethem Nejat ismini özellikle istemiştir.)

Ortada: Mustafa Suphi ismi, Ali Naci Kalafat isimli şahsın dilekçesini değerlendiren Giresun Belediye Meclisi'nin aldığı kararla doğduğu şehir olan Giresun'daki Teyyaredüzü Mahallesi'nde bir sokağa verilmiştir. Eski adı Karabekir Sokak'tır. İlginçtir adının verildiği sokağın bağlı olduğu Teyyaredüzü Mahallesi, 1920 yılında Topal Osman'ın Bolşeviklerden uçak dolusu silahı indirmek için kullandığı yeridir.

Altta: Bakü'deki Mustafa Suphi Küçhesi (Caddesi).

Gerçekten de Mustafa Suphi Kars'ta iken gelişmelerin kendi geleceklerinin hayrına olmadığını seziyordu. 1 Ocak 1921 tarihinde Bakü'ye çekmiş oldukları telgrafta; İttihatçıların Kurtuluş Savaşı'nın liderliğini ele geçirme çalışmalarından bahseden Mustafa Suphi, bu durumun milli müdafaa faaliyetlerini zora sokacağını, bunu Kazım Karabekir'e anlatmak istediğini fakat son gelişmelerin *"bizim ihtiratımıza (ürettiğimiz fikirlere) korkulu nazarlarla (gözlerle) bakıldığını bize ihsas ediyor (sezdiriyorlar). Herhalde alnımız açık, maksadımız mukaddes, her fikrimizi muhitimize anlatmaya çekinmiyoruz"* diyordu. Bu mesaj Mustafa Suphi'nin *"Kazım Karabekir Paşa teşkilat hal ve hissini veren toplu olarak gelmeniz Ankara'ca arzu olunur mu suretinde bazı menfi beyanatta bulundu"* diyerek olumsuz sözler söyledi dediği mesajın ta kendisidir.

Evet, Bakü TKP heyeti; alınları açık olarak, inandıkları davanın temizliğine inanarak ucunda ölüm de olsa yola çıkmışlardı bir kere...

Yola çıkmışlardı çıkmasına, lakin, Karabekir'in de belirttiği gibi Ankara'nın hoşuna gitmeyecek şekilde neden toplu halde geldiler acaba?

Oysa Mustafa Kemal Atatürk, Mustafa Suphi'den bir heyet göndermesini istemişti acaba bu heyet meselesini yanlış mı anlamışlardı? Hiç sanmıyoruz çünkü 17 Teşrinisani [Kasım] 1920 tarihli toplantısında *"Mustafa Kemal Paşa'nın bize gönderdiği bir mektup var idi. Bunlara salahiyeti vasiayı haiz bir heyet göndermekliğimiz teklif olunduğu gibi burada da mümessileri bulunan Memduh Şevket Bey ile tesis-i münasebete girilmesi de tavsiye olunuyor."* diyen kendisiydi. En azından bir yanlış anlaşılma olsa bile Memduh Şevket [Esendal] kendilerini uyarırdı ki, herhangi bir yanlış anlaşılma da söz konusu değildir.

Hatta, Suphi merkezi heyette üç kişinin olmasını teklif ediyor. Ne var ki Anadolu'dan kötü haberler gelince gizli çalışma yönünde plan yapılıyor. İşte bu planda toplu halde gizlice çalışılması söz konusu olununca toplu halde gidilmesi yanlışlığı yapılıyor.

Bir de buna 23 Teşrinisani [Kasım] 1920 tarihli toplantılarında, merkezi heyetin yanında kontrol komisyonu lazım geldiği bilgisinin de ortaya çıkmasının etkili olduğunu düşünüyoruz. Şark Şurası, kendi adamlarının da dahil olduğu bir teftiş ve kontrol heyeti ile merkezi heyetin yola çıkmasını şart koşmuş! Bu heyette toplam 5 kişi oluyor. 3 kişinin de merkezi heyette olduğunu hesaba katarsak toplam 8 kişi oluyor. Bu sayı bile aslında çoktur.

Fakat bu bile neden kalabalık gittiklerini açıklamıyor, nasıl olsa teftiş heyeti ve merkezi heyet toplam olarak zaten çok oluyor düşüncesiyle bundan biraz daha fazla sayı ile yola çıkılmasında bir mahsur görmediler mi

acaba?

Hani insanın aklına gelmiyor değil; Şark Şurası'nın teftiş heyetini şart koşması, Bakü TKP heyetinin Anadolu'ya gidişini engellemek veyahut Anadolu'da işlerini zorlaştırmak için bir manevra mıydı acaba?

Ethem Nejat teftiş heyeti kararı için *"Bu kararın icrası kongrenin mukarreratına ve salahiyetine bir darbeden başka bir şey olamaz"* diyerek bu kararı eleştirecektir.

"Onbeşler"i Ölüme Gönderen Yanlışlar

Bolşevikler Mustafa Suphi ve Arkadaşlarını değil Enver Paşa'yı Tercih Ediyor

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve yoldaşlarının ölümüne; Bolşevik yönetimin Enver Paşa'nın nüfuzundan yararlanmak istemesi ve yıllarca Türklerin sosyalistleşmesi için hizmet eden Mustafa Suphi'yi ikinci plana atması sebep olmuştur diyebiliriz. Bunun izlerini Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda da görmekteyiz. Bu toplantıyı düzenleyenler içinde bulunan Mustafa Suphi, konuşma yapmayarak sessizce bir kenarda olup bitenleri izleyecek, ama sahte komünist Enver Paşa'nın konuşması okunacaktır. Ama yine de Kurultay'daki Doğulu sosyalistler, konuşma yapan Enver'e gerekli ilgiyi göstermeyip, mahkemenin yolunu göstereceklerdir.

Zeki Velidi Togan hatıralarında şöyle diyor:

> Bakü'de Türkiyeli komünist Mustafa Suphi'nin evinde kaldım. Onu Moskova'dan tanıyordum. O komünist ise de Rusların şark siyasetini beğenmiyordu, bilhassa harp esiri olan Türkiyelilerden bazılarını "hakiki Komünist" (Enver) sayıp kendisini kenara bırakmak istemelerinden dolayı Stalin ve arkadaşlarına küskündü.[77]

Zeki Velidi Togan bile, Bolşeviklerin Mustafa Suphi ile Enver Paşa arasında yapılan seçimde Enver'i tercih ettiğini söylüyor. Bu gerçeği görmek istemeyenler ise Mustafa Suphi'nin Komünist Enternasyonal'e bağlı partisini, Atatürk'ün kurduğu Komünist Partisi'yle birleştirme çabasını ve kayıtsız şartsız TBMM'nin hizmetinde olacağını ifade etmesini bir acziyet olarak sunmaktadırlar. Ancak gerçek; Bolşeviklerin Mustafa Suphi'yi daha doğrusu tüm milliyetçi sosyalistleri çoktan gözden çıkarmış olmalarıdır.

Sultan Galiyev ise bir makalesinde söz Mustafa Suphi'ye gelince şöyle diyecekti:

---

77 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, 2000, s. 337.

> Neden olayları öngöremedik? Neden onları (Mustafa Suphi ve arkadaşları) çeşitli yoldaşların saldırılarından koruyamadık, onlara güvenmedik ve Türkiye'ye gönderdik (daha doğrusu ittik) tam da orada açıkça görünmemeleri (yoldaş Mustafa Suphi ve yoldaşlarının trajik sonlarının nedeni) gereken bir dönemde. Sonuçta Türkiye'de bunun vakti gelmemişti daha. Orada Sovyet Rusya ve Sovyet iktidarının otoritesi olarak çok yüksekti: Sonuçta Mustafa Kemal 1920 yılında Zubatovcu Komünist Parti'yi boşuna kurmadı. Ve şimdi Kemalist Türkiye artık bizim muhaliflerimizle birlikte hareket ediyor, en azından onlarla oynaşıyor. Neden... Çünkü orada kendi adamlarımıza sahip olamadık.[78]

Sultan Galiyev, yazısının bu kısmında açıkça Bolşevik yönetimi tarafından Mustafa Suphi ve arkadaşlarının bilerek ölüme yollandığını söylemektedir. Sultan Galiyev daha da önemlisi şunu diyor: Sovyet Rusya'dan Anadolu'ya giden Rus temsilcilerin otorite olmaya çalışarak Anadolu yönetimini küçümsediklerini söylüyor. Hatta daha ileriye giderek hiçe saymasının hata olduğunu, bu nedenle Atatürk'ün kendi yönetimini korumak için ithal komünizme karşı; Türkiye'nin kendine özgü şartlarının içinde doğan yerli komünizmi esas alan Resmi Türkiye Komünist Partisi'ni kurmak zorunda kaldığını söylüyor ki, çok doğru söylüyor.

Böylece Sultan Galiyev-Mustafa Suphi ve Mustafa Kemal Atatürk arasında bağlantı kurulması çalışması Bolşevikler tarafından çok akıllıca, kasıtlı olarak engellenmiştir. Bu arada Çar Ordusu'na ve İngilizlere karşı Sovyet Rusya'ya büyük yararlıklar gösteren Mustafa Suphi ve yoldaşlarını kolaylıkla harcamaktan da çekinmeyen Rusya'nın, ileride birçok milli sosyalisti ortadan kaldırmasına da pek şaşmamamız gerekiyor.

Bolşevik Yönetimin ve TKP'nin Hataları

Eğer Bolşevik yönetimi gerçekten Anadolu'ya yardımcı olmak niyetinde olsaydı bazı vahim hataları tekrarlamaktan kaçınırdı. Fakat bilerek kaçınmadılar. Zaten Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşları öldürüldükten sonra, Sovyetler'in normalde göstermesi gereken tepkiyi Ankara Hükümeti yönetimine göstermemesi de bu yüzdendir.

Yapılan yanlışlıklardan birincisi; Sovyet Rusya'dan gelen Şerif Manatov'un gizli Komünist Partisi kurması, Çerkez Ethem ile olan ilişkileri ve Eskişehir'de yayınladıkları bildiride Atatürk yönetiminin kötülenmesi

78 Sultan Galiyev, *Bütün Eserleri, (Haz:* Özgür Erdem) İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 551.

olmuştur. Bu nedenle de Manatov, yurt dışına çıkarılmıştır. Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın Şerif Manatov ile ilişkisi Ankara yönetimi tarafından bilindiğinden, Ankara yönetimi Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'a da şüpheyle bakmaya başlamıştır. Eldeki yeni belgelerden, TKP yönetiminin Türkiye'ye Sovyet elçisi Mdivani ile birlikte geldiği gibi bu kafilenin içinde Türkiye'den kovulan Şerif Manatov'un da bulunduğu anlaşılmıştır. Atatürk, Sovyet Misyon Sekreteri Upmal'dan Manatov'un daha önce kovduğumuz bir adamın tekrar Türkiye'ye gelmesi bizi küçük düşürür gerekçesi ile sınır dışına çıkartılmasını isteyecektir.

Belli ki Mustafa Suphi'nin Elçi Budu Mdivani ile birlikte gelmesi kendine bir güvence yaratma düşüncesine dayanıyordu. Bakü'de iken Türk elçisi Memduh Şevket Esandal, Mustafa Suphi ve Ethem Nejat ile yapmış olduğu görüşmede onlara, haklı korkularını gidermek için gerekirse kendisinin de Karakilise'ye kadar beraber gidebileceğini Kazım Karabekir ile görüşeceğini söylemişti. Fakat elçi olarak tayin edilen Budu Mdivani'nin TKP heyetini sahiplenmediğini biliyoruz.

Kaldı ki, Kars'ta uzun bir süre kalan Mdivani, 18 Şubat 1921'de Ankara'ya varmıştır. Yani TKP heyeti öldürüldükten sonra... Mdivani yoldaş, yanında gelen yoldaşlarının akibeti hakkında neden araştırma yapmadı? Neden olayın hesabını sormadı? Bu kafalardaki soru işaretleri işlenen cinayetten Sovyet Rusya'nın da sorumlu olduğunu gösterir.

İkincisi; Sovyet Misyon Sekreteri Upmal'ın el altından Çerkez Ethem'le bağlantı kurmaya çalışması, gizli örgütlenmeye yeltenmesi, ayrıca Çerkez Ethem'in Eskişehir'de işçileri yanına çekmek ve kışkırtmak için Nizamettin adlı şahısla ve Upmal'ın tercümanı Hüsnü ile işbirliği yapması önemlidir. Nizamettin, elçilikte saklanır ve kaçmasına vesile olununca Upmal da yurt dışına gönderilir. Bu ise Bolşeviklere yine şüpheyle bakılmasına neden olur. Hatta bu nedenle Atatürk, Upmal ile yapmış olduğu görüşmede kendisi ile tartışacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken konu ise Hüseyin Hüsnü'nün Mustafa Suphi'nin adamı olmasıdır:

> Hüseyin Hüsnü, Rusya'da savaş esiriyken Mustafa Suphi grubuna girmiş, onun tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. 1919'da İstanbul'da Ziynetullah Nuşirevan'la birlikte Sosyal Demokrat Fırka yönetim kurulunda bulunmuş sonra herhalde Rusya'ya dönmüştür.[79]

79 Erden Akbulut, Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2007, s. 332.

Hüsnü ve Nizamettin'in Rus Elçiliği'nde gizlenmesini eleştiren Atatürk, bunun ülkenin bağımsızlığına ters olduğunu şu sözlerle açıklayacaktır: *"Eğer Rus elçiliği de bütün komünistleri gizlemekle uğraşacaksa ki o zaman diyebiliriz ki, Türkiye'de bağımsızlık gerçekleşmeyecektir. Eğer bize dost olan elçilik, iktidarımızın altını oyarsa, biz buna sabredemeyiz ve dostluk, nefrete dönüşebilir."*

Şimdi bu eleştirilerinde Atatürk haksız mıdır?

Üçüncüsü; Mustafa Suphi tarafından Kazım Karabekir ile görüşmek üzere Anadolu'ya yollanan Salih Zeki'nin; *"Varlığımızı korumak, ancak Bolşevik yönetimini kabul ile mümkündür... Uygun bir zamanda Bolşevik yönetimi kurulmalıdır."* diyerek emrivaki tarzında ve acemice konuşması yanlış olmuştur. Oysa Mustafa Suphi, Ankara temsilcileri ile yaptığı görüşmelerde *"Bolşevik olma zorunluluğu yoktur."* demiştir.[80]

Mustafa Suphi hakkında, Fevzi Çakmak Paşa, TKP heyetinin katledilişinden 6 ay sonra yazdığı bir yazıda; *"Suphi, Doğuda komünizm yerine milli mücadeleler tavsiye etmekteydi."* diyerek, gerçeği tekrar yad etmiştir.

Salih Zeki'nin Erzurum'da *Albayrak* gazetesini çıkaran aydınlarla görüşmüş olması, bu gazetenin Erzurum'da "Halk Zümresi" kurma eğilimi göstermesi de Ankara'nın TKP'ye kuşkuyla bakmasına neden olmuştur.

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının zor duruma düşmesinin bir sebebi de Enver'e yakın hatta onun adamı olanlarca Mustafa Suphi hakkında Ankara hükümetine verilen raporların hepsinin olumsuz olmasıdır. Bakü'den Anadolu'ya gelen Mülazım Refet ve Mülazım-ı Sani Osman Efendiler, *"Suphi Bey'in pek namussuz, ahlaksız bir şahsiyet olduğunu, memlekete gelecek olursa sokulmamasını"* bildirmiştir. Bu bilgi Kazım Karabekir tarafından Atatürk'e rapor edilmiştir.

Ayrıca Anadolu'ya gönderilen Süleyman Sami; *"Mustafa Suphi ruhen Bolşevizme merbuttur. Ve teşrik-i mesaisi Bolşevizmin talimatına matuftur. Milliyet ve diyanet hissiyle katiyen alakadar bulunmamaktadır. Buna rağmen bazen damarlarındaki meknuz Türklüğe gayr-i iradi meyil göstermektedir."* diyerek Mustafa Suphi'yi kötüleyen raporunu Kumandan Rüştü Bey'e verecek, Rüştü Bey de bu raporu Atatürk'e iletecektir.

Tabii burada, *"Türklüğe irade dışı eğilim gösterir"* ifadesi aslında milliyet hissi olmadığı yalanını da ortaya çıkarmaktadır bir bakıma.

Bu rapor Mustafa Suphi'nin en güvendiği adamlarından biri olan Süley-

80 Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası, Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965, s. 63.

man Sami'nin TKP ve Mustafa Suphi heyetini satışının en büyük kanıtıdır. Kendi adamlarınca satılan TKP'nin başına gelenlere aslında çok da şaşırmamamız gerekir.

Yine Doğu Halkları Kurultayı'na katılan Enver Paşa'nın adamı Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey'in, Binbaşı Arif Bey'in, Moskova'dan İbrahim Tali Bey'in, Mustafa Suphi'yi kötüleyen beyanatta bulunması, İttihatçı Küçük Talat ve Nail Bey'lerin 20 Ekim 1920 tarihinde Atatürk'e göndermiş oldukları raporda Mustafa Suphi'yi kötülemeleri de zor durumun nedenleri arasındadır.[81]

Bunun yanında Enver'in adamı Dr. Fuat Sabit'in; Kazım Karabekir'e Mustafa Suphi'yi kötüleyen bir mektup yazması, yine Enver'in adamı Resmi Türkiye Komünist Partisi Başkanı Hakkı Behiç Bey'in Mustafa Suphi'yi kötüleyen beyanatlarda bulunması, Enver'e yakın Ali Fuat Cebesoy'un yine Mustafa Suphi'yi kötüleyen raporları gibi olaylar hep Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının aleyhine işlemiştir.

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının aleyhine işleyen diğer bir konu da Mustafa Suphi'nin Kızıl Alay teşkil ederek Anadolu'ya göndermek istemesi olmuştur. Oysa Atatürk, Sovyet Rusya'dan sadece para ve silah yardımı istemişti, asker yardımı değil. Bu çalışmalar iyi niyetliydi ama Enver'e yakın kişilerin eline iyi bir malzeme veriyor ve bunun yanında TBMM'nin haberi olmadan gizli örgütlenmede bulunmalarının TKP'nin aleyhine işlediğini çok rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bir başka aleyhlerine işleyen süreç de Çerkez Ethem'in yanında Şeyh Servet ve Tokat mebusu Nazım Bey'in Yeşil Ordu'sunun yayınlarında Atatürk'ün kötülenmesidir. Bununla birlikte Tokat mebusu Nazım'ın Atatürk'e rağmen Dâhiliye Vekili olması ve istifa ettirilmesi de Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının aleyhine bir durum olmuştur.

Tüm bu hatalara asıl tuz biber olan ise Mustafa Suphi'nin Süleyman Sami vasıtasıyla Çerkez Ethem'e inkılâbın gerçekleştirilmesi için iki milyon gönderdiği dedikodusudur.

Oysa Mustafa Suphi'nin *Yeni Dünya*'sında Çerkez Ethem ile ilgili *"Müdafaa-i Milliye Hareketine Hıyanet Edenlere Karşı"* başlıklı yazıda şöyle denilecektir:

...Fırkamız tarafından ne *Yeni Dünya*'ya ne de diğerlerine hiçbir

81 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1997, s. 296-299.

para gönderilmediğini alenen söylemekle birlikte... TKF dünya hareketlerinin şarkta milli şekiller altında tebaruz eden inikâslarındaki manayı tamamıyla müdriktir; Anadolu'nun milli hareketini ızrar veya herhangi bir suretle işkâl edecek her teşebbüs nazarımızda umumi inkılâp ve istihlas gayesine bir hıyanettir; biz, Ethem ve hempalarını telin ve binaenaleyh bu gibilerle hiçbir zaman münasebetle bulunmamış olduğumuzu ve bulunmayacağımızı katiyen ilan ederiz.[82]

TKP yönetimi, Yunanlılarla anlaşacak kadar sosyalizme ihanet eden "sosyalist" Çerkez Ethem ile arasına mesafe koyarken, Ankara'da sözde Mustafa Suphi'lerin savunuculuğunu yapan Sovyet Misyon Sekreteri Upmal, Atatürk ile yapmış olduğu görüşmelerde sert bir tartışmaya girip, Çerkez Ethem savunuculuğu yapıyordu. Mustafa Suphi'lerin eleştirdiği bir konu ile hem Mustafa Suphi'leri hem de Çerkez Ethem'i aynı anda savunmak olası bile değildir.

Dönüş Belgeleri içinde *"Anadolu'dan Son Haberler"* başlıklı bir rapor mevcuttur. Kim tarafından hazırlandığı bilinmeyen rapor muhtemel ki Upmal tarafından hazırlanmıştır. Çünkü dil ve üsluba bakacak olursak burada Upmal'ın savunduğu görüşler yer almaktadır. Upmal daha önce ifade ettiği gibi bu raporunda da *"Hükümet, Ethem'i ihanetle suçlamış ve Yunanistan'a kaçtığını ilan etmiş olsa da, Ethem bugün dağda bulunuyor"* görüşünü savunuyor.[83]

Bu kadar gerçekten uzak fikirleri savunan Upmal hakkında, Sovyetler ve ona bağlı olan TKP hakkında Atatürk kim bilir neler düşündü?

Zaten Atatürk Upmal'la yapmış olduğu Ankara'daki görüşmede Upmal'a karşı yönelttiği bir eleştirisinde şunu söylüyor: *"Ayrıca Sovyet Elçiliği'nin Ankara'da siyasi partileri örgütlemeye çalıştığı da tespit edilmiştir. Siz, ortamı ve hakim görüşleri bilmediğiniz için, adam seçiminde yanlış yaptınız."*

Burada Atatürk, Upmal'a *"Beni değil de Çerkez Ethem'in tarafını tutmakla açıkca hata yaptınız."* diyor. Yine bu konuşmanın bir yerinde Atatürk, Çerkez Ethem'in Yunanlılarla işbirliği içinde olduğunu söylüyor ama Upmal buna inanmak istemiyor. Zaten Rusya'ya gönderdiği raporunda da bunu iddia etmiştir. Upmal'ın bu tavrı bile Atatürk'ün Upmal'a yönelttiği *"Ortamı ve hakim görüşleri bilmeme"* eleştirisini haklı kılmaktadır.

Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların en büyük handikaplarından biri de

82 Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul, 1995, s. 275.
83 Yücel Demirel, age, s. 33.

Trabzon mebusu Hafız Mehmet.

Anadolu'da her kesimce tanınmalarına karşın Mustafa Kemal Atatürk'ün bu iki ismi de yakından tanımamasıdır. Gerçi tanıyanlarla da bir şekilde arası iyi olmamıştır. Örneğin Moskova'ya temsilci olarak gönderilen Yusuf Kemal Tengirşek, Mustafa Suphi ile Paris'te birlikte tahsil yapmalarına karşın Rusya'da iken oradaki Türk komünistleriyle yaşadığı tartışmadan sonra Mustafa Suphi'ye mektup yazmasına karşın cevap alamadığından bahsetmektedir.[84]

Kaldı ki Yusuf Kemal Tengirşek Rusya'da iken, görüşmelerde Rusların Ermeniler adına Türkiye'den toprak istemeleri Ankara'yı olumsuz etkilemiştir. Bu durum gerilen Türk-Rus ilişkilerine iyice darbe vurduğu gibi, Rusların bu hataları Türk komünistlerine de kötü gözle bakılmasına sebep olmuştur.

Mustafa Suphi ile Yusuf Kemal Tengirşek arasında ne gibi bir sorun var bilemiyoruz, ama bildiğimiz bir gerçek var ki, o da Yusuf Kemal Tengirşek'in Mustafa Suphi'ye mektup yazmış ama cevap alamamış olduğudur. Belki Moskova'ya giden bu heyetle sıcak samimi ilişkiler kursaydı durum değişebilirdi.

Bir de partide Yusuf Kemal adlı bir yoldaş mevcuttur. Suphi'ye uyaran mektuplar yazmış. Bu mektupların birinde, "*Sürmeneli sabık Trabzon mebusu Hafız Mehmet ve Trabzonlu Halim Efendiler*"in kendi işlerini bozmaya çalıştığı gibi, suikast girişiminde bulunduğunu anlatmakta, buna mukabil Mustafa Suphi'ye sizin işleri de bozmaya çalışabilir demektedir.[85]

Tüm bu uyarılar sonucunda Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, Bakü Doğu Halkları Kurultayı'na katıldı, fakat TKP'nin Birinci Kongresi'ne katılanlar arasında olamadı. Bu uyarıları dikkate alan TKP heyeti onun TKP Kongresi'ne girmesini engellemiştir. Hafız Mehmet, TKP yönetiminin işini bozmak için Bakü'de birebir fiili bir harekette bulunmamasına karşın Anadolu'ya gönderdiği olumsuz raporlar ile TKP yönetiminin ölüme giden kaderini çizmiştir.

Eldeki mevcut belgelerden öğrendiğimize göre Trabzon mebusu Hafız

84 Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 151.
85 Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, age, s. 151-152.

Mehmet ile Mustafa Suphi iki eski dost imiş. Hatta İstanbul'da yazıhane açarak birlikte iş ortaklığı bile yapmışlar. Zaten Bakü'ye gönderilen heyetin yarıya yakını Mustafa Suphi'nin eski dostlarından seçilmişti. Belki de bundan dolayı bu uyarıları dikkate almamış olabilir.

Trabzon Valisi Deli Hamit ise anılarında şöyle diyecektir:

> Kızıl cereyana gelince, bazı kişileri çağırıp Müdafaa-i Hukuk kulübünde umumi bir toplantı yaparak benden izahat istemelerini telkin ettim. Bu toplantıya askeri erkân da katılmıştı. Komünizmin tehlikeleri hakkında kanaatimi serbestçe izah ettim. Bakü'den henüz dönen Hafız Mehmet Bey de noksanlarımı tamamladı.[86]

Bakü'den yeni dönen Hafız Mehmet belli ki komünizm düşmanlığını sadece rapor vererek sürdürmemiş, Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ndeki toplantılarda da karar alınması için Deli Hamit ile birlikte çalışmıştır.

Hayatın şu garip cilvesine bakın ki, Anadolu'ya gelen TKP yönetiminin ölümüne sebep olanlardan biri olan Hafız Mehmet, 1926 yılında İzmir Suikastı'na karışması nedeniyle darağacında can verecektir.

TKP Heyetinin Gözden Düşürülmesi

Süleyman Nuri'nin TKP'nin Anadolu'ya gidişini engellemek amacıyla gerek Sovyetler'e gerekse de Türkiye'ye yönelik yapmış olduğu çalışmalar meyvesini vermese de, Mustafa Suphi ve Ethem Nejat liderliğindeki TKP'nin gözden düşürülmesine yetmişti.

Daha açıkçası; "*Süleyman Nuri Anadolu'nun istedikleri doğrultusunda Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Türkiye'ye dönmesini engellemek için Dr. Fuat Sabit ve Karabekir'le işbirliği yapmıştır.*"[87]

Bunun yanında Süleyman Sami'nin de TKP'yi Anadolu'ya seyahatinde satmış olduğunu daha önce belirtmiştik. Böylece Mustafa Suphi'yi kötüleyen raporuyla, zaten hakkında olumsuz raporlar gelen Mustafa Suphi ve TKP'nin Ankara'nın gözünden düşmesine yardımcı olduğu bir gerçektir.

Atatürk, Sovyet Misyon Sekreteri Upmal ile yapmış olduğu görüşmede bu gerçeği doğrulayan sözler söyleyecektir:

---

86 Halit Eken, *Kapancızade Hamit Bey*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 587.

87 Emel Akal, vd., *1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2005, s. 150.

...Mustafa Suphi, Erzurum'a gelmişti. Suphi, bir zamanlar Erzurum'da yaşamış ve orada ahlaksızlığıyla nam salmıştır... Erzurumlular, gelişini haber alınca, yaklaşık iki bin kişi toplanarak onu tehdit etmeye başladılar ve protestolarını hükümete ilettiler. Suphi'yi koruma altına almak zorunda kaldık ve yarın kendisi Rusya'ya gönderilecektir.

Burada Atatürk'ün Mustafa Suphi'nin kişiliği ile ilgili değerlendirmesinde geçen sözlerin Suphi hakkında olumsuz gelen raporlarla uyuştuğuna dikkatinizi çekmek isterim.

Atatürk'ün bu sözlerine karşılık Upmal şu cevabı verecektir:

Bu şaşırtıcı değildir... Yoldaş Nerimanov, Azerbaycan'ı 180 milyon karşılığında Rusya'ya satmıştır; bu durumda Suphi'nin başına gelenlere şaşırmamak gerekir.

Atatürk de şöyle diyecektir:

Suphi'yi şahsen tanımıyorum, fakat burada onu oldukça iyi tanıyan insanlar var. Eğer Suphi, anlattıkları gibi kötü olmasaydı, fark etmeyecekti; halk onu kabullenmeyecek ve onun ağzından çıkan bütün iyi ve samimi fikirler halk için kötü olacaktı. Çünkü bu fikirler, insanların itimat etmediği birinin, Türkiye inkılabı için bir anlamı olabilir mi?.. Eğer siyasi amaçla şimdi Suphi'yi desteklersem, Erzurum halkı bana karşı ayaklanır. Şahsi olarak ben ve yoldaşlarım birçoğu komünizm taraftarıyız, ama hal ve şartlar, bizim bu konuda susmamızı gerektiriyor. Eğer ben yarın komünist olduğumu açıklasam benim tesirimden eser kalmaz.[88]

Atatürk'ün, "*Eğer Suphi, anlattıkları gibi kötü olmasaydı, fark etmeyecekti; halk onu kabullenmeyecek ve onun ağzından çıkan bütün iyi ve samimi fikirler halk için kötü olacaktı. Çünkü bu fikirler, insanların itimat etmediği birinin, Türkiye inkılâbı için bir anlamı olabilir mi?*" sözleri, aslında İttihatçılar tarafından yapılmak istenilen, TKP heyetinin Atatürk'ün gözünde düşürme çalışmalarının başarıyla gerçekleştiğini göstermektedir.

Böylece Mustafa Suphi'nin, Mustafa Kemal Atatürk ile işbirliği içinde olması engellenerek Türk Devrimi'nin gelişimi engellenmiştir. Oysa Anadolu'ya gelecek olan TKP heyeti için Ankara, İsmet İnönü'nün Kazım Karabekir'e yazmış olduğu telgrafta ifade ettiği gibi, Atatürk tarafından ku-

88 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 10, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 323.

rulan resmi Türkiye Komünist Partisi'nde çalışmaları uygun görülüyordu.

Hatta 25 Haziran'da Bakü'den Türkiye'ye gelen Mülazım Refet ve Mülazım-ı Sani Osman Efendilerin Mustafa Suphi teşkilatı hakkında verdikleri raporda Bahaaddin Şakir'e dayanarak; *"Suphi Bey'in pek namussuz, ahlaksız bir şahsiyet olduğunu, memlekete gelecek olursa sokulmaması"* gerektiği yönünde bilgi Kazım Karabekir'e ulaştırılır. Kazım Karabekir de Atatürk'e bu raporu sunarken şu notu eklemiş: *"Vaktiyle memleketin bazı namuslu evladını da lekelediğini bildiğim Bahaaddin Şakir Bey'in bu ithamatı doğru ve makul telakki edilemeyeceği cihetle Mustafa Suphi Efendi'nin maksad-ı menafimize muvafık bir vazifeye hamil olması ihtimali varid-i hatır olmuştur."* diye uyaracaktır.

Bu uyarıyı dikkate alan Atatürk, *"...Mustafa Suphi Efendi haris olmakla beraber, ahlaksız değildir. Sovyetler nezdinde mühim mevkii vardır. Kendinden istifade edilmek muvafıktır..."* diye Karabekir'e cevap yazacaktır. [89]

Eğer birileri Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın Atatürk ile görüşmesini engellemek için çırpınmasaydı: *"Türk Halkı ülkenin ulusal dirilişine, sosyal ve ekonomik kalkınmasına önemli katkıda bulunabilecek en iyi evlatlarını yitir"* meyecekti. Buraya kadar anlattıklarımızın en gerçekçi özeti budur.

89 Yavuz Aslan, age, s. 266-267.

IV.
Onbeşler'in Öldürülmesiyle Ali Şükrü, Yahya Kaptan ve Topal Osman Cinayetleri Arasındaki İlişkiler

Topal Osman'ın Bolşevikliği

Sıradan bir asker görünümünde Trabzon üzerinden Anadolu'ya geçmeye çalışan Enver Paşa, eski İttihatçı arkadaşlarını devreye sokmak istemektedir. İttihatçı Talat Paşa ve Yahya Kahya vasıtasıyla bu işi büyük oranda başarmıştır. Trabzon'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerini kendisine bağlayan Enver Paşa, Trabzon mebuslarını da kendisine bağlamayı bilmiştir.

Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey de bu planın içindedir. Atatürk ise en başından beri bunu bilmekteydi. Ethem Nejat, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesi ile eski İttihatçılar meydanın kendilerine kaldığını zannettiler, ama yanıldılar.

Ali Sait Paşa tarafından Atatürk'e verilen raporda şöyle denir:

> Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa (Kut) ve kardeşi Nuri Paşa'nın adamı Şükrü Bey ile Küçük Talat Bey, mecliste Hafız Mehmet ve Ali Şükrü Beylere cemiyetin kasasından para verildiğini ortaya çıkartır. Elde edilen bilgilerden Ali Şükrü Bey'in de Mustafa Kemal Paşa'ya kurulmak istenen komplonun içinde olduğu anlaşılmaktadır.[1]

Oysa Trabzon'da olaylar ne Enver Paşa'nın ne de Ali Şükrü ve Yahya Kahya'nın istediği gibi gelişmektedir. Öncelikle Atatürk bu komplonun farkına varınca Trabzon'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni etkisizleştirmeye çalışacaktır. Cemiyetin kasasından haksız kazanç meselesi açılarak Enver'in Trabzon üzerinden Anadolu'ya geçmek istemesine bir süre mani olmuş olundu. Fakat Yahya Kahya ve Ali Şükrü Bey'lerin bunun öncesinde de büyük dertleri vardır.

Yahya Kahya, Trabzon dahil hemen hemen tüm Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan biridir. Adeta devlet içinde devlettir. Fakat onun

1 Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, Bengi Kitap Yayın, 2009, s. 192-193.

da sözünü geçiremediği bir kişi vardı: Topal Osman.

Yahya Kahya, İttihatçı ve Enver Paşa yanlısı iken Topal Osman İttihatçı değil Bolşevik yanlısıydı. Bunu Süleyman Sami'nin TKP merkez yönetimine vermiş olduğu rapordan daha önce öğrenmiştik. Topal Osman, Bolşevik olmasının yanında hepsinden daha önemlisi; aynı zamanda Atatürk yanlısıydı. Topal Osman, adeta Atatürk'ün gözü kulağı oluyordu Karadeniz'de.

Karadeniz bölgesinin, Topal Osman'ın Atatürk'ün; Ali Şükrü, Yahya Kahya, Trabzon mebusu Hafız Mehmet ve diğer Müdafaa-ı Hukuk üyelerinin Enver'in tarafında olması nedeniyle Kemalistler ile Enveristler arasındaki mücadelenin merkezi haline geldiğini iddia etmemiz abartı olmaz.

Topal Osman'ın kendi başına buyruk olmasını çekemeyen başta Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Vali Hamit Bey sürekli olarak Atatürk'e şikâyet telgrafları çekeceklerdir. Fakat Atatürk, her defasında Topal Osman'ı savunmaya devam edecektir.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan bir yazıda; "*Osman Ağa'nın Ankara'ya gidişinden sonra zararlarının ortadan kaldırılması cihetine gidileceği bütün bu bölge halkınca beklenip dururken tersine otorite ve yetkileri iki misline çıkarılmış olarak ve buna ilaveten komünist teşkilatına memuren avdet etmesi halk nezdinde yalnız pek haklı endişelere*" neden olduğu bildirilecektir.[2]

Şikâyet içerikli bu yazının devamında yukarda olduğu gibi komünist teşkilata avdet etmesi eleştirilirken aynı zamanda; "*Ankara'dan dönüşünden sonra cebinde komünist programı, yanında Bolşevik konsolos ve beraberinde Ankara'dan tayin ettirdiği yaver ve maiyetleriyle Ordu mutasarrıf vekili ve Tirebolu kaymakamı olduğu halde Trabzon'a kadar yaptığı seyahatinde limanımızdan yanındaki 3-5 eşkıya ile Trabzon'da örneği görülmemiş bir biçimde bir Rum'u kaldırarak ailesinden kurtarılmak üzere 20.000 lira*" istenildiği şeklinde bu ve yine buna benzer yazılarla şikâyet edilecektir.[3]

Bu şikâyetlerden anlaşılacağı gibi yaptığı kabadayılığın yanında, özellikle ama özellikle komünist faaliyetleri eleştiri konusu olmaktadır. Buna benzer şikâyet konulu bir telgraf da Lazistan (Rize) Mebusu Osman Bey tarafından çekilecektir. Yazıda; "*Bir de bu adamın yanına Bolşevikler gelip gider. Kendi... Bir mesele yapar. Yunanlılardan zorla aldığı bir motoru Bolşeviklere hediye edeceğini Tuapse'ye haber gönderir. Bununla beraber bu sahiller Bolşeviklerin ne demek olduğunu iyice anladı.*" şeklinde sosya-

2 Cemal Şener, *Topal Osman Olayı*, Etik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 191.
3 Age, s. 191-192.

lizm düşmanlığı içeren ifadelerle yine Topal Osman Ağa'nın Bolşeviklere olan yakınlığı eleştirilecektir.[4]

Peki, Topal Osman'ın Bolşeviklerle ilişkisi olduğu iddiaları bir iftiradan mı ibarettir? Tabii ki hayır... Gerçekten de bu dönemde hemen her milli kurtuluşçu gibi Topal Osman'ın da Bolşeviklerle ilişkisi vardır. Ancak, Topal Osman gerçekten sosyalizm yanlısı olduğu için Bolşeviklerle ilişki kurmuştur, yoksa bu bir taktik meselesi değildir.

Lazistan (Rize) Mebusu Osman [Nuri Özgen] Bey

Hatta Bolşeviklerle o kadar ilişkisi vardır ki, bugün Giresun'da Teyyare-düzü Mahallesi olarak bilinen yer geçmişte uçakların inip kalktığı bir yerdir:

> Doğu Karadeniz'de o günkü adıyla teyyare inecek tek yer Giresun'da vardı. Sovyetler'den gelen yardımlar Giresun'a inerdi. Sovyet Bolşevikleri Topal Osman'ın bölgeye hâkim olduğunu görünce, yardım etmek için Giresun havaalanını kullanırdı.

Bu bilgiden Topal Osman'ın Bolşevikler'le ilişkisinin; uçak dolusu silah alacak kadar ileri derecede olduğu anlaşılıyor.[5]

Osman Ağa, Rusya'dan durmadan silah yardımı alacaktır. 17 Eylül 1920 tarihinde Trabzon'da bulunan Rus Konsolosu Bagirov, Tuapse'deki Askeri Devrim Komitesi başkanına şunları yazmıştır:

> Osman Ağa en etkin ve enerjik emekçilerden biridir. Onun askerleri-Lazlar, savaşçıların en iyisidirler. Kendisinin yaşamakta olduğu Giresun şehrinde müfrezeler oluşturulmaktadır ve Bolşevizm için Türkiye'de uygun zemin vardır. Türk halkı büyük umutlarını emekçi Rus halkına bağlamıştır, yardımından emindir. Onlara miktarı ne olursa olsun, cephede kullanmak üzere, benzin silah ve mermi göndermek gereklidir. Osman Ağa, buna karşılık size elinden gelecek her şeyi vaat ediyor, örneğin dokuma, şeker ve benzerlerini... Osman Ağa'nın

4 Age, s. 162.

5 *Giresun Işık gazetesi*, Ruhi Göbüt ile yapılan röportaj, 31 Temmuz 2011.

Tuapse'de her şey için ayrıntılı bir bilgi verebilecek bir temsilcisi bulunmaktadır.[6]

Topal Osman hakkında bu zamana kadar yazılan kitap ve diğer çalışmalarda Bolşevikliği ve Bolşeviklerle olan ilişkisi es geçildi veya görmezlikten gelindi. Yeni çıkan bilgi ve belgelerden anlıyoruz ki, bu es geçilemeyecek kadar önemli bir mevzudur.

Yeni çıkan belge ve bilgilerden Topal Osman'ın Atinalı Kolafadisi adlı Bolşevik ile mektuplaştığı, kendisi tarafından gönderilen Hüseyin Efendi'nin Plehanov Zinin adlı komünistten silah yardımı aldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Demek ki Topal Osman'a silah yardımı yapan Sovyet görevlisi Plehanov Zinin'miş. Plehanov Zinin'in, Topal Osman'a yazdığı mektuplardan biri *"Anadolu Kıyıları Giresun Şehri Komünist Parti Temsilcisine"* diye başlamaktadır. Mektuplardan ayrıca Topal Osman'ın, Plehanov Zinin'in kurduğu veya onun da bağlı olduğu Komünist Partisi'ne üye olduğunu anlıyoruz. Ayrıca Pelahanov Zinin, Topal Osman'dan grup kartlarını çıkartıp birkaç tane yollamasını istiyor. Bunun yanında Topal Osman, Bolşevik olduğu bilinen 9. Deniz Ordusu Bölüğü Şefi Lebedev ve ismini bilmediğimiz ama sosyalist olduğu anlaşılan bir şehrin liman şefi ile de mektuplaşmıştır.[7]

Topal Osman'ın Bolşeviklerle olan bu tarz ilişkisi öğrenildikten sonra kimse Topal Osman'ın komünist düşmanı olduğunu iddia edemez. Hele hele Ankara'ya çağrılan Topal Osman'ın Atatürk tarafından resmi Türkiye Komünist Partisi'ne üye yapılması, yetkilerinin artırılması ve cebine komünist beyannamesinin iliştirilmesi de dikkatlerden kaçmaması gereken bir konudur.

Topal Osman Ağa'nın Bolşeviklerle olan ticari ilişkisi Dr. İbrahim Tali Öngören'in günlüğüne, notlarına da girmiştir. Konu hakkında bilgi şöyle verilmekte: *"Gümrük merkezi 'Namojna'da, Osman Ağa'nın cami ve milisler için ihraç edecekleri 11 halı, 7 buçuk put tütün, 9 adet gön ile 1 put yanmaz kağıt 'aspes' ve bir tüfenk, müsaade."* Öyle anlaşılıyor ki bu ihracatın gerçekleşmesi için izin beklemektedir.

Tabii tüm bu sosyalist faaliyetleri ve Atatürk tarafından korunması, hedef tahtasına oturtulmasına vesile olmuştur. Bu gelişmelerden Topal Osman da rahatsızdır. Her fırsatta da kendini savunmuştur.

---

6 Süleyman Beyoğlu, age, s. 149.

7 Veysel Usta, *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Serander Yayınları, Trabzon, 2011, s. 344-345-346.

Ankara'ya giden eleştirilere cevaben Topal Osman, Atatürk'e yolladığı yazıda şöyle diyecektir:

> Türk milleti ve memleketinin aramızdaki Hıristiyanlar elinden çektiği belayı cihanda anlamayan kalmamıştır. Biz Türkler Hıristiyanlarımızı da yavru gibi besledik. Yazık ki beslediğimiz Hıristiyanlar ancak birer yılan oldular ve münasip fırsatlarda soktular, kıcıkladılar. Ellerine fırsat düştükçe biz Türkleri imha ettiler Paşa Hazretleri... İşte vaktiyle Türklerin arasındaki Hıristiyanları himaye eden küçük bir İslam zümresi İslamların imhasını hazırlamıştır. Milletin geleceğini düşünmeyen bu gibi İslamlar bugün bile vardır. Bunlar bilerek, bilmeyerek gelecekte yine Türklerin imhaya maruz kalması sebeplerini hazırlıyorlar. Böylelikle sevgili vatana ve millete ihanet ediyorlar. Trabzon mebuslarından Hafız Ahmet Efendi (Hafız Mehmet Efendi olacak- YY) ile onun düşünce arkadaşı Binbaşı Ali Rıza Efendi aynı zümredendir. Bunlar Trabzon'da Hıristiyanların yegâne koruyucularıdır.[8]

Erzurum'da vali iken; sırf sosyalist oldukları için Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve yoldaşlarının ölüm planını Kazım Karabekir'le birlikte yapan Vali Hamit, Erzurum'dan önce Trabzon'da valilik yapıyordu. Trabzon'da vali iken de Bolşevik, Kemalist Topal Osman ile bir türlü geçinemezdi. Bu nedenle şikâyetlerini Dâhiliye Vekili Refet Bey'e bildirme ihtiyacı duyuyordu.

Trabzon eski Valisi Kapancızade Hamit Bey (Deli Hamit) anılarında bu olayı şöyle anlatır:

> Giresun'da Topal Osman Ağa almış yürümüş, yıkıcılığına pek uygun düşen yeni teşkilat kendini büsbütün kudurtmuştu. Trabzon'a varışımdan birkaç gün sonra Giresun çarşısında bir jandarmayı öldürdü. Kaymakama aman vermeden tutuklamasını veya tenkil etmesini emrettim. Pek namuslu ve fedakâr olan kaymakam Hüsnü Bey, vazifesini yapmak için harekete geçince karşısında Rasim Bey'in iştirakiyle askeri kuvvet buldu ve fiilen muhalefete uğradı. Ankara da, pek acı maruzat ve telkinatıma rağmen caniyi korudu. Daha Meclis'te iken Osman'ın cinayetlerine dair Hüsnü Bey'den mufassal şifre almış, Dâhiliye Vekili Refet Bey'e takdim ile münasebetsiz ve zararlı olan bu himayeye son verilmesini ısrarla talep ettim.[9]

8 Cemal Şener, age, s. 168.
9 Halit Eken, age, s. 586-587.

Ankara tarafından Vali Hamit'in de içinde bulunduğu Trabzon Müdafaai Hukuk'un, kendi başına Topal Osman'ı cezalandırma düşüncesi olumlu karşılanmaz. Bu şikâyetlerden sonra Trabzon Valisi Hamit, Erzurum'a vali yapılır.[10]

Aslında Vali Hamit'in görevinden alınmasının diğer bir nedeni de daha önceden Atatürk'ün tepkisini çeken yanlışı olmuştur. Osman Ağa'nın Rumlara karşı faaliyetleri İngilizler'in tepkisini çeker. İngiliz Yüksek Komiserliği Trabzon'daki temsilcisi Popovel'den Giresun'da tahkikat yapmasını ister. Popovel'e Vali Hamit'in eşlik etmesi Ankara'yı şüphelendirir.[11]

Erzurum'a vali olduktan sonra Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ların ölüm planını yapacak olan Vali Hamit'in görev yerinin değiştirilmesi, Ankara'nın Topal Osman konusunda Vali Hamit ile aynı düşüncede olmadığının da bir göstergesidir.

10 Süleyman Beyoğlu, age, s. 166.
11 Age, s. 132.

"Onbeşler", Topal Osman, Yahya Kahya ve Ali Şükrü Bey Cinayetleri Arasındaki Bağlantılar

Yahya Kahya'yi Kim Öldürdü?

Verilen bilgilerden anlıyoruz ki, 1920'li yıllarda Trabzon şehri eski İttihatçılardan oluşan Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve diğer Enverciler tarafından sosyalizme düşmanlığın merkezi haline getirildiği gibi Atatürk muhaliflerin de merkezi olmuştur. Oysa bu dönemde Giresun, oradaki Müdafaa-i Hukukçular ve Topal Osman tarafından sosyalizmi esas alan Milli Kurtuluşçuluğun ve Atatürk'ün liderliğinin esas alındığı bir şehir olmuştur.

Giresun örneğinde olduğu gibi bu olumlu gelişmelere rağmen Atatürk ile işbirliği yapmak isteyen veya Atatürk'e yakın duran ne kadar insan var ise hepsi de komünist olmakla, Sovyet Rusya taraftarı olmakla suçlanmıştır. Bu suçlamalardan nasibini alanlardan biri Topal Osman olduğu gibi; TKP heyetinin de bu tip suçlamalara maruz kalmasına şaşmamalıyız aslında.

Oysa TKP heyetinin başı olan Mustafa Suphi kendi aleyhlerinde Erzurum'da tezahürat yapanlara, "*Ben sizin aranıza elimde silah olduğu halde sizinle beraber bir asker gibi hizmet etmek üzere geldim. Ben bir Türk, bir Müslüman gibi bu memlekete ve size muavenete (yardıma) geldim.*" diyordu. Trabzon'da ise kendi aleyhinde olanlara; "*Biz Ankara'ya gideceğiz, Mustafa Kemal Paşa'ya arz-ı ubudiyet (kulluk bildirmek) için geldik. Lütfen müsaade ediniz. Muhabere edelim.*" diyordu.[12]

TKP heyetinin bu olumlu sözlerine rağmen "*Yahya Kahya dahi rüsumat dairesinde on tane hamal ve beş altı tane rençber on onbeş tane sepetli hamal çocukları dizerek geldi. Kafilenin takarrübünden beş dakika evvel tellal bağırdı. Gelen kafileye hakaret, tükürmek çamura batırmak gibi bir şeylerin yapılması hususunda teşvik*" etti. Ve bu teşvik edilenler yapıldı da. Tartaklamalar sonucunda motora bindirilen TKP heyeti bu olaydan bir gün sonra Sürmene açıklarında öldürülerek denize atılırlar.[13]

12 Yücel Demirel, age, s. 132-161.
13 Age, s. 160.

TKP heyetine yapılan suikast konusunda şüphe götürmeyen bir konu var ise o da bu cinayetin tam ortasında Yahya Kahya adlı eşkıyanın olduğudur. Bu olay hakkında bilgi veren herkes Yahya Kahya'yı işaret eder.

Fakat tüm bunlara rağmen, bu cinayetin içinde olmamasına karşın bazı kaynaklarda Topal Osman'ın da bu cinayetin içinde olduğu geçmektedir. Hatta TKP heyeti içindeki Ethem Nejat'ı Topal Osman'ın özellikle öldürdüğü iddia edilir. Tabii bu tez gerçeği yansıtmasa da bu iddiayı ortaya atanların gerçek amacının ne olduğu hakkında bize fikir vermektedir. Bu işe Topal Osman'ın karıştırılmasının altında yatan neden, Atatürk'ün de bu işin içinde olduğu izlenimini vermektir. Çünkü Yahya Kahya, Enver'in adamıdır. Yahya Kahya'dan yola çıkarak Atatürk'e ulaşılamaz. Ama Topal Osman da bu işin içine katılırsa Atatürk'e ulaşılabilecektir... Yahya Kahya, TKP heyetini öldürme işinin yanında Trabzon'da birçok kanunsuz işler yaptığı gibi, Ankara Hükümeti'ne ve Atatürk'e karşı eylemlerde de bulunmaktaydı. Oysa Topal Osman, Atatürk ve Sovyet yanlısıydı. Topal Osman'ın Sovyetler'e ve sosyalizme karşı bir husumeti yoktu, aksine sempatisi vardı. Hatta Atatürk, Topal Osman'ı Ankara'ya çağırdığında onu Ankara'daki resmi Türkiye Komünist Partisi'ne üye yapmış, dönüş yolunda da Atatürk, Topal Osman'ın cebine resmi Komünist Partisi'nin tüzüğünü koymuştur. Ayrıca Topal Osman, Yahya Kahya'nın bir numaralı düşmanıydı. Bu nedenle ikisinin aynı anda bu katliamın içinde olması imkânsız olduğu gibi Topal Osman'ın TKP heyetine ideolojik olarak husumet beslemesi de imkânsızdır.

"Bu olaydan bir müddet sonra Yahya Kahya Trabzon'da karışık işler yaptığı iddiası ile Kazım Karabekir Paşa tarafından tutuklanmış ve yargılanmak üzere Sivas'a gönderilmiştir. Sivas'ta ağır ceza mahkemesindeki yargılanmasında suçsuz bulunarak beraat eden Yahya Kahya, Trabzon'a döndüğünde 'Sanki bütün işlerde ben tek başıma mı idim. Daha üstüme varırlarsa her şeyi olduğu gibi ortaya dökerim.'" diyerek tehditler savuracaktır.[14]

Yahya Kahya'nın bu sözü bile cinayetin çok organize yapıldığının bir kanıtıdır. Öyle anlaşılıyor ki bu tehditvari sözü onun sonu oluyor!

> ...Sivas Mahkemesi'nden dönüşünden bir müddet sonra böyle mütehevvir ve hak kazanmış olmanın çalımlı haliyle tehditler savura savura gezindiği günlerin birinde -3 Temmuz 1922- Soğuksu'ya giderken, hüviyetleri tesbit edilemeyen kimseler tarafından vurulmuş

14 Yavuz Aslan, age, s. 339.

Topal Osman (solda) ve Yahya Kahya.

öldürülmüştü... "Acaba bu suikast hadisesinin, Mustafa Suphi yoldaş kafilesinin uğradığı akibetle bir münasebeti var mı?" sorusu dillere düşmüştü.[15]

Yıllar sonra anlaşılıyor ki, Atatürk'ün muhafızı İsmail Hakkı Tekçe, Topal Osman'ın iki adamını yanına alarak bu cinayeti işlemiştir. Bu cinayet uzun yıllar boyunca Topal Osman'ın üzerinde kalmıştır. Demek ki Yahya Kahya cinayetinin TKP heyetinin öldürülmesi cinayetleri arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Ama dolaylı bir bağlantı vardır.

Muhtemelen bu cinayetin Tekçe tarafından işlendiğini Topal Osman biliyordur çünkü Tekçe'nin Topal Osman'ın iki adamını alıp (her ne kadar Osman Ağa'nın adamları Tekçe'nin emri altında olsa bile) Trabzon'a gitmesi ve bundan da Topal Osman'ın haberinin olmaması garip olacaktır. Topal Osman'ın adamlarının, ondan gizli işler çeviriyor olması da kabul edilebilir bir şey değildir. Diyelim ki bu suikasttan önceleri haberi olmadı, Tekçe ve yanındaki iki Giresunlu Karadeniz'e gelince de mi haberi olmadı? Tekçe gibi Karadeniz ile bağlantısı olamayan birisinin Trabzon'da olması dikkat çekeceği gibi bundan Topal Osman'ın haberinin olmamasının yine ihtimali yoktur. Bir şekilde bu eylemden haberi olacaktı, olmuştur da! Anlaşılan bu suikastı bilmesine rağmen göz yummuş ve susmuştur.

Kaldı ki, işlenen bu cinayette "*Yahya Kahya'nın Osman Ağa'nın adamları tarafından vurulduğu söylentileri çıkar. Bu iddiaları Osman Ağa da*

15 Yavuz aslan, age, s. 344.

işitir. Cinayete sebep olarak güya Osman Ağa, Mustafa Suphi Bey ve arkadaşlarının denize atılarak boğdurulmasından dolayı Kahya'ya diş bilemiştir. Çünkü Osman Ağa'nın Mustafa Suphi'nin babası Ali Rıza Bey'le eskiden beri tanışıklığı vardır." iddiası da ortaya atılacaktır.[16]

Acaba Topal Osman'ın, Yahya Kahya'nın öldürülmesine göz yummasındaki sebeplerden biri de Mustafa Suphi ve arkadaşlarının adi bir kompleyla ortadan kaldırılması olabilir mi?

Muhtemel ki, Topal Osman ile Mustafa Suphi tanışıyorlardı. İkisi de Giresun doğumluydu. Topal Osman'ın Mustafa Suphi'nin babası Ali Rıza Efendi ile tanışıklığı vardı. Mustafa Suphi kısa bir dönem Trabzon'da memurluk da yapmıştır. Bunun yanında Mustafa Suphi'nin aile kökeni gerçekte Samsunlu olmasına karşın Giresun ile de köklü bağı olan bir aile idi. Topal Osman ve Mustafa Suphi de ne tesadüf ki, Bolşevizm prensiplerini benimseyen kişilerdi.

Topal Osman; Mustafa Suphi'nin, kendi rakibi olan Yahya Kahya tarafından ortadan kaldırılmasını içine sindirememiş olmalıdır. Zaten Yahya Kahya ile arası bozuktur. Bu cinayetin içinde kendisi olmamasına karşın, iki adamı Tekçe ile birlikte cinayet işlemiştir. Topal Osman muhtemel ki bu cinayete göz yummuştur. Bu kanıya ise o tarihlerde bu cinayetler zincirini soruşturanların raporlarına, halk arasında Topal Osman, Yahya Kahya'yı Mustafa Suphi'yi öldürdüğü için ortadan kaldırmıştır, dedikodusunun gerçeği yansıtmasa da Topal Osman'ın, Mustafa Suphi ve ailesi ile ilgili bir gönül bağının olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Bu halk da o tarihlerde bu dedikoduyu boşu boşuna yapmaz. Mutlak her yalanın ve yanlışın içinde bir miktar gerçek; her gerçeğin içinde de bir miktar yanlış veyahut yalan vardır.

Kesin bildiğimiz bir şey varsa o da, rakibi Yahya Kahya'nın kimler tarafından öldürüldüğünü bilen Topal Osman'ın, cinayetin kendi üzerine yıkılmak istenmesine rağmen sustuğudur.

Aslında her şey Yahya Kahya'nın mahkeme dönüşü Trabzon'da dile getirdiği *"üzerime gelselerdi her şeyi anlatırdım"* tehdidinde yatmaktadır. Besbelli ki, Yahya Kahya, TKP heyetinin öldürülmesinde Kazım Karabekir'in haberinin olduğunu, ama buna göz yumduğunu veya Enver'in Anadolu'ya geçişi konusunda yardımcı olacak kişilerin hangi İttihatçılar olduğunu ve Ankara'ya, hükümete yakın gözüken ama Enver'den yana olanları söyleyeceğini ima ediyor olmalıdır. İşte bu ima onun sonunu getirdi. Fakat bu

16 Süleyman Beyoğlu, age, s. 195-196.

gerçeği bilen biri daha vardı: Topal Osman. Topal Osman da öldürülünce bu gerçeği bilen herkes ortadan kaldırılmış oldu.

Aslında Kazım Karabekir'in İttihatçılar ile doğrudan bir bağlantısı olmadığı gibi TKP heyetinin cinayetiyle de direkt bir bağlantısı yoktur. Fakat Küçük Talat'ın Halil Paşa'ya yazdığı 16 Mayıs 1921 tarihli mektupta *"Şark Cephesi Kumandanı Karabekir isteseydi bittabi buna mani olurdu"* ifadesi[17] ile belirttiği gibi, her ne kadar Küçük Talat kendini ve Yahya Kahya'yı aklamaya çalışsa da Kazım Karabekir'in bu gerçeği bildiğini de ifade etmiştir.

İnisiyatifi Ankara'dan alan Karabekir, TKP heyetinin sınır dışına çıkarılmasına karar verdiği anda bu yolculukla beraber Envercilerin; Atatürk'ün de TKP heyeti ile görüşmek istemediğini, Hükümetin himayesinden çıktıklarını öğreneceğini, bunu fırsat bilerek TKP heyetine bir suikast düzenleme girişimi içinde olacaklarını pekâlâ biliyordu. Karabekir'in aslında ilk önceleri TKP heyetinin ortadan kaldırılması gibi bir fikri yoktu, ancak kendi isminin geçmeden başkaları tarafından ortadan kaldırılması da pek fena olmazdı hani... Böylece TKP heyetinden kökten kurtulmuş olacaktı.

Daha açıkçası Yahya Kahya'nın *"üzerime gelselerdi her şeyi anlatırdım"* tehditi; İttihatçılara yönelik değil Kazım Karabekir ve Sami Sabit'e yapılan bir tehdittir aslında. Siyasi ortamı hazırlayarak bize öldürme imkanı tanımıştır demek istiyor. Küçük Talat, Halil Paşa'ya *"Karabekir isteseydi bittabi buna mani olurdu"* diyor. Ama Karabekir mani olmadı, neden acaba?

Karabekir İttihatçıları kullanarak TKP heyetinden kurtulduktan sonra, sıranın şimdi İttihatçılara ve diğer İttihatçı solculardan kurtulmaya geldiğini bildiği için, artık tüm enerjisini bu işe kanalize ediyordu. Bunun sonucunda da Yahya Kahya ortadan kaldırılıyordu.

Topal Osman ve Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesi

Topal Osman'ın öldürülmesi olayı da 27 Mart 1923 tarihinde Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in kaybolması ile başlar. Yapılan araştırmalarda Ali Şükrü Bey'in en son Topal Osman'ın misafiri olduğu öğrenilince şüpheli durumuna düşer. Topal Osman'ın yakalanması istenir. Topal Osman'ın evi kuşatılır. Çatışmada yaralı olarak yakalan Topal Osman konuşmaması için öldürülecektir. Tarih 2 Nisan 1923'tür. 3 Nisan 1923'te de Ali Şükrü

17 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1*, BDS Yayınları, II. Basım, 2000, s. 354.

Ali Şükrü Bey

Bey'in cesedi bulunur.

Yahya Kahya cinayetini Topal Osman işlemediği gibi Ali Şükrü cinayetini de Topal Osman yapmış olamaz. Çünkü böyle bir cinayette ilk şüphelenilecek kişi olduğunu bilen Topal Osman'ın böyle bir olaya kalkışması beklenemez. Ali Şükrü'nün ve Trabzon mebusu Hafız Mehmet'nin kendisini Bolşevik olmak suçlamasından tutun da bu bölgede bulunan Kosti adlı Rum'un kaçırılması iftirasına kadar birçok olaya rağmen Topal Osman, Ali Şükrü Bey'i affetmiş, ona dokunmamıştır.

Öyle anlaşılıyor ki çok şey bilen Topal Osman'ın susturulması gerekiyordu ve Tekçe tarafından susturuldu da.

Kimilerince eşkıya olarak nitelendirilen Topal Osman kendisi gibi eşkıya olan rakibi Yahya Kahya'yı öldürmüyor, ama Ali Şükrü Bey'i öldürüyor. Muhtemelen Yahya Kahya'yı da Ali Şükrü Bey'i de öldüren İsmail Hakkı Tekçe'dir. Topal Osman yaşasaydı bu cinayetleri kimin işlediğini söyleyecekti, ama söyletmediler.[18]

Biraz karışık görünmesine karşın bu cinayetler zincirini kimlerin işlediği ve neden yaptığı çok açıktır. Şöyle ki, Mustafa Suphi'nin 1920 Mayıs'ında Bakü'de TKT'yi İttihatçılardan temizlediğini iddia ettiği tarihe kadar geri gitmemiz gerekiyor. Bakü'de İttihatçıların elinde bulunan TKT ile Kazım Karabekir irtibat kurup iyi ilişkiler geliştirmek istiyordu. Çünkü Kurtuluş Savaşı'nda Bolşeviklerin desteğine, özellikle de para desteğine ihtiyaçları vardı. Bolşevik desteği için İttihatçıların aracılığına göz yumdu. Çünkü Anadolu'nun kurtuluşu için çalışanların nerede ise tamamına yakını eski İttihatçıdır. Kazım Karabekir gibi bir adamın Anadolu'da İttihatçıların gücünü ve örgütlenmiş yapısını göz ardı etmesi beklenemez. Bakü TKT'de İttihatçılar gidip yerine Mustafa Suphi gelince Karabekir mecburi olarak Mustafa Suphi ile de iyi ilişkiler kurmak zorunda kaldı.

Fakat Karabekir aslında Bakü'de Komünist teşkilatın başında İttihatçıların olmasını tercih ediyordu. Bunun nedeni çok basitti; Karabekir de çok

18 Teoman Alpaslan, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2007, s. 604-606.

iyi biliyordu ki İttihatçılar yani Enverciler gerçekte komünist değildi ama Mustafa Suphi gerçekten de komünistti. O nedenle komünizme fazlasıyla soğukluk duyan Karabekir, Mustafa Suphi yerine Envercileri tercih ediyordu. Daha önce açıkladığımız gibi türlü entrikalarla TKP ortadan kaldırılınca sıra ikinci tehlike olan İttihatçılara yani Envercilere gelmiştir.

İşte Enver'in adamı olan Yahya Kahya'nın ortadan kaldırılmasının altında yatan gerçek neden budur. TKP heyetinin ortadan kaldırılmasında doğrudan değil de dolaylı bağı olan Karabekir'in Yahya Kahya'nın öldürülmesinde bu sefer doğrudan bağı vardır. Çünkü Karabekir, Kurtuluş Savaşı'nın başına Enver'in ve İttihatçıların geçmesini istememektedir. Burada bir parantez açmak gerekirse, 19 Mayıs 1919'da Atatürk Samsun'a çıkmadan önce Kazım Karabekir, Enver Paşa ile Kurtuluş Savaşı'na katılmak istiyordu. Fakat Enver gelmeyince ondan kat be kat başarılı olacağını bildiği Atatürk ile çalışmak zorunda kaldı. Ve böylelikle bu tarihten sonra İttihatçılara gizli de olsa tavır almak zorunda kaldı. Bu yıllarda Atatürk ile Karabekir'in arası bozulmamıştır. O, Kurtuluş Savaşı'nın Atatürk'ün önderliğinde kazanılacağına inanmaktadır fakat şımarıklığı ve başına buyrukluğu daha sonra Atatürk ile de arasını açacaktır.

Ona göre yaptığı bu işler kendi başına buyrukluk değil, kurtuluşa erişmek için yapılması gerekenlerdi. O yaptığı bu işleri o kadar önemseyecektir ki bir süre sonra Kuruluş Savaşı'nın liderinin Atatürk değil kendisi olduğuna inanacaktır. Çünkü tüm tehlikeleri o bertaraf etmiştir...

O çok önemli gördüğü işleri içinde kanımızca Yahya Kahya cinayeti de vardır. Yahya Kahya öldürülerek Enver'in Trabzon üzerinden Kurtuluş Savaşı'nın başına geçmesi planı suya düşürülmüştür. Zaten yaklaşık bir ay sonra da Enver Paşa, Pamir Dağlarında şehit düşünce bu tehlike de kendiliğinden ortadan kalkmış oldu.

Karabekir bu cinayetin Yahya Kahya'nın düşmanı Topal Osman'ın üzerine kalacağını tahmin ediyordu. O nedenle bu cinayeti Topal Osman'a değil de Doğu cephesinden çok iyi tanıdığı İsmail Hakkı Tekçe'ye yaptıracak, yanına da Topal Osman'ın iki adamını aldıracaktır. Kazım Karabekir'in bertaraf ettiği tehlikelerden biri budur. Bu cinayeti işlemesi teklifi Osman Ağa'ya teklif etseydi de Topal Osman kabul etmezdi. İlk önceleri bu cinayetin TKP heyetinin intikamını alacaklarını düşündükleri Bolşeviklerden şüphelendiler, zamanla bu düşünce Topal Osman'a çevrildi.

Ali Şükrü de bu cinayeti kurcalayınca onun da ipi çekildi. Zaten muhalif bir kişiliğe sahipti. Cumhuriyet daha ilan edilmediği tarihlerde Cumhuriyete doğru gidildiği şüpheleri artıyor, haliyle tepkiler de doğuyordu. İşte

bu tepkiyi verenlerden biridir Ali Şükrü. Böyle bir muhalifin öldürülmesi kim bilir kimlerin işine gelirdi. Aslında burada çekinilen Ali Şükrü değil Topal Osman'dır. Ali Şükrü'nün muhalifliği sadece cinayete bir kılıftır. TKP heyetinin ve Yahya Kahya'nın başına başına gelenleri kimlerin yaptırdığını çok iyi bilen Topal Osman'ın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Çünkü işlemediği bir cinayetin yükünü nereye kadar kaldırabilirdi? Ve her an konuşabilirdi. O nedenle Ali Şükrü burada pisi pisine gitmiştir, yoksa muhalif olduğundan değil...

Tabii burada şu konuya da dikkat çekmek isterim: Ali Şükrü'nün de Enverci olması manidardır. Evet, onun öldürülmesinin arkasında başka bir şey aramamak gerekiyor. Ama yine de Enverci bir kişinin daha ölmesi dikkat çekiyor. Sonuç olarak ölüsünün bile konuşmasından korkanlar Topal Osman'ın kafasını bedeninden ayırdılar. Ve böylece bu cinayetlerin üstü örtülmüş oldu.

Cinayetlerin Ardında Atatürk mü Kazım Karabekir mi Var?

Şimdi şu soru sorulabilir: Yahya Kahya ve Ali Şükrü cinayetlerinin azmettiricisi neden Atatürk değil de, Kazım Karabekir? Cevabı çok basittir. Biz biliyoruz ki Yahya Kahya'yı öldüren İsmail Hakkı Tekçe'dir. Topal Osman'ı öldüren de İsmail Hakkı Tekçe'dir. Bu olayların merkezinde dikkat edilirse hep İsmail Hakkı Tekçe vardır. İsmail Hakkı Tekçe bu cinayetle ilgili gizemli olduğunu sandığımız kısmı daha sonraki tarihlerde yaptığı söyleşilerde açıklamıştır aslında.

İsmail Hakkı Tekçe, Sami Sabit Karaman için; *"Benim ismimi vermeden ve yanımdaki iki kişi olan Giresunluların da ismini vermeden üstü örtülü olarak bizleri yazmıştır."* diyor. Demek ki Sami Sabit Karaman cinayetin aslını biliyor, ama deşifre etmiyor. Hatta anılarında Sami Sabit Karaman, Yahya Kahya öldürüldükten bir gün sonra bazı gafillerin *"Yaşasın Kumandan"* dedikleri için ve cinayet gecesi cinayeti işleyenlerin askeri üniformalı olduğu, kışlaya girerken görüldüğünü bu yüzden cinayetin kendisi üzerine kaldığını ve Trabzon mebuslarının kendisine tehdit ve baskı uyguladığını anlatıyor.

İşin ilginç yanı İsmail Hakkı Tekçe'nin iddia ettiği gibi bir üsteğmen ve iki Giresunlunun bu cinayeti işlediklerinden anılarında Sami Sabit Karaman bahsetmiyor. Belli ki bu çarpıtmayı İsmail Hakkı Tekçe bilerek yapıyor. Bu çarpıtmayla Sami Sabit Karaman cinayeti işleyenleri ya önceden bildiğini, ya da sonradan öğrendiğini ima ediyor. Yine dikkatinizi çekerim yapılan

İsmail Hakkı Tekçe (solda) ve Sami Sabit Karaman

dedikodulardan biri de, cinayeti işleyenlerin Sami Sabit Karaman'ın bulunduğu kışlaya kaçması meselesidir. Ya iftira değil de doğruysa...

Acaba Sami Sabit Karaman bu cinayetin işlenmesinde İsmail Hakkı Tekçe'ye yardım etmiş midir? Görünüşe göre yardım etmişe benziyor!

Peki, Sami Sabit Karaman kimdir? Kazım Karabekir tarafından Enver Paşa'nın Trabzon üzerinden Anadolu'ya girişini engellemekle görevlendirilmiş kişidir. Zaten Yahya Kahya'yı tutuklayıp Sivas mahkemesine gönderen de Sami Sabit Karaman'dır. Yahya Kahya da Enver Paşa'nın Trabzon üzerinden Anadolu'ya girişini sağlamak için görev edinen kişi. Şu tesadüfe bakın.

Bir diğer ilginçlik de Feridun Kandemir'in anılarında Ali Şükrü Bey'in yanına gelerek *"Yahya Kahya'nın katilleri Topal Osman'ın Ankara'dan gelen adamlarıymış"* dediğini anlatmasıdır. Demek ki Ali Şükrü, İsmail Hakkı Tekçe'nin ismine ulaşamamış ama Topal Osman'ın adamlarına ulaşmış. Şimdi cinayetin Topal Osman'ın üzerine kalması daha iyi anlaşılıyor. Peki, bu cinayeti onun adamlarını alarak gerçekleştirmekle cinayetin Topal Osman'ın üzerine kalacağını İsmail Hakkı Tekçe bilmiyor muydu? Elbette biliyordu. Zaten böyle olmasını istediği için Topal Osman'ın adamlarını yanına aldı, yaklaşık 50 yıl da sustu...

Fakat Sami Sabit Karaman anılarında; Yahya Kahya'nın dönen dolaplar konusunda kendisiyle görüşmek ister tavır ve hareketlerinin Müdafaa-i Hukukçuları telaşa düşürdüğünü ve cinayetin de bu yüzden işlendiğini iddia ediyor. Yahya Kahya'nın Soğuksu'ya giderken kendisiyle karşılaştığını, arabasından inerek selam vaziyetini aldığını bu jestin altında kendisiyle görüşmek arzusunun yattığını, fakat kısa bir süre sonra öldürüldüğünü yazıyor. Tutuklayıp mahkemeye yolladığı Kahya için *"Gerçekte o, bana karşı çalımlı veya küskün bir tavır takınacak yerde, benden iltifat bekler görünüyordu."* diye ekleyecektir.[19]

Yani TKP heyetini nasıl İttihatçı Enverciler öldürdüyse, Yahya Kahya'yı öldürenlerin de aynı İttihatçılar olduğunu iddia ediyor. Doğru olabilir mi? Hiç sanmıyoruz, çünkü bu cinayet faili meçhul bir cinayet değildir. Aslında bu cinayeti İttihatçılarla direk bağlantısı olmayan eski İttihatçı İsmail Hakkı Tekçe'nin işlediğini bilmeseydik böyle düşünebilirdik, ama maalesef! Yahya Kahya cinayetini İttihatçılar değil Karabekir azmettirmiştir!

Atatürk, Karabekir Paşa'dan Albay Halit Bey'i şahsi korumasında kullanmak üzere yanına ister. Kazım Karabekir, Halit Bey'i göndermez. Halit Bey'in en sadık adamlarından biri olan İsmail Hakkı Tekçe'yi uygun görür. Demek ki Sami Sabit Karaman ile çok sıkı ilişkisi olan Karabekir'in İsmail Hakkı Tekçe ile de sıkı bağlantısı vardır. Karabekir ile Tekçe arasındaki bu bağlantı bile cinayet konusunda bizlere fikir vermektedir aslında.

Peki neden Sami Sabit, İsmail Hakkı Tekçe'nin ismini gizledi dersiniz?! Dikkat edilirse mahkemeden sonra dahi rahat durmadığı için hesabı görülmesi bana düştü diyerek serbest bırakılmasına içerliyor İsmail Hakkı Tekçe. Aynı şekilde Karabekir de, hangi tesir altında serbest bırakıldı, diye içerlemektedir. Demek ki serbest kalmaması, cezalandırılması gerekiyordu! Yahya Kahya madem her şeyi itiraf edecekti sizin değil İttihatçıların hayıflanması gerekirdi!

Yahya Kahya ve Ali Şükrü cinayetlerini Atatürk azmettirdi iddialarına tekrar dönersek: Karadeniz'de en güvendiği kişi olan Topal Osman'ı Atatürk neden tasfiye etmeye çalışsın? Ya da işlemediği halde Yahya Kahya cinayeti üzerine kalan Topal Osman, Ali Şükrü'yü de öldürerek ilk şüphelenilecek kişi olacağını bilmesine karşın neden böyle aptalca bir cinayet işlesin? Böylelikle hem kendisini hem de Atatürk'ü zor durumda bıraksın? Görüldüğü gibi aslında her şey açık. Her şey Kazım Karabekir'in başına buyrukluğundan kaynaklanıyor.

19 Sami Sabit Karaman, *İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, Arma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 113.

Erzurum'da Solculuk Faaliyetleri

"Onbeşler", Yahya Kahya, Topal Osman ve Ali Şükrü Bey cinayetlerini kimin işlediği, kimin azmettirdiği kadar, konumuzun başka bir yönüyle ilgili olduğunu bildiğimiz ve tarihimizde önemli bir yer tutan Erzurum'da valilik, Halk Zümresi ve solculuk faaliyetlerine de değinmek gerekir.

Biz biliyoruz ki, bu memlekette Bolşevik olmakla suçlananların başına hiç de iyi şeyler gelmemiştir. Bunun bir örneğini de *Albayrak* gazetesi müdürü Mithat yaşamıştır. Sırf sosyalist olduğu için vatan haini suçlamasına maruz kalacaktır. Hapishanelerde sürünecektir. İşte bu yüzden *Albayrak* gazetesi müdürü Mithat'ın ve TKP heyetinin başına gelenler örneğinde olduğu gibi o dönemde komünizm düşmanlığı yapanlar, başka solcuların da ya ölümüne ya da boşu boşuna hapis yatmalarına sebep olmuşlardır.

Daha önce eserimizde bahsettiğimiz Zor sancağı eski Mutasarrıfı Salih Zeki'nin Erzurum'da Kazım Karabekir ile acemice, daha doğrusu Ankara'ya gelecek olan Bakü TKP grubunu zor durumda bırakacak şekilde *"Komünist olmanız gerekir"* emrivakisi yanında; İttihatçı-milliyetçi Erzurum *Albayrak* gazetesi yazarlarına da solcu "Halk Hükümeti" kurma konusunda fikir verdiği anlaşılıyor.

Bu tarihten sonra milliyetçi *Albayrak* gazetesi yazarlarının solcu faaliyetler içinde olduğunu görüyoruz:

> *Albayrak* heyeti, Rus Bolşeviklerinin beyanlarına yürekten inanmışlar ve yeni Rus yönetimini övücü cümleler bulmakta büyük çabalar sarf ederek, Türklüğü ve hatta bütün insanlığı onların kurtaracaklarını samimiyetle ifade etmişlerdi.[20]

Tabii bu faaliyetler solculuğa fazlasıyla antipatisi olan Kazım Karabekir'i harekete geçirir. Cevat Dursunoğlu, Kars Maarif Müdürlüğü görevinden

20 Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut, *Albayrak Olayı*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 84

alınır. Mithat Bey sırf bu yüzden iki kere tutuklanır ve tutuklanma sebeplerinden biri de Mustafa Suphi ile hemfikir olmaktır.

TKP heyetinin öldürülmesine de vesile olan Kazım Karabekir, anılarında Atatürk'ü de komünist olmakla suçlayacaktır. Hayatın garip cilvesi olacak Kazım Karabekir de bir ara Trabzon, sonrasında Erzurum Valiliği yapan Deli Hamit tarafından komünist olmakla suçlanacaktır.

Deli Hamit'in bu suçlamalarına karşın Kazım Karabekir, komünist Mithat'la uğraşmaktan kendini alamamıştır. Mithat'ı, Mustafa Suphi ile bağlantısı olmakla suçluyordu. Zaten Hafız Mehmet'in Meclis'te, Ethem Nejat'larla Bakü'ye Doğu Halkları Kurultayı'na nasıl gittiklerini anlattığı o konuşma, aslında Mithat'ın durumunun ne olacağının kararlaştırılması için verilmiş bir bilgiydi. Yani asıl konu Ethem Nejat'lar değil, Mithat idi.

Kendi bilgisi dışında Mithat'ın tutuklanmasına sinirlenen Deli Hamit ile Karabekir'in arası açılır. Yargılamada serbest kalınca, Kazım Karabekir onu tekrar tutuklatır. Bu ikinci tutuklamadaki keyfi tutum ve Kazım Karabekir'in Erzurum'da en yetkili devlet makamı olan Erzurum Valiliğini hiçe sayması, Kazım Karabekir ile Deli Hamit'in arasını bir daha düzelmemek üzere tekrar açar. Deli Hamit, Erzurum valiliğini bırakınca bir valilik krizi çıkar.[21]

Peki solculuktan haz etmeyen İttihatçı Vali Hamit nasıl olmuştur da solcu Mithat'ı, her ne kadar kendinden habersiz tutuklanmasını bahane etse de, savunma gereği duymuştur? Bu olaya Karabekir'in solculara takındığı sert tavırı göstererek Karabekir-solculuk sürtüşmesi olarak yorumlamak çok yanlış olacaktır. Olay aslında Karabekir-İttihatçı sürtüşmesinden kaynaklanmaktadır. Solcu Mithat da dahil *Albayrak*'ın tüm yazarlarının Türkçü-milliyetçi oldukları kadar çok sıkı İttihatçılar olduğunu da görmemiz gerekir. Belli ki Ankara'da siyasi manevra alanı kısıtlandığından Erzurum gibi İttihatçısı bol olan bir şehirde solcu "Halk Zümresi" fikri adı altında çıkış aramaktadırlar. Buna delil olarak solcu olmadığını bildiğimiz İttihatçı Erzurum Mebusu Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Bey'in Halk Zümresi faaliyeti içinde bulunanları desteklemesinden anlayabiliriz.

Albayrak yönetiminin İttihatçı şeflerle nasıl bir ilişkisi vardı veyahut Erzurum'da Halk Hükümeti kurma girişiminde İttihatçı liderlerin etkinliği ne kadardı bilinmez fakat bir kısım İttihatçının bu işte başı çektiği gün gibi aşikardır.

Zaten böyle olduğu için Atatürk, *Nutuk*'ta Celalettin Arif ve Hüseyin

21 Bkz. Yrd. Doç. Dr. Haluk Selvi, *Milli Mücadelede Erzurum*, AKDTYK, Ankara, 2000, s. 349-361.

Avni Bey'i verdikleri ültimatom konusunda eleştirirken; Mithat'ı da çok ağır bir dille eleştirmektedir.

Aslına bakılırsa Türkçü ve solcu olan *Albayrak* gazetesi çalışanları İttihatçı olmalarına karşın bizim bildiğimiz klasik İttihatçı grubundan daha bağımsız hareket eden bir gruptur. Eğer öyle olmasaydı diğer İttihatçılar *Albayrak* çalışanlarına tavır almazdı. İttihatçı *Albayrak* gazetesinde Mithat ve Cevat hariç diğer çalışanları ne kadar solcuydu bilinmez, fakat Mithat ile Cevat Türkçü oldukları kadar gerçekten solcu da olmuşlardı.

Velhasıl Erzurum'da solcu faaliyetlerin sonuçlarından en olumsuz şekilde etkilenenler ise Bakü TKP heyeti olmuştur. Buna sebep olanlar ise Karabekir ve Hamit ikilisidir.

Bu ikili, TKP yönetimine komplo düzenlemişlerdi. Sonra birbirlerine düştüler. Milli Mücadele döneminde kendilerine verilen makamları birilerinin kuyusunu kazmak için kullananlar zamanla unutuldular. Fakat yine de Kazım Karabekir'in yaptığı tüm haksızlıklar yanına kâr kaldı.

Sonuç

Sonuç bölümünde ise tarihçilerimizin göremediği veya görmek istemediği Karabekir'in kendi başına buyrukluğu konusuna, Kurtuluş Savaşı verilirken Ankara'daki iç çekişmelere ve Atatürk'ün komünizme bakışı konusuna biraz daha değineceğiz.

Birincisi Atatürk Kurtuluş Savaşı'na başladığı 1919 Mayıs'ından sonra Anadolu'nun her yerine tam hakim olamadığı gibi, yanı başında bulunan eski İttihatçıların çoğuna da hakim değildi. 1920 Nisan'ında İstanbul'daki Meclisi Ankara'da açmasına rağmen halen sözünü tam geçiremediği siyasi bir ortam vardı. Atatürk; Talat, Enver ve Cemal Paşa'nın hayatlarını kaybettiği tarihten yani 1922 yılı ortalarından sonra otoritesini yavaş yavaş kabul ettirmeye başlamıştır.

Kaldı ki, Atatürk Samsun'a ayak basmadan önce, Kasım 1918'den itibaren Anadolu'ya geçmek için çalıştığını ve Anadolu ileri gelenlerine ve Türk halkının karşısına bir otorite olarak çıkabilmek için bir makam, bir mevki sahibi olarak geçmek istediğini biliyoruz. Örneğin Enver Paşa gibi saraya damat olmak istediğini biliyoruz. Böyle bir ünvanı olsaydı Kurtuluş Savaşı'nda işi çok kolaylaşacaktı ama olmadı. Atatürk en son çare olarak makam ve mevki sahibi olmadan Ankara'ya geçerek halkı arkasına almaya çalışmıştır. Müfettişlik görevini saymazsak zaten öyle de olmuştur.

Atatürk'ün, en yakın arkadaşları İttihatçı olmasına karşın uzun yıllar İttihatçılığı ve onun önemini ihmal ettiğini görüyoruz. İttihatçı liderler yurt dışına kaçınca Anadolu'da ve İstanbul'da çok iyi örgütlenmiş İttihatçıları kontrol edebilmesi kolay görünüyordu fakat göründüğü gibi olmadı. İttihatçılar, Atatürk ile çalışmak zorunda kaldığı gibi; Atatürk de İttihatçılar ile çalışmak zorunda kaldı. İlerleyen yıllarda bir fırsatını bulunca onlarla da hesaplaştı. Tüm bunlara rağmen verilen Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında eski İttihatçıların payı küçümsenemeyecek kadar önemlidir.

İkinci mesele olarak Atatürk'ün komünizme bakışına ve kurduğu Komünist Partiye gelirsek; antikomünistlerin ve tarihçilerin en büyük yanıl-

gısından konuya başlayalım. Atatürk Ankara'daki resmi TKP'yi Mustafa Suphi'leri ve Rusya'yı oyalamak için kurmadı. Birincisi bu yanlıştan dönelim. O dönemin siyasi çekişmesi içinde Mustafa Suphi grubunu pasifize etmek Atatürk'ün en son uğraşacağı iş bile değildi. İttihatçı "Bolşeviklerin" Trabzon'da ve Erzurum'da her istediklerini yapabildiği bir dönemde, yine adına marşlar yazılan, milli kahraman olarak nitelenen "İslami Bolşevik" Çerkez Ethem varken, kaldı ki çok büyük bir silahlı güce de sahipti, neden gariban Mustafa Suphi ile uğraşsın?

Atatürk'ün yabancı veya yerli devlet görevleri ile yapmış olduğu görüşmelere bakarsak; örneğin Upmal ile yapmış olduğu görüşmede, Hakkı Behiç'e güvenmediğini söylediğini görürüz. Hakkı Behiç kimdir? Atatürk'ün kurduğu Türkiye Komünist Partisi'nin başkanıdır. Hakkı Behiç; Enver, Talat gibi İttihatçı şeflerle ve diğer İttihatçılar ile içli dışlı olsun, gizli İttihatçılık yapsın Atatürk de bunu sineye çeksin öyle mi? Bu partinin kapatılma nedeni Mustafa Suphi olmadığı gibi mesele komünizm de değildi. Mesele bu partiyi kuranların ve en başta Hakkı Behiç'in İttihatçılığı idi. İttihatçılık davası güdülmeseydi bu parti kapatılmazdı. Yani daha açıkcası Tevetoğlu ve onun benzerlerinin hezeyanları ile tarih yazan tarihçilerimize şaşıyoruz. Biraz olsun belge okumadan sonuçlara varmak yanlışa sürüklemektedir.

Yine Atatürk; Upmal ile yapmış olduğu görüşmede Tokat mebusu Nazım, Hacı Şeyh Servet ve Mehmet Şükrü'ye güvenmediğini söyler. Arif Oruç'un Çerkez Ethem ile çalışmasından, Upmal'ın yanındaki Hüseyin Hüsnü'nün Çerkez Ethem ile irtibat kurmasından da rahatsızdır. Bu listeyi uzatabiliriz. Eğer sosyalizm davasında olanlar Atatürk'ün karşısında değil de yanında olsalardı durum çok farklı olacaktı.

Atatürk kimseyi kandırmadığı gibi komünizm konusunda da samimiydi. Samimi olmayanlar ise Bolşevik Ruslardır. Atatürk, Sovyet liderlere ve Anadolu'ya gelen görevlilere hep aynı şeyi söylemiştir: Biz milliyetçi insanlarız, sizin ilkelerinizde milliyetçilik yok. O nedenle sizin tarzınızda komünist olamayız. Türkiye'de komünizm olacaksa Türkiye'ye özgü olmalıdır, diyor. Ayrıca Atatürk Upmal'a; *"Biz, mücadeleye başlatırken, halkı açık, net ve herkes için anlaşılır olan tek bir fikir etrafında topladık. Bu milli bağımsızlık fikriydi... İnkılapçı çalışmanın iki yolu vardır. Birisi, halkı kendi kişisel fikrine boyun eğmeye zorlamaktır. İkincisi, halkın hislerini tartarak çoğunluğun istekleri doğrultusunda hareket etmektir. Bugünkü ortamda... ikinci yoldan gitmek zorundayız."* diyordu. Daha açıkcası Kurtuluş Savaşı verilirken halkı ideolojik olarak örgütlemek zordur diyor.

Halkta mevcut olan bir fikir ile hareket edilmelidir diyor. Kemalizm görüşü; eksiği, yanlışıyla kendine özgü bir sosyalizmdir; beğensek de beğenmesek de.

Bakü TKP grubunun katline gelirsek... Bu konu, çarpıtmalarla Atatürk'ün üzerine yıkılmak istenmiştir. Karabekir bu cinayetin içinde direkt yoktur ama dolaylı olarak vardır. İttihatçı Deli Hamit ile yapmış olduğu telgraf görüşmelerinde adeta Mustafa Suphi grubunun Ankara ile işi kalmadığını söyleyerek, sen İttihatçı ağabeylerine söyle işlerini bitirebilirler demeye getirmiştir.

Ya Sovyet Şark Şurası'nın 20 Ocak 1921 tarihinde, *"Biz Anadolu'ya Ankara'ya gitmek üzere temsilci göndermedik"* demesine ne diyeceğiz? Ortada gerek Sovyet Rusya tarafından sahiplenilmeyen gerekse Ankara tarafından sahiplenilmeyip ortada bırakılmış sonu bilinmeyen bir heyet vardır. İşte bu durumu çok iyi bilen İttihatçılar, Karabekir'in yardımlarıyla bu fırsatı kaçırmadılar.

Bakü TKP heyetine yapılan suikastin aslı ve özeti budur.

Bakü TKP heyeti suikasti içinde direkt olmayan Karabekir, Yahya Kahya cinayetinin direkt içindedir. Birçok tarihçi bu cinayetin içinde Atatürk'ün olduğunu iddia ediyorlar, ama bu konuda da yanılıyorlar. İşin içinde olanların cinayetle ilgili yorumlarındaki çelişkiler kendilerini ele vermekte zaten. Sami Sabit Karaman ve Karabekir'in işin içinde olduğu çok açık görülüyor.

Tarihçilerimiz, Bakü TKP grubu cinayeti ile Yahya Kahya cinayetini azmettirenler konusunda çapraz hata yapıyorlar. TKP grubu cinayetini Karabekir değil, İttihatçılar azmettirmiştir ama Karabekir bu olaya vesile olmuştur diyebiliriz. Yahya Kahya cinayetini Atatürk değil, Karabekir ve avanesi azmettirmiştir. Karabekir ister kendi isteğiyle olsun; ister iradesi dışında olsun, bu temizlik hareketleri sonucunda zararlı olarak gördüğü eski İttihatçı ve Bolşeviklerle uğraşmayı daha sonra da kendine görev edinmiştir. Bunu Dr. Fuat Sabit Ağacık, Mithat olayından hatta ve hatta İttihatçı Deli Hamit ile uğraşmasından anlıyoruz. Karabekir'in bu hırçınlığından Atatürk bile etkilenmiştir.

Konumuzun dışında ama tarihi bir yalan olduğu için gerçeği ortaya koymak adına Kafkaslar'ın özellikle Azerbaycan'ın Bolşevikleştirilmesi mevzusuna gelmek istiyorum. Birincisi Azebaycan Bolşevik oldu ise bu Neriman Nerimanov veya Mustafa Suphi'nin suçu değildir. 1918 Eylül'ünde Halil Paşa sayesinde Bakü Osmanlı topraklarına katılır. Fakat Mondoros Ateşkesi ile Osmanlı Ordusu çekilir. Bunun sonucunda İngilizlerin hima-

yesi altında sözde bağımsız Azerbaycan Devleti kurulur. İngilizler o kadar ilerlemiştir ki Hindistan-Kafkas hattı üzerinde burnumuzun dibi olan Batum'a kadar uzanarak istediğini tutuklayarak götürmektedirler. Tarih 1920'li yılları gösterdiğinde bu durum Bolşeviklerin istediği bir durum olmadığı gibi, özde İngilizlere karşı mücadele veren Ankara Hükümeti'nin de istediği bir durum değildi. Bunu Atatürk ve Karabekir arasında gerçekleştirlen telgraf görüşmelerinden anlıyoruz. Bu görüşmelerden anladığımız diğer bir konu ise şudur ki bu toprakların İngiliz emperyalizmi etkisinde olmasından ziyade Bolşevikleşmesi tercih edilmiştir. Hatta Ermenistan'ın ve Gürcistan'ın da Bolşevikleşmesi istenmiştir. Bunun nedeni çok açıktır: Ankara hükümeti hemen arkasında İngilizlerin etkisi altındaki Ermeni milliyetçisi Taşnakları görmektense biraz daha işine yaracak Bolşevik Ermenileri görmeyi tercih etmiştir. Aynı şekilde Azerbaycan'da da bu durum söz konusu

Burada bir ilginç durum söz konusudur. Bakü'yü Osmanlı toprağı yapan Halil Paşa bu tarihlerde Anadolu'dadır ve Ankara hükümetinin emri altındadır. Atatürk tarafından Sovyet Rusya'yla iyi ilişkiler kurması için görevlendirilir. 1920 yılında Bakü'de Komünist TKT'yi kurduklarında Azerbaycan'ın Bolşevikleşmesinin kuvvetlenmesi amacıyla çalıştıklarını görüyoruz. Sadece o değil Enver Paşa da dahil tüm İttihatçı ileri gelenler, Azerbaycan'ın Bolşevik olmasını istemişler. Aslında bu proje Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti'nin aralarında anlaşarak bölgedeki İngiliz hakimiyetini kırmak için geliştirdikleri bir çalışmadır.

Ethem Nejat'tan
Seçme İki Yazı

Alman Müstakil Sosyalistleri

Almanya'da sosyalizm, müstakil sosyalistler arasında başlayan yeni hareketler münasebetiyle yeni bir devreye dahil oluyor ve Alman amelesi de büyük bir akın halinde sola doğru akıyor.. Avrupa'nın ortasında geçenlerde zuhur eden bu har ve heyecanlı kaynaktan yoldaşlarımızı haberdar etmek ve müstakil sosyalistleri mecmuayla tanıtmak için gazetemizin bir iki sütununu bu mevzu'a hasr ediyoruz. Harb-i Umuminin ilan edilmesiyle beraber Avrupa emperyalistleri başta İngiltere, Almanya olduğu halde, Dünyayı yağma cidaline girişmişler; kendini hakkını ve menfaatini müdafaa edemeyen ve sermayedarların elinden halas olamayan rençber ve ameleyi maksadlarının kör hadimi ve altı olmak üzere harb cebhelerine sürüklemişlerdi. Amerika'nın sermayedarları nihayeti olmayan kazançları defterlerinin peşin sahifesine kayd ederken Avrupa emperyalistleri yakın istikbal sükuta dünya serveti, bütün şark milletlerinin semere-i mesaisini kayd ediyorlardı. Burjuva bin türlü intrikalarla cebhe-i harbden kaçabiliyor ve harb ticaretini yapabiliyor iken bütün siperlerde işçi ve rençberler fakir olanlar terk-i hayat ediyorlardı. Zalim soyguncu sınıf proletaryayı merhametsizce kırdırıyor, evlad ver diyordu.

Proletaryanın ve umum fukara sınıflarının hayatına böyle kasd olunur ve burjuvaziye yeni kuvvet kazanırken dünyanın bir çok sosyalistleri gibi Almanya'nın sosyal demokratları da müdafaa-i vatan teranesiyle şoven sosyalist olduklarını izhar ediyorlar. Reichstag'ın çenesi kuvvetli sosyalist mebusları Schediemannları, Ebertleri ve saireleri sustular ve kazanılacak harbe intizar eylediler. Harb bütçesi Reichstag'da mevzu' bahis oldukça rey vermekten geri kalmadılar. Fakat son harb senelerinde sosyal demokratlar arasında bir hizib infilakla ortaya çıktı. Vürzburg=Würrsburg şehrinde akd edilen parti kongresinde bu hizib müstakil sosyal demokratlar olarak ayrılıyorlar ve yenibir fırka tesis ediyorlar. Şoven sosyal demokratların başında Sheidemann, Ebert, Dauben, Noske ve saire kaldığı halde müstakil sosyal demokratların başında Haase, Ledeburg, Dittmann ve saiere bulundu. Eskiden beri fırka içinde yekdiğerine zıt iki rehber; Ebert ve Haase yeni

fırkaların liderleri oldular: Ve Almanya'da yek vücud bir halde başlayan sosyalistler siyasi akıbetlerini programlarında ayrı ayrı zikretmemek ve Erfurt Programı elde tutmak üzere yekdiğerine zıd hareket etmeye başladılar.

Harb-i Umumiyi mütareke günleri takip edecek idi ki, Prens Maks von Baden kabinesi düştü; sosyalist inkılabı oldu. Ve Kayzer tahtından kovuldu. Reskere gelen ilk sosyalist kabinesi ise Bartek riyaseti altında müstakil sosyalist ve sosyal demokratlardan merkubdu. Her iki taraftan Haase, Dittmann, Ledeburg, Scheidemann, Noske gibi şahıslar hükümeti işgal ediyorlardı.

Sosyal Demokratlarla müstakil sosyalistlerin müşterek kabinesi Berlin'de çok yaşamadı. 1919 kışında bizi de Almanya'da cereyana idhal eden ihtilaller umumi tatil-i eşgaller birbirini takib etti. Bir çok esbabdan anlaşamayan müstakil sosyalistler nihayetsiz gürültülere meydan vererek hükümeti terk ettiler. Müstakillerin neşr-i efkarı olan (Die Freiheit= Di Frayhayt) 1919 senesi Şubatında Berlin'de, Shtutgart'ta, Hamburg'da, Düsseldorf'ta ve cenubda ihtilaller kaynadığı bir sırada proletaryaya hitaben bir beyanname neşr etti ve bunda hükümeti deruhte eden Ebert-Scheidemann hükümetinde tamamen burjuvazi ruhu bulunduğunu ve onların proletaryaya da gamil burjuvaziye hadim olduklarını ilan etti; Almanya'da inkılab-ı içtimainin müdaafileri add edilebilen Amele ve Asker Şuralarını (Arbeiter und Soldaten Rade) lağv eylemekle itham ve bu şuralara daha vasi' bir selahiyet verilerek siyasi mevcudiyetlerinin kuva-i neşriaya yatsa da tanınmasını ve hafi meclis müessesen (National Versemmlung) mükerreratına karşı hak ihtirazı şayan kabul olmasını taleb etti. Müstakil sosyalistler bu iddia ile proletaryanın hakimiyekti tesis edeceklerini zannettiler. Sosyal Demokratlar ise tamamen bunun zıddına giderek meclis müessesesinin küşadından sonra amele ve asker şuralarına verilen hukuku vefi'eylemek istediler.

Müstakiller bu iddiaları proletaryaya nüfuz verdiklerini neşr ve tamim ediyor ve arkalarına yeni bir takım amele daha topluyorlardı. Fakat hakikatde müstakiller büyük hata irtikab ediyorlar ve yaptıklarını bilmiyorlardı. Bu suretle meclis müessesesinde burjuva kuvveti hükümran olacak ve bir gün hükümeti eline alacaktı. Netekim bu gün Almanya'da hükümet tamamen koyu burjuvazi elindedir. Binaenaleyh nasıl mümkün olacaktı ki burjuvazi diktatörlüğü battı, proletarya diktatörlüğü tesis edilmiş olsun?

1919 en kanlı amele ihtilalleri Sosyal Demokratlar ile İspartaküsler arasında bütün kuvvetiyle devam eder iken müstakiller de İspartaküs saflarında onlarla beraber hareket ettiler. Müşterek kabine zamanında Berlin polis müdürü tayin olunan müstakillerden ahiren Scheidemanncıların azl

kararlarına itiraz etmiş ve bunun neticesi olarak Aleksandr Palas'taki polis müdiriyet-i umumiyesinde müstakil sosyalistlerle Sosyal Demokratlar arasında hunrizane muharebeler başlamış, hattı ibaret hükümeti günlerce devam eden harbe top, teyyare ve tanklarla devam eylemişti...

Berlin'de sokak muharebeleri devam eder, yollar tel örgüler ve siperlerle kesilir, Neu Köln ve Moabid gibi kesimler İspartaküsler ile müstakillerin eline geçerken çok zaman Berlin gazetesiz, tramvaysız hatta ziyasız kalmıştı. Inkılapçılar bütün burjuva gazetelerini zabt eyledikleri gibi Sosyal Demokratların vasıta-i neşr-i efkarı (Forvarts=vorwarts) gazetesini de işgal etmişlerdi. Yalnız Kızıl Bayrak=Rote Fahne ve Freiheit çıkabiliyordu. İnkılapçılar Berlin'de olduğu gibi maalesef Almanya'nın başka yerlerinde mağlub oldular. Alman Sosyal Demokratları sosyalist hareketlerini mağlub etmek için utanmadan Kayzer'in zabitlerini, generallerini istihdam ettiler ve bu günler garbi Berlin'deki Eden Oteli inkılapçılara karşı hareket eden kuvvetlerin karargahı oldu. Aks-i inkılapçılar tarafından bir sebeble tevkif edilerek Eden Oteli'ne götürüldüğüm bir gün bila tasdik Roza Lüksemburg ve Liebnekht de tevkif edilmiş ve ertesi günü telef edildikleri ve cesetlerinin Aşpre Nehri'ne atıldığı haberi şayi' olmuştu. Liebnekht ve Roza Luksemburg'un hadisesi kanlı karşısında Sosyal Demokratlar belak tesirler ihzar eder ve polis müdüriyeti katılarak zahire ihracı için cemali tedbirler ittihaz ederken müstakil sosyalistler bağırdılar ve gazeteler ile bu cinayetin kime aid olduğunu açıktan açığa söylediler. Müstakiller 1919 harekete inkilabisinde büyük roller oynadılar. İtilaf Devletleri şeraiti sulhiye ile tebliğ ettikleri ve daha doğrusu şeraiti sulhiye aşaı yukarı anlaşıldığı zaman müstakiller her ne olursa olsun sulhün akdi lüzumunu dermeyan ettiler. Onlar sulhün inkılab için daha müsait bir durağa tırmanacağını ümid ediyorlardı.

Müstakil sosyalistler proletaryanın diktatörlüğünü kabul eyliyorlardı. 1919 parti kongresinde çıkardıkları bir kararda kendilerinin enternasyonal inkılapçılar ve sosyalistler olduklarını, kongrenin inkılabçı proleterlerin ittihadı olduğunu, burjuvazi müssesat ve hükümetlerine ve beynelmilel kapitalizme bila tevhim mecasad ile açtıkları, İkinci Enternasyonal yerine proletarya diktatörlüğüne muvassal olan Üçüncü Enternasyonali kabul ettiklerini ve partinin Üçüncü Enternasyonal ve dünyanın bilcümle inkılabcı sosyalistleri ile beraber olduğunu ilan ettiler.

Bu vechile Alman democrat sosyalistleri arasında müstakiller inkılabcı unsurlar oldular. Fakat geçen kış partinin rüesayı aliyesi haziye-i halin bir kurşun evveliyat verdi. Haize gittikten sonra işi bir zamanla debur deruhte

eyledi.

Meclis-i müessesan intihabatında sosyal demokratların yüz kırk kadar mevkumi meyanında yirmi bir kadar mebusluk mevkii alan Mestkeller Ustanın daha sonra icra kılınan belediye intihabatında bir çok yerlerde rakiblerine müsavi ve hatta Prusya halk meclisinde şayan-ı dikkat yerler aldılar. 1920 senesi ilk baharında icra kılınan Reichstag intihabatında ise meclise yirmi bir yerine yetmişten fazla mebus gönderdiler.

Demek ki Alman proletaryası inkılabcı olan unsurlar tarafına büyük kümeler halinde dönüyor ve içtimai inkılabın yaklaşmasını istiyordu.

Bu netaic ile beraber Alman müstakilleri yine kuvvetinin tekamülcü programından ayrılamıyor ve üzerindeki reformist akametten sıyrılamıyordu.

Bize son gelen haberler Almanya'da müstakillerin muhtelif mitingler akd edip proletarya hakimiyetinin lafziden fiile geçmesi lüzumunu iddia isteklerini bildirdi.

Hafi müstakillerin merkezi komitesi reisi Ernest Doemig 26 Ağustos 1920 tarihli Freiheit Gazetesinde Kautsky ile onun yolunu takip eden Gilfrich, Oskar Kuhn vesairenin fırkadan ihrac edilmesini talep etmişti. Müstakillerin liderlerinden olan Krispin aynı gazetenin 27 tarihli nüshasında Doemig'e şiddetli hücum etmiştir.

Bir ay evvel halde açılan parti kongresi içtimai inkılapçılara büyük müjdeler ve vaatler gönderdi. Şöyle ki: Müstakiller bu kongrede iki kısma ayrılmışlar: Biri sağ diğeri sol kalmıştır. Her ne kadar ikisi de aynı ünvanı muhafaza etse de sağlar kendilerinden ayrılanlara komünist cenahıdır demişlerdir.

Kongrede İngiliz, Fransız, İsviçre, Amerika sosyalist vekilleri huzur ile Zinovyef yoldaşın dört saat eylemek üzere irad ettiği nutuk pek müdhiş heyecanlar hasıl etmiştir. Malumatkarı nokta-i nazarları ekseriyet ara ile kabul edilmiş ve Krispin, Dietmann, Kautsky gibi oportunistler fırkadan çıkarılmıştır.

Sol cenah metaanın ve hususuyla madenlerin süratle millileştirilmesi taraftarıdır. Fabrika ve imalathaneler komitesi sanayinin umumiyetle nasyonalize edilmesini istemişlerdir. Sollar inkılab-ı cihanın açılmasını bekliyorlar.

Şimdi sağ tarafın efkarını Freiheit, sol tarafın hitabnamelerini ise Kızıl Bayrak Rote Fahne neşrediyor. Solda çıkan Fults Blat gazetesi de şimdi solların elinde bulunuyor.

Şimdi her iki taraf mücadele ediyor: Sollar Stutgart'ta, Hanover'de, Ber-

lin halde parti binalarını ve matbaalarını zabt ediyorlar.

Geçen Temmuzda İstanbul'da İleri gazetesine Almanya intihabatının netaicine aid yazdığım bir makalede günün sosyalist mevcudiyetini gayri tabimi ve hayli muhafaza edemeyeceğini görerek müstakillerin sola doğru gideceklerini ve İspartaküslere yaklaşmalarının lazım geleceğini söylemiştim. Son aldığımız telgraflar İspartaküsler ile sol müstakil sosyalistlerin müşterek bir ictima yapacakları havadisini veriyor. Gene bu ictimaı teyid ediyor demektir.

Dünya inkılabının tahkiki için vasati Avrupa'da en mühim rollerden birini oynayacaktır. Pek müsmir organize edilen Almanya işçileri arasında intişar eden içtimai inkılab taraftarlığı bütün garbi ve cenubi Avrupa'yı ihtiva ve ortadaki maniayı da kaldırarak Rusya Şuraları'nın bütün cihan ile temasını temin edecek ve dünya zulüm ve tanikten halas olacaktır.

İngiltere vesair yerlerdeki tatil-i eşgaller sırasında müstakil sosyalistlerin ihtilalkarane hareketi ve kuvvetle sağdan sola mevili bize izah ediyor ki orada yakalanan kudretli adımlardan bazıları anlamışlardır.

Yeni Dünya, 18 Kanunuevvel/Aralık 1920, sayı 65-17, s. 3
Osmanlıcadan çevriyazı: Kaya Ataberk

Mekteplerde İsyan

Dünyânın her tarafındaki mekteblerde idâreye karşı ekseriyyâ adem-i memnûniyyet vardır. Memleketimizde de bu hâle zamân zamân âdî ve vahîm şekillerde tesâdüf edilir. Talebelerin, mekteb heyet-i idâre ve talîmiyyesine karşı isyân etmesi, hatavât-ı terakkiyenin serbest ve mebzûl atılabilmesi nokta-i nazarından pek mühlikdir. Mekteb isyânları, mesâînin cereyân ve müsettahıyyetini bozar; güzerân-ı hayât ve heyet-i mecmûa-i âsâyişi buhrân geçse de yine haleldâr ider. Bir yurdun her yerinde veyâ aksâm-ı muhtelifesinde veyâ bir tarafında ihtilâller ve isyânlar zuhûr etse ne olur? Yurd zaîf düşer, ilerileyemez. İktisâden ve kudret-i harbiyye ve mukâvemet nokta-i nazarından sükût eder, onun ileri yürümek için hâiz olduğu istidâd kırılır, nihâyet hem harben, hem iktisâden mağlûb olur. Bunu uzun uzadıya teşrîha hîç hâcet görmüyorum, çünkü aynı hâli bizzât kendimizde görür tasdîk edebiliriz.

İhtilâl ve isyânların, hükûmet faâliyyetine etdiği tesîr ne ise mekteb isyânlarının, ictimâî heyetin tekâmülüne tesîri de odur. Mektebin bir isyânı, âtînin on senesine bile âid olur. Bu cihetle mekteb isyânlarını şâyân-ı teessüf ve vehâmet görürüz. İsyân bir mektebin tedennîsi için ârzû edilmeden zuhûra getirilmiş en acı sebebdir.

Serâpâ hakîkatden ibâret olan şu mukaddemeyi yazdıkdan sonra kederler ile söyleyeceğim ki mekteblerimizde meşrûtıyyetden sonra, hele son zemânlarda isyânların adedi çoğaldı. İlân-ı Meşrûtiyyeti müteâkıb zuhûr iden büyük mekteb grevleri herkesin hâtırındadır. Biz onları hâtırlatmakla dâhâ yakın düşünebilmek için son zamânların isyânlarına fikirleri yaklaşdıracağız.

Bu sene için mekteb ihtilâlleri senesi demek bilmem câiz olur mu? Biz yalnız kendi bildiklerimizi yazıyoruz: İzmîr Dârulmuallimînininden çıkan isyân âteşi dolaşarak Konya, agâlibâ Sîvâs, Sûriye, Edirne Dârulmuallimînlerine ve nihâyet Burûsa Sultânîsine dâhil oldu. Bütün bu ihtilâller yekdiğerini takîb etti ve her isyân birkaç talebe hayât-ı tahsîliyyesine hâti-

me çekerek nihâyet-pezîr oldu.

Meşrûtiyyet hîç şübhe yok ki, mekteb isyânları esâslarını ihzâr etmedi. Maârif Nezâretinin son defa aldığı teşkîlât veyâ nezâretindeki reprezanten zevâtın şahsıyyeti de buna sebeb olmadı. Biz hâdiseleri pek eskiden beri mevcûd olan İdâre, Muallim, Şahsıyyeti. Ve Talebe Hüviyyet ve Ahlâkı"nukât-ı nazarından muhâkeme etmeliyiz.

İdâreden maksadımız mekteb idâre âdamları ile muallimlerin tesîs edecekleri münâsebetdir. Bir mektebe tayîn olunan idârecilerin ki bunlar idâreciden ziyâde mürebbî olacaklardır - mevkileri muvâcehesinde nasıldır? Çok kerreler, müteaddid eşhâdlara binâen hîç iyi geçinemediği sâbit olan bir veyâ birkaç muallimin yanına bir müdür gönderilir veyâ aksî oluyor. Bazan böyle de olmuyor da hâlen ve kâlen ayn-ı fikr ve ayn-ı emelde olmaları mümkün olmayan muallim ve idâre memûrlarını bir yere gönderiyorlar. Heyet-i Muallimînden bir kısmı aşırı sôfî oluyor. Bütün zafer ve muvaffakıyyeti câmide buluyor. Vel-hâsıl her husûsda Şerîat istiyor, aksîye bakınız ki diğer kısmı da temâmen bu fikrin muhâlifi, tesavvur edebildiğiniz kadar bî-nemâz!... İşte iki tezâd ki geçimsizlik kapılarını ardına kadar açıyor!..

İşte Edirneden gazetemize yazıldığına göre ora Dârulmuallimînninde zuhûr eden hâdise, muallimlerin aşırı teassub ve tecâvüzlerine binâen vukû bulmuş, muallimler Otuzbir Mârt gibi Şerîat istemişlere!.. Otuzbir Mârt da Şerîat isteyen sôfuların bir ellerinde râkî şîşesi olmayan yok değildi!.. Maâzallâh Edirne Muallimlerini Otuzbir Mârtın bu kahramânlarına teşbîh etmek istemiyorum. Fakat anlatılmak isteniyor ki onlar içinde de ihtimâl târik-i salâtlar vardır.

Müdür veyâ muallimlerin mevsimsiz tebdîl ve tahvîlleri de bu arada düşünülmelidir. İdâre, talebe ve muallimlerle iyi bir âhenk tesîs eden bir müdür mevsimsiz olarak ihtiyâc vardır diyerek başka bir mahalle gönderiliyor. Ya onun yerine gelen zât ayn-i âhengi hemen bulamıyor veyâ işin içine bazı ahlâk zafiyyetleri giriyor. Farazâ müdîriyyet açılınca kalbleri istiyor ki mektebin bir veyâ birkaç muallimi müteselsilen terfî iderek birer mevkı sâhibi olsunlar...Tabîî bu kâbil-i icrâ mıdır veyâ değil midir, hîç düşünülmüyor. Büyük makâmlar bu mâddeyi kâbil-i icrâ görmeyince, yeni gelen müdîrin icrâatına, intizâm-ı mesâîsine mâni olacak en büyük engeller bu gayr-i memnûnlar oluyor. Tebeddül ve tayînin sene ortasında ve mevsimsiz olması, asıl engelleri ihdâs ve vakaları izhâr ider.

Muallim şahsıyyeti nokta-i nazarından düşününce, iki kutb muvâcehemizde karşılaşır: Müsbet muallimin dâimâ iyi tarafları, iyi hareketleridir. Menfî muallimliğin hîç istemediği şahsıyyetleri irâe ider.

Baz-ı muallimler bir şehri, bir kasabayı sevmişler, yerleşmişler, oturmuşlardır. Bazıları ise dahâ yüksek bir mevki aldığı yerde almak istemişdir; işte bu iki hüviyyet talebenin istek ve verâlıklarına kendilerini teslîm eylemiş ve onları memnûn etmek için meslek vakârını ayaklar altına almışdır... Talebesinden mevkı ve ikbâl dilenir, talebesi onı büyük makâmlardan muhzırlarla isteyecekler!.. Muallimliğin şahsıyyetinde en düşmüş, en çâmûrlanmış haslet budur. Şu pîs meziyyetde bulunan muallimler cemiyyet-i beşeriyye için en muzırr mahlûklardır. Muallim her şeyden evvel hürr ve kendi kendine sâhib olmalıdır. İstiklâl-i efkâra sâhib olmayan muallim dâhâ nice husûsâtda âciz ve zaîfdir. Aczi talebesini de öyle itimâd-ı nefsiz, izzet-i nefssiz yapar..

Muallim çok asabî ve tîtîz olamaz. Böyle iken gerek talebe ve gerek idâreye karşı tîtîzlik ve hôd-bînlik gösteren muallimler görülüyor. Hôd-bîni hîçbir vakt hüsn-âmîzîşî tesîs ve temîn idemez. İdâre asabî, muallim hôdbîn. İşte hîçbir vakt içinde âsâyiş temîn idilemeyecek bir mekteb!..

Mektebde okuyan, çıkan, başka mektebden gelen talebe isyân husûsunda bir ezber, hattâ bir tabîat yapar. Mektebe temâmen rabt idilememiş talebe dâimâ idâreden gayr-i memnûn görünmekden hazz duyar. Farazâ o aralık hâricden gelen bir çocuğun fülân mektebde yapdıkları isyândan bahs itmesi harîkı zuhûr itdirir. Böyle olmaz da, yemeğin fenâlığı, birbiri üstüne idilen hakîkî ihmâl, dikkatsizlik, inzıbâtda gösterilen dürüşt ü ifrât muâmele aynı âteşin itfâ idilememesine sebeb olur.

Haddinden ziyâde yapılan tazyîkler, şiddetler hîçbir vakt emele vâsıl idemeyecek, belki o tazyîklerin aksil-ameli ile yeniden ârsızlış, yüzsüzlük, tenbellik hâsıl idilecekdir. Çocukların hakkıyla terbiye edilememesi, hassâsiyyeti mazhar-ı emniyyet olamamasıdır ki muallimine tecâvüz etdirir.

Hastalığı keşf etdikden sonra, isyân marazına karşı yapılacak tarz-ı tedâvîyi bildiğim kadar anlatacağım. Benim ahvâl-i tedâvîmden dâhâ iyilerini bilenler var ise lutfen Yeni Fikir'e yazsınlar, Yeni Fikir istifâde etsin...

Mekteb Müdürlerine, aynı dâireye mensûb muallimler arasından istediğini intihâb edebilmek için salâhiyyet..

(2) Tebdîl ve tahvîl zemânında müdür ve sâireyi evvel-i emirde gideceği yerin mâhiyyeti hakkında haberdâr itmek ve mevsimsiz tebeddülâta katiyyen mâni olmak..

(3) Muallimlerden zafiyyet-i ahlâka dûçâr olanları istihdâm itmemek.

(4) Muallimlik için lâzımgelen müsbet şahsıyyet, muallimlik şahsında tekmîl idilmiş olmak...

(5) Talebe mektebe merbût ve muallime fevkal-âde mehabbeti olmalı. Öyle ki çocuk, muallimini her şeyden ziyâde sevmeli. Hürmet-i tazyîkın altında değil, mehabbetin sâyesinde teessüs eylemeli.

(6) Mesleğe mehabbet olmalıdır; muallimlik meziyyetleri cem idilecekdir.

(7) Her dürlü hâdisâtı küçükden hall eylemelidir. Şahsî kusûrlar, şahslarındır. Ârsızlık, yüzsüzlük, ahlâksızlık dâhâ büyümeden terbiye edilmelidir.

Yeni Fikir, 1 Mayıs 1330/14 Mayıs 1914, cilt 3, sayı 21, s. 651-655

Kaynakça

Kitaplar

A. (Ayın) Ferid, *Ameli ve Fenni Arıcılık*, Çiftçi Kütüphanesi, Eskişehir, 1340

Abdullah Kehale, *Milli Mücadelede İç İsyanlar ve Cemil Cahit Toydemir'in Anıları*, ÇYDD Yayınları, İstanbul, 1997

Abidin Nesimi, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler*, Promete Yayınları, İstanbul, 1979

Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977

Aybeniz Aliyeva Kengerli, *Azerbaycan'da Romantik Türkçülük*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008

A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*, May Yay., İstanbul, 1975

Aclan Sayılgan, *Solun 94 Yılı*, Mars Matbaası, Ankara, 1968

Abdulhaluk M. Çay, *Nevruz Türk Ergenekon Bayramı*, İleri Yay., İstanbul, 2012

Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, (Yayına Hazırlayan Ertan Eğribel-Ufuk Özcan), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2010

Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, *Mütareke Yıllarında İstanbul*, (Yayına hazırlayan İsmail Dervişoğlu), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009

Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960

Ahmet Ekeş, *Frunze'nin Türkiye Anıları*, Dizi 8, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1996

Ahmet Gürsoy, *Milli Mücadelede Giresunlular*, Üniversite Kitabevi, Giresun, 2005

Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987

Ahmet Zeki İzgöer, *Hatırat 1913-1922 Cemal Paşa*, DBY Yayınları, İstanbul, 2012

Ali Birinci, *Tarih Uğrunda Matbuat Aleminde Birkaç Adım*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001

Ali Ergin Güran, *Kuvvay-i Seyyare'den Kuva-i Milliye'ye,* Yeni Dünya, No: 3, Katkı Yayınları, 1976

Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982

Ali Haydar Bayat, *Hüseyinzade Ali Bey*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998

Ali Özsoy, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşımız*, İleri Yayınları, İstanbul, 2011

Ali Rıza Ertuğ, *Türkiye Futbol Tarihi*, Ankara Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü

Yayınları, Ankara, 1977

Arif Cemil, *İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları*, Arma Yayınları, İstanbul, 1992

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, Cilt 9, İstanbul 2003

Atıf Kahraman, *Osmanlı Devletinde Spor*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

Atila Doğan, Haluk Alkan, *Osmanlı Liberal Düşüncesi Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

Atilla Girgin, *Uluslararası İletişim*, Der Yayınları, İstanbul, 2002

Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008

Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002

Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Cumhuriyet*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006

Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1993

Burhan Tuğsavul, *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2004

Bülent Demirbaş, *Ayıcı Arif'in Anıları Anadolu İnkılabı*, Arba Yay., İstanbul, 1992

Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974

Celal Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005

Cemal Şener, *Topal Osman Olayı*, Etik Yayınları, İstanbul, 2004

Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999

Cüneyd Okay, *Meşrutiyet Çocukları*, Bordo Yayınları, İstanbul, 2000

Cüneyd Okay, *Nüzhet Sabit*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001

Cüneyd Okay, *Türk Derneği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006

Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi-III*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2012

Dilek A. Kanat, *Mustafa Suphi İlk Yazıları* 1. Cilt, Amaç Yayınları, İstanbul, 1989

Dimitır Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1978

Dursun Ali Akbulut, *Albayrak Olayı*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006

Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2001

Edhem Nejad, *Çiftlik Müdürü*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329

Edhem Nejad, *Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz*, Liva Matbaası, Eskişehir, 1332

Edhem Nejad, *Terbiye-i İptidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331

Edhem Nejad, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Çiftçi Kütüphanesi, Bursa, 1329

Edhem Nejad, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329

E.H.Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012

Emel Akal, *Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2006

Emel Seyhan Atasoy-Meral Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı Birinci Kongresi*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008

Emel Seyhan Atasoy, *1928 TKP Davası*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008

Emrah Cilasun, *Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü?*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008

Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970

Erdal Aydoğan, Şaban Ortak, *Dr. İbrahim Tali Bey'in Günlüğü*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000

Erden Akbulut, *1929 TKP Davası*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2009

Erden Akbulut, Mete Tunçay, *Beynelmilel İşçiler İttihadı*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009

Erden Akbulut, Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun 1920-1923*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007

Erden Menteşoğlu, *Yakın Tarihimizde Osman Ağa ve Giresunlular*, Yeşilgiresun Gazetesi, Giresun, 1997

Erden Menteşoğlu, *Osman Ağa*, Yeşilgiresun Matbaası, Giresun, 1991

Erkan Serçe, *İzmir'de Kitapçılık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002

Esther Debus, *Sebilürreşad*, Libra Yayınevi, İstanbul, 2009

Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (Haz: Faruk Öztürk), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2001

Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara, 2008

Falih Rıfkı, *Yeni Rusya*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1931

Feridun Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1965

Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967

F. Hüsrev Tökin, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler*, Elif Yayınları, İstanbul, 1965

Fürüzan Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Halk Hareketleri*, Tipo Neşriyat, İstanbul, 1968

Füsun Üstel, *Türk Ocakları*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2010

George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1977

Gökçe Fırat, *Türk Sosyalizmi*, İleri Yayınları, İstanbul, 2009

Gökhan Uzgören, *Türk İzcilik Tarihi*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2000

Hakan Aydın, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Palet Yayınları, Konya, 2010

Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul,

Halit Eken, *Kapancızade Hamit Bey*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008

Haluk Selvi, *Milli Mücadelede Erzurum*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000

Hamit Erdem, *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010

Hamit Erdem, *Mustafa Suphi*, Sel Yayıncıyık, İstanbul, 1999

Hikmet Öksüz-Veysel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı*, Serander Yayınları, Trabzon, 2008

Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul, 1996

Hüseyin Adıgüzel, *Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006

Hüseyin Adıgüzel, *Nerimanov*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004

Hüseyin Adıgüzel, *Nerimanov Mektuplar*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005

Hüseyin Adıgüzel, *Rıskulov*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006

Hüseyin Adıgüzel, *Vahidov*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006

Hüseyin Tuncer-Yücel Hacaloğlu- *Ragıp Memeişoğlu*, Türk Ocakları Genel Merkez, Ankara, 1988

İ. Arda Odabaşı, *Rasim Haşmet Bey*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011

İ. Hakkı Sunata, İstanbul'da İşgal Yılları, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009

İbrahim Sırrı Topçuoğlu, *Savaş Yarası Anı 1*, Güryay Matbaası, İstanbul, 1977

İhsan Ilgar, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988

İsmail Akbal, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet*, Serander Yayınları, 2008

İsmail Göldaş, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi*, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1984

İsmail Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu İle Canlandırılacak Köy*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 1998

İsmet Bozdağ, *Mustafa Suphi'yi Kim Öldürttü Atatürk mü Lenin mi?*, Emre Yayınları, İstanbul, 1992

İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981

Kadro Aylık Fikir Mecmuası, (Haz: Özgür Erdem), İleri Yayınları, , İstanbul, 2011

Kazım İsmail Gürkan, *Darülfunun Grevi*, Harman Yayınları, İstanbul, 1971

Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008

Kazım Nami Duru, *Ziya Gökalp*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975

Kazım Nami Duru, *İttihat Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957

Kemal Ahmet Aru, *Bir Üniversite Hocasının Yaşamının 80 yılı*, Yem Yayınları, İstanbul, 2001

Kemal Koçer, *Kurtuluş Savaşımızda İstanbul*, Vakit Basımevi, İstanbul, 1941

Kemal Şenoğlu, *Yusuf Akçura Kemalizmin İdeoloğu*, Kaynak Yay., İstanbul, 2009

Kemal Şevket Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979

Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu, Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını, Ankara, 1966

Lütfi Erişçi, *Sosyal Tarih Araştırmaları*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2003

Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

Masayuki Yamuchi, *Hoşnut Olmamış Adam Enver Paşa*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995

Mehmet Ali Tevfik Yükselen, *Turanlı'nın Defteri*, Kamer Yayınları, 1995

Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir adamının Romanı Ziya Gökalp*, (Yayına Hazırlayanlar Aykut Kazancıgil, Cem Alpar), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007

Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991

Mehmet Servet Berkin, *Fikir Hayatımızda Ziya Gökalp*, Ziya Gökalp Derneği, Ankara, 1980

Mete Tunçay, *1923 Amele Birliği*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2009

Mete Tunçay, *Eleştirel Tarih Yazıları*, Liberte Yayınları, İstanbul, 2005

Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982

Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul, 1975

Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005

Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler-1*, BDS Yayınları, İstanbul, 2000

Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Hareketler-2, BDS Yayınları, İstanbul, 1992

Milli Azadlık Savaşı Anıları, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2006

M. Şehmus Güzel, *Grev*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993

M. Şehmus Güzel, *İşçi Tarihine Bakmak*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007

M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993

Muhittin Birgen, *İttihat Terakki'de On Sene*, Kitap Yayınları, İstanbul, 2005

Musa Quasımlı, *Azerbaycan Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006

Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968

Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ankara, 1996

Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadelenin Yankıları*, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara, 1995

Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, Lotus Kitap, Ankara, 2007

Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1999

Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Yayınları, İstanbul, 1962

Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964

Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*, Birharf Yayınları, İstanbul, 2005

Necmeddin Sefercioğlu, *Türk Ocağına Hizmet Edenler- Ocakta Kim Kimdi?*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2004

Nesimi Ceyhan, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Hikayesi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2009

Nesrin T. Karaca, *Celal Sahir Erozan*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993

Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın ve İktidar İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın, Ankara, 1991

Orhan Karaveli, *Sakallı Celal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010

Orhan Yeniaras, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Kuruluş Savaşında Sol Hareketler*, İyi Bir İnsan Yayınevi, Ankara, 2009

Özcan Türkmen-*Serhat Çınar-Mehmet Konukcu, Eskişehir Eğitim Tarihi*, Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006

Özlem Yıldırır Kocabaş, *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*, Libra Kitap, İstanbul, 2010

Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele'de Karadeniz 1919-1922*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001

Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005

Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş 1919-Şubat 1920*, TÜSTAV İktisadi İşl., İstanbul, 2007

Rasih Nuri İleri, *Kırklı Yıllar-5*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, 2006

Recep Duymaz, *Türk Edebiyat Tarihinde Milli Edebiyat Dönemi*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2011

Remzi Balkanlı, *Mukayeseli Basın ve Propaganda*, Ayyıldız Mat., Ankara, 1962

R.G. Arkın, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, Bir Yay., İstanbul, 1953

Resul Yavuz, *Mütareke Gölgesinde Son Direnişçiler*, Akis Kitap, İstanbul, 2009

Rıdvan Akın, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 2002

Rüstem Aziz, *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009

S. İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, Cumhuriyet Gazetesi Kitapları, İstanbul, 1997

Sabahattin Ali, *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler*, YKY, İstanbul, 2006

Sabahattin Özel, *Milli Mücadele'de Trabzon*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012

Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987

Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

Sami Sabit Karaman, *İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, Arma Yay., İstanbul, 2002

Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2012

Sefer E. Berzeg, *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri-II*, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1990

Server R. İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, MEB Yayınları, Ankara, 2000

Seyfullah Çiçek, *Topal Osman*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2011

Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992

Siyami Akyel, *Ünlü Çerkesler*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2007

Sultan Galiyev, *Bütün Eserleri* (Haz: Özgür Erdem), İleri Yayınları, İstanbul, 2006

Suphi Nuri İleri, *Siyasi Tarih*, Yüksek İkt. ve Tic. Mektebi Neş., İstanbul, 1940

Süha Ünsal, *İkazcı Mehmet Şükrü*, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2007

Süleyman Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009

Süleyman Nuri, *Uyanan Esirler Çanakkale Siperlerinden TKP Yönetimine*, TÜSTAV İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2002

Süreyya H. Şehidoğlu, *Eylül 1920 Bakü Kurultayı ve Milli Mücadeleye Sağdan Soldan El Koyma Çabaları*, Ofset 75, 1975

Şefik Hüsnü Deymer, *Yaşam Öyküsü Vazife Yazıları*, Sosyal Tarih Yay., İstanbul, 2010

Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, MEB Yay., İstanbul, 1996

Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, İstanbul , 2006

Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995

Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985

Teoman Alpaslan, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, 2007

Tevfik Rüştü Aras, *Görüşlerim*, Yörük Matbaası, İstanbul, 1968

Touraj Atabakı, *İran ve I. Dünya Savaşı Büyük Güçlerin Savaş Alanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010

Turhan Baraz, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir, 1988

Turhan Feyizoğlu, *Mustafa Suphi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2007

Tülay Alim Baran, *Vasif Çınar ve İzmir'e Doğru Gazetesi Yazıları*, Arma Yayınları, İstanbul, 2001

Türk Gücü Umumi Nizamı, Matbaa-yı Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, 1329

Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1994

Uygur Kocabaşoğlu, *Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

Vâlâ Nurettin, *Bu Dünya'dan Nâzım Geçti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969

Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976

Veysel Usta, *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Serander Yayınları, İstanbul, 2011

Veysel Ünüvar, *Kurtuluş Savaşı'nda Bolşeviklerle Sekiz Ay*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997

V. İ. Lenin, *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara, 2007

Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978

Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, AÜ Eğitim Bilimleri Fak. Yay., Ankara, 1989

Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997

Yenal Ünal, *Ahmet Ferit Tek*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009

Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008

Yusuf Akçuraoğlu, *Türk Yılı 1928*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009

Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981

Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004

Yücel Aktar, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999

Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-1*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004

Yücel Demirel, *Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004

Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982

Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990

Zekeriye Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001

Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1972-1922*, Cilt 1, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2001

Zeki Çevik, *Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002

Zeki Sarıhan, *Kurtuluş savaşı Günlüğü*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987

1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü Sempozyumu, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2005

40 Yıllık Ziraatçılar Jübilesi Hatırası, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Yayını, Ankara, 1948

Dergi ve Makaleler

"1919 Seçimlerinde Sosyalistlerin Adayları", *Katkı*, sayı 11, Şubat 1975, s: 13-15

"Anadolu'da Yeni Gün Yazarı Muhiddin'in Görüşleri", *Katkı*, sayı 14-15, Mayıs/Haziran 1975, s: 23-29

"Bir Otobiyografi", *Katkı*, sayı 12, Mart 1975, s. 17-18

"Ethem Nejad'ın Öğretmenlerle İlgili Bir Yazısı", *Katkı*, sayı 2, 15 Ekim 1970, s. 17-19

"Hak Gazetesinde Mustafa Suphi Hakkında Verilen Hüküm Neydi?", *Katkı*, sayı 21, Aralık 1975, s: 27-28

"Sosyalizm Tarihinden Bir Yaprak", Katkı, sayı 13, Nisan 1975, s: 9-13

"Yusuf Akçora'nın Konferansı", *Katkı,* sayı 10, Ocak 1975, s. 8-10

A. (Ayın) Ferid, "Ağaçları Sevelim", *Yeni Fikir*, sayı 4, 15 Mayıs 1328

A. (Ayın) Ferid, "Mesud Köyün Mektebi", *Yeni Fikir*, sayı 11, Mayıs 1329

A. (Ayın) Ferid, "Anadolu'da Ziraat", *İfham*, sayı 34, 2 Eylül 1919

A. Cerrahoğlu, "Sakallı Celal", *Katkı*, 15 Şubat 1971, sayı 6, s. 5-9

Ahmet Cevat Emre, "1920 Moskova'sında Türk Komünistleri III", *Tarih Dünyası*, sayı 3, 1 Şubat 1965, s. 278-285

Ali Birinci, "Mustafa Suphi Hakkında Yeni Belgeler ve Bilgiler", *Tarih ve Toplum*, sayı 71, Kasım 1989, s. 36-38

A. İhsan Barlas, "Ajans'tan Hatıralar-1", *Tarih ve Toplum*, sayı 39, Mart 1987, s. 50-56

Arsen Avagyan, "Mustafa Kemal'e Karşı Enver Kartı 1920-1922", *Toplumsal Tarih*, sayı 160, Nisan 2007, s. 38-47

Behram Altay, "Rumeli Türküsü", *Yeni Fikir*, sayı 22, 15 Haziran 1330

Bülent Nebil, "Anadolu Bolşevik Olabilir mi?", *Katkı*, 15 Aralık 1970, sayı 4, s. 11-16

Cemil Koçak, "Kurtuluş'un Almanca Özel Sayısı", *Tarih ve Toplum*, sayı 65, Mayıs 1989

Edhem Nejad, "Yeni Mektepler", *Yeni Fikir,* sayı 1, 15 Kanunuevvel 1327

Edhem Nejad, "Bideles Yeni Mektebi", *Yeni Fikir*, sayı 2, 15 Kanunusani 1327

Edhem Nejad, "Terbiye-i Bedeniyeye Nasıl Ehemmiyet Veriyorlar!.. Bizde, Avrupa'da", *Yeni Fikir*, sayı 2, 15 Şubat 1327

Edhem Nejad, "Tatil Muhaceratı", *Yeni Fikir*, sayı 3, 15 Mart 1328

Edhem Nejad, "Doktor Lietz'in Mektebi", *Yeni Fikir*, sayı 4, 15 Nisan 1328

Edhem Nejad, "Yeni Fikir'in Teşekkürü", *Yeni Fikir*, sayı 5, 15 Mayıs 1328

Edhem Nejad, "Hollanda da Boy Skaut", *Yeni Fikir*, sayı 6, 15 Haziran 1328

Edhem Nejad, "Mektep Tatilleri", *Yeni Fikir*, sayı 7, 15 Haziran 1328

Edhem Nejad, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye", *Yeni Fikir*, sayı 8, Şubat 1328

Edhem Nejad, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye-2", *Yeni Fikir*, sayı 9, Mart 1329

Edhem Nejad, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye-3", *Yeni Fikir*, sayı 10, 1 Nisan 1329

Edhem Nejad, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye-4", *Yeni Fikir*, sayı 11, 1 Mayıs 1329

Edhem Nejad, "Terbiye ve İrşad Fedaileri", *Yeni Fikir*, sayı 13, 1 Temmuz 1329

Edhem Nejad, "Mekteplerde Canlı Ateşin Hayat İsteriz", *Yeni Fikir*, sayı 14, 1 Ağustos 1329

Edhem Nejad, "Mualimlikte Saadet Var mıdır?", *Yeni Fikir*, sayı 15, 1 Eylül 1329

Edhem Nejad, "Terbiye ve Musuki", *Yeni Fikir*, sayı 16, Teşrinevvel 1329

Edhem Nejad, "Vatan Neye Derler?", *Yeni Fikir*, sayı 17, Teşrinsani 1329

Edhem Nejad, "Bal Bahçesi", *Yeni Fikir*, sayı 17, Teşrinevvel 1329

Edhem Nejad, "Ders-Terbiye", *Yeni Fikir*, sayı 18, Kanunuevvel 1329

Edhem Nejad, "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız", *Yeni Fikir*, sayı 19, Kanunusani, 1329

E. N., "Mekteplerde Askerlik ve İsveç Jimnastiği", *Yeni Fikir*, sayı 19, Kanunusani 1329

E.. N. , "Zengin Böcekçi", *Yeni Fikir*, sayı 19, Kanunusani 1329

Edhem Nejad, "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız! 2", *Yeni Fikir*, sayı 20, Mart 1330

Edhem Nejad, "Mekteblerde İsyan", *Yeni Fikir*, sayı 21, Mayıs 1330

Edhem Nejad, "Robert Baden Powel", *Yeni Fikir*, sayı 22, 15 Haziran 1330

Edhem Nejad, "Ali ve İbtidai Darülmualliminlerimizde", *Beşer ve Tabiat*, sayı 4, 21 Ağustos 1919

Edhem Nejad, "Muallimlik Sukut Etmemesi İçin", *İfham*, sayı 155, 4 Kanunuevvel 1919

Edhem Nejad, "Muallimlik Sukutta", *İfham*, sayı 147, 27 Kanunuevvel 1919

Edhem Nejad, "Sosyalizm Meseleleri (Çocuklar ve İşçilik)", *İfham*, sayı 163, 12 Kanunusani1920

Edhem Nejad, "Muallimliğin Sukutunun Mana", *İfham*, sayı 182, 2 Şubat 1920

Edhem Nejad, "Alman Müstakil Sosyalistler", *Yeni Dünya*, sayı 65-17, 18 Kanunuevvel 1920

Edhem Nejad, "Manastır'da Hayat-ı Aile", *Türk Yurdu*, sayı 8, 23 Şubat 1327

Edhem Nejad, "Manastır'da Hayat-ı Aile-2", *Türk Yurdu*, sayı 9, 8 Mart 1327

Edhem Nejad, "Terbiye-i Bedeniye", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 6, sayı 132, 3 Mart 1326

Edhem Nejad, "Amerika'da Müslümanlar 1", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 4, sayı 82, 17 Mart 1326

Edhem Nejad, "Japonya'da Mektepler", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 6, sayı 137, 7 Nisan 1326

Edhem Nejad, "Amerika'da İslam 2", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 4, sayı 85, 9 Nisan 1326

Edhem Nejad, "Gezinti", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 6, sayı 138, 16 Nisan 1326

Edhem Nejad, "Fransız Usulü Tahsil ve Zararlarımız", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 5, sayı 108, 16 Eylül 1326

Edhem Nejad, "Terbiye-i Fikriye", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 5, sayı 126, 20 Kanunusani 1326

Edhem Nejad, "Hariçteki Dindaşlarımız", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 6, sayı 142, 12 Mayıs 1327

Edhem Nejad, "Mektep Tatilleri", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 6, sayı 151, 14 Temmuz 1327

Edhem Nejad, "Çocuğun Terbiyesinde Valide", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 7, sayı 157, 25 Ağustos 1327

Edhem Nejad, "Kız Mektepleri", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 6, sayı 156, 18 Ağustos 1327

Edhem Nejad, "Darulmuallimler-Zirat-Askerler", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 5, sayı 122, 23 Kanunuevvel 1327

Edhem Nejad, "Terbiye-i Umumiyede Noksanlık Var", *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 7, sayı 127, 12 Kanunusani 1327

Edhem Nejad, "Darulmuallimler Kongresi", *Tanin*, 4 Ağustos 1911

Edhem Nejad, "Evlatsız Anneler", *Türk Kadını*, sayı 4, 4 Temmuz 1334

Edhem Nejad, "Evsiz Barksız Hanımlar", *Türk Kadını*, sayı 5, 18 Temmuz 1334

Edhem Nejad, "Ev Sahibesi Olursam Ne Yaparım", *Türk Kadını*, sayı 6, 1 Ağustos 1334

Edhem Nejad, "Umumacı, Yekünun Düşmanları", *Türk Kadını*, sayı 7, 15 Ağustos 1334

Edhem Nejad, "Hanımların Hatıra Defterleri", *Türk Kadını*, sayı 8, 29 Ağustos 1334

Edhem Nejad, "Kadın ve Erkek Eğlencede de Beraber", *Türk Kadını*, sayı 9, 12 Eylül 1334

Edhem Nejad, "Türkiye'de Kadın Mektepleri ve Terbiyesi", *Türk Kadını*, sayı 10, 26 Eylül 1334

Edhem Nejad, "Türkiye'de Kız Mektepleri", *Türk Kadını*, sayı 11, 17 Teşrinevvel 1334

Edhem Nejad, "Bir Mesele-i Mühime-i İçtimaiye", *Sa'y-ü Amel*, sayı 3, 6 Kanunusani 1326

Edhem Nejad, "Asya Şimendiferleri", *Sa'y-ü Amel*, sayı 6, 24 Şubat 1326

Edhem Nejad, "Tasarruf", *Sa'y-ü Amel*, sayı 7, 10 Mart 1327

Edhem Nejad, "Hicaz ve Bağdat Şimendiferleri", *Sa'y-ü Amel*, sayı 8, 24 Mart 1327

Edhem Nejad, "İlancılık", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gaz.*, sayı 45, 09 Mart 1323

Edhem Nejad, "Galata Borsası", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, sayı 39, 27 Kanunusani, 1323

Edhem Nejad, "Fes Ticareti", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, sayı 37, 13 Kanunusani 1323

Edhem Nejad, "Memalik-i Şahanelerinin Mevki Ticareti", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, sayı 33, 9 Kanunuevvel 1323

Edhem Nejad, "Zengin Olmanın Yolu", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, sayı 49, 6 Nisan 1324

Edhem Nejad, "Memleketimiz ve Kooperatif Şirketler", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, sayı 16, 14 Kanunusani 1325

Edhem Nejad, "İş Adamı", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gaz.*, sayı 35, 11 Eylül 1327

Faruk Öztürk, "Mesut Köy", *Tarih ve Toplum*, 1999, sayı 182, s. 9

Fevziye Abdullah Tansel, "Memleketimizde Gençler İçin Kurulan İlk Dernekler Gazete ve Dergiler", *Belleten*, sayı 199, Nisan 1987, s. 281- 304

Günver Güneş, "İzmir'de Futbol", *Toplumsal Tarih*, sayı 142, Ekim 2005, s. 68-77

Halit Kakınç, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü?", *Toplumsal Tarih*, 1999 sayı 61, s. 33

Hikmet Akgül, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar Öldürtmedi", *Toplumsal Tarih*, sayı 65, Mayıs 1999, s. 4-10

İsmail Göldaş, "Öğretmen Örgütçülüğünün Öncülerinden Ethem Nejat", *abece*, sayı 22, 1988, s. 7-8

Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi Yoldaş Defteri ve Beyanname", *Toplumsal Tarih*, sayı 41, Mayıs 1997, s. 24-25

Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Köroğlu Gazetesi ve Türkçülük Fikrinin Gazeteye Yansımaları", *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 5, Mart 1998, s. 175-188

Meral Bayülgen, Emel Seyhan, "Değirmenci Faik Tekeler'in Anılarında İmalat-ı Harbiye", *Toplumsal Tarih*, sayı 138, Haziran 2005, s. 92-99

Mete Tunçay, "Bakü Yeni Dünya'sının Beş Sayısı ve M. Suphi'nin Bir Makalesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 43, Temmuz 1997, s. 44-45

Mete Tunçay, "Değirmenci Faik Tekeler'in Anılarında İmalat-ı Harbiye ve 31 Mart Olayı, *Toplumsal Tarih*, sayı 137, Mayıs 2005, s. 92-99

Mete Tunçay, "Edhem Nejad'ın Seçim Beyannamesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 209, Mayıs 2011, s. 64-66

Mete Tunçay, "Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı", *Tarih ve Toplum*, sayı 61, Ocak 1989, s. 40-41

Mete Tunçay, "Komünist Enternasyonal'in İngilizce Belgesel Tarihi", *Toplumsal Tarih*, sayı 225, Eylül 2012

Mete Tunçay, "Kayserili İsmail Hakkı'nın Değerlendirmesi", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2009, sayı 186, s. 94-95

Mete Tunçay, "M. Suphi'nin Örgütünde Bir Ajan", *Tarih ve Toplum*, sayı 40, Nisan 1987, s. 20

Mete Tunçay, "Türkiye'de Solun Tarihinden Bir Mektup Ragıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e", *Toplumsal Tarih*, sayı 141, Eylül 2005, s. 72

Mete Tunçay, "Ragıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e", *Toplumsal Tarih*, sayı 141, Ekim 2005, s. 70-75

Niyazi Karaca, "Sosyalist Birliği", *Tarih ve Toplum*, sayı 151, 1996, s. 49

Rasih Nuri İleri, "Suphi Nuri İleri", *Tarih ve Toplum*, sayı 22, Ekim 1985, s. 12-17

Tahsin Yılmaz, "İlk Eğitim Reformu", *Yeni Ülke*, 1978, sayı 4, s. 276-277

Rıfat N. Bali, "Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya Gezisi Hitler ile Görüşme", *Toplumsal Tarih*, sayı 165, Eylül 2007, s. 40-44

S. Halit Kakınç, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü?", *Toplumsal Tarih*, sayı 61, Ocak 1999, s. 30-34

Sevengül Sönmez, "Eski Harfli Türkçe Spor Dergileri", *Tombak*, sayı 24, 1999, s. 65-71

Solmaz Rüstemova, Tohidi, "Mustafa Kemal Paşa ve Komintern", *Toplumsal Tarih*, sayı 72, Aralık 1999, s. 16-21

Turgay Tuna, "Galatasaray'da İzcilik", *Tombak*, sayı 28, 1999, s. 56-71

Zafer Toprak, "Bolşevik İttihatçılar ve İslam Kominterni", *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı 43, Temmuz 1997, s: 6-13

Zafer Toprak, "Türkiye'de İzcilik", *Tombak Dergisi*, sayı 25, 1999, s: 71-81

Tezler

Mehmet Salih Erkek, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitin Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2009

Mustafa Müjdeci, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Cumhuriyet Fikri Oluşumu Gelişimi*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008

Özlem Çolak, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2010

Recep Koçyiğit, *1917 Bolşevik Devriminin Osmanlı Mebuslar Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Yankıları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006

Uğur Üçüncü, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2006

Alaattin Uca, *İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Bahaeddin Şakir Bey*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2009

Melikşah Durak, *Milli Mücadelenin Önemli Simalarından Erzurumlu Müştak Sıtkı (Dursunoğlu) Bey*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2011

Özge Özcan, *Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura'nın Siyasi Kimliklerinin Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2010

Metin Oktay, *Aka Gündüz'ün Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2008

Murat Şahin, *Türk Ocaklarının Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1912-1931)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009

Ansiklopedi ve Diğer Kaynaklar

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul, 1985

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Arşivi (TÜSTAV)

Rasih Nuri İleri Özel Arşivi

İfham, Milliyet, Cumhuriyet gazeteleri

Dizin

Not: Soyadı Kanunu'ndan önce yaşamış çok sayıda kişi olduğu için isim dizininde isimler soyisimlerden önce yazılmıştır. Lakabıyla bilinen isimler ise buna göre sıralanmıştır.

1-9

1. Dünya Savaşı 26, 58, 70, 99, 122, 125, 150, 157, 163
II. Abdülhamit 33, 64, 137, 138
II. Enternasyonal 173, 176
II. Meşrutiyet 17, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 48, 56, 72, 76, 78, 83, 92-94, 96, 99, 103, 108, 110-113, 116-119, 129, 131-133, 137, 138, 139, 144, 147, 149, 154, 179, 203, 226, 242, 243, 244, 270-272
III. Enternasyonal (Komintern) 19, 20, 23, 24, 40, 71, 74, 86, 113, 132, 145, 169-184, 208, 209, 213, 216, 218, 235, 236, 23-240, 249, 251, 252, 257, 259, 262, 263, 265, 266, 275, 276, 279, 281, 299; ---- **2. Kongre** 171, 208, 209, 239, 240
18 Aralık 1919 Meclisi Mebusan Seçimleri 40, 70, 72, 75, 95, 115, 149, 150, 151, 164, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 202, 226
18 Türk Spartakist 28, 161, 164, 165, 195
24 Ekim 1919 işçi toplantısı 178, 185, 186
130 Kilodan Fazla Şişmanlar Cemiyeti 198

A

A. Ferit *bkz.* **Ayın. Ferit**
Abbas Halim Paşa 67
Abdulgani Ahmet 211
Abdurrahman Robenson 98
Abid Alim 230, 250, 291
Abidin Nesimi 214
Aclan Sayılgan 53, 58, 108, 157
Açık Söz 94, 95, 179, 217
Adana 31, 32, 61, 126, 129
Adnan Adıvar 141, 144, 151
Affan Hikmet 174
Agah Orhan 115
Ağaç Bayramı 44, 45, 198
Ahali 184, 213
Ahenk 125
Ahmet Agayef (Ağaoğlu) 59, 60, 84, 89, 159, 243
Ahmet Akif 16, 30, 44, 78, 150, 176, 197, 198, 199, 200
Ahmet Bedevi Kuran 166
Ahmet Cavit Paşa 23, 24, 25
Ahmet Cevat (Emre) 38, 39, 40, 105, 121, 247, 248, 290
Ahmet Ferit Tek 83, 84, 86, 89, 93, 117, 118, 119, 120, 132, 141, 142, 149, 150, 151, 271
Ahmet Hamdi Atlıoğlu 123
Ahmet Nuri 150
Ahmet Rıza Bey 83
Ahmet Robenson 98
Ahrar 180
Aka Gündüz (Enis Avni) 78, 214, 215
Alasonya 41, 42
Albayrak 168, 217, 229, 230, 277, 302, 327, 328, 329
Ali Bodaninski 258
Ali Canip Yöntem 213, 215, 216
Ali Fuat Cebesoy 190, 263, 265, 303
Ali Rıza (Ethem Nejat'ın ağabeyi) 26
Ali Rıza Bey (Mustafa Suphi'nin babası) 110, 111, 114, 315, 320
Ali Şükrü Bey 17, 263, 309, 311, 312, 317, 321-327
Ali Ulvi Elöve 89
Almanya 15, 28, 33, 47, 84, 103, 130, 131, 132, 137, 138, 140, 141, 146, 148, 149, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 176, 181, 186, 193,

195, 202, 216, 223, 224, 227, 235, 236, 237, 241, 242, 244, 265, 337-341
Altay (spor kulübü) 114, 115
Altay Bey 72, 74, 152
Altınordu (spor kulübü) 114
Amerika 33, 53, 59, 190, 337, 340
Anadolu Ajansı 198
Ankara 18, 32, 35, 41, 46, 49, 53, 61, 72, 75, 83, 91, 94, 99, 103, 108, 110, 114, 122, 126, 128, 129, 144, 152, 157, 176, 177, 195, 199, 201, 202, 206, 214, 217, 218, 219, 225, 227, 230-236, 249-252, 263-273, 276-288, 293, 297, 300-307, 312-321, 325, 327, 328, 331-334
Ankaragücü (spor kulübü) 114
Arif Oruç 152, 211, 218, 332
Asım Necati 261
Ataol Behramoğlu 118, 294
Atatürk 16, 17, 18, 19, 25, 39, 44, 48, 54, 60, 86, 87, 88, 96, 97, 99, 129, 144, 146, 163, 167, 170, 173, 195, 196, 197, 198, 202, 207, 208, 209, 213, 217, 219, 232, 233, 234, 245, 248, 249, 251, 252, 253-272, 275-288, 290, 292, 293, 297, 299-308, 311, 312, 314-319, 321, 323, 324, 326, 328, 329, 331-334
Atıf Bey 90, 91, 92
Avusturya-Macaristan 157
Aydınlık 156
Ayın. Ferit (Osman Ferit Uyguç) 16, 30, 35, 41-44, 47-52, 55, 56, 77, 78, 127, 179, 183, 184, 198, 200, 242, 243
Azerbaycan 77, 177, 210, 211, 212, 218, 234, 236, 249, 269, 307, 333, 334

B

Baba Mehmet 260
Bagirov 313
Baha Ali 166, 168, 170, 224, 274
Baha Sait 144
Bahaattin Şakir 144, 145, 289, 290
Bahaeddin (Erzincanlı Aşçıoğlu) 295
Bakü 17, 38, 39, 113, 134, 142, 144, 149, 159, 165, 166, 168, 170, 171, 174, 181, 184, 191, 192, 199, 201, 211, 217, 221, 223, 229, 230-239, 243, 247, 248, 251, 261, 262, 265, 266, 270-290, 294, 296-302, 305, 306, 308, 322, 327-329, 333, 334
Bakü Doğu Halkları Kurultayı 144, 217, 229-235, 241, 299, 303, 305, 328
Balkan Savaşları 46, 52, 70, 72, 76, 92, 102, 105, 120, 236
Balkanlar 48
Başbuğ 97, 99, 125
Bayram Karatan 107, 164
Bedia Güray 24-28, 57, 130, 133, 200, 291
Behram Lütfü 74, 150, 152, 262
Bela Kun 158
Berlin 28, 157, 158, 159, 161, 163, 166, 195, 202, 203, 338-340
Berlin Türk Kulübü 157, 160, 161, 163, 181, 202
Beşer ve Tabiat 140
Beşiktaş 174, 175, 176
Beşiktaş (spor kulübü) 111, 116
Bezmi Nusret Kaygusuz 131
Bıdıbıdı Servet 163
Bilecik 141
Bolşevik 94, 146, 158, 159, 170, 173, 176, 191, 214, 216-219, 223, 230-236, 242, 245, 248, 250, 253-263, 266, 270, 271, 278, 280, 290, 296, 299-302, 311-315, 322, 323, 327, 332-334
Bolşevizm 119, 146, 179, 216, 217, 254-256, 258, 313, 320
Budiyenni 253
Bulgaristan 52, 71, 72, 81
Bursa 31, 45, 48, 58, 61, 67-69, 72-74, 87, 92, 97, 98, 100, 101, 104, 106, 107, 109, 110, 120, 122-125, 164, 236, 277
Büyük Mecmua 172, 239

C

Cafer Bey 217, 283, 284, 285
Cafer Tayyar Bey 110, 123
Cami Baykurt 71, 117, 119
Cavide Hanım 23, 24, 29
Celal Bayar 82, 126, 217
Celal Korkmazof 211, 214
Celal Nuri İleri 165, 167, 197, 203, 224
Celal Sahir Erozan 84, 85, 89
Celalettin Arif 328, 329
Cemal Paşa 90, 91, 92, 96, 138, 159, 271, 331
Cemil Cahit (Toydemir) 24, 25, 26
Cemile Nevşirvanov 146
Cemil Nazmi Bin İbrahim 295
Cevat Dursunoğlu 231, 327
Cevat Toydemir 24, 25, 28
Cevdet Ali 168
Cumhuriyet 23, 26, 42, 43, 44, 47, 49, 54, 58, 60, 86, 96, 99, 114, 119, 131, 152, 198, 215

Ç

Çanakkale 169
Çerkez Ethem 129, 217, 277, 287, 288, 293, 300-304, 332
Çevrecilik 17, 41, 43, 46, 48, 56, 58, 87, 103, 107, 127, 129, 141, 146, 201, 204, 215
Çevre Derneği 41, 43, 44
Çiçerin 252
Çiftçi/köylü 35, 37, 40, 43, 44, 46, 49, 52, 54, 55, 56, 65, 69, 73, 76, 77, 78, 79, 84, 95, 100, 129, 131, 137, 140, 146, 158, 161, 164, 168, 175, 176, 178-185, 188, 190, 197-201, 204, 207, 215, 217, 219, 224, 226, 236, 239, 258, 270, 271
Çiftçi Kütüphanesi 44, 49, 55, 69, 73, 76, 78, 79, 129, 131, 175, 176, 197-200
Çiftçiler Derneği 35, 44, 55, 95, 179-185
Çiftçiler Derneği Mecmuası 35, 44, 55, 179
"Çiftlik Müdürü" 16, 43, 76-80, 197
Çocuk Dünyası 46, 78, 80, 81, 153
"Çocukları Nasıl Büyütmeliyiz" 129

D

Darülfünun 59, 121, 176, 177
Darülmuallimin 31, 41, 43, 45, 46, 48, 66, 72, 73, 94, 97, 98, 109, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 129, 131, 150, 153, 164, 182, 199
Değirmenci Faik [Tekeler] 115
Deli Hamit (Erzurum Valisi) 277-288, 306, 312, 315, 316, 328, 333
Didar Hanım 200
Dimitriy Ulyanov 258
Diyarbakır 77
Doğan Avcıoğlu 83, 218
Dr. Fuat (Sabit [Ağacık]) 84, 214, 244-252, 303, 306, 333
Durak Bey (Erzurum mebusu) 280, 281, 285

E

Ebert 158, 166, 337, 338
Edirne 43, 76, 98, 113, 123, 173, 184, 213, 242, 244, 343, 344
Emin Şefik 295
Engin Tonguç 110, 127, 129, 163, 164, 180
Enis Avni *bkz.* **Aka Gündüz**
Enver Paşa 19, 96, 99, 125, 127, 138, 144, 145, 153, 159, 160, 213, 219, 232-235, 245, 247, 250-253, 268-273, 278, 283, 289-293, 299, 302, 303, 311, 312, 317-326, 331-334
Ergenekon Bayramı 16, 78, 93, 94, 96
Erıneni 159, 160, 192, 258, 334
Erzurum 77, 168, 202, 217, 229, 230, 231, 235, 264, 277-288, 293, 294, 302, 307, 315, 316, 317, 327, 328, 329, 332
Eşkişehir 31, 32, 43, 44, 54, 67, 74, 122, 125-131, 152, 164, 168, 171, 178-185, 206, 218, 226, 235, 287, 300, 301
Eşref Edip Bey 179
Ethem Bülbüloviç 227, 228
Ezberci Eğitim 17, 61, 62, 64, 345

F

Falih Rıfkı Atay 91, 149, 154, 155, 165, 193
Fazıl yoldaş 265, 266
Fenerbahçe (spor kulübü) 107, 110, 111, 116, 125
Ferhunde Hanım 23, 24
Fethi Tevetoğlu Tevetoğlu 16, 32, 33, 53, 54, 55, 56, 58, 160, 177, 225, 332
Fevzi Çakmak 302
Feyzullah Sacit Ülkü 149, 214, 247, 248
Fransa 33, 35, 37, 40, 43, 64, 132, 138, 148, 174, 181, 195, 201, 203, 209, 216, 241, 242, 243, 254, 255, 340
Fransız Sosyalist Partisi 195
Futbol 83, 93, 106-116, 124

G

Galatasaray (Spor Kulübü) 110, 111, 116
Galatasaray Lisesi 98, 107, 125
Genç Kalemler 140, 195, 201
Giresun 19, 140, 258, 263, 264, 283, 296, 313-317, 320
Girit 105
Göçebelik 103
Günseli Aru 24, 26, 27
"Gürbüz ve yavuz gençler yetiştirmek" 103, 105

H

Haçlı 71
Hafız Mehmet Bey 230, 231, 232, 303, 305, 306, 311, 312, 315, 322, 328
Hâkimiyet-i Milliye 84, 161, 197, 219
Hakkı Baha Pars 213
Hakkı Behiç 213, 270, 303, 332
Hakkı Bin Ahmet Ali 295
Halide Edip Adıvar 84
Halil Paşa 250, 252, 268, 311, 321, 333, 334

Halim Sabit 59
Halk Şuraları 219, 270
Halk Zümresi 94, 142, 217, 302, 327, 328
Hamdullah Suphi Tanrıöver 84, 86, 87, 88, 121, 150, 157, 159, 160, 161, 163, 218
Hamit Sadi (Selen) 165, 197, 205
Hasan Ferit Cansever 84, 85
Hasan Rıza 145
Hasan Tahsin 85
Havza 253, 254
Hayrettin (Ahmet oğlu) 295
Heybeliada 28, 130, 132, 133
Heyeti Temsiliye 144
Hilmi yoldaş 245, 247, 248, 252
Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı 18, 28, 49, 52, 56, 78, 83, 106, 107, 108, 110, 122, 125, 141, 150-153, 157-171, 180, 182, 192, 199, 208-210, 223, 225, 229-232, 236-250, 266, 269, 274, 295, 319, 322-326
Hindistan 158, 240, 334
Hukuk'u Amele 243
Hüsamettin Bozok 153
Hüseyin Avni Bey 328
Hüseyin Cahit 146
Hüseyin Hüsamettin 59
Hüseyin Hüsnü 176, 228, 262, 301, 332
Hüseyin Kazım Kadri 146
Hüseyin Ragıp Baydur 78, 85, 86, 119, 129, 149, 150, 195, 197, 201, 272
Hüseyin Sait 166, 168, 170, 176, 260
Hüseyinzade Ali Bey 89, 210
Hüsnü Açıksöz 179

İ

İbrahim Tali 230, 251, 289, 290, 303, 314
İdman Yurdu 96, 110, 114, 115
İdrak 145, 207, 265
İfham 67, 84, 89, 118-120, 141-143, 146-151, 153, 155, 180, 183-187, 193, 194, 197, 198, 199, 225, 241, 271
İkaz 211, 270
İkdam 54, 147
İktisatçı Hamit Bey 121
İleri 37, 83, 98, 99, 145, 146, 165, 195, 197, 224
İlhami Nafiz (Pamir) 165, 193
İmalat-ı Harbiye 114, 115, 202
İngiltere 38, 138, 169, 181, 201, 209, 216, 223, 224, 237, 240, 254, 260, 283, 316, 334, 340
İntibah 197
İşçi 152, 168, 171, 181
İşçi ve Köylü Şurası 259
İslam 53, 58, 59, 62, 73, 108, 158, 159, 203, 214, 315
İslamcı sosyalist 95
İslamcılık 54, 58, 59, 60, 61, 95, 138, 244
İsmail Bilen 18, 19
İsmail Firdevs 210
İsmail Hakkı Baltacıoğlu 78, 141, 150-153
İsmail Hakkı Tekçe 319-326
İsmail Hakkı Tonguç 49, 52, 56, 83, 106-110, 122, 125, 163, 164, 180, 182
İsmail Mahir Efendi 48
İsmail Suphi (Ethem) 140, 141, 149, 215
İstihlakı Milli Cemiyeti 117
İştirak 145, 213
İştirakçi (Sosyalist Hilmi) 145, 146, 173, 265
İttihadı İslam 58, 59, 73
İttihatçı 17, 25, 38, 41, 42, 44, 53, 56, 58, 82, 83, 85, 86, 88, 91-96, 98, 111-114, 117-120, 123, 126, 131, 137-141, 143, 144, 146, 154, 157-160, 163, 179, 181, 184, 191-193, 203, 207, 213-215, 219, 232, 234, 235, 243, 247-253, 262, 264, 267, 270-273, 275, 276, 283, 285-290, 292, 293, 297, 303, 307, 311, 312, 317, 320-323, 326-329, 331-334
İttihatçı Sosyalizm 94, 95, 184
İttihat ve Teavün Cemiyeti 23
İttihat ve Terakki 53, 82, 83, 85, 92, 93, 96, 98, 114, 117-120, 123, 126, 131, 137-139, 143, 146, 159, 160, 163, 179, 214, 271, 272, 276, 293
İzcilik 16, 46, 74, 84, 89, 93, 95-107, 123, 125, 127, 149, 204
İzciler Ocağı 93, 95, 96, 125
İzmir 43, 58, 61, 68, 77, 81-85, 108-110, 114, 115, 120, 122, 123, 125, 126, 129-131, 149, 164, 184, 229, 244, 295, 306

J

Japonya 61
Jön Türkler 33, 38, 83, 84, 138, 158, 271

K

Kafkas Bürosu 251
"Kahraman Nuri" 16, 78, 81
Kaplan 172, 173, 174
Karabey Karabekof 214
Karacahisar 127, 129, 130

Kara Kemal 143
Karakol Cemiyeti 143-146, 187, 232
Kara Vasıf 143, 144, 170
Karl Liebknecht 157
Karl Marks 186
Kars 190, 263, 270, 276-279, 286, 292, 297, 301, 327
Karşıyaka 108, 122, 125, 126
Kasım Hulusi 295
Kastamonu 48, 93, 94, 95, 179, 184, 217
Kayseri 77
Kayzer 165, 166, 338, 339
Kazan 77, 209, 227
Kazım Bin Ali 295
Kazım Karabekir 217, 219, 248, 250, 263, 275-308, 315, 318-329, 331, 333, 334
Kazım Nami Duru 89, 184, 207, 215
Kemal Ahmet Aru 24, 26, 27, 57
Kemal Tahir 200
Kırım 77, 146, 166, 168, 169, 206, 211, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 265
Kızıl Ordu 201
Kiev 141
Komintern *bkz.* **III. Enternasyonal**
Kooperatifçilik 35, 38-40
Köy Enstitüleri 16, 48, 49, 52, 53, 55, 57, 108, 110, 129, 164
Köylü bkz. **Çiftçi**
Kurtuluş 66, 84, 140, 145, 146, 149, 151-154, 156, 158, 165, 169, 176, 177, 180, 184, 188, 189, 193, 195, 200, 203, 204, 205, 206, 218, 224-226, 259, 261, 271,
Kurtuluş Savaşı 25, 26, 52, 83, 86, 87, 94, 111, 116, 119, 138, 139, 148, 163, 173, 197-202, 208-210, 233, 249-252, 271, 277, 287, 293, 297, 322, 323, 331, 332
Küçük Talat Bey 252, 303, 311, 321

L

Lassal 186
Lem'i Nihat 148, 149, 164, 165
Lenin 137, 148, 173, 176, 214, 235, 236, 258, 269
Liberal 15, 37, 56, 65, 138, 148, 180, 188, 189, 190, 205, 211, 213, 217
Lütfü (Necdet) yoldaş 166, 168-171, 225, 239, 260, 262

M

M. R. Dündar 204, 205
Macar İnkılâbı 157, 158
Mahmut Esat Bozkurt 219
Mahmut Şevket Paşa 85, 119, 120
Makedonya 105
Maksut (Kıralioğlu) 295
Manastır 41-46, 48, 58, 62, 63, 76, 81, 84, 98, 102, 120, 129, 150, 153
Manisa 146
Mason 138
Mdivani 268, 278, 301
Mehmet (Hacı Mustafoğlu) 295
Mehmet (Hatipoğlu) 295
Mehmet Akif 94, 95
Mehmet Ali Tevfik [Yükselen] 117
Mehmet Behçet 184, 213
Mehmet Emin (Yurdakul) 78, 84-86, 141, 150, 151, 211, 218, 247, 262, 266, 274, 289
Mehmet Emin Erişirgil 84, 85, 86, 141
Mehmet Emin Resulzade 211
Mehmet Fuat Köprülü 89
Mehmet Şükrü Bey 211, 270, 332
Mehmet Vehbi (Sarıdal) 143, 149, 150, 157, 161, 162, 163, 165, 181, 184, 185, 193
Memduh Şevket (Esendal) 268, 272, 297, 301
Meryem 289, 295
Mesai Fırkası 186
"Mesut Köy" Projesi 16, 48-52, 56
Milli Ahrar Fırkası 178, 180
Milli İktisat 16, 17, 35, 37, 56, 58, 66, 244
Milli Kongre Cemiyeti 181
Milli Meşrutiyet Fırkası 93, 108, 117, 118, 119, 149, 271
Milli Sosyalizm 17, 95, 114, 119, 153, 155, 156, 157, 200, 201, 202, 207, 210, 300
Milli Türk Fırkası 17, 118, 140-152, 193, 199
Milliyetçi Sosyalizm 188, 193
Mini Miniler Derneği 81
Mişel Eflak 58
Mithat 327
Mithat (*Albayrak* gazetesi müdürü) 168, 327, 328, 329, 333
Mollanur Vahidov 211
Moskova 159, 169, 171, 208, 224, 239, 250, 255, 260, 263, 265, 267, 299, 303, 305
Mösyö Parfit 125, 127
Muallimler Grevi 225
Muallim Yurdu Derneği 67, 68, 123
Muğla 125, 126
Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti 283, 286, 288

Muhittin Birgen 38, 39, 146
Mustafa Fazıl (Çun) 146, 180, 265, 266, 275
Mustafa Nermi 165, 195, 201, 215, 216
Mustafa Nuri 152
Mustafa Reşit (Tarakçıoğlu) 229-231, 291
Mustafa Suphi 15-19, 25, 33, 38-41, 64, 65, 66, 70, 71, 84, 88, 93, 112-113, 117-121, 139, 146, 155, 156, 163-177, 184, 190-192, 201, 203, 207, 209, 210, 211, 215, 216, 219, 223, 224, 227-254, 258-311, 315-323, 328, 332, 333
Mustafa Zühtü (İnhan) 117, 149, 151, 215
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 229, 232, 286, 306, 311, 312, 317
Müfide Ferit Tek 132
Mümtaz Fazlı (Taylan) 165
Mütareke Dönemi 28, 85, 111, 113, 143, 165, 179, 214, 215, 225, 338

N

Naciye Akif (Hilmi Kızı) 150, 198, 199
Naciye Hanım 199, 200
Nafi Atuf Kansu 84, 98, 129, 149, 161, 162, 163, 164, 193, 224, 242-244
Nail Bey 303
Namık İsmail 162, 165, 174, 176, 195, 196, 224, 275
Namık Kemal 25
Nazım (Tokat mebusu) 270, 277, 287, 303, 332
Nazım Hikmet 60, 87, 163, 193, 195
Nazmi yoldaş 272
Necati Bey 83, 108, 110
Nedim Agah 282, 283
Neriman Nerimanov 210-214, 307, 333
Nevruz 93, 94, 96, 97
Neyyir-i Hakikat 41
Nihat Nusret 264, 265, 266
Nizamettin Ali Sav 161, 193
Numan Usta 114, 186, 187, 202
Nuri Paşa 311
Nurullah Esat (Sümer) 161, 162, 165, 193
Nüzhet Sabit 129, 144, 203

O-Ö

"O Zengin ve Mesut Oldu" 16, 65, 81
Odesa 166, 168, 169, 171, 255, 256
Osman Efendi (Mülazım-ı Sani) 302, 308
Osman [Nuri Özgen] Bey (Rize Mebusu) 217, 312, 313
Osman Ferit *bkz.* **Ayın. Ferit**
Osman Güray 24, 27, 28, 200
Osman Kahraman 242
Osmanlı Amele Cemiyeti 113, 114
Osmanlı Genç Derneği 89, 95, 99
Osmanlı Gücü Derneği 99
Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti 112-115, 155
Osmanlı Sosyalist Partisi 211
Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi 35-37, 179
Osmanlıcılık 60, 71, 117, 118, 138, 139
Osman Macit 242
Öğüt 213, 217
Ömer Seyfettin 46

P

Paramiliter 59, 76, 91, 95, 105, 115, 138
Parvus Efendi (Aleksander İsrael Helphand) 154, 155, 214
Pavloviç 171, 236, 267, 268
Plehanov Zinin 314
Polonezköy 97, 103
Polonya 176, 177
Prens Sabahattin 37, 84, 189, 271
Proletarya 66, 185, 188, 191, 200, 204, 205, 226, 276, 337-340
Proleter 37, 67, 112, 174, 188-191

R

Radek 159
Ragıp Tevfik Bey 113, 173
Ragıp Usta 213
Rasih Nuri İleri 23, 26, 32, 118, 130, 131, 144, 153, 154, 174, 180, 188, 200, 202, 204, 224, 226, 241, 242
Rasim Haşmet 216
Rauf Orbay 28
Refet (Mülazım) 302, 308
Refet Paşa 293
Refik Nevzat 211
Reşat Nuri (Drago) 165, 203, 204
Resimli Kitap 52
Reşit Galip 39, 85, 86
Rıza Bey 24, 25, 26
Rıza Nur 218
Romanya 124, 125
Rosa Luxemburg 157, 176, 177, 235
Rum 107, 108, 127, 258
Rumeli 72, 74
Ruşen Eşref 39, 121, 177

Rusya 15, 84, 91, 129, 132, 139, 169-171, 176, 177, 201, 206, 208, 209, 211, 214, 216, 218, 219, 223, 226, 227, 229, 232, 233, 236, 238, 240-242, 245, 250, 253, 254, 260, 262, 263, 265-271, 300-305, 307, 313, 317, 332-334, 341

S

Sabahattin Ali 87, 88, 119
Sabiha Gökçen 44
Sabiha Sertel 119
Sabri Cemil (Yaltuk) 236
Sadi Bey 143
Sadık Ahi (Mehmet Ati) 149, 163, 165, 176, 186, 193, 194
Sadrettin Celal (Antel) 85, 118, 119, 165
Sai ve Amel 242
Salih Zeki (Ekimci - Zor sancağı eski Mutasarrıfı) 35, 113, 192, 249, 263, 264, 302, 327
Sami Karayel 89, 98, 99, 110, 111, 224
Sami Sabit Karaman 324, 325, 326, 333
Samsun 43, 127, 132, 163, 197, 223, 229, 230, 232, 235, 253, 290, 295, 323, 331
Sanayi 35, 48, 56, 130, 188, 340
Satı Bey 58, 120, 121
Sa'y-ü Amel 17, 58, 242, 243
Say ve Tetebbu 98, 242, 243, 244
Sebilürreşad 59, 64, 94, 179
Selahaddin Enis Bey 174
Selahattin Fırat 165
Selahattin Nejat 27, 28, 29, 161
Selanik 46, 48, 76, 158, 201, 213, 215, 216
Selim Mehmedof 211, 240, 259
Selim Muhammedof (Mahmudof-?) 259
Serbest Cumhuriyet Fırkası 86
(Mehmet) Servet Berkin 193, 195, 201
Servet-i Fünun 52
Servet Yasarıoğlu 153
Shalva Eliava (İlyava) 143, 170, 171
Sırat-ı Müstakim 58, 59, 60, 61
Sinop 15, 141
Siper-i Saika 40, 58
Sivastopol 255
Sosyal Demokrat Fırkası/Partisi 145, 146, 157, 158, 173, 181, 186, 237, 301
Sovyetler 143, 146, 170, 171, 176, 177, 201, 202, 216, 218, 219, 223, 229, 232, 233, 242, 245, 249, 254, 265-270, 277, 287, 300-304, 306, 313-318, 332-334
Spartakistler 28, 132, 146, 148, 149, 157-166, 174, 176, 181, 191, 193, 195, 200, 201, 202, 216, 235
Spor 46, 62, 93, 106, 107, 110-112, 127, 204
Stalin 212, 218, 234, 236, 251, 252, 264, 267, 269, 299
Stasova 171, 235, 236, 267
Sultan Galiyev 170, 210, 211, 212, 219, 224, 228, 232, 233, 240, 299, 300
Sultan Mehmet Reşat 125
Subhi Edhem 141
Suphi Nuri İleri 153, 197
Süleyman Efendi 150
Süleyman İdrisof 258
Süleyman Nuri 159, 244-252, 262, 264, 287, 288, 290, 306
Süleyman Sami 232, 247, 249, 251, 262, 263, 264, 272, 274, 289, 293, 302, 303, 306, 312
Süleyman Usta 115, 275

Ş

Şark Bürosu 113
Şark Şurası 171, 234, 251, 252, 264, 265, 266, 297, 298, 333
Şefik Hüsnü (Değmer) 93, 112, 113, 150, 155, 156, 163, 165, 168, 173, 174, 175, 176, 224, 236, 242, 275
Şehbal 52, 100, 102, 109
Şemsettin Günaltay 59
Şerefeddin Yaltkaya 59
Şerif Manatov 129, 228, 236, 251, 262, 277, 284, 300, 301
Şevket Mehmet Ali (Bilgişin) 140
Şevket Süreyya Aydemir 138, 184, 213, 235
Şişmanov 173, 174
Şura-yı Ümmet 58, 83, 84

T

Tahir Karauğuz 93, 94, 95
Tahsin Kuzucuoğlu 91
(Mehmet) Talat Paşa 143, 144, 145, 158, 159, 160, 219, 311
Talebe Defteri 81, 131
Tan 119
Tanin 58, 120, 121, 146, 163
Tanzimat 72, 92, 103, 188
Tarık Zafer Tunaya 89, 91, 179
Tarım/ziraat 17, 35, 36, 37, 41, 43, 44, 46, 48, 49, 52, 55, 56, 61, 65, 72, 73, 77, 78, 81, 84, 122, 123, 170, 179, 184, 198
Taşkent Komünist Partisi 266

Taşnak 201, 234
Tasvir-i Efkâr 58
TBMM 20, 230, 234, 251, 299, 303
Teceddüt Fırkası ***160***
Teşkilat-ı Mahsusa 95, 143, 144, 214, 273, 283, 292, 293
Tevfik Bin Ahmet 295
Tevfik Fikret 84, 121, 146
Tevfik Rüştü Aras 91
Ticaret 17, 35, 37, 38, 55, 56, 65, 337
Topal Osman Ağa 17-19, 263, 296, 309-327
Tophane (İşçileri) 112, 113, 115, 275
Toprak 35, 37, 43, 47, 48, 49, 50, 77, 81, 92, 98, 103, 108, 158, 179, 198
Trabzon 77, 145, 163, 168, 199, 229, 230, 231, 232, 235, 258, 264, 272, 273, 275, 279, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 303, 305, 306, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 328, 332
Trakya 74, 105, 183, 213
Troçki 148, 236
Turan 72, 76, 77, 79, 91, 92, 114, 115, 126, 128, 131, 152, 164, 179, 182, 210
Turancılık 16, 17, 47, 76, 94, 116, 138, 152, 207, 209, 210, 213, 216, 218, 219, 244
Turan Numune Mektebi 126, 128, 131, 152, 164, 179, 182
Turan Sanatkâran Gücü 114, 115
Turar Rıskulov 210
Türk Derneği 60, 93, 211
Türk Dili 197
Türk Dünyası 91, 184, 207, 208
Türk Gücü Cemiyeti/Derneği 16, 76, 77, 89-96, 103, 105, 106, 109-112, 138, 179, 205, 271
Türk Gücü Futbol Kulübü 110, 111
Türk Gücü Spor Kulübü 105, 106, 107, 110, 111, 115
Türk Kadını 46, 70, 132, 133, 134, 149
Türk Komünist Bolşevik Partisi (TKBP) 17, 216, 253, 254, 256, 257, 258, 262
Türkçülük 16, 17, 38, 47, 48, 53-61, 68-88, 91, 92, 94, 95, 96, 107, 108, 112, 115-120, 138-148, 152-156, 160, 171, 187, 188, 195, 201-213, 216, 219, 235, 240, 244, 248, 272, 290, 328, 329
Türkistan 170, 208, 209, 212, 267
Türkiye Emekçi Köylü Sosyalist Partisi 119
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) 24, 166, 195, 211, 218, 260, 262, 263, 277, 301
Türkiye İşçi Çiftçi Partisi 200
Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası 55, 164
Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi 158
Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası 84, 91, 113, 115, 140, 146, 149, 150, 161, 164, 166, 168, 171-181, 184, 185, 186, 191-198, 202, 208, 275
Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi 145, 198
Türkiye Komünist Fırkası (TKF) 201, 227, 237, 268, 276, 278, 283, 303, 304
Türkiye Komünist Partisi (TKP) 16-19, 38-40, 91, 93, 113, 132, 134, 142, 144, 145, 149, 152, 156-171, 180, 191, 199, 209, 211, 213, 216, 218, 219, 223, 225, 231-254, 259-294, 297-308, 312, 314, 317-329, 332, 333; **---- 1. Kongresi (Bakü)** 38, 40, 145, 149, 156, 158, 159, 161, 168, 169, 171, 211, 225, 231, 236, 239, 240, 259, 290, 305; **---- 2. Kongresi (Ankara)** 152; **---- Harici Büro** 113, 274, 287; **---- Heyeti** 17, 19, 199, 232, 247, 252, 263, 265, 266, 267, 273, 276, 277, 278, 279, 281-294, 297, 298, 301, 302, 305-307, 317-329, 333; **---- İstanbul Grubu** 145, 168-171, 223, 225, 236, 262; **"Resmi" TKP** 144, 218, 270, 300, 303, 331, 332
Türkiye Komünist Teşkilatı (TKT) 144, 169, 211, 232, 235, 247, 252, 259, 322, 334
Türkiye Sosyal Demokrat Partisi 146
Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) 113, 140, 143, 145, 146, 173, 181, 186, 213, 237, 266, 275
"Türkler Çoğalmalıdır" Tezi 69, 70, 71, 75
Türklük 34, 41, 48, 61, 62, 64, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 94, 120, 197, 202, 302, 327
"Türklük Nedir ve Terbiye Yolları" 34, 41, 61, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 120, 197
Türk Nüfusu 69
Türk Ocağı 17, 44, 53, 78, 83-93, 98, 106, 107, 110, 111, 112, 115, 117, 119, 127, 131, 134, 138, 143, 144, 149, 154, 157, 158, 159, 177, 195, 197, 201-205, 214, 241, 245, 247, 248, 271, 272
Türk Sanatkârlar Yurdu 155
Türk Sosyalist Komünistleri Teşkilatı 227
Türk Spartakistler 28, 140, 141, 148, 149, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 176, 177, 195, 202
Türk Yurdu 62, 63, 78, 81, 84, 89, 91, 154, 161, 201, 203, 207, 214

TÜSTAV 19, 20, 23, 24, 40, 66, 71, 74, 86, 112, 113, 132, 133, 142, 145, 146, 153, 154, 155, 166, 168, 174, 175, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 213, 215, 216, 226, 236, 238, 243, 254, 257, 258, 259, 260, 262, 264, 266, 275, 276, 279, 281, 288, 301, 306

U-Ü

Ubeydullah Bey 177
Ulumu İçtimaiye 58
Ulus 161, 193
Ulusal Sosyalist 56
Upmal Angraski 219, 270, 277, 284, 287, 301, 304, 306, 307, 332
Uşak 198, 295
Üsküdar 18, 25, 30, 32, 78, 121, 177, 197, 198, 199, 295

V

Vâlâ Nurettin (Vâ-Nû) 163, 193, 195
(Hüseyin) Vasıf [Çınar] Bey 83, 108, 110, 115, 143, 144, 170
Vedat Nedim Tör 161, 162, 165, 193, 202
Veli İbrahim 210, 211
Von Hoff Paşa 93, 103

Y

Yahya Kahya 17, 19, 263, 291, 293, 294, 311, 312, 317-327, 333
Yakup yoldaş 245, 246, 247, 248, 252, 282
Yakup Kadri Karaosmanoğlu 117
Yeni Adam 150, 153
Yeniçeri 89
Yeni Dünya 17, 145, 146, 165, 166, 167, 169, 190, 206, 209, 210, 218, 260, 261, 262, 271, 276, 277, 290, 291, 303, 304, 341
Yeni Felsefe 140
Yeni Fikir 43-49, 52, 58, 67, 72, 74, 81, 89, 97, 98, 102, 103, 104, 122, 123, 125, 141, 152, 153, 236, 345, 346
Yeni Hayat 195
Yeni Lisan 46, 141, 215
Yeni Zelanda 146
Yeşil Ordu 144, 152, 170, 217, 262, 303
"Yiğit Türkler" 16, 27, 28, 76, 77, 79, 197
Yunan 41, 62, 190, 201, 216, 254, 256, 277, 287, 304, 312
Yunus Kazım Köni 153
Yusuf Akçura 59, 60, 84, 85, 86, 89, 117, 141, 151, 153, 154, 155, 159, 177, 204, 213, 214, 271
Yusuf Kemal 231, 305

Z

Zafer Toprak 35, 37, 92, 98, 103, 158
Zekeriya 43, 254, 260, 261
Zeki Velidi Togan 219, 299
Zenon (Ziynetullah Nuşirevan) 17, 67, 112, 113, 115, 155, 156, 157, 165, 174, 184, 191, 206, 207, 208, 231, 237, 242, 244, 301
Zinovyev 217, 236
Ziraat bkz. **Tarım**
Ziya Gökalp 46, 78, 84, 85, 86, 89, 92, 93, 154, 195, 210
Zühtü (İnhan) 117, 141, 149, 151, 215

Türkiye Komünist Partisi'nin kurucularından, Mustafa Suphi'nin "sağ kolu" ve "Onbeşler"le birlikte Karadeniz'de şehit düşen Turancı Sosyalist Ethem Nejat'ın biyografisi. Türk Solu'nun bugüne kadar bilinen tarihini tümüyle değiştirecek yeni ve orijinal belgelerle Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın "Turancı Sosyalizm"ini bu araştırmada bulacaksınız.

Ethem Nejat'ın Köy Enstitülerinin öncüsü kabul edilen "Mesut Köy" projesi...

İdealist bir öğretmen olarak ezberci eğitim sistemine ilk eleştirileri...

Kurucusu olduğu Türk Gücü Derneği...

"Türkler Çoğalmalıdır" tezi...

İzciliği Türkiye'ye getirişi ve yerleştirme çabaları...

"Yiğit Türkler" gibi vatanperver hikayeleri...

İlk çevreci derneklerden birini kurması...

Türk Ocaklarındaki çalışmaları...

"Yeni Dünya"dan "Kurtuluş"a sosyalist dergilerdeki makaleleri...

Almanya, Fransa ve Amerika seyahatleri...

Milli Türk Fırkası gibi solcu-Türkçü partilerle ilişkileri...

Balkan Harbi'nde izci öğrencileriyle cephede savaşırken Manastır'da Sırplara esir düşüşü...

Birinci Dünya Harbi'ne gönüllü gidişi...

1919 Meclisi Mebusan seçimlerinde Eskişehir adaylığı...

Mustafa Suphi'yle birlikte TKP'yi kurmaları...

Atatürk'e ve Kurtuluş Savaşı'na yardım etmek için Bakü'den Anadolu'ya geçiş kararı...

Ethem Nejat ve Mustafa Suphi'nin Karadeniz'de öldürülmeleri...

Cinayetin sorumluları...

9 786055 452377